

ISSN 2524-2547

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
V.N. Karazin Kharkiv National University
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

SOCIAL ECONOMICS

СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

№1

Випуск 51

Заснований 2000 року

Харків – 2016

Журнал присвячений висвітленню результатів наукових досліджень у галузі економічних наук: питання мотивації праці, управління на різних рівнях економіки, кредитна і грошова системи, облік та аудит, міжнародна економіка та світове господарство, економіко-математичні методи і моделі, статистичний аналіз і маркетингові стратегії.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей.

Журнал є фаховим у галузі економічних наук (Наказ МОН України №241 від 09.03.2016).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол №8 від 24 червня 2016 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Родченко В.Б. – головний редактор, доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Пономарьова Т.В. – відп. секретар, кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

Глушенко В.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Гриценко А.А. – доктор екон. наук, професор, член-кор. НАН України, Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Давидов О.І. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Євтушенко В.А. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Меркулова Т.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Назирів З.Ф. – кандидат фіз.-мат. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Пуртов В.Ф. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Соболєв В.М. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Тютюнникова С.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Ареф'єва О.В. – доктор екон. наук, професор, Національний авіаційний університет;

Кузьменко Л.М. – доктор екон. наук, професор, Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України;

Маркіна І.А. – доктор екон. наук, професор, Полтавський національний технічний університет імені Ю. Кондратюка;

Dr. Victor SHI – Associate Professor of Operations Management School of Business and Economics Wilfrid Laurier University;

Faissal Eddaoudi – Professor of Economics and Management Faculty of Law, Economics and Social Sciences IbnZohr University Agadir –Morocco;

Ryszard Grądzki – prof. dr hab. inż., Lodz University of Technology.

Адреса редколегії:

61002, м. Харків, вул. Мироносицька, 1, економічний факультет,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
sejournal@karazin.ua

Статті пройшли зовнішнє і внутрішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21803-11703ПР від 02.11.2015

З М І С Т

ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Архісєєв С.І., Шипілова М.В. Поляризація моделей економічної поведінки та ціннісних установок в сучасній економіці України.....	5
Беренда С.В., Зельцер І.І. Господарська інтеграції України з країнами ЄС в контексті утворення глобальних та регіональних ланцюгів доданої вартості.....	16
Волкова М.В., Шевченко В.С. Роль соціального підприємництва у забезпеченні сталого розвитку України.....	25
Дубницький В.І., Комірна В.В., Ганжела І.П. Стратегія розвитку соціальної інфраструктури регіону: модель, закономірності, аргументи, актуальність, результат.....	30
Дунаєв І.В. Регіональна модернізація і управлінські інновації: кращий закордонний досвід для України.....	39
Квітка А.В., Сидоренко О.А. Державна молодіжна політика зайнятості в Україні.....	52
Родченко В.Б., Прус Ю.І. Вплив реформи фіскальної децентралізації на місцеві бюджети України.....	59
Тернова І.А. Роль ІТ-сектору України у розвитку зовнішньоекономічної діяльності.....	69
Чернятіна В.А. Реалізація державної політики сталого розвитку сільських територій за кордоном.....	77
Швайко М.Л. Особливості грошово-кредитної політики України в сучасних умовах.....	82

СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ Й АДМІНІСТРУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Бабич В.Д. Теоретико-методологічний підхід до визначення економічної сутності інноваційної діяльності та її підсистем.....	87
Бабич Д.В., Бабич С.М. Державне регулювання зайнятості.....	94
Голячук Н.В. Формування облікової інформації та її якісні характеристики.....	104
Григорова-Беренда Л.І., Шолом А.С. Корупція як торговий бар'єр: можливості її усунення через механізми у рамках системі ГАТТ/ВТО та поза них.....	111
Гусак Ю.В. Побудова моделі організаційно-ресурсного забезпечення машинобудівного комплексу України.....	120
Догадіна В.Ю. Сучасні методи оцінки праці персоналу підприємств сфери послуг.....	135

З М І С Т

Єршоміна М.О. Оценка и анализ системы ценообразования на рынке железнодорожных перевозок.....	142
Колонтаєвський О.П. Удосконалення системи управління стратегічним маркетингом на підприємстві.....	146
Крамаренко А.О. Соціальні медіа та бізнес: можливості та загрози.....	152
Кущенко О.І. Історичний аспект розвитку статистичної думки кафедри статистики Харківського національного університету.....	156
Монохонова А.М. Перспективи транспортно-логістичного комплексу в економіці Харківського регіону.....	162
Пономарьова Т.В., Чала Т.Г. Особливості формування системи статистичних показників дослідження оподаткування й визначення податкового навантаження в Україні.....	168
Станкевич-Мруз А., Зінкевич Г.С. Механізм впливу бренду працедавця на зовнішньому рівні.....	176
Третяк В.П., Ляшевська В.І. Україна в європейських і міжнародних рейтингах конкурентоспроможності.....	183
Яшкіна О.М. Шляхи реформування театральної сфери на прикладі Харківського регіону.....	193
Аннотации	202
Annotations	210
Відомості про авторів	217

ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.161

ПОЛЯРИЗАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЦІННІСНИХ УСТАНОВОК В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Архієреєв С.І., доктор економічних наук., професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Шипілова М.В., старший викладач
Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»

Стаття досліджує сутність та основні прояви двох протилежних типів поведінки економічних суб'єктів: рентоорієнтованої поведінки та поведінки, обумовленої наявністю соціального капіталу. Проаналізовано передумови та наслідки реалізації кожного з типів поведінки (в тому числі в специфічних умовах системної кризи), а також надано рекомендації щодо корегування поведінки економічних агентів з метою підвищення суспільного добробуту.

Ключові слова: соціальний капітал, волонтерський рух, асоціальний капітал, рентоорієнтована поведінка, інформаційно-мережева система, громадянське суспільство

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світової економіки допріоритетних завдань більшості країн світу належать забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності економіки, досягнення сталого економічного розвитку держави, становлення інноваційної економіки. Модернізація та впровадження прогресивної моделі розвитку економіки забезпечуються досить повільно і фактично сучасну економіку України інноваційною назвати не можна. Тому модернізація у контексті становлення розвиненої конкурентоспроможної держави є актуальною науково-практичною проблемою, яка потребує дослідження.

Останнім часом у світовому господарстві загострилося багато соціально-економічних проблем, до розв'язання яких докладають зусилля численні міжнародні організації, уряди держав та інтеграційних об'єднань. При цьому світова спільнота прагне не відхилитися від ключових глобальних цілей стійкого розвитку, про що свідчить затвердження Організацією Об'єднаних націй їхнього переліку (Sustainable development goals 2030). Найбільша частка з 17 визначених ООН цілей стосується досягнення певних соціальних стандартів (наприклад, відсутність голоду («zerohunger»), бідності («poverty»), якісна освіта («Quality Education»), гендерна рівність («Gender Equality»), зменшення нерівності («Reduce Inequalities»), мир, справедливість та сильні інститути («Peace, Justice & Strong Institutions») тощо [1].

Звертаючись до шляхів та засобів досягнення таких непростих цілей, очевидно, на нашу думку, що вони лежать, по-перше, в площині об'єднання, кооперації, партнерства країн світу заради цього, а по-друге, у відповідальності кожного суб'єкта світового господарства за виконання своєї частини зобов'язань як перед зовнішніми партнерами, так і перед власними громадянами.

Аналізуючи непересічні складнощі, що виникають перед Україною у досягненні Цілей тисячоліття, які, передусім, вимагають розв'язання внутрішньо індукованих системних соціально-

економічних проблем, маємо звернути увагу на їхні глибинні причини. Усвідомлення останніх може надати суттєво нові рекомендації щодо подолання кризових явищ в економіці країни, а також щодо відкриття шляху до рівноправних партнерських відносин з іншими державами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, які проблеми пов'язує між собою необхідність подолання внутрішньої системної кризи одночасно з поступовою інтеграцією у світове економічне співтовариство, а також потреба в глибинному аналізі суспільно-економічних процесів з урахуванням ключових чинників цих процесів спонукала нас до вивчення робіт сучасних іноземних (Вільямсон О., Олсон М., Хейлбронер Р.Л. Аузан А. Шаститко А.Е.) неоінституціоналістів та вітчизняних дослідників (Гриценко А.А., Бурлай Т.В., Копистира А.М., Іващенко М.В.), які вивчають основи функціонування соціально-економічних систем з позицій інститутів, економічної поведінки, логіки економічного розвитку тощо. На основі їхніх праць, а також висновків міжнародних дослідницьких ініціатив (TransparencyInternational, Bertelsmann Foundation Transformation, EuropeanSocialSurvey, GfKUkraine) щодо проявів поведінки в сучасній економіці та певних економічних показників було здійснене дане дослідження.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. У всьому анархічному різноманітті варіацій раціональної (в сучасному розумінні – органічно раціональної) поведінки економічних суб'єктів ми виокремлюємо такі, що чинять найбільший (позитивний чи негативний) вплив на соціально-економічне середовище сучасної України. Попередні дослідження [2, 3] дозволили умовно детермінувати два протилежних по суті типи поведінки: опортуністичну рентоорієнтовану поведінку та поведінку, що характеризує носіїв соціального капіталу.

Не дивлячись на умовність розрізнення названих типів поведінки, оскільки в залежності від обставин економічний суб'єкт може поводитись нетипово, непередбачувано, і навіть нераціонально (за деякими сучасними теоріями – наприклад, Нобелівського лауреата Деніела Канемана [4]), за певними ознаками ми можемо диференціювати переважаючий тип поведінки.

Вивчення характеристик, ознак, чинників як опортуністичної рентоорієнтованої поведінки, так і поведінки, обумовленої соціальним капіталом, важливі з огляду на макроекономічні ефекти, які вони чинять в українській економіці.

Ми вважаємо, що можна вплинути на трансформацію поведінкових проявів системи суспільно-економічних цінностей суб'єктів, і практичний аспект дослідження полягає в розробці рекомендацій щодо корегування економічної поведінки з метою підсилення позитивних соціально-економічних ефектів від поведінкових проявів соціального капіталу та зменшення негативних наслідків та втрат суспільства від опортуністичної рентоорієнтованої поведінки. Тому маємо за мету дослідити ключові причини та наслідки найбільш типових проявів рентоорієнтованої поведінки і поведінки, обумовленої соціальними капіталом, а також проаналізувати їхній безпосередній вплив на розвиток української економіки.

З позицій неоінституціональної теорії, процеси, що відбуваються в сучасній Україні, можна назвати, на нашу думку, боротьбою цінностей (світоглядів), і, відповідно, протистоянням сформованих моделей поведінки. Ця поведінка стосується всіх сфер життя і відбивається на кінцевому результаті функціонування соціально-економічної системи, на суспільному та індивідуальному добробуті.

Методологічний інструментарій при вивченні означених вище проблем має відповідати їхній багатоаспектності, складності та історичному характеру. Переліченим умовам, на нашу думку, відповідає інституціональна теорія, доповнена економіко-математичними методами неокласики.

Основні результати дослідження. Спираючись на дані TransparencyInternational щодо розповсюдження та сприйняття корупції в Україні, можна констатувати, що статистика останніми роками є не надто втішною (див. Таблицю 1).

Виходячи з кількості досліджуваних країн, Україна знаходиться на приблизно одному місці, по сусідству з країнами, що розвиваються (Парагвай, Коморські Острови, Нігерія в 2014-2015рр., Папуа, Нова Гвінея в 2013р., Сирія, Конго та Еритрея в 2012р.)

Таблиця 1. Динаміка рейтингу України за Індексом сприйняття корупції (ІСК) в 2011-2015 рр.

Рік	2011	2012	2013	2014	2015
Рейтинг України за ІСК	152	144	144	142	130
Загальна кількість країн у рейтингу	183	176	175	175	168

*складено за даними Transparency International [<http://ti-ukraine.org>]

Ще у 2013 році дослідження корупції в Україні дозволило зробити певні висновки щодо чинників погіршення ситуації:

1. Монополізація бізнесу олігархічними кланами, які в закритому режимі перерозподіляють між собою бізнес-ресурси, витісняючи з ринків прозорість та конкуренцію.
2. Неможливість планування бізнесу в довгостроковому періоді через все меншу захищеність власності та постійну зміну правил ведення бізнесу.
3. Окупація бізнесу державними корупціонерами, оскільки процедури отримання дозволів на ведення бізнесу продовжує бути корумпованим, при взаємодії з державними органами процвітає хабарництво, а посадовці, які приймають рішення, захоплюють контроль над фінансовими потоками [5].

Принаймні в останньому випадку ми маємо справу з проявами рентоорієнтованої поведінки та всіма похідними наслідками. Наприклад, за даними Державної служби статистики та Федерації роботодавців України заплановані у 2013 році закупівлі за державні кошти, кошти державних і комунальних підприємств та підприємств, де понад 50% належить державі, склали 274 183,4 млн. грн., а «відкати» підприємств (тобто частини коштів, що виділяються на виконання робіт за державним замовленням, яку виконавець замовлення в подяку за отримання даного замовлення, роботи повертає замовнику в особі чиновника, або керівника державного органу [3]) в середньому склали від 15 до 50%. Таким чином, корупційна складова в закупівлях за державні кошти складає від 50 до 137 млрд. грн. (тобто від 20 до 50% від усього об'єму закупівель). Інші галузі, в яких існують суттєві втрати від реалізації опортуністичної рентоорієнтованої поведінки: оподаткування (відшкодування ПДВ), митниця (за оцінками роботодавців корупційний ринок на митниці у 2013 році склав понад 40 млрд. грн), надкористування (за приблизними підрахунками в галузі втрачається 500 млн. грн) [6].

За визначенням рентоорієнтована поведінка – це діяльність індивідів, організацій чи фірм, що націлена на отримання вигод шляхом маніпулювання законодавчими чи економічними умовами або існує у формі узурпації прав на перерозподіл державних ресурсів [3].

Опортуністичну ж поведінку можна визначити як поведінку індивіда, який прагне отримати односторонню вигоду за рахунок партнера, ухиляючись від дотримання умов контракту [7]. Великою мірою рентоорієнтована поведінка є опортуністичною, оскільки відбувається (наприклад, з боку рентоорієнтованого держслужбовця, що маніпулює законодавством) порушення умов своєрідного «контракту» з суспільством, яке через податкову систему сплачує за чесне ведення державних справ на користь платників податків.

Рентні відносини є досить різноманітними, але можна виділити кілька узагальнених напрямків пошуку ренти:

1. Регулювання природних монополій, регулювання галузей, які не є монополіями (авіаперевезення, електроенергетика, телекомунікації, фармацевтична індустрія та інші), протекціоністську політику по відношенню до певних галузей (сільське господарство, машинобудування), спекуляції на різниці між внутрішніми та світовими цінами, відшкодування ПДВ за зовнішньоекономічними операціями.

2. Через тарифи і квоти, переважно ліцензування зовнішньоекономічної діяльності, субсидії на імпорт.

3. За допомогою іншої урядової діяльності: номенклатурна приватизація, маніпуляції з бюджетними коштами, державні контракти, пільгові кредити, доходи від муніципального майна.

Ми виокремлюємо декілька основних причин рентоорієнтованої поведінки: в першу чергу, той факт, що всі учасники цих відносин є раціональними особами і головним мотивом їх дій є власні інтереси, причому свій вибір вони здійснюють на основі зіставлення можливих вигод і збитків. Друга причина – вплив, який може здійснити окрема особа на діяльність держави, прагне до нуля. Витрати окремого громадянина на здійснення контролю над бюрократичним апаратом не впливають на те, чи будуть вироблені певні колективні блага. Крім того, більшість громадян не бачать прямого зв'язку між своїми витратами на постійний контроль за діями держави та отриманими колективними благами. Третя причина – колективними благами можуть користуватися всі громадяни без винятку, що допускає можливість використовувати їх без здійснення витрат. Четверта причина опортуністичної рентоорієнтованої поведінки – той факт, що пересічні громадяни погано інформовані та організовані, а також практично не мають можливості реалізувати свою владу, робить рівень їх мотивації щодо встановлення контролю над державою мінімальним.

Ми виокремлюємо чотири суб'єкти рентоорієнтованої поведінки. По-перше, це група державних службовців, які діють від імені держави та надають послуги з розподілу суспільних благ населенню. Але внаслідок рентоорієнтованої поведінки у виконанні професійних обов'язків держслужбовцями суспільне благо не потрапляє до населення, а стає об'єктом власності зацікавленої вузької групи агентів[8].

Другою стороною в отриманні специфічної ренти є вузьке коло осіб, що «купає» доступ до суспільних благ, обмежуючи таким чином можливість їх споживання для інших членів суспільства.

Сучасні дослідження доводять, що «ренту» може отримувати будь-яке домогосподарство, що має набір певних психологічних характеристик, які зумовлюють очікування людиною своєрідної «ренти». Передусім, «ренту» можна отримувати за рахунок патерналістської поведінки держави [9]. Патерналізм ґрунтується на обіцянках держави дати безоплатно як певні матеріальні блага (квартиру, автівку та ін.), так і цілу низку пільг. Через це одна частина суспільства платить за себе сама, не сподіваючись на допомогу, і, фактично, за іншу частину, що не вмотивована здійснювати зусилля щодо самостійної сплати за ці блага, оскільки розраховують на те, що їм все одно нададуть необхідне.

Останнім суб'єктом рентоорієнтованої поведінки є підприємство (або підприємець). Рентоорієнтована поведінка в цьому випадку витісняє пошук прибутку, реалізований за допомогою інвестицій, оскільки наявність надприбутків через прагнення до отримання специфічної ренти знищує мотивації до інновацій та інших засобів зниження витрат виробництва.

Якщо оцінювати суспільний ефект її наявності в економічних відносинах, які є в Україні, то стає очевидним, що всі мотиви, крім прагнення власної вигоди, мають тимчасовий, непередбачуваний характер, і ними неможливо керуватися при аналізі і (особливо) при створенні «ефективних» державних організацій. Тому, визнаючи факт існування мотивів і цінностей, що виходять за рамки максимізації індивідуальної функції корисності, необхідно розглядати такий мотив як домінуючий, нехтуючи дією інших мотивів людської поведінки.

Переконливим підґрунтям існування рентоорієнтованої поведінки можна вважати також так званий «ефект діагоналі» в економічній поведінці, який полягає в тому, що людина, що знає напевно кращий (менш витратний, з більшим зиском) шлях реалізації своїх інтересів ніж офіційно пропонується та закріплений у формальних нормах, то, за відсутності санкцій, вона реалізує свої інтереси саме таким шляхом. Це є не що інше, як раціональна поведінка егоїстичного суб'єкта в суспільстві з неефективним регулюванням економіки. Беручи до прикладу безпосередньо економічну діяльність, реалізацією цього ефекту є ведення бізнесу в тіньовій економіці («сірій», «темно-сірій» та навіть «чорний» сектори), опортуністична поведінка, невиконання контрактів, порушення правил, корупція тощо [10].

Обраний «маршрут», тобто модель поведінки, в свою чергу, так чи інакше залежить від суб'єктів, що вступають у відносини, а саме: від їхнього сприйняття існуючих норм та правил в межах того чи іншого оточення. І тут треба згадати, що поведінка раціональної людини у суспільстві обумовлена не лише співвідношенням економічного зиску та втрат, але й певним рівнем освіти й виховання,

власними установками (внутрішній фактор впливу), прийнятими в суспільстві цінностями (як зовнішнім фактором).

Норма граничного заміщення власних інтересів суспільними, за якою відбувається реалізація тієї чи іншої моделі поведінки, відображає рівень соціального капіталу, носієм якого є людина, але тільки у випадку дії на межі індивідуальних можливостей [2]. Для того, щоб з'ясувати причини та передумови того чи іншого співвідношення, варто згадати спостереження, що за умови, коли власні інтереси задоволені на досить високому рівні (а це за нашою логікою можливо або через великі індивідуальні можливості, або через малу вартість їхньої реалізації), то індивід з набагато більшою вірогідністю буде реалізовуватися через суспільство та розділяти спільні інтереси без жодного примусу та загрози санкцій. Тому вірогідність проявів рентоорієнтованої поведінки у розвинених суспільствах нижча [3].

За даними дослідження TransparencyInternational у 2015 році Україні вдалося здобути лише один додатковий бал у рейтингу Індексу сприйняття корупції (CPI). І відбулося це, за експертними висновками, «завдяки більш критичному ставленню суспільства до корупціонерів. Збільшилася кількість викривачів корупції, зростає число гострих матеріалів про корупціонерів у ЗМІ на які влада змушена реагувати» [5]. Про це так само свідчать дані дослідження Bertelsmann Foundation Transformation, які враховуються при визначенні CPI. Розрахований в межах дослідження Індекс трансформації Бертельсмана (The Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI)) аналізує та оцінює якість демократії, ринкової економіки та політичного управління в 129 країнах, що розвиваються, та трансформаційних суспільствах. Результати аналізу свідчать, що само-сприйняття громадянського суспільства значно змінилося останніми роками (особливо після 2013 року). Громадянське суспільство усвідомило свою роль у процесах реформування, підвищивши активність з відстоювання своїх позицій через приєднання до суспільних організацій та/або об'єднання зусиль через соціальні мережі, а також практикуючи зростання тиску на владу [11].

Іншими словами, активна громадянська позиція певної частини суспільства, їхня добровільна та усвідомлена участь в громадських та волонтерських організаціях, сприяння журналістським розслідуванням, викривання корупції та надання їй випадкам резонансу в ЗМІ і стають рушійною силою змін в Україні [5].

Особливу увагу варто приділити саме такому типу поведінки, який слугує не лише противагою опортуністичній рентоорієнтованій моделі поведінки, а й, на нашу думку, потенційно вагомим ресурсом [12] та фактором економічного зростання. На користь цього свідчать, наприклад, той факт, що близька 100 мільйонів європейців беруть участь у волонтерському русі, створюючи 5% ВВП Європейського Союзу. Згідно з дослідженням Європейської Комісії, найбільший рівень волонтерської активності спостерігається в Австрії, Швеції, Нідерландах та Великій Британії, де більше 40% дорослого населення залучені у волонтерську діяльність. В цих країнах частка внеску волонтерів в національну економіку сягає 3-5% ВВП [13]. Загалом, в багатьох європейських країнах існують вкорінені традиції волонтерства, взаємної підтримки та громадянської активності, що має як безпосередній вплив на добробут громад, так і опосередкований (через створення відповідного сприятливого для суспільно-економічного розвитку середовища) вплив на загальні макроекономічні показники.

Згідно дослідженню GfK Ukraine, проведеному у 2014 році на замовлення Організації Об'єднаних Націй в Україні 23% українців коли-небудь у житті займались волонтерством, серед яких 9% почали займатися волонтерством з листопада 2013 року (див. Рисунок 1). 62% українців визнає роль волонтерів у політичних змінах, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства [14].

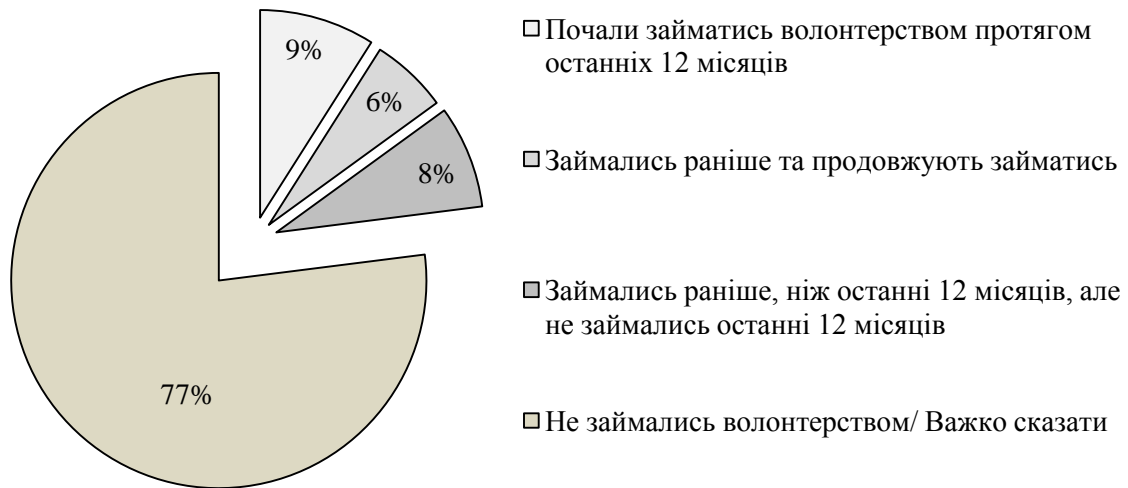

Рис. 1. Участь українців у волонтерському русі у 2014 році [14]

У Законі України «Про соціальні послуги» поняття «волонтер» трактується як фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер.

Волонтерський рух визначається як добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому [15].

Вище аналізоване масове явище волонтерства, яке отримало безпрецедентний розвиток в Україні 2013-2016рр., цікавить нас в тому контексті, що його принципи та відповідний тип поведінки економічних суб'єктів (громадян) за всіма критеріями підпадає під такий, що свідчить про наявність соціального капіталу. Останній, в свою чергу, зумовлює свідому віддачу частину ефекту від своєї діяльності іншій стороні, не зазіхаючи на неї, тобто відбувається передача прав власності на частку результатів своєї діяльності у відповідності з прийнятими нормами, що не призводить до втрат інших учасників соціально-економічних відносин. Тобто особа погоджується «віддавати» частину своєї інтелектуальної, фізичної енергії, свого часу іншим учасникам спільноти, поступаючись іноді своїми безпосередньо індивідуальними інтересами задля створення суспільного добробуту, надбаннями якого в подальшому можуть користуватись не лише «вкладники», а й інші члени суспільства. В цьому випадку людина чинить досить виважено і в економічному, і в соціальному, і навіть в індивідуально-психологічному контексті. Так, суто економічний ефект проявляється в можливостях громади до самофінансування [16], зменшенні надмірної диференціації доходів, появі синергії та нових ідей в бізнесі від вільного обміну ресурсами, зменшення трансакційних витрат за рахунок зростання рівня довіри та відповідальності тощо. Соціальний ефект полягає в розповсюдженні принципів, на яких ґрунтуються розвинені демократичні суспільства: визнання права на закріплення за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої расової приналежності, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища; поваги гідності і культури всіх людей; надання допомоги, безкоштовні послуги особисто або організовано в дусі партнерства; визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх колективному забезпеченню; стимулювання почуття відповідальності, заохочення сімейної, колективної і міжнародної солідарності.

Щодо суто індивідуально-психологічних ефектів волонтерства (та інших видів благодійництва), то дослідження Дж. Графмана (J. Grafman), нейробіолога з Національного інституту охорони здоров'я США, показало, що коли добровольці ставили інтереси інших людей вище за свої власні, допомагаючи в досягненні тих чи інших цілей, в мозку активізувалась та частина, яку зазвичай стимулюють їжа, секс, наркотики та романтичні враження [17].

Очевидно, роль соціального капіталу та вище аналізованих його проявів та ефектів важко переоцінити, особливо в умовах складної системної трансформації, що супроводжується зубожінням населення та військовими діями на частині території.

Повертаючись до українських реалій, варто відмітити ще одну деталь та сформулювати специфічні риси соціального капіталу саме в нашій країні. По-перше, не дивлячись на відносно недовгу історію потужного волонтерського руху в Україні, ознаки та передумови його розвитку існували та проявилися ще в 2012 році, коли під час Європейського чемпіонату з футболу «Євро-2012» було задіяно понад 12 тисяч волонтерів в межах наймасовішого волонтерського проекту [18]. На нашу думку, це, а також подальший розвиток подій, пов'язаних з початком військових дій на території України, свідчать про наявність в країні потенційно високого соціального капіталу, так би мовити, «сплячого соціального капіталу». Під впливом багатьох негативних, в тому числі несподіваних, «шокових» для суспільства подій, він трансформувався в форму, яку ми назвали «соціальний капітал військового часу» [19].

На користь такого терміну свідчить також результат дослідження GfK Ukraine, в якому рівень підтримки української армії, пораненим та їхнім родичам склав у 2014 році найбільший відсоток задіяних осіб (див. Рисунок 2).

Рис. 2. Розподіл за напрямками волонтерських заходів, в яких брали участь українці, в 2014 році й раніше [14]

Ще однією особливістю даного руху є самостійність та індивідуальність волонтерства, а також здатність людей до ситуативного та/або системного об'єднання для досягнення спільної мети, а також про схильність до самоорганізації. Про невисокий рівень інституціоналізації волонтерської діяльності свідчить і той факт, що більшість (70%) з тих, хто приєднався до громадського та волонтерського руху між груднем 2013р. та лютим 2014р. не належали до жодної з політичних партій, громадських організацій або суспільних рухів [11].

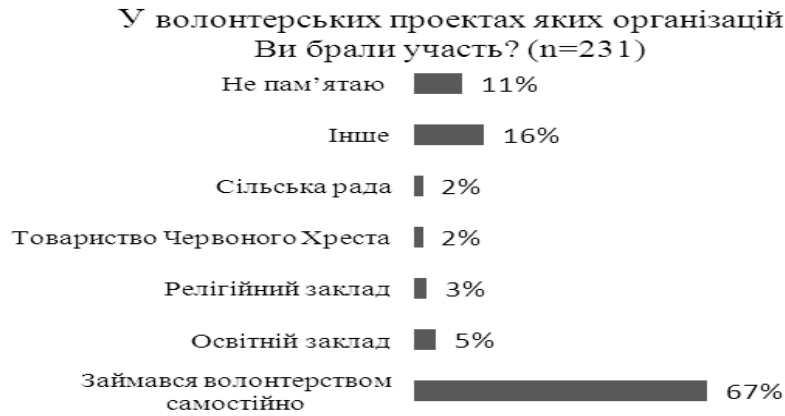

Рис. 3. Інституціоналізація участі українців у волонтерській діяльності у 2014 році [14]

Таким чином, наявність соціального капіталу обумовлює такий тип поведінки людини у відповідності з прийнятими нормами, що не призводить до втрат інших учасників соціально-економічних відносин. Навпаки, людина свідомо віддає частину ефекту від своєї діяльності іншій стороні, не зазіхаючи на неї, тобто відбувається передача прав власності на частку результатів своєї діяльності [2]. У такому контексті рентоорієнтована поведінка може розглядатися як така, суб'єкт якої не є носієм соціального капіталу, або рівень соціального капіталу, що проявляється в його поведінці є нижчим, ніж в оточуючому соціальному середовищі. Для того, щоб збільшити рівень реалізації власних рентоорієнтованих інтересів, треба відволікти зусилля від реалізації суспільних інтересів, відмовитися від дій на їхню користь. По суті, рентоорієнтована поведінка є протилежністю поведінці, обумовленій наявністю соціального капіталу. Порівнюючи їхні прояви, можна зробити висновок, що за ключовими критеріями вони взаємовиключають один одного (див. Табл. 2):

Таблиця 2. Порівняння рентоорієнтованої поведінки та поведінки, зумовленої соціальним капіталом

Критерії	Рентоорієнтована поведінка	Поведінка, зумовлена соціальним капіталом
Мета, орієнтир	Задоволення суто особистих індивідуальних інтересів	Задоволення індивідуальних та розділених з суспільством інтересів
Характер задоволених інтересів	Переважно матеріальний	Як матеріальний, так і нематеріальний
Ефект для третіх осіб	Від'ємний: зменшення добробуту	Додатний: зростання добробуту
Ефект для суспільства	Негативний: зниження ефективності функціонування економіки, поглиблення соціально-економічної диференціації	Позитивний: підвищення ефективності економічної діяльності, зростання суспільного добробуту, зменшення рівня диференціації населення
Ефект для економіки (макрорівень)	Втрати ВВП (відставання від потенційного ВВП) «Тінізація» економіки	Зростання ВВП

Важливим спостереженням у нашому дослідженні українських реалій є те, що і перший, і другий типи поведінки сформувалися в національній економіці стихійно, без спеціально цілеспрямованого впливу держави, хоча і під впливом її політики. В цьому, на наш погляд, полягає феномен сучасного інституціонального середовища в Україні, де одночасно співіснують найгірші прояви

рентоорієнтованої поведінки, згадані вище (як то «відкати», хабарництво) та яскраві прояви досить високого рівня соціального капіталу (потужний волонтерський рух, благодійність тощо). Тобто, на фоні тривалої системної кризи «шокові» для суспільства події провокують ефект певної поляризації установок, ціннісної орієнтації та, внаслідок цього, моделей поведінки.

Керуючись нещодавно введеною в науковий обіг економічною термінологією, вище описану ситуацію можна розглядати з позицій співвідношення у соціально-економічній системі соціального та асоціального капіталу [20]. В основі асоціального капіталу, на протизагу соціальному, покладається поведінка, що, ідучи в розріз з нормами (опортуністичність), спрямована на витягання корисного ефекту з діяльності інших суб'єктів (рентоорієнтованість).

Аналіз даних дослідження «EuropeanSocialSurvey» по Україні дозволив зробити висновки щодо тенденції зміни співвідношення між соціальним та асоціальним капіталами: якщо в 2007-2008 рр. спостерігалось негативна тенденція зростання асоціального капіталу на фоні зниження соціального, в 2009-2010рр. за незмінного соціального капіталу продовжилось зростання асоціального, але вже в 2011-2012рр. ситуація починає змінюватись на користь соціального капіталу, що дозволило йому повернутись на рівень 2006р. [20]. На жаль, через те, що Україна не брала участі в наступному раунді даних досліджень, подальший хід розвитку даного процесу оцінити за допомогою саме цієї методології не представляється можливим.

Тим не менше, на наш погляд, можна скористатися іншими дослідженнями, щоб припустити подальші зміни у співвідношенні між соціальним та асоціальним капіталом. За даними вже згаданого вище дослідження BertelsmannFoundationTransformation лише через найбільший банк України і лише на потреби української армії в червні-вересні 2014р. було переведено пожертв на більш ніж 3,4 млн. грн. А рівень довіри до інституцій громадянського суспільства (волонтерських та громадських організацій) досяг рівня 7,3 по шкалі від 0 до 10 [11]. Зважаючи на те, що довіра є одним з результатів наявності соціального капіталу в суспільстві, можемо припустити, що тенденція щодо рівня соціального капіталу є висхідною і відбувається це великою мірою за рахунок самоорганізації та становлення громадянського суспільства.

Однак, на нашу думку, в умовах тотальної невизначеності, наявності зовнішньої та внутрішньої загрози національній безпеці та економіці, настав час для впровадження саме політики держави, націленої на підвищення рівня соціального капіталу як інструменту подолання руйнівної рентоорієнтованої поведінки. Тим більше, що подальше потурання останній значно підвищує ризики трансформації економіки України не в соціально орієнтовану ринкову, а в асоціальну квазіринкову [21].

Варто також усвідомлювати логіку історичного процесу, згідно з яким на сучасному етапі економіка переходить від індустріально-ринкового шабля розвитку до інформаційно-мережевої системи. Остання пов'язана з «пануванням відносин всезагальності, що виражається у процесі глобалізації, адекватною формою реалізації якої є інформаційно-мережеві системи, а основним способом збільшення багатства – накопичення інформації» [22]. Саме умови, які створюються в межах такої економіки, слугують сприятливим підґрунтям для посилення та збільшення соціального капіталу та ефективній його протидії рентоорієнтованій поведінці. Мається на увазі, що за використання інформаційно-мережевих технологій носії соціального капіталу мають змогу більш ефективно впливати на першопричини опортуністичної рентоорієнтованої поведінки. Наприклад, погана інформованість та слабка організованість громади, що майже унеможливають реалізацію інтересів останньої, долаються завдяки поєднанню інформаційно-мережевих технологій та за умови наявності у членів спільноти соціального капіталу (потужна мотивація та готовність членів громади до самоорганізації для захисту своїх прав та покращення добробуту підсилюються можливістю отримувати необхідну для цього інформацію, розповсюджувати її, перетворювати на знання). Кажучи про іншу згадану раніше причину рентоорієнтованої поведінки («вплив, який може здійснити окрема особа на діяльність держави, прагне до нуля»), варто згадати про об'єднуючий характер соціального капіталу. Об'єднання зусиль критичної маси окремих вмотивованих осіб, які прагнуть єдиної мети

(до прикладу, зменшити рівень корумпованості окремої галузі або відомства) може мати від незначного до визначального позитивного ефекту.

В реальному житті суб'єкти-носії соціального капіталу (а такими, на нашу думку, є волонтери) ініціюють протистояння рентоорієнтованій поведінці в різних її проявах та сферах. Відбувається це через використання сучасних інформаційних технологій: від надання безкоштовних професійних юридичних консультацій до створення системи електронного декларування, електронної системи державних закупівель («ProZorro») та електронної системи надання адміністративних послуг (Портал державних послуг iGov). Для створення всіх вище згаданих проєктів долучилися дуже великою мірою на волонтерських засадах як окремі спеціалісти, так і цілі громадські організації.

Висновки. Для збільшення внеску в суспільний добробут за збереження загального рівня добробуту (як від реалізації власних інтересів, так і від реалізації спільно-розділених) на сучасному етапі потрібні одночасно кілька умов. По-перше, наявність певного рівня сформованого соціального капіталу, що діє на ґрунті інформаційно-мережових технологій; по-друге, зростання якості соціального капіталу через набуття компетенцій, підвищення професіоналізму та «суспільної ваги» його носіями; по-третє, зростання кількості носіїв соціального капіталу в країні. І, якщо перша умова є об'єктивною на сучасному етапі розвитку економіки, то досягти останніх двох можливо через цілеспрямовану політику в сфері освіти.

З огляду на те, яка категорія населення України демонструє найвищий рівень соціального капіталу (переважно особи середнього класу з закінченою вищою освітою [14]), саме в межах освітньої системи формується професійний та громадянський світогляд, що визначає моделі та шаблони поведінки суспільно-економічних агентів. Саме в освітньої системи є всі потенційні можливості для підвищення як кількості носіїв соціального капіталу, так і якості соціального капіталу. Це може бути здійснено в межах заходів з усвідомлення сутності та позитивних ефектів соціального капіталу, надання можливостей студентській молоді для практичної реалізації власного соціального капіталу тощо. Так само, як в межах створення умов для саморозвитку та самоосвіти, яка в подальшому відіб'ється на перспективах майбутнього професіонала.

В реалізації програми прогресивного розвитку країни через задіяння феномену та проявів соціального капіталу, маєтись на увазі залучення до реформування галузей економіки професійних спеціалістів-носіїв високого рівня соціального капіталу, поведінка яких буде виключати неефективні рішення на основі рентної орієнтації.

Література

1. Oxford Dictionary. Definition of Value Added [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/value-added>.
2. GDP by type of expenditure and Value Added by kind of economic activity, annual, 1970-2010 : офіц. веб-сайт United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=95>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Павлюк А.П. Структурні перетворення в Україні : передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
5. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне Послання Президента України до ВРУ. – К. : НІСД, 2011. – 416 с.
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредиты, проценты и циклы конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
7. Гурняк І.Л. Додана вартість як базис економічного розвитку територіальних громад / І.Л. Гурняк, О.І. Дацко, О.І. Яремчук // Регіональна економіка. – 2015. – №1.
8. Білоброва Т.О. Галузева структура економіки як передумова формування національної конкурентоспроможності : міжкраїнові порівняння / Т.О. Білоброва, Н.Г. Базавлук // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2012. – № 3 (54).

9. Дяченко М.І. Управлінські інновації як основа інноваційного розвитку організації / М.І. Дяченко // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2009. – Вип. 24-25. – С. 37-41.
10. Сафина Л.А. Исследование значимости инвестиций в инновационную деятельность компании при управлении, ориентированном на стоимость / Л.А. Сафина // В мире научных открытий. – 2010. – №1(07)– С. 82-86.
11. Грідчина М.В. Про додану вартість як показник результатів діяльності сучасних корпорацій / М.В. Грідчина // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 1(36). – С. 126-129.

References

1. Oxford Dictionary. Definition of Value Added. Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/value-added>.
2. GDP by type of expenditure and Value Added by kind of economic activity, annual, 1970-2010. Retrieved from <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=95>.
3. State Statistics Service of Ukraine (Official site). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Pavlyuk, A., & Pokryshka, D., & Belinska, Ya. (2012). Structural transformations in Ukraine: preconditions of economic modernization. K. : NISD.
5. Modernization of Ukraine – our strategic choice : Annual Message of President of Ukraine to the Verkhovna Rada (2011). K. : NISD.
6. Schumpeter, J. (1982). Theory of economic development (the study of business profits, capital, credit, interest conditions and cycles). Moscow: Progress Publishers.
7. Hurnyak, I., & Datsko, O., & Yaremchuk, O. (2015). Added value as a basis of economic development of local communities. *Rehional'na ekonomika (Regional Economics)*, 1 (in Ukr.).
8. Bilobrova, T., & Bazavluk, N. (2012). Branch structure of the economy as a prerequisite for the formation of national competitiveness: between countries comparison. *Naukovyy visnyk Poltav'skoho universytetu ekonomiky i torhivli (Scientific bulletin Poltava University of Economics and Trade)*, 3(54) (in Ukr.).
9. Diachenko, M. (2010). Management innovations as the basis of innovation development of the enterprise. *Strategiia ekonomichnogo rozvytku Ukrainy (Economic development strategy of Ukraine) : scientific works*, 24-25, 37-41 (in Ukr.).
10. Safina, L. (2010). Research of significance of the investments in the innovation activity of the enterprise while the cost-oriented management. *V mire nauchnykh otkrytii (In the world of science researches)*, 1(07), 82-86 (in Rus.).
11. Hridchina, M. (2013). On value added tax as an indicator of the performance of modern corporations. *Naukovy pratsi MAUP (Scientific papers MAUP)*, 1(36), 126-129 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 12.04.2016.

ГОСПОДАРСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС В КОНТЕКСТІ УТВОРЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Беренда С.В., кандидат економічних наук, доцент

Зельцер І.І., магістрант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню господарської інтеграції України з країнами Європейського Союзу та потенціалу формування ланцюгів доданої вартості. У статті також представлено аналіз тристоронньої зовнішньої торгівлі України, країн ЄС та РФ; визначені основні складові її компонентної структури. Для аналізу зовнішньоторговельних відносин був використаний матричний метод, торговельні потоки були проаналізовані на основі поділу на внутрішньогалузеву (Intra-Industry Trade) та міжгалузеву торгівлю (Inter-Industry Trade). За допомогою індексу Грубеля-Ллойда визначено рівень господарської інтеграції, а відповідно і якість господарської інтеграції з точки зору теоретичних засад та практики міжнародної торгівлі. Виявлено, що участь українських підприємств у європейських ланцюгах доданої вартості залишається низькою.

Ключові слова: зовнішня торгівля України, ЄС, індекс Грубеля-Ллойда, міжнародна кооперація, господарська інтеграція, ланцюги доданої вартості.

Постановка проблеми. Україна належить до країн із високою експортною квотою у валовому внутрішньому продукті (ВВП), відтак питання розвитку міжнародної торгівлі є однією з пріоритетних задач. Проблема розширення економічного співробітництва України набуває особливої актуальності в контексті необхідності корекції галузевої спеціалізації та кооперації, і як наслідок збільшення конкурентоздатності. У зв'язку з цим значні перспективи для українських підприємств відкриває участь у ланцюгах доданої вартості різних країн і країн ЄС зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед науковців, які займалися дослідженнями двосторонньої і багатосторонньої торгівлі, слід виділити: С. Бракмана (S.Brakman), О. Кніста (P.Kniest), В.Московіна, І. Приходько, К.Хамільтона (C.Hamilton), Дж.Хансена (J.Hansen) та багатьох інших.

Метою статті є оцінка якості господарської інтеграції України з країнами ЄС за допомогою індексів внутрішньогалузевої торгівлі, в контексті утворення глобальних та регіональних ланцюгів доданої вартості.

Основні результати дослідження. Під якістю господарської інтеграції ми розуміємо рівень внутрішньогалузевої торгівлі, як індикатору спеціалізації та кооперації господарських комплексів країн-учасниць інтеграційної взаємодії, а відтак і участі у глобальних і регіональних ланцюгах доданої вартості.

За видами міжнародної торгівлі з точки зору диверсифікації номенклатури товарів розрізняють внутрішньогалузеву і міжгалузеву торгівлю між країнами. Внутрішньогалузева торгівля виникає, коли виробляються диверсифіковані товари, які відносяться до однієї галузі (товарної групи). З огляду на сучасні теоретичні погляди, на прикладі, торгівлі між Україною та ЄС, можна висунути та перевірити гіпотезу, що чим ближче країни за рівнем економічного розвитку та розміром економіки, тим розмір внутрішньогалузевої торгівлі більший, ніж розмір їх міжгалузевих торгівлі і навпаки, а отже, і якість торгівлі з точки зору господарської інтеграції країн вища.

У вартісному вимірі український імпорт у 2014 р. знизився на 22,575 млрд. дол. США, а експорт на 9,407 млрд. дол. США, що вплинуло на зниження негативного сальдо зовнішньої торгівлі на 240%. Зовнішньоторговельні операції проводилися з партнерами з 180 країн світу. Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 36% від загального обсягу експорту, до країн СНД, відповідно – 24,5%. В експортних поставках традиційно домінують чорні й кольорові метали та вироби з них, їх

частка в експорті за 2014 р. склала 27,09%, і відповідно до попереднього року їх експорт зменшився на 6% [1].

Різка девальвація національної валюти дає Україні шанс наростити експорт у країни ЄС не тільки у відносному відношенні до імпорту з них, але і в абсолютному вираженні. Очевидним є те, що нетарифне регулювання імпорту до ЄС сповільнює цей процес. Сьогодні на ринках країн ЄС порівняльні переваги України, як свідчать рис. 1 та 2, виявляються у сировинних товарних групах. Для більш глибокого розуміння еволюції торгівлі між Україною та країнами ЄС проведемо ретроспективний аналіз. У регіональному розрізі частка експорту до країн ЄС в період з 2001 залишалась досить нерівномірною, максимальна частка експорту до країн ЄС спостерігалася у 2003 році, коли частка експорту дорівнювала 37%. Це зумовлено, як і низьким експортом в інші країни, так і прийняттям 10 нових країн до ЄС у травні 2004 р., і через це виникнення ефекту відхилення в торгівлі ЄС з Україною за імпортними операціями, на користь товарів із «старих» і «нових» країн ЄС. У наступні роки експорт в країни ЄС зростав повільніше, ніж в інші країни, через низьку конкурентоздатність української продукції.

У 2008 році в Україні зафіксовано максимальний експорт у грошовому вираженні, як до країн ЄС, так і в інші країни. Це пікове значення обумовлено циклічним характером економічного зростання і низькою інших обставин. Якщо розглядати останні 2011-2015 рр., то загальний експорт падає, але частка експорту до країн ЄС збільшується. Аналіз змін українського експорту наведено на рис. 1 з урахуванням ступеня товарної диверсифікації торгівлі з країнами ЄС.

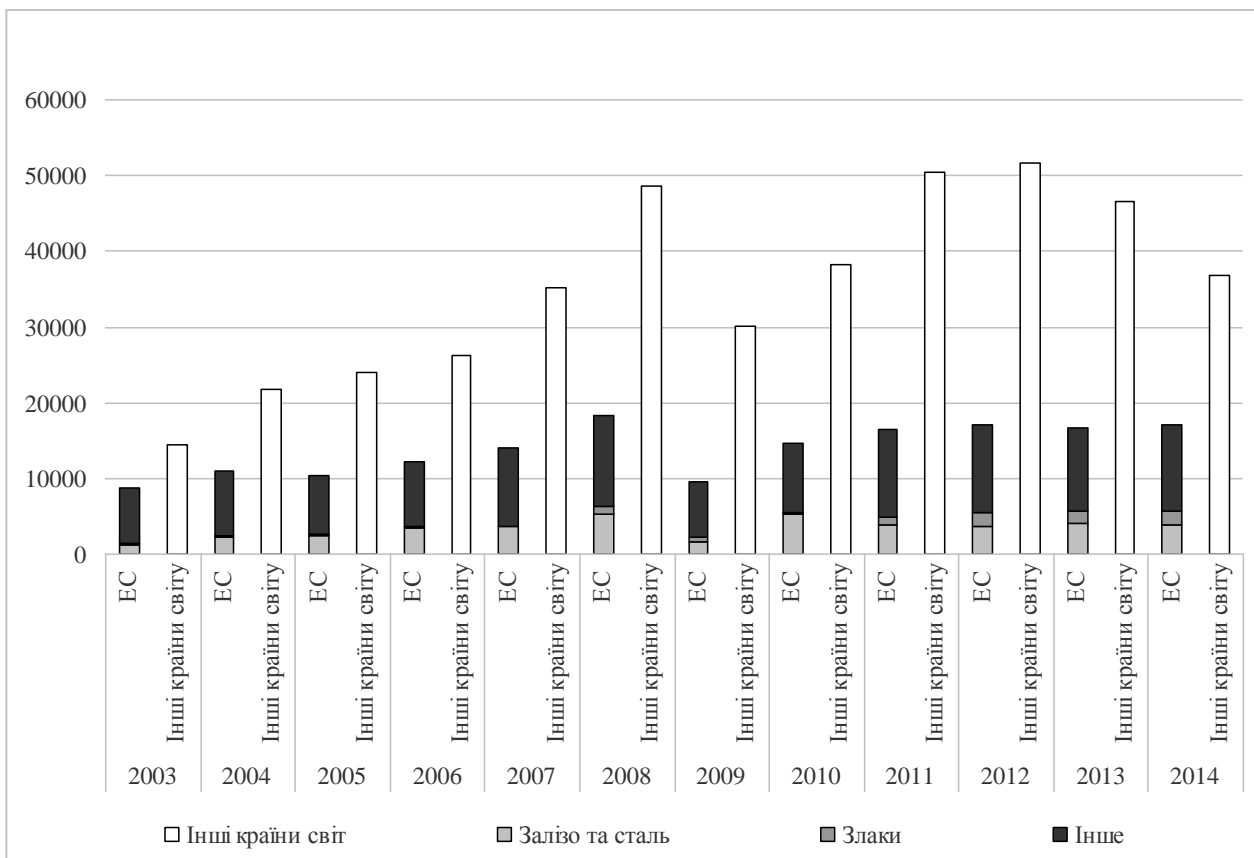

Рис. 1. Динаміка експорту України млн дол. США, (складено авторами відповідно до [2])

Згідно з існуючою нормативною регуляцією, УКТЗЕД (українська класифікація товарів ЗЕД) співпадає з європейською товарною номенклатурою до 8 знаку, що дає змогу співставлення статистичних даних на цьому рівні.

В таблиці 1 наведені основні товарні групи експорту та імпорту України до та з ЄС. Було здійснено ранжування за основними товарними групами.

Таблиця 1. Торгівля товарами Україна-ЄС у січні-листопаді 2015 р. у розрізі розділів Комбінованої номенклатури [2]

Розділи Комбінованої номенклатури	Експорт до ЄС, тис. дол. США			Імпорт в Україну, тис. дол.США		
	Січень-листопад 2015 р.	2015/2014, %	% від загального обсягу	Січень-листопад 2015 р.	2015/2014, %	% від загального обсягу
Групи 1-3 Живі тварини, продукти тваринного походження	144203,9	118,1	1,2	247559,1	59,9	1,8
Групи 6-14 Продукти рослинного походження	2130844,0	79,2	18,2	373524,8	54,0	2,7
Група 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження...	571661,7	77,1	4,9	43559,9	65,4	0,3
Групи 16-24 Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої...	674434,8	83,7	5,8	699194,0	64,9	5,0
Групи 25-27 Мінеральні продукти	1377704,3	52,9	11,8	3292042,3	95,9	23,5
Групи 28-38 Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	384972,4	59,8	3,3	2407592,8	69,5	17,2
Групи 39-40 Полімерні матеріали, пластмаси	86742,8	96,2	0,7	1184011,2	75,2	8,5
Групи 44-46 Деревина і вироби з деревини...	658205,7	94,7	5,6	92310,0	46,3	0,7
Групи 47-49 Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів	51476,9	101,3	0,4	524676,9	70,8	3,7
Групи 50-63 Текстиль та вироби з текстилю	458832,9	83,8	3,9	480901,0	82,4	3,4
Групи 68-70 Вироби з каменю...	99648,3	123,4	0,9	172894,3	62,1	1,2
Групи 72-83 Недорого цінні метали та вироби з них	2844358,9	69,1	24,3	713954,1	67,0	5,1
Групи 84-85 Механічне обладнання; машини та механізми...	1624481,1	84,7	13,9	2363241,6	69,9	16,9
Групи 86-89 Транспортні засоби, устаткування та пристрої, пов'язані з транспортом.	86315,9	76,4	0,7	790944,9	68,9	5,6
Групи 90-92 Прилади та апарати оптичні...	33745,0	77,9	0,3	177190,9	67,5	1,3
Групи 94-96 Різні товари і вироби	234433,8	101,7	2,0	191250,8	52,5	1,4

Табл. 1 свідчить про те, що український експорт в країни ЄС слабо диверсифікований, близько 60% експорту припадає на виділені в товарні групи.

Для наочної демонстрації різниці між структурою і ступенем диверсифікованості торгівлі між Україною країнами ЄС, на основі табл.1 побудовано гістограму (рис. 2), на якій стрілками позначені товарні групи в яких спостерігається найбільший рівень взаємної торгівлі, натомість спостерігається перевага все ж таки в бік ЄС.

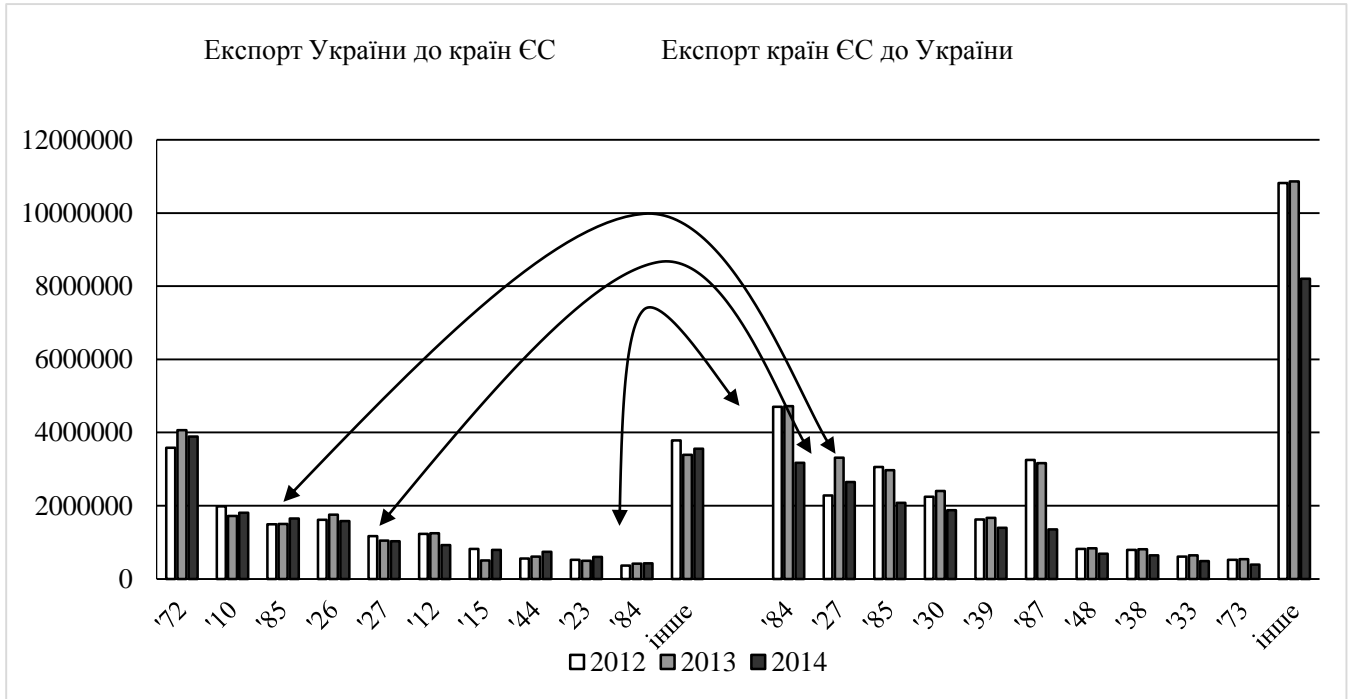

Рис. 2. Різниця у головних торговельних групах взаємної торгівлі України та країн ЄС, тис. дол. США, (складено авторами на основі [1])

Проаналізувавши дані можна зробити проміжні висновки: експорт країн ЄС до України більш диверсифікований, лідери експорту наукомісткі товарні групи, вони традиційно мають високу додану вартість, тобто йдеться про інвестиційний імпорт. Впродовж 2014-2015 рр. експорт в Україну впав через спад економіки та різку девальвацію української гривні, тим не менше країни ЄС залишаються головним експортером товарів до України.

Наявність бази даних зовнішньої торгівлі дозволяє вивчати довільні товарно-країнові структури зовнішньої торгівлі. При вивченні зовнішньої торгівлі довільної країни з довільною групою країн зручно представляти такі структури у вигляді матриці зовнішньоторговельного обороту за країнами і товарними групами. Товарні групи тут можна розглядати згідно товарної номенклатури ЗЕД, наприклад, у вигляді двозначних HS-кодів.

У загальному вигляді матриця має вид (Рис. 3):

$$(V_{ij}) = \begin{pmatrix} V_{11} & V_{12} & \dots & V_{1j} & \dots & V_{1n} \\ V_{21} & V_{22} & \dots & V_{2j} & \dots & V_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots & \dots & \vdots \\ V_{i1} & V_{i2} & \dots & V_{ij} & \dots & V_{in} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots & \dots & \vdots \\ V_{m1} & V_{m2} & \dots & V_{mj} & \dots & V_{mn} \end{pmatrix},$$

Рис. 3. Вигляд матриці у загальному випадку

де V_{ij} – зовнішньоторговельний оборот конкретної розглянутої країни з i -ою країною аналізованої групи країн по j -ій товарній групі;

m – кількість країн у групі;

n – кількість товарних груп [3].

Україна і країн ЄС мають різну структуру експорту, яка відбиває, в свою чергу, різні структури економік. Україна є експортером первинної сировини, і продуктів низького рівня переробки, а в заміні отримує кінцеві продукти, наприклад: нафтохімія високого ступеня переробки й високотехнологічні продукти. Аналогічна ситуація спостерігається за товарною групою 44 (деревина і вироби з деревини, деревне вугілля) Україна натомість отримує кінцеву продукцію, за товарною групою 62 (одяг та додаткові речі до неї, текстильні, крім трикотажних) Україна має перевагу в експорті цієї продукції (Табл. 2).

Таблиця 2. Експортно-імпортна структура зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС за найбільшими товарними позиціями (2014 р.)

HS-код	10	26	27	29	44	62	72	73	84	85
Країни	Е/І	Е/І	Е/І	Е/І	Е/І	Е/І	Е/І	Е/І	Е/І	Е/І
Австрія	І	Е	Е	=	Е	=	Е	І	І	І
Бельгія	Е	Е	=	І	Е	Е	Е	І	І	І
Болгарія	І	Е	І	І	Е	І	Е	Е	І	Е
Велика Британія	Е	Е	Е	І	Е	=	Е	=	І	=
Греція	Е	І	І	0	Е	І	Е	=	І	І
Данія	І	0	Е	Е	І	І	І	І	Е	=
Естонія	І	=	Е	І	І	І	І	І	І	І
Ірландія	І	0	0	Е	І	І	І	0	Е	Е
Іспанія	Е	Е	Е	Е	Е	І	Е	І	І	Е
Італія	Е	Е	І	=	Е	І	Е	І	І	І
Кіпр	Е	0	Е	0	Е	0	Е	Е	Е	Е
Латвія	Е	=	Е	І	Е	І	Е	Е	Е	=
Литва	Е	=	І	І	Е	Е	Е	Е	І	=
Люксембург	0	0	Е	0	Е	І	І	І	І	І
Мальта	0	0	Е	0	Е	0	Е	Е	І	=
Нідерланди	Е	І	І	І	Е	Е	Е	Е	І	І
Німеччина	Е	Е	І	І	Е	Е	Е	=	І	І
Польща	Е	Е	Е	=	Е	І	І	І	І	=
Португалія	Е	=	Е	І	=	Е	Е	І	І	Е
Румунія	І	Е	Е	Е	Е	Е	Е	=	І	=
Словаччина	І	Е	Е	Е	Е	Е	Е	=	І	Е
Словенія	І	=	Е	Е	Е	=	І	І	І	І
Угорщина	І	Е	Е	І	Е	Е	Е	=	І	=
Фінляндія	=	І	І	І	І	І	Е	=	І	І
Франція	І	Е	Е	І	Е	Е	=	Е	І	І
Хорватія	І	0	0	І	Е	0	Е	Е	І	І
Чехія	=	Е	Е	=	Е	І	Е	І	І	І
Швеція	0	Е	Е	Е	Е	Е	=	=	І	І

*Складено авторами відповідно до [5]

Негативна риса зовнішньоекономічної стратегії України полягає в тому, що мало експортується продукції кінцевого споживання. Незадовільним є також і те, що імпортуючи значні обсяги енергетичних ресурсів, Україна використовує їх переважно для виробництва первинної сировини та напівфабрикатів, реалізуючи їх майже без прибутку для власної економіки, та ситуація майже не змінюється з моменту отримання незалежності України [4].

Табл. 2 була побудована на основі виведеної матриці торгівлі України з країнами ЄС. У випадку, коли експорт перевищував імпорт, ми позначали відповідну клітину матриці буквою Е, якщо навпаки І (замість імпорту України з країн ЄС ми брали експорт з країн ЄС до України, щоб уникнути статистичних похибок у зв'язку з різним методиками підрахунку експорту та імпорту (FOB < CIF)). Якщо взаємна торгівля практично була відсутня в даній товарній групі клітина матриці позначалась – 0. Коли взаємна торгівля була рівною –. Якщо не брати до уваги торгівлю України з малими країнами, такими як Люксембург, Мальта та інші, стає очевидним, що Україна досить активно співпрацює майже з усіма членами ЄС, найактивніше з флагманом європейської економіки – Німеччиною (докладно див. табл. 2).

Проаналізувавши отримані результати в табл. 2 дістаємося висновку, що немає жодної товарної групи в якій повністю домінував експорт над імпортом, чи навпаки. Спираючись на ці данні можна припустити що внутрішньогалузева торгівля буде мати достатньо великі значення. Ми проаналізували її якість за допомогою індексу Грубеля-Ллойда та результати представили в табл. 3. Індекс Грубеля-Ллойда (GL), розраховується у загальному вигляді відповідно до формули (1.1):

$$GL = 1 - \sum_j^i \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i} \quad (1.1)$$

де X_i експорт у галузі i , M_i імпорт у галузі i . У випадку, коли експорт дорівнює імпорту, індекс Грубеля-Ллойда приймає значення 1. Коли присутній тільки експорт або тільки імпорт, індекс дорівнює 0. Чим ближче значення індексу до 1, тим вище значення внутрішньогалузевої торгівлі відповідно до аналізованого товару і пари країн [6, с. 2-4].

Індекс Грубеля-Ллойда відноситься до тенденцій торгівлі які розраховуються протягом одного року та у цьому значенні є статистично вимірюваним показником. Його доречно використовувати, якщо необхідно визначити тенденції міжнародної спеціалізації у конкретний проміжок часу. У контексті структурних змін він виражає зміни торгових тенденцій. Е. Гамільтон (Hamilton) і О. Кніст (Kniest) першими зробили таке визначення, вказавши, що наявність великої частки внутрішньогалузевої торгівлі за конкретний проміжок часу не виправдовує ймовірні зміни тенденцій торгівлі [7].

Таблиця 3. Розрахунок внутрішньогалузевої торгівлі України та ЄС за індексом Грубеля-Ллойда

HS-код	10	26	27	29	44	62	72	73	84	85
Австрія	0,0797	0,0000	0,2689	0,7765	0,2901	0,9553	0,7029	0,8496	0,2533	0,5332
Бельгія	0,0018	0,0106	0,9623	0,6937	0,5993	0,5386	0,3734	0,7274	0,0657	0,3045
Болгарія	0,2840	0,0000	0,6370	0,6986	0,0341	0,4318	0,0265	0,2521	0,4569	0,6999
Велика Британія	0,0000	0,1087	0,2052	0,0709	0,0208	0,9658	0,0052	0,8731	0,2168	0,8111
Греція	0,0000	0,0000	0,0824	0,0000	0,0000	0,0000	0,0090	0,8883	0,2796	0,5136
Іспанія	0,0023	0,0000	0,2481	0,3150	0,1739	0,4183	0,0685	0,4643	0,3836	0,6328
Італія	0,0018	0,0040	0,6211	0,9161	0,5206	0,1905	0,0321	0,6886	0,0925	0,1864
Литва	0,0000	0,0000	0,0784	0,2400	0,1681	0,7565	0,1024	0,2361	0,3993	0,8258
Нідерланди	0,0001	0,1203	0,7454	0,6686	0,1107	0,5565	0,0924	0,8118	0,2924	0,4447
Німеччина	0,0682	0,0208	0,4215	0,2026	0,5021	0,4720	0,4399	0,9649	0,2133	0,8378

Нс-код	10	26	27	29	44	62	72	73	84	85
Польща	0,0155	0,0011	0,3597	0,7968	0,6151	0,6977	0,3261	0,7069	0,2401	0,9478
Румунія	0,0016	0,0000	0,0922	0,5224	0,7045	0,0671	0,2434	0,9911	0,7853	0,9000
Словаччина	0,5826	0,0000	0,3293	0,5811	0,1337	0,0727	0,7443	0,9159	0,5158	0,6337
Угорщина	0,0616	0,0000	0,6894	0,6508	0,1659	0,6528	0,0363	0,8928	0,4414	0,9911
Франція	0,4763	0,0000	0,4731	0,1579	0,1134	0,7660	0,8258	0,7662	0,2631	0,3429
Чехія	0,9562	0,0000	0,2377	0,8257	0,1291	0,9005	0,1481	0,6362	0,1046	0,7388
3 країнами ЄС	0,3049	0,0102	0,5614	0,6868	0,4893	0,9316	0,1721	0,8793	0,2625	0,8844
Середньо квадратичне відхилення	0,208	0,025	0,216	0,257	0,203	0,255	0,231	0,174	0,138	0,198

*Розраховано автором відповідно до [5].

Для того, щоб спростити аналіз статистичних даних, ми відібрали тільки ті товарні групи, де взаємна торгівля між країнами була більш ніж 300 млн. дол. США.

Згідно проведених розрахунків рівень внутрішньогалузевої торгівлі з країнами ЄС в цілому перевищив 0,5 за такими товарними групами: 27, 29, 62, 73, 85 (виділено в табл. 3) і майже дорівнює цьому значенню за 44 групою.

Наступний етап дослідження ми присвятили компаративному аналізу якості торгівлі, за допомогою індексу внутрішньогалузевої торгівлі у географічному розрізі ЄС-Україна-РФ. Отже, в таблиці 4 представлено розрахунок відповідного рівня внутрішньогалузевої торгівлі.

Розглянемо торгівлю між Україна-ЄС, Україна-РФ в розрізі групи товарів: харчової промисловості, чорні метали, реактори ядерні, котли, машини. Закономірно, що Україна поставляє на ринок цих країн однакові товари, особливо це стосується групи «Електрообладнання, електронне обладнання» (Табл. 4).

Високі значення індексу Грубеля-Ллойда (виділені клітинки в табл. 4) вказують на високий рівень внутрішньогалузевої торгівлі. Аналізуючи отримані результати торгівлі між Україною та країнами ЄС, з даними взаємної торгівлі між Україною та РФ треба зазначити, що кількість товарних груп з індексом більш ніж 0,6 переважає в торгівлі між Україною та РФ, ніж між Україною та країнами ЄС (10 товарних груп проти 7) 4 з котрих співпадають, але сукупний показник з урахуванням ваги кожної з товарних груп дещо більше у взаємній торгівлі з країнами ЄС, ніж з РФ (0,362 проти 0,347). Тому можна стверджувати, що рівень внутрішньогалузевої торгівлі між Україною та країнами ЄС, Україною та РФ, знаходиться приблизно на однаковому рівні. Повертаючись до попередніх досліджень, ця ситуація спостерігалась і в 2010 році «...рішучої переваги за цим показником в бік Заходу або Сходу ми не спостерігаємо» [9, с. 108]. При цьому оцінюючи взаємну торгівлю між країнами ЄС та РФ, було виявлено низький рівень внутрішньогалузевої торгівлі, тобто міжгалузева торгівля переважає, це пояснюється типовим товаром для експорту з РФ – сировина та напівфабрикати.

У нашому випадку доречно говорити про теорію переваг і подібності та теорію технологічногорозриву при розгляді взаємної торгівлі між Україною, ЄС та РФ. З одного боку Україна більш однорідна забезпечена природними ресурсами, як і країни ЄС, та має тотожний технологічний рівень розвитку, порівнюючи з РФ, але у той самий час, основні конкурентні переваги України були успадковані від СРСР, коли «експорт» УРСР було зорієнтовано на інші країни СРСР.

Високі значення індексу Грубеля-Ллойда за окремими товарними групами вказують на те, що взаємна торгівля товарами в даній товарній групі дуже важлива. Звісно, що зроблений відбір, визначивший 24 товарні групи виключають можливість помилки за рахунок виключення «слабких» товарних груп з аналізованої інформації, однак вони не викривляють реальної ситуації.

Таблиця 4. Якість внутрішньогалузевої торгівлі згідно з індексом Грубеля-Ллойда у розрізі торгівлі України з країнами ЄС, України з РФ та РФ з країнами ЄС.

Код товару	Назва товарної групи	Індекс Грубеля-Ллойда		
		Україна та країни ЄС	Україна та РФ	Країни ЄС та РФ
'26	руди, шлаки та зола	0,0102	0,3628	0,1176
'27	енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки	0,5603	0,0634	0,0117
'28	продукти неорганічної хімії	0,4913	0,7795	0,4078
'29	органічні хімічні сполуки	0,7070	0,3632	0,8195
'30	фармацевтична продукція	0,0153	0,7818	0,0107
'33	ефірні олії, косметичні препарати	0,0472	0,5539	0,0444
'38	інші продукти хімічної промисловості	0,1098	0,5067	0,1099
'39	полімерні матеріали, пластмаси	0,0923	0,8015	0,1149
'40	каучук, гума	0,2184	0,3279	0,9840
'44	деревина і вироби з деревини	0,4567	0,5196	0,5315
'48	папір та картон	0,1346	0,4763	0,3232
'62	одяг, текстиль	0,9245	0,7438	0,0340
'71	дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	0,6384	0,9592	0,0968
'72	чорні метали	0,1606	0,4327	0,3678
'73	вироби з чорних металів	0,9045	0,1937	0,3788
'74	мідь і вироби з міді	0,9084	0,6947	0,1511
'75	нікель і вироби з нікелю	0,0239	0,4476	0,0165
'76	алюміній і вироби з алюмінію	0,5490	0,3967	0,4904
'84	котли, машини, апарати і механічні пристрої	0,2348	0,7065	0,1748
'85	електричні машини і устаткування	0,8854	0,8612	0,1639
'87	наземні транспортні засоби, крім залізничних	0,0299	0,7839	0,0151
'90	прилади і апарати	0,2122	0,8945	0,0925
'94	Меблі	0,6805	0,1235	0,0813
'99	Товари не зазначені в іншому місці	0,1713	0,0024	0,1060
--	Усі товарні груп з урахуванням ваги кожної групи	0,3622	0,3475	0,0985

*Розраховано авторами відповідно до [1, 5, 8]

Інтерпретація та висновки щодо високих значення індексу вкрай суперечливі. З одного боку, цей високий індекс показує важливість торговельних відносин України з РФ у зв'язку з високим обсягом торгівлі, з іншого боку вони можуть виявитися не важливими, мало значущим, за рахунок того, що країна імпортер, як і країна експортер може за певних умов самостійно виробляти експортований чи імпортований раніше товар на основі існуючих конкурентних переваг. У зв'язку з цим, на нашу думку даний індекс, слід інтерпретувати як узагальнюючу величину, кожен випадок внутрішньогалузевої торгівлі потрібно розглядати окремо.

Висновки. У підсумку можна зробити висновок, що продукція найбільш важливих торговельних груп, де індекс Грубеля-Ллойда високий найбільш важлива з країнами ЄС, а не другим за величиною торговим партнером України – РФ, через те що, товари з РФ мають також низьку додану вартість, мають низьку і середню якість, отже, вітчизняний виробник може випускати подібну продукцію, тоді як у випадку з торгівлею з країнами ЄС, модернізація національного виробництва буде потребувати великих інвестицій. Отже, можливості з утворення ланцюгів доданої вартості будуть збільшуватись, у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Міжгалузева торгівля України з РФ згідно з індексом Грубеля-Ллойда знаходиться на високому рівні, однак технологічні основи виробництва майже однакові, тобто мова йде в більшій мірі не про спеціалізацію та кооперацію, а скоріш про конкуренцію гомогенних товарів і на додаток, з огляду на військовий конфлікт на Сході України, потенціал створення ланцюгів доданої вартості, на нашу думку, тут буде знижуватись.

Одним із факторів впливу на збільшення якості торгівлі, на нашу думку, буде початок дії асоціації України з ЄС. Ми очікуємо зміни у якості торгівлі, та подальші дослідження індексу внутрішньогалузевої торгівлі можуть відповісти на питання, чи зросте господарська інтеграція України після початку дії асоціації. Немає жодної, значної за обсягом торгівлі, групи товарів, імпорт чи експорт України та країн ЄС суттєво змінився в той чи інший бік впродовж останніх п'яти років. У явному вигляді, теоретично і практично доведений ефект створення торгівлі, який виникає в наслідок економічної інтеграції, у випадку України, ми поки що не спостерігаємо.

Подальші дослідження формують завдання виявлення структурних зрушень у двосторонній торгівлі між Україною та країнами ЄС, за допомогою більш складної системи індикаторів.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Загл. з екрану.
2. Торговельно-економічне співробітництво Україна-ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>. – Загл. з екрану.
3. Московін В.М. Матричний аналіз товарно-странової структури зовнішньої торгівлі / В.М. Московін, Н.І. Колеснікова. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №69. – С. 26-30.
4. Хансен Дж. Економічне зростання на засадах справедливості. Український погляд / Гальчинський А., Канівська В., Роговий В., Шумило І. // Світовий банк. – 1999. – 191 с.
5. Tradestatisticsforinternationalbusinessdevelopment [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.trademap.org/>. – Загл з екрану.
6. Brakman S. An introduction to geographical economics / Steven Brakman, Harry Garretsen and Charles van Marrewijk. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 350 p.
7. Hamilton, Clive, Paul Kniest (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade : A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127, pp. 356-367.
8. Зовнішня торгівля України : статистичний збірник. – 2014. – С. 36-43.
9. Беренда С.В. Еволюція економічної інтеграції в країнах Європи : монографія / С.В. Беренда. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 168 с.
10. Приходько І. Особливості взаємної торгівлі України та країн ЄС / І. Приходько. // Вісник Львівського університету. – 2012. – №31. – С. 231-237.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Trade and economic cooperation between Ukraine and the EU (2015). Retrieved from <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>.
3. Moskovin, V., (2007). Matric analysis of commodity-structure External trade of countries. *Aktualni problemy ekonomiky* (Actual Problems of Economics), 69, 26-30.
4. Hansen, J., (1999). Economic growth on an equitable basis. *Ukrainian opinion*. World Bank (in Ukr.).
5. Trade statistics for international business development. Retrieved from <http://www.trademap.org/>.
6. Brakman, S., & Brakman, S., & Garretsen, H., & Marrewijk, Ch. (2001). An introduction to geographical economics. Cambridge: Cambridge University Press (in Eng.).
7. Hamilton, C., Kniest, P., (1991). Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade. A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127, 356-367.
8. Foreign Trade of Ukraine : Statistical collection (2014), 36-43.
9. Berenda, S., (2012). Evolution of economic integration in Europe: a monograph. Kharkiv, Kharkiv National University Karazin (in Ukr.).
10. Prikhodko, I., (2012) Features of bilateral trade between Ukraine and the EU. *Visnyk Lvivskogo universytetu* (Bulletin of Lviv University), 31, 231-237.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2016.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Волкова М.В., кандидат економічних наук, доцент

Шевченко В.С., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

У статті дається визначення соціального підприємництва, яке розглядається як найважливіший ресурс у підвищенні якості життя населення та фактор розвитку громадянського суспільства. Визначено, що ключем до успіху концепції соціального підприємництва в Україні є вироблення національної стратегії розвитку соціального підприємництва, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, донорських структур та держави. Потрібна чітка і скоординована робота тих, хто в цей процес вже залучений, а також фінансування окремих проєктів, які дозволять вирішувати проблему системно. Розглянуті теоретичні підходи до розуміння сутності соціального підприємництва та практичні аспекти даного феномену. Доведено, що в умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного та соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Дана оцінка соціального підприємництва в умовах розвитку ринкової економіки України. Практична значущість наукової роботи полягає в актуалізації пошуку форм і методів використання соціального підприємництва у визначенні організаційних і технологічних перспектив поширення соціального підприємництва в Україні. Відзначено, що позитивні зрушення в економічному розвитку України – розвиток некомерційного сектора, розширення практики соціальної відповідальності в українському бізнесі, його схильність швидко переймати міжнародний досвід – є хорошими передумовами для розвитку соціального підприємництва. Це, в свою чергу, є серйозним кроком на шляху вирішення соціальних проблем України шляхом об'єднання ресурсів основних секторів суспільства.

Ключові слова: соціальне підприємництво, реформування, соціальні послуги, рівень життя населення

Постановка проблеми. Ринкова економіка базується на «трьох китах»: правовій системі, ринковій інфраструктурі і підприємстві. Як свідчить міжнародний досвід, важливою складовою конкурентоспроможності національної економіки є підприємництво.

В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного та соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. З моменту здобуття Україною незалежності відбувалося становлення підприємництва.

Однак, порівняно з розвиненими країнами рівень підприємницької діяльності є недостатнім і потребує суттєвого поліпшення. Потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою через несприятливі економічні і правові умови ведення підприємництва. Основною задачею при цьому є визначення основних проблем та шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні соціальна спрямованість розвитку підприємництва стає ключовим чинником для більшості міст України, тому важливо, що науковці акцентують свої дослідження на особливостях процесів, пов'язаних з поліпшенням соціального потенціалу підприємств та економічного стану України загалом. Зокрема, в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: Берестової Л., Бобрової Є., Акімової І. [1-3], Плахової Є. [6], Фельдмана О. [9] та інших. Однак масштаби та рівень наукової розробки пріоритетів використання соціального підприємництва, пошук основних чинників, які гальмують соціальний розвиток та обґрунтування механізмів підвищення рівня життя населення України, залишаються недостатніми. При дослідженні даної проблематики, слід, перш за все, звернути увагу на чинники, що сприяють сталому розвитку країни в цілому, та великих міст зокрема.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Визначити нові тенденції соціального підприємництва, як фактору забезпечення сталого розвитку України. Дана мета передбачає вирішення наступних завдань: визначити основні проблеми соціального підприємництва в країні; розглянути сутність соціального підприємництва як діяльності держави й інших суспільних інститутів; з'ясувати

деякі поняття соціального підприємництва; показати роль соціального підприємництва у сталому розвитку країни.

Основні результати дослідження. До основних проблем, які сьогодні перешкоджають зміцненню економічної безпеки та структурних реформ у секторі підприємництва відносяться: наявність прямих і опосередкованих злочинних і кримінальних посягань.

Останнім часом все частіше обговорюється тема соціального підприємництва. Ключем до успіху концепції соціального підприємництва в Україні є вироблення національної стратегії розвитку соціального підприємництва, яка дозволила б скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін – підприємців, громадських організацій, донорських структур та держави. Потрібна чітка і скоординована робота тих, хто в цей процес вже залучений, а також фінансування окремих проєктів, які дозволять вирішувати проблему системно.

Соціальне підприємництво – це, насамперед, бізнес. Однак, на відміну від традиційного, створюється у тому числі для вирішення суспільних проблем. Недоліків у ринкової економіки українського зразка занадто багато. При всьому бажанні держава не може вирішити всі соціальні проблеми. Так само традиційне підприємництво нечасто зацікавлене в їх подоланні. До того ж і влада, і бізнес орієнтуються на масштаби мільйонів. Адже мільйони – це електорат, який забезпечить владне місце.

Тому соціальне підприємництво в Україні має зайняти вільну нішу в економіці і суспільстві. Воно хоча б частково вирішує проблеми малих груп. Зокрема, допомагає у подоланні соціальної ізоляваності, працевлаштовуючи людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями, безробітних, представників груп ризику і знаходить шляхи для реформування державних соціальних послуг, знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні суспільних проблем.

Сучасний стан соціального підприємництва широко обговорюється як на теоретичному так і практичному рівні. Однак, методологічна, зокрема, понятійна невизначеність не сприяє отриманню достатньо чіткого реального стану соціального підприємництва. Про це свідчать небагато чисельні, а в Україні – поодинокі, соціологічні дослідження.

Аналіз теоретичних розробок, наукової літератури, періодичних видань та інших джерел свідчить про досить глибоке і різноманітне опрацювання питань діяльності малого підприємництва, але питання соціального підприємництва ще не розкриті. Пріоритет економічної думки з проблем підприємництва належать зарубіжним вченим, які зробили свій внесок у розробку теорії та концепції підприємництва.

Якісно нову сторінку в дослідженні сутності підприємництва внесли Б. Драйтон [3] і дослідники з Університету Наварри в Барселоні Дж. Мейр і В. Марті [4], які одними з перших почали вивчати теоретичні основи соціального підприємництва.

Практична значущість статті полягає в актуалізації пошуку форм і методів поширення соціального підприємництва у визначенні організаційних і технологічних перспектив поширення соціального підприємництва в Україні.

Термін «соціальне підприємництво» є складним. Воно не відноситься до підприємництва, яке займається наданням соціальних слуг, а є третім видом соціальних підприємств. Діяльність таких підприємств різноманітна. Підприємство може виробляти товари, надавати соціально значущі послуги, роботи, в тому числі для окремих категорій громадян. Здійснювати цю діяльність можуть як приватні особи, так і юридичні.

Незважаючи на високий науковий інтерес до явища «соціального підприємництва», на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо інтерпретації змісту цього феномена.

В даний час, Італія є найяскравішим представником серед країн, в яких розвинене соціальне підприємництво. В Європі, говорячи про соціальне підприємництво, посилаються на досвід Великобританії. Аналіз різних джерел показав, що в Європі і Азії існують різні суб'єкти соціального підприємництва. Вони мають різні форми організації і спрямованість, так, у Франції, в Іспанії, Чехії, Індії існують організації, фонди і асоціації, які ведуть соціальний бізнес. Сфера їх діяльності так само

різна. Це і виробництво товарів та надання послуг населенню, і установи виховного характеру, інтернет-портали з мікрокредитування, а так само установи, які допомагають населенню не забути народні ремесла і одночасно зменшують безробіття.

В даний час в Україні соціальне підприємництво як соціальна практика тільки починає розвиватися. Кількість реально діючих соціальних підприємств невелика, і часто вони навіть самі не сприймають себе в такій якості. Громадська підтримка та державні заходи поки відсутні. У тому, що соціальне підприємництво в Україні знаходиться в зародковому стані, немає нічого дивного. В СРСР соціальна сфера була монополізована державою і тому про те, щоб передати частину його функцій комусь ще, не могло бути й мови. Специфікою є той факт, що соціальне підприємництво не інституціоналізоване – в законодавстві такого поняття.

В Україні, можливі чотири підходи до розуміння практики соціального підприємництва [5]:

- соціальне підприємництво як спосіб соціальної підтримки певних груп населення;
- соціальне підприємництво як механізм сприяння економічному розвитку, підтримки підприємництва;
- соціальне підприємництво як альтернативний державному механізм вирішення соціальних проблем;
- соціальне підприємництво як соціально орієнтований бізнес.

Зараз здійснюються перші спроби відібрати організації – кандидати в соціальні підприємці. Аналіз цієї роботи показує, що успішні некомерційні організації та організації малого бізнесу дуже далекі від кращих зразків соціального підприємництва, яке зустрічається на Заході. Існують і природні бар'єри для цього, пов'язані з недоліком професіоналізму некомерційних організацій.

У малого бізнесу свої недоліки. Маючи соціальну мету в якості проекту, підприємства малого бізнесу легко розлучаються з нею заради прибуткової справи.

У ролі соціальних підприємців сьогодні виступають в основному некомерційні організації, які розвивають свою господарську діяльність. Тобто, саме цей сегмент може бути базою для формування і розвитку соціальних підприємств.

Ключовими характеристиками організацій, які вже займаються соціальним підприємництвом є:

- хороша репутація в місцевому співтоваристві, широке коло партнерів на місцевому рівні органів влади, бізнесу, ЗМІ;
- орієнтованість на найбільш актуальні для території соціальні проблеми;
- забезпеченість базовими технічними та адміністративними ресурсами;
- особливості керівників таких організацій: висока активність, володіння інноваційними технологіями, наявність досвіду роботи в бізнес-секторі;
- можливість займатися підприємницькою діяльністю повинна бути зафіксована в статутних документах [6].

Проте сьогодні існує ряд проблем, що виникають на шляху розвитку соціального підприємництва.

1. Нерозуміння природи соціального підприємництва з боку основних груп суспільства, в тому числі і органів податкового та законодавчого регулювання.

2. Труднощі законодавчого і адміністративного просування ідеї соціального підприємництва: від ухвалення законів на державному рівні до їх впровадження на рівні регіонів, місцевих громад проходить багато часу. А на місцях просто може не виявитися достатніх ресурсів для реалізації законодавчих актів.

3. Третя група проблем, пов'язана з протиріччями в психології соціального підприємництва.

Соціальні підприємці-початківці стикаються з проблемою поєднання соціальних цілей з довгостроковою і стійкою самокупністю.

4. Нарешті, остання група проблем – це проблема залучення фінансових коштів на першому етапі розвитку підприємництва, відсутність спеціальних кредитних і займових програм. Соціальному підприємству, як і будь-якому бізнесу, необхідні інвестиції.

В Європі і США ці інвестиції одержують у формі вкладу у соціальне підприємство під низький відсоток, без відсотка, на умовах повернення частини суми або у формі програмно-орієнтованих інвестицій з мінімальним поверненням. У США джерелом венчурного капіталу стали приватні благодійники, в тому числі і приватні фонди. У Європі, крім приватних коштів, доступні кредити і інвестиції в соціальне підприємництво надає держава [7].

Соціальне підприємництво в Україні в даний час не має особливого статусу, передбаченого законодавством. Політична нестабільність з одного боку негативно позначається на соціальному підприємстві, з іншого – несе позитивні тенденції, пов'язані зі збільшенням кількості організацій та підприємств, що надають допомогу біженцям, переселенцям.

У законодавстві України відсутні положення про соціальне підприємництво, хоча на розгляд у Комітет Верховної Ради з питань економічної політики відповідний законопроект представлений в 2013 році.

Згідно з документом соціальним підприємством прийнято називати те підприємство, де менше половини зайнятих працівників належать до соціально захищених груп населення і в тому ж обсязі їх послугами користувалися б представники соціально незахищених категорій громадян. Підприємства повинні інвестувати отриманий прибуток на реалізацію соціальних проектів [9].

Вперше соціальне підприємництво України отримало підтримку іноземних організацій у 2006 році. Експерти Американської «Мережі громадської дії в Україні» (UCAN) провели в країні низку тренінгів і надали гранти на створення соціальних підприємств організаціям, які перемогли в конкурсі бізнес-планів.

Починаючи з 2010 року, Українські громадські організації, Український фонд підтримки підприємництва і британські фахівці підписали меморандум про сприяння соціальному підприємству. В результаті співпраці на базі Асоціації «Соціально-економічні стратегії і партнерство» був організований Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва. У 2014 році Центр почав формуватися каталог соціальних підприємств України.

Труднощі, які виникли в Україні у сфері соціального підприємництва такі:

- головним джерелом доходів підприємств, які працюють у соціальній сфері, вважають гранти, що не співпадає з міжнародною практикою;
- безпечність підприємств, які не переживають за майбутнє компанії, створеної на чужі кошти;
- абсолютна відсутність підтримки з боку держави;
- соціальні підприємці не шукають підтримки громадськості і воліють працювати тільки «для себе»;
- надлишок законів у країні, які суперечать один одному.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній момент проблемою для розвитку соціального підприємництва в Україні є відсутність відповідних законодавчих норм, що дозволяють створити нові соціальні підприємства.

Варто відзначити, що позитивні зрушення в економічному розвитку України – розвиток некомерційного сектора, розширення практики соціальної відповідальності в українському бізнесі, його схильність швидко переймати міжнародний досвід – є хорошими передумовами для розвитку соціального підприємництва. Це, в свою чергу, є серйозним кроком на шляху вирішення соціальних проблем України шляхом об'єднання ресурсів основних секторів суспільства.

Література

1. Берестова Л.И. Предпринимательство в социальной сфере / Л. И. Берестова. // Социология власти – 2006. – №2. – С. 73-83.
2. Боброва Е.Б. Социальная ответственность бизнеса / Е.Б. Боброва // Социология. – 2008. – №2. – С. 34-42.
3. Акімова І. Бути чи не бути бізнесмену відповідальним перед суспільством / І. Акімова, О. Осикіна // Дзеркало тижня. – 2006. – №9. – С. 115-126.
4. Drayton W. The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. / W.Drayton // California Management Review – 2002. – №44(3). – P. 120-132.

5. Mair J. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. / J.Mair, I.Marty. // *Journal of World Business*. – 2006. – № 41. – P. 36-44.
6. Плахова Е.Н. Социальное предпринимательство, как фактор развития гражданского общества в Украине / Е.Н. Плахова // *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць*. – ДонДУ. Том X Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУ, 2009. – С.55-62.
7. Drucker P.F. *Managing the non-profit organization: Principles and practices*. / P.F. Drucker. – New York: Harper Business. – 1990. – P. 215-220.
8. Hamilton R.T. The entrepreneur in theory and practice. / R.T. Hamilton, D.A. Harper. // *Journal of Economic Studies*. – 1994. – Vol. 21.– №6. – P. 3-18.
9. Фельдман А. Законопроект «О социальных предприятиях»// *Официальный сайт Верховной Рады Украины* (2013). – Режим доступа: <http://rada.gov.ua/>.
10. Johnson S. Social entrepreneurship literature review. *Social Entrepreneurs* / S.Johnson // *Network*, 2002. – Режим доступа : http://www.sen.org.au/resources/papers/1044853770_18331.html.

References

1. Berestova, L., (2006). Entrepreneurship in the social sector. *Sotsiologiya vlasti (Sociology of power)*, 2, 73-83 (in Rus).
2. Bobrova, E., (2008). The social responsibility of business. *Sotsiologiya (Sociology)*, 2, 34-42 (in Rus).
3. Akimova, I., Osikina, O., (2006). To be or not to be a businessman responsible to the society. *Dzerkalo tizhnya (The mirror of the week)*, 9, 115-126 (in Ukr).
4. Drayton W. (2002). The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. *California Management Review*, 44(3),120-132.
5. Mair, J., Marty, I., (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 41, 36-44.
6. Plahova, E., (2009). Social entrepreneurship as a factor of civil society development in Ukraine. *Suchasni suspilni problemi u vimiri sotsiologiyi upravlinnya: Zbirnik naukovih prats (Contemporary social problems in the dimension of sociology of management: Collection of scientific papers)*, 2, 55-62 (in Rus).
7. Drucker, P.,(1990).*Managing the non-profit organization: Principles and practices*.New York: Harper Business, 215-220.
8. Hamilton, R., Harper, D.,(1994) The entrepreneur in theory and practice. *Journal of Economic Studies*, 6, 3-18.
9. Feidman, A. (2013). The draft law “On social enterprises”. *Ofitsialnyiyy sayt Verhovnoy Radyi Ukrainyi (The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine)*. Retrieved from<http://rada.gov.ua/> (in Ukr).
10. Johnson, S., (2002). Social entrepreneurship literature review. *Social Entrepreneurs*. Retrieved from http://www.sen.org.au/resources/papers/1044853770_18331.html.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2016.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ: МОДЕЛЬ, ЗАКОНОМІРНОСТІ, АРГУМЕНТИ, АКТУАЛЬНІСТЬ, РЕЗУЛЬТАТ

Дубницький В.І., доктор економічних наук, професор

Комірна В.В., доктор економічних наук, доцент

Ганжела І.П., викладач

ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Досліджено теоретичні аспекти формування стратегії розвитку соціальної інфраструктури на рівні регіону та розроблено інструменти її реалізації.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, регіон, стратегія, компонента модернізація.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку регіонів характеризується вирішенням завдань, що дозволяють забезпечити стійке економічне зростання. Разом з тим їх вирішення в Україні можливе на основі збалансованого підходу, з врахуванням рівня соціальної інфраструктури, що в значній мірі впливає на економічні показники регіонів.

Стан та рівень розвитку соціальної інфраструктури розглядається як показник ефективності використання матеріальних можливостей для підвищення якості життя населення та відображає рівень соціально-економічного розвитку територій. Падіння обсягів промислового виробництва в умовах соціально-економічної кризи в Україні, як наслідок, зниження темпу економічного розвитку призвели до скорочення рівня життя населення в усіх регіонах країни, а також до різкого зниження інвестицій в регіональну інфраструктуру, й перш за все в соціальну інфраструктуру. Недостатній обсяг капітальних вкладень в соціальний комплекс регіонів призвів до значного порушення відтворювального циклу об'єктів соціальної інфраструктури. Разом з цим, частина об'єктів соціальної інфраструктури була передана в нецільове використання або ліквідована. В результаті це призвело до зниження рівня забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури.

Недостатній розвиток соціально-економічної інфраструктури в Україні не дозволяє повною мірою реалізувати її потенціал в економічному зростанні. Тому постає важливим і актуальним дослідженням проблем впровадження інструментів формування стратегії розвитку соціальної інфраструктури в регіоні.

Незважаючи на певну кількість робіт в області управління розвитком соціальної інфраструктури на рівні регіону, багато прикладних, а також окремі теоретичні питання вимагають свого рішення і, як наслідок, проведення додаткових досліджень. Так, в умовах високого рівня невизначеності параметрів розвитку соціальної інфраструктури регіону (СІР) не достатня увага приділяється питанням формування стратегії розвитку та збалансованості регіональної інфраструктури, в тому числі розвитку об'єктів соціальної інфраструктури. Необхідність розгляду шляхів вирішення даної проблеми визначила вибір мети та завдання дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, що займаються питаннями регіональної інфраструктури, серед зарубіжних вчених слід виділити Д. Біля, Дж. Ван Данта, Е. Гремліча, Д. Канініга, К. Бреннана, В. Гордіна, І. Зайцеву, Л. Загребову, В. Казаріна. Серед вітчизняних досліджень з даної проблеми слід виділити роботи Ю. Бажала, П. Біленького, О. Гаврилюка, З. Герасимчук, А. Гриценко, І. Заблоцької, В. Куценко, В. Пила, О. Фінагіної та ін. З останніх робіт, присвячених проблемам соціальної інфраструктури можна відзначити С. Фімяр, В. Медвідь, А. Ціплінської і ін.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів формування стратегії розвитку соціальної інфраструктури на рівні регіону та розробка інструменту її реалізації.

Основні результати дослідження. Реалізація гнучкості, стійкості та динамізму сучасної економіки визначається, багато в чому, станом її інфраструктури. Відповідно до цього, рівень

комплексності та повноти розвитку інфраструктурного комплексу впливає на сутність та характеристики територіальної й галузевої організації суспільного виробництва, а також якість та рівень життя населення регіонів. Під дією інфраструктури утворюється розселенчеський, соціальний, економічний та демографічний образ кожного регіону [1, с. 29].

Однак недостатній рівень інфраструктурної забезпеченості сприяє утриманню процесу розвитку та розміщення продуктивних сил, породжує витрати на формування первісної техніко-технічної та виробничої бази, понад необхідні для цього. У зв'язку з цим, всі цільові програми, орієнтовані на регіональний розвиток соціально-економічної сфери, вимагають врахування сформованого рівня інфраструктурного потенціалу кожного регіону України.

Економіка регіону є складним багаторівневим комплексом пов'язаних між собою виробництв, які розташовуються на окремій території і у взаємодії один з одним утворюють єдину злагоджену систему соціально-економічних відносин. Регіональна економіка, таким чином, являє собою цілісне комплексне багатогалузеве господарство, в рамках якого в цілях розвитку економіки країни в цілому необхідно вирішувати всі проблеми соціально-економічного характеру. Дані відносини включають в себе не тільки безпосередньо сам виробничий процес і процеси розподілу обміну та споживання в кожному регіоні, але також міжрегіональні і міжгалузеві економічні зв'язки [1, с. 31].

У подібних умовах регіональна інфраструктура перетворюється на чинник значної важності, який визначає як ефективність виробництва, так і рівень життя населення [2, с. 14]. В даний час існує дві точки зору щодо сутності регіонального розвитку:

– згідно з першою «розвиток регіону – багатоаспектний процес, зазвичай розглядається з точки зору сукупності різних соціальних і економічних цілей. Під ним, на думку М.Є. Буянової, розуміється режим функціонування регіональної системи, орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену стійким і збалансованим відтворенням соціального, господарського, ресурсного і екологічного потенціалів територій» [3, с. 20];

– згідно з другою, на думку Т.А. Скуфіной, «під ним слід розуміти будь-які, не обов'язково прогресивні, зміни економічних і соціальних компонентів відповідно до НТП, зростаючим впливом міжрегіональної та міжгалузевої конкуренції, зростанням значення державного управління макро-, мезо- і мікроекономічними процесами» [4, с. 32-33].

На думку авторів даного дослідження, розглядання територій як арени, на якій протікають процеси матеріального і нематеріального виробництва, обумовлює необхідність розкриття сутності її (території) розвитку. Ми згодні з точкою зору відомого українського вченого В.Н. Василенко, який вважає, що під розвитком території слід розуміти насичення її об'єктами і пов'язаними між собою: чим більше на певній території об'єктів соціального та відтворювального секторів господарського комплексу регіону і чим тісніше зв'язок між ними, тим більш розвиненою є така територія [5, с. 46].

Тоді під насиченістю територій можна розуміти рівень зосередження матеріальних об'єктів і зв'язків між ними в установлених межах, або рівень забезпеченості території основними економічними, соціальними та інфраструктурними елементами. Очевидно, що таке насичення передбачає деякі зміни кількісних і якісних характеристик даного об'єкта в межах наявності певних просторово-часових меж.

Під кількісними і якісними характеристиками території як об'єкта розуміються стан і можливості зміни основних елементів виробничих сил, наявних на ній. Від того, які зміни будуть відбуватися з виробничими силами, можна судити про характер розвитку території (регіону): можливо буде мати місце позитивна динаміка руху, чи – негативна, або з нейтральним трендом. Від цього буде залежати кваліфікація процесів суспільного виробництва: розширений, простий або загасаючий.

У даних умовах, до ключових закономірностей і специфічних якостей, що визначають розвиток регіональної інфраструктури необхідно, на наш погляд, відносити такі, які зображені на рисунку 1.

Відставання розвитку інфраструктури та її незбалансованість на рівні регіонів призводять до ряду негативних тенденцій: зокрема, відставання елементів соціальної інфраструктури породжує труднощі в забезпеченні високого рівня життя населення того чи іншого регіону, нерозвиненість

транспортної інфраструктури породжує труднощі взаємного кругообігу товарів між регіонами, фрагментарний розвиток виробничої інфраструктури породжує неможливість задоволення зростаючих потреб в різноманітних видах товарів, робіт і послуг тощо.

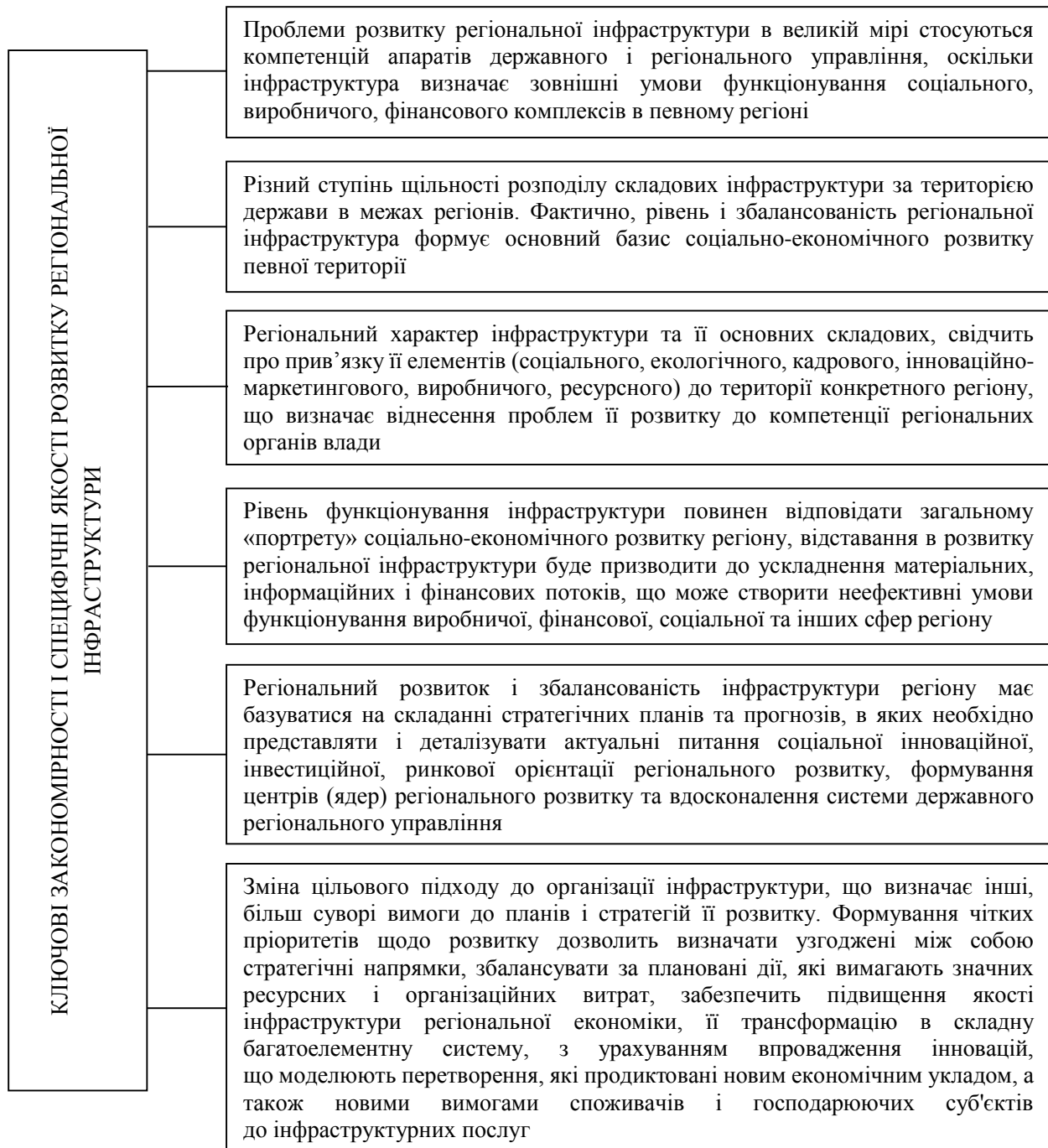

Рис. 1. Ключові закономірності і специфічні якості, що визначають розвиток регіональної інфраструктури і її елементів

Інфраструктура регіональної економіки з оптимально складеними між її елементами взаємозв'язку утворює стійку систему, підвищує загальну ефективність економічного розвитку і здатна забезпечити отримання синергетичного ефекту. При цьому останнє є вкрай актуальним в умовах нестійкості, як світової, так і національних економік [6].

У зв'язку з цим сьогодні необхідним є формування стратегії комплексного адаптивного системного розвитку регіональної інфраструктури з позиції забезпечення збалансованості всіх її

компонент: забезпечення виробничої, інвестиційної, ринкових і соціальної. Формування даної стратегії, відповідно, має під собою розробку цілей та похідних від неї завдань вдосконалення інфраструктури регіональної економіки, а також взаємопов'язаних пріоритетів її розвитку.

Під стратегією збалансованого розвитку інфраструктури регіональної економіки пропонуємо розуміти довгостроковий якісно визначений напрямок розвитку, заснований на сукупності систематизованих дій, що дозволяють на основі стратегічних пріоритетів визначати найбільш прийнятні інструменти і заходи реалізації процедур, параметрів і процесів розвитку регіональної інфраструктури.

Запропонована стратегія вимагає вироблення нових наукових підходів і практичних дій, які відповідають не тільки сучасним умовам, а й передбачають перспективи розвитку інфраструктури регіональної економіки. Системний характер стратегії розвитку складається в розгляді регіональної інфраструктури як комплексу взаємопов'язаних і взаємодіючих об'єктів в складі її компонент. Стратегія збалансованого розвитку базується на двох основних положеннях, що її визначають [7]:

- комплексний підхід до розвитку регіональної інфраструктури;
- застосування стратегічного планування та прогнозування в ході здійснення заходів з розвитку інфраструктури регіональної економіки.

Актуальність розробки стратегії збалансованості розвитку інфраструктури регіональної економіки (передусім по компоненті: соціальної інфраструктури) продиктована, на наш погляд, наступними побажаннями (рис. 2).

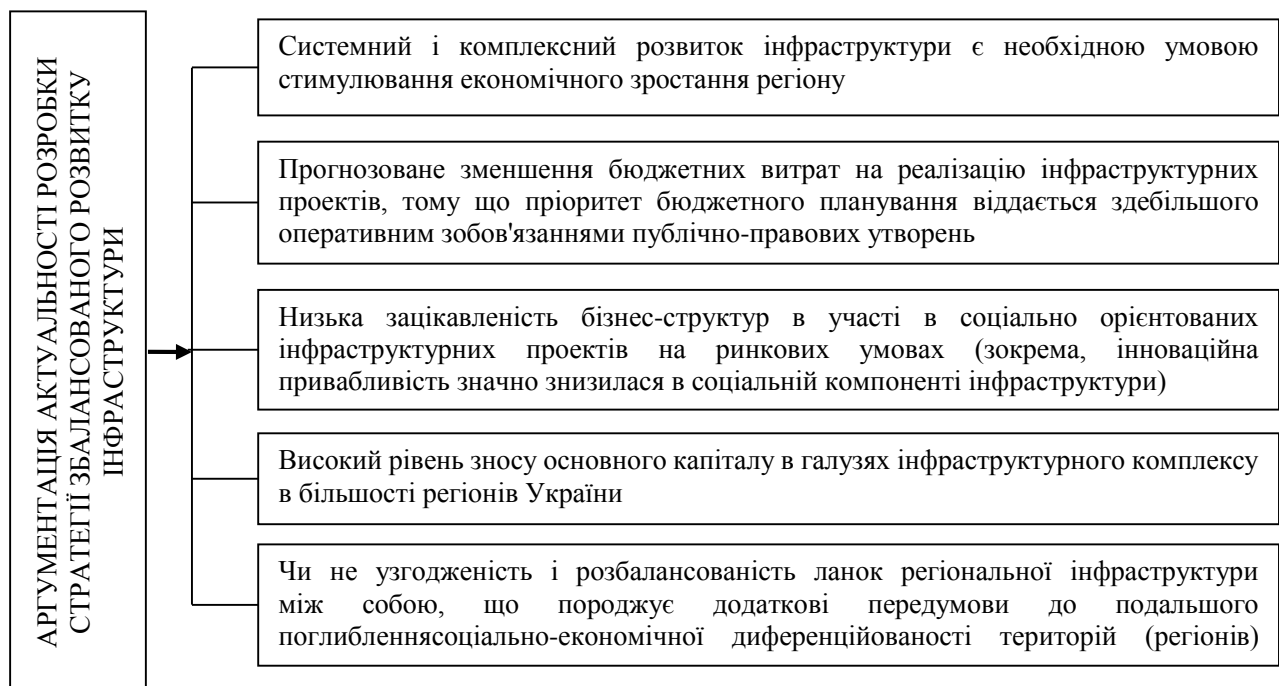

Рис. 2. Концептуальні аргументи актуальності розробки стратегії збалансованого розвитку інфраструктури регіональної економіки

Метою стратегії збалансованого розвитку регіональної інфраструктури є досягнення системного розвитку всіх компонентів регіональної інфраструктури на базі стратегічного планування і прогнозування та комплексного підходу до їх вдосконалення. Концептуальними завданнями нової стратегії є: забезпечення узгодженого і комплексного розвитку регіональної інфраструктури за рахунок формування напрямків її вдосконалення за всіма ключовими елементами; досягнення згладжування регіональних диспропорцій; впровадження систем стратегічного планування і прогнозування з метою нівелювання впливу можливих негативних тенденцій і зовнішніх і внутрішніх факторів, що стримують розвиток і збалансованість інфраструктури та її елементів.

Основні елементи стратегії збалансованого розвитку інфраструктурного комплексу регіону представлені на рис. 3.

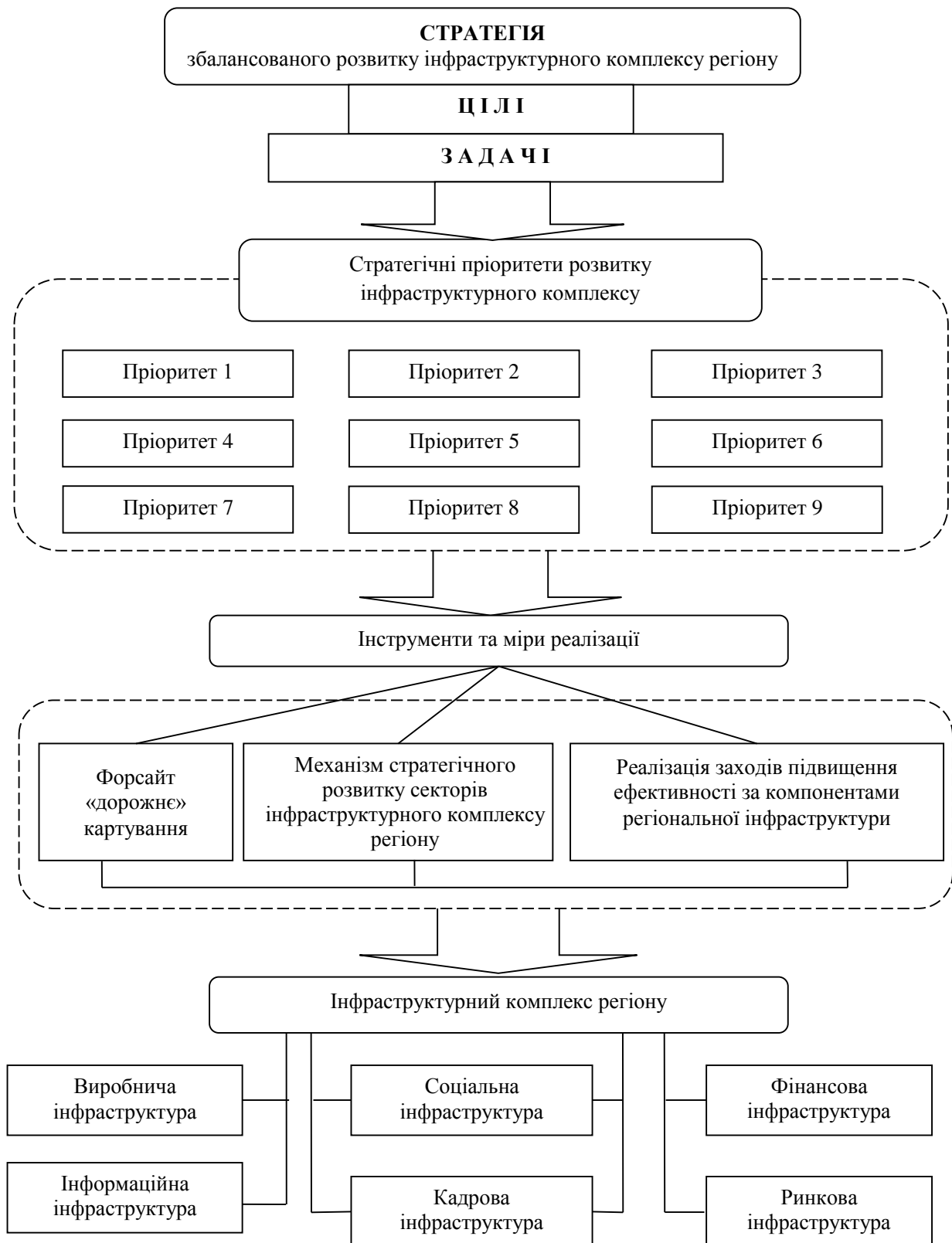

Рис. 3. Концептуальна модель стратегії збалансованого розвитку інфраструктурного комплексу регіону

Практична значимість розробки і реалізації положень стратегії збалансованого розвитку інфраструктурного комплексу регіону та його економіки полягає в можливості їх застосування органами влади всіх регіонів України при формуванні регіональної економічної політики (як промислової так і соціальної) задля розвитку регіонального інфраструктурного комплексу в розрізі його компонент з метою забезпечення стійкості економічного зростання кожної території.

Виходячи з рисунку 3 кінцевими результатами реалізації стратегії збалансованого розвитку інфраструктурного комплексу регіону будуть (рис. 4).

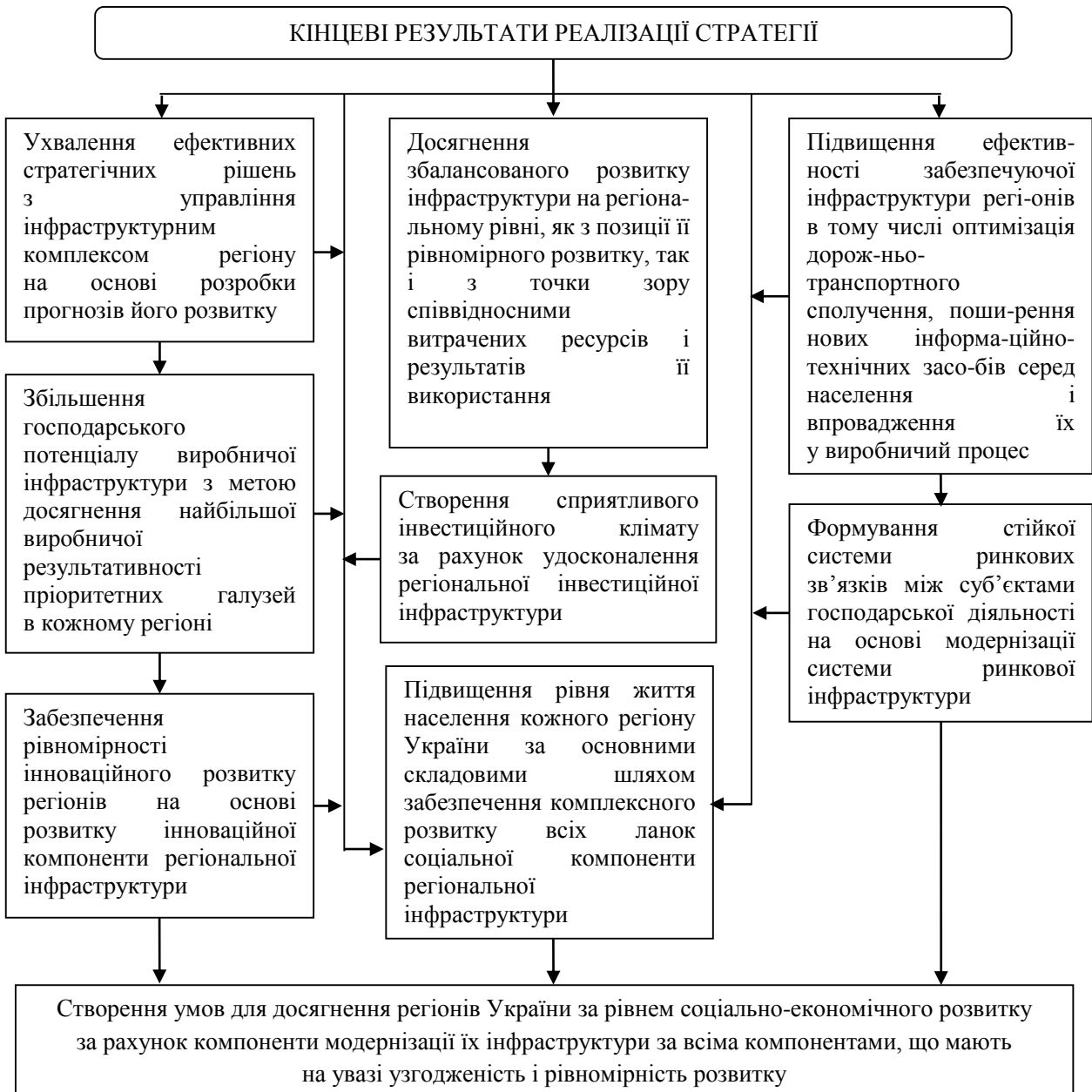

Рис. 4. Кінцеві результати реалізації стратегії збалансованого розвитку інфраструктурного комплексу регіону

При цьому, невизначеність і непередбачуваність параметрів соціального розвитку актуалізує завдання формування найважливішої компоненти інфраструктурного комплексу регіону – соціальної інфраструктури. Нестабільність економічного розвитку в Україні та її регіонах виражається в зростанні кількості змін як в господарському житті, так і в суспільстві в цілому, причому значно зменшується передбачуваність (в окремих моментах – радикальність) цих змін.

Необхідність обліку сучасного стану соціальної інфраструктури, умов тенденцій її розвитку вимагає перегляду принципів формування стратегії розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, перш за все на рівні регіонів.

Особливості, що визначили принципи формування стратегії розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, а також їх утримання представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Принципи формування стратегії розвитку об'єктів соціальної інфраструктури

Особливості розвитку соціальної інфраструктури	Принципи
Багатопротильність галузей, різний характер інвестування та територіального розміщення об'єктів соціальної сфери	Принцип декомпозиції об'єктів соціальної інфраструктури
Високий рівень зносу і незбалансованість об'єктів соціальної та інфраструктури, недостатність бюджетних ресурсів	Поетапне досягнення державних нормативів забезпеченості об'єктів соціальної інфраструктури
Невизначеність і непередбачуваність параметрів розвитку соціальної інфраструктури в різних регіонах	Облік стратегічного характеру розвитку об'єктів соціальної інфраструктури в конкретній регіоні
Бюджетний дефіцит багатоваріантність інвестування соціальних інвестицій при очевидному зростанні / падінні обсягу ВВП і ВРП	Оптимальність розподілу соціальних інвестицій в умовах конкретного регіону

Запровадження принципу декомпозиції об'єктів соціальної інфраструктури викликано необхідністю врахування особливостей і умов їх розвитку при вирішенні завдання вибору стратегії розвитку об'єктів соціальної інфраструктури. Значною мірою, на наш погляд, це обумовлено тим, що соціальні об'єкти регіонів України значно диференційовані за рівнем забезпеченості, інтенсивності їх використання і за обсягами фінансування в соціальну інфраструктуру.

Сформовані принципи (табл. 1) підлягають врахуванню при вирішенні завдання розробки інструментів формування стратегії розвитку соціальної інфраструктури в рамках-параметрах регіональної інфраструктури. Об'єкти соціальної інфраструктури не є однорідними з точки зору підходів до оцінки ефективності вкладень, вибору стратегії розвитку, формування нормативної бази за рівнем забезпеченості за рядом інших показників. Для обліку зазначеної неоднорідності і характеру впливу факторів на вибір стратегії розвитку соціальних об'єктів виникає необхідність їх типологій.

Оскільки предметом даного дослідження є управлінські відносини, пов'язані з визначенням стратегії розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, то виникає необхідність поділу цих об'єктів на профілі, так як, управлінські впливи повинні бути направлені на досягнення нормативів забезпеченості, які сьогодні державою встановлюються саме для профілів соціальної інфраструктури. Виходячи з того, що одні й ті ж соціальні об'єкти, що знаходяться в різних поселеннях регіонів, мають різні можливості, потенціал розвитку, джерела та обсяги фінансування об'єктів соціальної інфраструктури в умовах конкретних регіонів, виникає необхідність їх поділу не тільки за профілем, а й за типом населення. Дана ознака передбачає декомпозицію об'єктів соціальної інфраструктури на наступні типи:

- об'єкти соціальної інфраструктури, які перебувають в містах республіканського (обласного) підпорядкування;
- об'єкти соціальної інфраструктури, які перебувають в міських і сільських поселеннях;
- об'єкти соціальної інфраструктури, які перебувають в містах, що мають особливий статус (м. Київ).

В цілому, можна виділити наступні ознаки типології, які дозволяють врахувати відмінні риси розвитку об'єктів соціальної інфраструктури на рівні регіону:

- профільність об'єктів соціальної інфраструктури;
- тип поселення;
- галузь надання інфраструктурних послуг;

- зона обслуговування;
- кліматична зона.

Можна запропонувати чотири типи стратегій, що визначають розвиток об'єктів соціальної інфраструктури на рівні інфраструктурного комплексу регіону:

- стратегія прийняття першочергових заходів;
- перфекціоністська стратегія;
- стратегія забезпечення державних стандартів;
- стратегія забезпечення рівних умов.

«Стратегія прийняття першочергових заходів» передбачає вибір j -их об'єктів в i -ої галузі, яка здійснює свою діяльність в K -регіоні з рівнем забезпеченості нижче середнього значення по даній соціальній галузі. При цьому дана стратегія реалізується в умовах обмеженого обсягу фінансування. Таким чином, з огляду на суттєвий розрив між рівнем забезпеченості і фінансовими можливостями для скорочення істотного розриву, передбачається доведення рівня забезпеченості до значення, встановленого на мінімальному рівні прогнозованої забезпеченості.

У разі, якщо розрив між рівнем забезпеченості і обсягом фінансування є мінімальним, доцільна розробка стратегії – «перфекціоністська стратегія». Для цієї стратегії розрахунковий норматив забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури, встановлюється відповідно до міжнародних стандартів.

«Стратегія забезпечення державних стандартів» передбачає доведення рівня забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури та інфраструктурного регіонального комплексу до рівня, встановленого державними стандартами. Істотний розрив передбачається скоротити за рахунок наявності фінансових можливостей держави, які направляються для вирішення соціальних завдань.

«Стратегія забезпечення рівних умов» реалізується в умовах недостатнього обсягу фінансування. При цьому j -ті об'єкти в i -ої галузі, яка здійснює свою діяльність в K -регіоні, вибираються з фактичним рівнем забезпеченості більше середнього значення рівня забезпеченості в обраній соціальній галузі. З огляду на істотний розрив між рівнем забезпеченості, який необхідно досягти для даного типу стратегії, встановлюється на рівні середнього значення по i -ої галузі.

Висновки. Багатоваріантність напрямків розвитку соціальної інфраструктури в умовах невизначеності та непередбачуваності параметрів соціально-економічного розвитку регіону дозволяє зробити висновок про необхідність введення стратегічного рівня управління для вирішення завдання визначення пріоритетних напрямків розвитку об'єктів соціальної інфраструктури в регіоні.

Сформовані принципи формування стратегії розвитку соціальної інфраструктури підлягають врахуванню при прийнятті управлінських рішень щодо визначення напрямків розвитку соціальної інфраструктури в регіоні.

Припущені типи стратегій розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, дозволяють сформувати нормативну базу забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури та визначити найбільш ефективний напрямок розвитку об'єктів соціальної інфраструктури в рамках комплексного і збалансованого регіонального інфраструктурного комплексу.

Механізм стратегічного розвитку інфраструктурних секторів економіки регіону ґрунтується на виявленні значущих чинників розвитку зовнішньою і внутрішньою середовища матеріального і нематеріального характеру, а також стратегічних пріоритетів розвитку, які забезпечують різноманітні дії вдосконалення інфраструктурних складових в рамках регіонального інфраструктурного комплексу. Множинність цих варіантів відбувається з-за відмінності регулюючих умов і варіантів комбінування вихідних (базових) стратегій, а також варіантів відповідно до кожним конкретним регіоном застосування.

В цілому, соціальна інфраструктура є найважливішим компонентом більш широких понять – соціальний розвиток регіону, умови і якість життя населення. Соціальна інфраструктура, яким би ступенем спільності для всієї країни вона не володіла, «прив'язана до території», до певного місця проживання індивідуума. У цьому сенсі вона виступає як специфічне регіональне явище. Виробництво

і споживання більшості соціальних послуг високо локалізовано. В основу оцінки розвиненості і достатності соціальної інфраструктури в тому чи іншому регіоні повинні бути покладені як кількісні, так і якісні показники.

Література

1. Далисова Н.А. Роль инфраструктуры в развитии рыночной экономики/ Н.А. Далисова // Материалы кон-ции участников «Программы FEP 1995-2002». – Вашингтон, 2004. – С. 28-34.
2. Федоров В.Н. Социально-экономический потенциал инфраструктуры: содержание, оценка и анализ развития / В.Н. Федоров. – Ульяновск: УлГПУ, 2000. – 195 с.
3. Буянова М.Э. Оценка региональных рисков регионов южного федерального округа / М.Э. Буянова // Регионология. – 2006. – №3. –С. 20-32.
4. Скуфьева Т. Региональное развитие России в свете циклически-волновых представлений / Т. Скуфьева, С. Баранов // Федерализм. – 2007. – №1. – С. 29-48.
5. Василенко В.Н. Многомерность параметров региона: территории, системы, пространства: м-фия / В.Н. Василенко; науч. ред. В.В. Дружинина. – Дружковка: Юго-Восток, 2016. – 408 с.
6. Инфраструктура [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://center-yf.ru/data/Infrastruktura.php>.
7. Специализация и комплексное развития региона [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://studopedia.net/1-55799_spetsializatsiya-kompleksnoe-razvitie-regiona.html.

References

1. Dalysova, N., (2004).The role of infrastructure in the development of a market economy.Materyaly konferencyy uchastnykov “Proghrammy FEP 1995-2002” (Materials of the conference participants “ProgramsFEP 1995-2002”). Vashynghnton, 28-34 (in Rus.).
2. Fedorov, V., (2000). Sotsyaljno-ekonomycheskyj potencyal infrastruktury: sodержanye, ocenka i analiz razvytyja. Uljjanovsk : UlGhPU.
3. Bujanova, N., (2006).Regional risk assessment of the southern federal district. Reghyonologyja. (Regional Studies), 3, 20-32 (inRus.).
4. Skufj'eva, T., (2007).Regional development in Russia in the light of the cyclically-wave representations. Federalyzm (Federalism), 1, 29-48 (inRus.).
5. Vasylenko, V., (2016).Multidimensional parameter in the region: the territory, the system space. Druzhkovka: Jugho-Vostok.
6. Infrastructure. Retreived from<http://center-yf.ru/data/Infrastruktura.php>.
7. Specialization and integrated development of the region. Retreived fromhttp://studopedia.net/1-55799_spetsializatsiya-kompleksnoe-razvitie-regiona.html.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2016.

REGIONAL MODERNIZATION AND MANAGERIAL INNOVATIONS: THE BEST FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Dunayev I.V., PhD, Associate Professor

*Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration
by the President of Ukraine*

У статті подано узагальнення сучасних управлінських практик, які застосовуються у країнах ЄС і ОЕСР задля стимулювання розвитку регіонів. Вони охоплюють напрями просторового розвитку, економічного розвитку і інтегрованого управління. Це зумовило подальший критичний огляд наслідків впливу цих трьох напрямів на приток іноземних інвестицій у порівняльні регіони Східної і Центральної Європи.

Ключові слова: модернізація, регіональна економічна політика, розумна спеціалізація, інтеграція, глобалізація, місцеве управління, просторова політика.

Problem setting. Selecting regional modernization as a way to solving problems of public administration and economic development is free to alternatives. Modernization is not improvement and development only, but updating, ‘modernizing’ certain object or transformational process to its acquisition of traits that is inherent in more advanced analogs. In this sense, modernization is alike to benchmarking ideology. That is modernization of regional economic policy implies at least the perception of advanced third party (“best practices”) and public governance with criteria of comparable experience adequacy and action systemacy.

Analysis of recent research and publications. Today various modernization theories mould a powerful layer of scientific knowledge. Being mostly interdisciplinary, these theories contain the conclusions for almost all social life spheres. Under globalization and versatile integration impact, new theories (P. Krugman, F. Fukuyama et al.) and conceptual views (e.g., A. Sapir, M. Castells, F. Barca, Y. Bahler, Worldbank and OECD experts, etc.) were raised over the past two decades. It enables to see differently complexity and dynamism between globalization impact and public administration effectiveness as well as it even shapes the political agenda in many countries.

The purpose of the paper, objectives and applied methodology. The purpose of the paper is to identify and to ground the basic promising vectors of mobilizing unused potential at sub-national level that are unveiled due to international experience and integration processes. It leads to solve three tasks with experience synthesizing: 1) spatial development and planning, 2) integrated development management and international involvement and 3) regional economic development.

Methodology applied: abstract-and-logical approach, synthesis method, method of induction with deduction method, comparative approach.

Main results obtained. In our opinion, international experience provides significant opportunities to modern regional modernization and its resource support to Ukraine in those areas aimed at strengthening the institutional capacity of regional-level governance, especially its economic subjectivity and capacity, while benefiting from globalization and integration trends. It goes into own regions’ credentials under Ukraine’s decentralization in following areas as

- 1) spatial development and planning,
- 2) integrated development management and international inclusion,
- 3) economic development of the region.

Let take them up tightly. So, first, it's *spatial development and planning*. A multi-scale approach is used in regional planning of settlement, stipulated by increasing international competition in a couple with multidirectional integration and cooperation. It embraces analysis of a territory, including the city (or regional center), on several levels: a) global and regional (continental) systems of cities; b) national urban system, especially cities of the same rank; c) system of settlement in a region (area), urban and rural settlements within the urban agglomeration; d) internal territorial structure of a city [1]. Modern 'integrated' European

agenda in spatial development and planning is based on a partnership between the supranational EU bodies and national governments, enforced by compulsory involvement of regional and local authorities in [2, p. 29]. With an air of importance, middle level of individual member states is gradually being eroded under the traditional influence of the traditions of decentralization, and to the fore, on the one hand, one can see an awakening the supranational structures and mechanisms, and, on the other hand, its regions as “atoms”. Regions-cells become the main links of pan-European political space build up the “Europe of Regions” and the appropriate political agenda.

Adopted in today's EU, ideology of certain spatial arrangement and urban development anticipates a methodological shift from hierarchical to networking polycentric model at all territorial levels. Each area affiliated to appropriate network classification, has lots of features. Expansion of functions and therefore increasing the rank of a regional center in the hierarchy of cities entails both structural changes in a local economy and up-growth of general management and services.

Objective changes in society and regional policy on the principles of polycentrism have led to profound shifts in territorial structures of the EU countries. The predominance of “horizontal” links between regional centers, medium and small cities prior to “vertical” (“capital – regional centers – other cities”) links, is indicating to weakening of hierarchical relations. On the periphery, there is an active development and strengthening of new poles of growth. For example, the territorial structure of modern France is not already determined by the dominance of Paris in most activities for a great while.

Particular attention in modern spatial planning given the EU is paid to large regional centers, the so-called as regional metropolises. Metropolization is understood as a process of increasing the concentration of social, cultural and financial capital of modern forms of economic activity and creative potential in major cities with a favorable nodal position. These cities tend to surround urban areas, and their formation provides various opportunities for local communities’ development (as ‘new quality of life’) and for an economy (as ‘competitiveness’).

In new EU-members, the largest cities commence to perform the capital functions in their regions, identifying vectors of structural changes. They have advanced it the most in their transition to post-industrial path. Regional centers have important administrative and institutional resources, and they stand far ahead of other cities in quality of population and diversity of their functions. They are as the knots for the new networking structures of different configuration, e.g. networks of wholesale and retail, of business and personal services and transport, of centers of municipal unions and community organizations, of top-event places. Leading regional centers are the leaders in their regions on material, scientific, educational and cultural background, they are as generators of new ideas and development impetuses.

So, in Europe, the rational spatial arrangement with an active regional policy around major regional centers and their agglomerations (functional urban areas, FUAs) is considered as one of the key factors of economic growth and global competitiveness.

Since 2014, the major elements acquired a new semantic content in modern regional policy in the context of “Europe 2020”, are:

1) Renewed pan-European vision of spatial development. Today it covers three areas: a) the cohesion policy, b) increasing regional competitiveness in European and global scale, building knowledge economy up and employment growth, and c) promoting interregional and cross-border cooperation.

2) Value-and-ideological emphasis on making opportunities for future development. Since 2013, the policy of regional development and regional modernization is directed not to compensate the accumulated problems, but to rise opportunities for development and to mobilize uncommitted potential of regions and cities.

3) Increasing the funding efficiency due to its simplifying and harmonizing the rules for different common funds.

4) Preventing new crisis in EU labor market in advance.

5) Increasing the local governments’ financial responsibility for their poor judgment and their lack of initiatives.

6) Supporting clusters. It's considered to become a bridge to modern industrial policy and to facilitate the transition to regional competitiveness based on modernization of traditional economic activities through innovation in. An initiative to create clusters is usually come from local and regional stakeholders' sides.

Being faced with the global 2008-2009 crisis, the EU did not reach its ambitious goal to build the most competitive economy in the world and to come off R&D funding up to 3% of total GDP to 2010 [3]. Despite these setbacks, highly integrated and post-industrial economy and interconnected cross-countries programs allow to gradually smooth out spatial disparities in socio-economic development as well as create outside European 'pentagon' (London – Paris – Milan – Munich – Hamburg) new hotbeds and poles of growth capable to activate human capital, to create new jobs and to generate innovations (Table. 1).

Table 1. Expenses on R&D across European regions in average in 2007-2010, % to GRP [4, p. 9-10]

Region	Country	Expenses on R&D, % to GRP
Leading regions		
Prov. Brabant Wallon	Belgium	7,26
Braunschweig	Germany	6,75
East Anglia	Great Britain	5,85
Stuttgart	Germany	5,83
Pohjois-Suomi	Finland	5,63
Cheshire	Great Britain	5,11
Hovedstaden	Denmark	5,10
Sydsverige	Sweden	4,75
Oberbayern	Germany	4,29
Midi-Pyrenees	France	4,20
Regions-outsiders		
FYR of Macedonia	FYR Macedonia	0,18
Sud-Est Romania	Romania	0,18
Yugoiztochen	Bulgaria	0,17
Ciudad Autonoma de Ceuta	Spain	0,15
Centru	Romania	0,15
Opolskie	Poland	0,14
Severozapaden	Bulgaria	0,14
Sredisnja i Istocna (Panonska) Hrvatska	Croatia	0,10
Lubuskie	Poland	0,10
Severen tsentralen	Bulgaria	0,09

In general, EU's spatial experience shows that modernization of regional and urban policy requires long-term and strategic vision of goals. EU programs are featured both by sectoral and spatial approaches. Particularly in transport development, there is a priority of those projects contributing to implementation of an integrated transport strategy, to building trans-European networks up to ensure maximal coherence and connectivity within the EU.

Managerial innovations in spatial plane are closely interwoven with changes in the integrated governance and international inclusion of the regions.

With a glance of large bulk of involved resources and tools that are currently used in local communities in all developed countries, e.g. OECD countries, this direction is advisable to introduce a number of closely interwoven methodological and ideological vectors of modernization of regional economic policy in Ukraine.

First, an *integrated approach to regional development governance* [5, p. 31]. Successful regions offer to their inhabitants a choice of objective and secure opportunities for their life and career. Regions support and

develop their historical heritage, opening themselves for the future. Some of them have to face the prospect of demographic change and population aging. Resolving these and other challenges requires both long-term vision and exploitation of an integrated approach to planning and internal policies. The strategic guidelines of an integrated approach are as following:

a) Considering the concept of sustainable development that is typically included in OECD development policies at all levels of governance. This integration allows public authorities to determine timely the emerging problems, to prepare decisions more effectively and to intercept such problems at an early stage preventively. Solving some problems beyond political boundaries require specific forms of cooperation. For example, reducing of population in many regions of the OECD countries raises an additional issue of necessary volume of services and of charging the all available infrastructure.

b) The principles of subsidiary and partnership that are usually reflected in multilevel governance model. But it's still persistent practices of using coercive 'top to down' mechanisms of controlling instead of creating processes to support an integrated approach at the local level. It's reflected in the lack of information about territory and areas; mechanisms of decision-making are not transparent sufficiently; generally, financial resources are not integrated sufficiently, and it complicates achieving consensus on development objectives and priorities between local, regional and central governments and the public.

c) Promoting rural-urban cooperation, that is particularly accentuated in the modern EU. Rural-urban cooperation and complementarity is believed as a key way to cohesion and strengthen cooperation at local and regional level. This may occur in the following areas:

- exchanging information and know-hows between territorial actors both on urban and rural level as well as while polycentric model of a region is building up;

- partnerships both within and between development projects (transnational, cross-border, regional, local);

- interplaying of business and investment between countries, regions and local communities, and especially for the EU – co-financing from EU structural funds and national funds, creating new jobs. So it's about a combination of a single European labor market and business opportunities;

- conjugating infrastructure (roads, municipal engineering infrastructure, etc.) [5, p. 41].

It's nationally advisable to facilitate access to structured and verified information regarding the various components of regional and local development, promoting exchange of experiences and the best practices in implementing integrated policy development of a region.

Second, an *ideological vector of forming the regions' active role*. Relying on investment mechanisms, the essence of contemporary EU regional policy is aimed at forming a new, active regions' role in their development [6]. It's stipulated by the modern fact that regions and their administrative centers begin to differ more and more among themselves not only on socio-economic criteria but also on 'global' criteria as per their involvement in global processes. Connections between regional and global partners at the sub-regional (local, municipal) level are being developed (Table 2). Thus, "in modern Europe, a new *principle of territoriality* is being shaped without an usual dividing on 'centre' and 'periphery'" [7]. During the simultaneous impact of globalization and evolution of the markets, today regions become more active constituents of a space of shaping a new policy and self-reliant participants in global policy.

In terms of strengthening and shaping new forms of participatory democracy, it's important to involve sub-national units (cities and regions) to political activities of the European institutions. It meets a growing public demand to empowering ordinary citizens to influence political decisions. On the one hand, increasing the number of participants complicates this process, but on the other hand, it contributes counting the opinions of the greater number of stakeholders, reducing the democratic deficit that is indicated by euroskeptics and that is fueling doubts of ordinary citizens regarding to effectiveness of supranational governance. In this sense, the obvious results of participating the regions and cities in European political process can be an important incentive for further European cohesion.

Table 2. Fragment of world cities ranking by the network connectivity index in 2010 (2010 World City Network)

Global rank of the city	City and country	% connectivity (relatively to London as a leader)
95	Manama (Bahrein)	30.15
96	Osaks (Japan)	29.76
97	Sofia (Bulgaria)	29.65
98	St.Luis (USA)	29.58
99	Geneva (Switzerland)	29.58
100	Panama City (Panama)	29.50
101	Helsinki (Finland)	29.30
102	Cleveland (USA)	29.11
103	Casablanca (Morocco)	29.04
104	Port Luis (Mauritius)	29.04
105	San Diego (USA)	28.81
106	Pert (Australia)	28.64
107	Shenzhen (China)	28.61
108	Guatemala (Guatemala)	28.15
109	Cincinnati (USA)	28.06
110	Baltimore (USA)	27.83
...	...	...
474	Khartoum (Sudan)	1.92
475	Vinjavadaa (India)	1.88
476	Bamako (Mali)	1.87
477	Kharkiv (Ukraine)	1.84
478	Bhilayi (India)	1.80
479	Ranchi (India)	1.80
480	Kumasi (Ghana)	1.77

*Source: Globalization and World Cities (GaWC), 2012

According to the 2014 Report of the EC Committee of Regions, most of the regions and cities are mentioned both as performers and as participants in preparation of the draft program of socio-economic reforms. In many applications there are separate chapters and paragraphs dedicated to the role and spot of cities in these projects (Sweden, Italy) [8]. Besides direct involvement in drafting the programs, European regions and cities afford indirectly via European Commission, to impact the common strategy. At all stages of planning, the cities and their proper associations can offer to Commission their feedback and visions of the tasks that should be reflected in National programs of reforms in specific countries – EU members.

Finally, let's consider the third main vector of modernizing the regional economic policy as the *regional economic development* that is logically combined with the previous two ones.

Since the 1990s in highly industrialized economies, one can see a clear shift in objectives of regional policy to reducing regional disparities in development of local (endogenous) SMEs and to strengthening local competitive advantage through innovation and specialization. In this sense, specialization is not a synonymous of monoculture, and the merge of these concepts may lead to unfavorable inability to move forward. Certain specialization should be linked with other spheres to keep all options open to use. This approach based on local priorities (place-based approach) is a philosophical framework of contemporary social cohesion policy (EU Cohesion Policy) for the period of 2014-2020, as well as the national growth basis for the U.S. Obama's Administration [9]. In this context since the early 2010's, 'smart specialization' became a key principle for a territory, assembling the heart requirements to localities (or regional economies) in terms of their capacity to attract investments and to provide comfort as an "activity diversity" [9, p. 22]

The smart specialization concept was proposed to the European Commission in 2008 by economists D. Foray, P. David and B. Hall [10]. Now smart specialization is considered as the framework model of not

only innovation but of also social and economic policies in general in the EU. It envisages identifying and developing simultaneously both promising (strong) spheres and unique industries or economic activities capable to shape real specialization of certain regions within national economies. Central role is surely played by entrepreneurial initiative from below that shapes these areas of specialization [11, p. 263] de facto. Conceptually, policy of smart specialization considers:

1) wide frameworks. Reshaping a policy, it should admit to take the best global niches by European regions and its resident companies;

2) modernization of institutional environment to develop the innovation, R&D and education in order to stimulate more demand in cooperation with other regions. Finding the region's site into a national and global economy anticipates inventing different networks and mechanisms to strategic interregional cooperation. For example, these core competencies can be formed in clusters, but the specific competences are defined by experts' consensus (Fig. 1). However, now Ukraine should conduct additional examination of international experience to enable reshaping new techniques and instruments of cluster policy to come. Currently, prevailing view in the EU is to entitle only those regions to pretend to additional support from structural funds, which have already determined their 'smart specialization' profile.

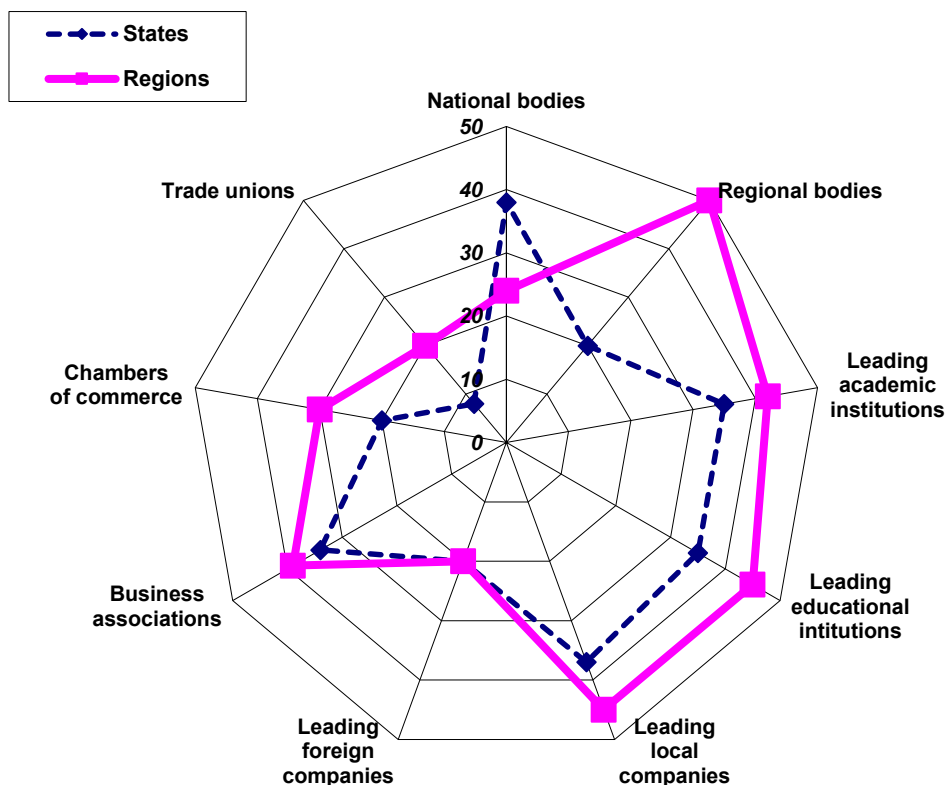

Fig. 1. Involvement of various stakeholders in selecting the priorities of specialization policy in OECD countries, 2012 (source: OECD, 2013 [13, p. 31])

Strengthening regional cluster initiatives affects accumulation of institutional changes, that will lead to contributing a boost of regional convergence of innovational processes, industrial and academic cooperation, shaping additional 'innovation elevators' at the regional level.

In sectoral aspect, the smart specialization principle is not surely to be suited to high-tech industry only; it can be to low-tech sectors where investment in R&D will contribute much to regional industrial development and will encourage the development of other sectors or local economies in its neighboring regions (Table 2). The decision what 'smart specialization' areas to be is made by consensus of experts representing science, education, business, industry on a regional level [12, p. 38]. In this conceptions, the state is assigned to play

its role along three functions: 1) shaping conditions for approvals and selecting ‘smart specialization’; 2) monitoring cluster development in terms of selected specialization of a region; 3) identifying needs arisen from selected specialization (e.g. in engineering or medical education) as well as putting appropriate incentives and measures to support.

Table 3. Nature of national and regional priorities according to smart specialization in OECD countries

Evident priorities	Countries	Regions in countries
Life science, biotech, biomedicine, pharma, health	Austria, Estonia, Finland, the Netherlands, Poland, Spain, South Korea, G. Britain	Lower Austria, Upper Austria, Flanders, South Moravia, Berlin Brandenburg, North-Brabant, Malopolska, Andalusia, the Basque Country
ICT	Austria, Estonia, Finland, Poland, Spain, South Korea, G. Britain	Upper Austria, Flanders, South Moravia, Berlin and Brandenburg, North-Brabant, Malopolska, Andalusia, the Basque Country, Gwangju
Environmental/green technologies, energy	Austria, Estonia, Finland, Netherlands, Spain, South Korea, G. Britain	Lower Austria, Upper Austria, Flanders, Lahti North. Brabant, Malopolska, Andalusia, the Basque Country
Mobility, traffic, transport, logistics	Austria, the Netherlands, South Korea, G. Britain	Lower Austria, Upper Austria, Flanders, Berlin and Brandenburg, Mr. Brabant, Andalusia, the Basque Country
Nanotechnology, materials	Austria, Estonia, Poland, the Netherlands, South Korea	Lower Austria, Upper Austria, Flanders, North-Brabant, Malopolska
Agrifood	Austria, the Netherlands, South Korea, G. Britain	Lower Austria, Flanders, Andalusia
Production processes, industrial equipment	Austria, G. Britain	Flanders, South Moravia, Basque Country
Services	Austria, Finland, South Korea	-
Maths and chemistry	Austria	-
Maths and engineering	Australia	Upper Austria, Melbourne city
Optics	-	Berlin and Brandenburg, North-Brabant, Gwangju
Chemicals	the Netherlands	Flanders, North Brabant
Water	the Netherlands, South Korea	
Design	-	Lahti, North Brabant
Creative sector	the Netherlands	Berlin city and Brandenburg
Heritage, cultural industries, tourism	South Korea	Flanders, Malopolska, Andalusia
Arts and humanities	Austria	-

*Source: Updated on OECD data, 2013 [13, p. 176]

This approach allows using different tools more pliantly, increasing their potential effects. For example, the technology platforms of the EU and modern Russia [14] being thematically designed as similar, can contribute to identify a ‘smart specialization’ of regions. Post-Soviet approaches to cluster policy partially repeat bygone ideas that had not been implemented completely. According to Lev Gohberg, besides a clusters selection, it also should be a built-in project selection should become a value essence of a smart cluster policy [15]. However, the composition of cluster measures in Ukraine has still being revised and enlarged with a glance of international experience, but there is no applying the newest tools of innovation clusters. So, it’s clear that the next adoptions would be retarded of modern trends, and it will extend a path of shaping innovation clusters and saturating the modernization process of regional economies with specific content in Ukraine later on.

‘Smart specialization’ is also considered as a one of the tools to respond to environmental (climate changing, and green growth), and social (aging population, demographic shifts, etc.) challenges [16, p. 140].

Supporting the smart specialization principle is important to disclose promising areas of specialization in various regions and countries that is ultimately can lead to new forms and formats of economic activity.

All these three promising areas of modernization of regional economic policy are also quite specifically correlating with the national reforms. The aspect of international inclusion and integration of sub-national (regional) space into the international environment is a very important element of institutional reforms and European integration in post-socialist Europe. Thus, in the 1990s, the EU has designed a clear strategy of engaging for Central and Eastern Europe, and therefore for their regions into EU's sphere of influence. On the earliest stages of transformational reform, it has given them financial aid through specially created funds (PHARE, ISPA, SAPARD); has connected these countries to the European Bank for Reconstruction and Development; has gradually opened the markets for products from CEE countries due to implementation of special trade preferential regime, signing the asymmetric agreements on an Association – the so-called European Agreements, et al.); since 1993, has established political, economic and legal terms to be met by countries wishing to join the EU.

The today's deepest trade and economic integration of CEE countries with Western countries is a largely result of their active integration policy in investment area. Attracting the largest possible foreign direct investments (*hereinafter* – *FDI*) has become a key point of economic and industrial strategy of the most CEE countries. It was believed that FDI flows are essential for increasing domestic investments as it would fill the shortage of domestic savings up.

Along with the liberalization of investment regimes in CEE countries, the reforms improving investment climate were performed. It encompasses simplified procedure of establishing companies, the procedure for property registration and taxation system, reduced tax burden on businesses and others. In their effort to win in the toughest international and regional competition for FDI until joining the EU, the countries of Central and Eastern Europe (Hungary was the first, and the others afterwards) have applied additional incentives for investors [17, p. 28]. So, the most common measures were tax weakening (temporary tax exemption, reduction of the tax base by expenses deduction and some others) as well as customs preferences like preferential tariffs on imports of technical equipment [18, p. 49]. Both the central and the regional authorities have provided direct financial support to investors as governmental subsidies (mainly in infrastructure development), low-interest loans and grants. However, financial incentive mechanisms were used lesser than fiscal ones considering to limited resources of all these countries.

The main impetus for early FDI in CEE countries is made by granting foreigners the right to participate in privatization of state assets as part of the transition transformation. Only when the most of attractive state-owned enterprises in CEE countries were sold, then the foreign companies have been actively investing in “from scratch” enterprise establishing, as greenfield investment. However, more than 1/3 of total FDI in the new EU member countries are associated with privatization contracts [19, p. 21].

Generally, the FDI integration effect gave both the expected positive consequences and unexpectedly negative ones in larger scale to CEE economies.

1) FDI have contributed to accelerate economic growth in CEE, significantly increasing the accumulation of capital, increasing factor productivity in enterprises through equity transferring the modern technologies and creating new jobs. So, at the regional level, our comparing of selected 14 European regions (as NUTS-2 units compatible to the strongest Ukrainian regions and Kyiv city) in terms of GRP (Table 4) indicates that there was an increasing throughout almost all selected regions, excepting two Slovenian one.

However, the stake on FDI has created a long-term risk of developmental instability. Firstly, economic growth was largely determined by their volume of flow. Secondly, using their monopolistic benefits and government benefits, multinational corporations have pushed out domestic producers from the whole segments of the local markets of goods and services in CEE countries. And economic growth was appeared in dangerous dependence on decisions by a limited number of local branches of leading foreign companies. New jobs were mostly created by investors when placing new enterprises. However since privatization started there, foreign acquisitions were often accompanied by job cuttings [21; 22].

Table 4. Gross regional product (as purchasing power parity per capita in % of total average for all the countries of the EU-28) estimated upon selected** EU regions on NUTS-2 classification, 2003-2013 annually

Title of regions**	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Prague (CZ)	163	167	171	173	182	178	179	175	175	172	173
Středočeský kraj (CZ)	74	76	74	77	79	76	76	75	72	75	74
Malopolska(PL)	43	44	44	45	47	49	53	54	57	58	59
Mazowieckie(PL)	72	74	77	78	82	83	82	98	101	105	107
Wielkopolska (PL)	50	53	54	54	56	58	64	65	67	70	73
Bratislavský kraj(SK)	124	128	145	146	159	165	175	177	180	179	184
Central Region (RO)	32	33	33	37	41	46	47	48	47	50	51
North-West region (RO)	29	32	32	36	40	43	45	44	44	46	47
Bucharest–Ilfov (RO)	64	70	80	86	98	123	116	121	132	126	131
South-East region (RO)	27	30	30	32	34	38	39	41	41	44	45
Eastern Slovenia (SI)	68	71	71	71	71	74	70	68	69	68	68
Western Slovenia(SI)	100	103	104	104	105	107	102	100	98	97	97
Lithuania(LT)	-	50	53	56	61	63	57	60	65	69	73
Latvia(LV)	45	48	51	55	60	60	53	53	56	60	64

*Source: Eurostat, 2016 [20]

** Hereinafter, EU regions have been selected by the author on the criteria of their belonging to the CEE countries; the region has a population of not less than 1.8 mln. people; also the region has to be industrially developed and with sufficiently diversified economic structure. These features allow to compare structurally these selected EU regions with powerful Ukrainian regions with prevalent industrial and service specialization

2) FDIs have played an important role in a industrial rise in CEE countries suffered by the unsuccessful reform along ‘Washington consensus’ prescription. Also FDIs have improved industrial structure by increasing the portion of productions with average and high-tech level. Finally, since Hungary became a leader in structural changes, 15-20% of industrial output is associated with electronics (including about 10% computer manufacturing) and 10-15% for telecommunication equipment. However, under the influence of foreign investors, a new narrow productive specialization has been set with a mainly automotive bias.

3) Industrial impetus and expanded markets have significantly caused the emergence of new jobs. The official unemployment rate declined in most selected regions excluding Polish ones, but not up-tempo (1,5-3% over the decade; see Table 5). It cannot be completely attributed to attainments of new investment, social or regional policy as a result of European integration.

Table 5. Unemployment rate by selected NUTS 2 regions in 2003-2013, %

Title of regions	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Prague (CZ)	3,9	3,5	2,8	2,4	1,9	3,1	3,7	3,6	3,1	3,1	2,5
Středočeský kraj (CZ)	5,4	5,2	4,6	3,4	2,6	4,4	5,2	5,1	4,6	5,2	5,1

Title of regions	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Malopolska(PL)	16,8	15,3	12,6	8,5	6,2	7,9	9,1	9,3	10,4	10,9	9,1
Mazowieckie(PL)	16,0	14,8	12,3	9,1	6,0	6,0	7,4	7,9	8,0	8,0	7,2
Wielkopolska (PL)	17,2	17,2	12,7	8,3	6,1	7,5	8,8	8,6	8,5	8,8	7,7
Bratislavský kraj(SK)	9,1	5,3	4,6	4,3	3,4	4,6	6,2	5,8	5,7	6,4	6,0
Central Region (RO)	8,7	8,4	9,0	8,5	8,5	10,7	10,3	10,8	9,5	9,5	9,2
North-West region (RO)	6,2	5,9	5,9	4,3	3,8	5,6	6,5	5,1	4,6	4,1	3,8
Bucharest–Ilfov (RO)	8,2	6,9	4,8	4,1	3,4	4,0	4,7	5,6	6,5	8,0	7,2
South-East region (RO)	8,7	7,9	9,0	8,5	7,2	7,5	8,2	9,6	9,4	9,5	10,4
Eastern Slovenia (SI)	7,1	7,6	7,1	5,6	5,2	6,8	7,9	9,2	10,0	11,4	11,1
Western Slovenia(SI)	4,7	5,2	4,6	3,9	3,4	4,8	6,5	7,0	7,6	8,7	8,1
Lithuania(LT)	10,7	8,3	5,8	4,2	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7
Latvia(LV)	11,7	10,0	7,0	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15,0	11,9	10,8

*Source: Eurostat, 2016 [23]

4) The most controversial issue is of value of FDI for technological modernization of the economies of Central and Eastern Europe that is crucial to its productivity and growth. Undoubtedly, FDI provided generally higher technological level for companies with direct investment in comparing with domestic firms with now FDI, that is ordinarily indicated by higher return on production factors in enterprises with FDI. However, significant technological advantage is mainly sensed in companies were founded by large multinationals ‘from scratch’. Technology transfer to companies bought during the privatization and to joint company, is sometimes yearlong or even is missed at all [24; 25]. Part of the acquired companies were closed or reassigned to produce the simplest products due to local cheap labor. For example in Poland, after buying by Swedish-Swiss concern «ABB» some engineering enterprises, one can obtain reshaped manufacturing profiles: turbines production elimination at («Zamech» company, Elblag town), high power generator elimination (at «Dolmel», Wrocław city), power transformers (at «Elta» in Lodz city); lighting equipment (at «Polam», Poznań city) has been rearranged to cardboard packaging production [17, p. 39].

Conclusions. European experience of sub-national spatial development indicates that it’s important to provide objective, non-political method of engagements and resource allocation. It should be clear how finances allocated to programs or regions are involved in. Cross-sectoral integrated programs are privileged to better contribute to infrastructure, human capital and business development.

In Ukraine, the direction of integrated governance to enforce regional modernization is still much underestimated. In the pile of spatial and economic development, and relying on obtained financial opportunities by budgetary and fiscal decentralization, the local and regional authorities can step ahead in the development of their local communities. Unfortunately, authorities are still inactive without the influence of the public and foreign donors.

Ukraine is required to overstep the limits of departmental-and-sectoral nature of its economy. There should be a transition from mono- to intersectoral projects, from only-building projects (repair or reconstruction, increment and technological modernization of fixed assets) to complex and splitting cooperative projects of transparent using available funds by various parties. It’s important an openness of the regions and of the state in local infrastructure projects: admitting ‘virus of infrastructure integration’,

an economic systems would benefit of increasing capitalization of their assets by far. As a result, it's a creating principally new capability able to be capitalized then. The joint establishing and using of infrastructure is a comprehensive growth of social capital of a country and a region. Local companies and relevant sectoral targets related to new social capital are naturally included in a more efficient technical, industrial and socio-cultural mode.

Література

1. Дунаев И.В. Ключевые принципы политики пространственного развития и модернизации региональных экономик в Евросоюзе / И.В. Дунаев // Перспективы науки и образования : электрон. науч.-практ. журнал. – 2014. – №2 (март-апрель). – Режим доступа : <http://pnojurnal.wordpress.com/archive14/14-02/>.
2. Ильин А.С. Новые механизмы устойчивого территориального развития макрорегиона на примере Северо-Западного Федерального округа : Дис. ... к.э.н. : 08.00.05. – СПб, 2014. – 207 с.
3. Eurostat regional yearbook 2012 [Электронный ресурс] : Data on more than 1 300 regions in the EU. The Statistical Atlas. - Brussels: Eurostat Press Office, 2012. – STAT/12/143. – Режим доступа : http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-12-143_en.doc.
4. ESPON. Spatial Indicators for a 'Europe 2020 Strategy' Territorial Analysis [Электронный ресурс]. – Luxemburg, 2013. – Applied Research 2013/1/18 (Annex C "Research and Innovation"). – Режим доступа : http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/SIESTA/DFR/SIESTA_DFR_Annex_C.pdf.
5. Principles of Urban Policy [Электронный ресурс] / Ministry for Regional Development of the Czech Republic. – Prague, Ministry for Regional Development of the Czech Republic, 2010. – 50 с. – Режим доступа : www.mmr.cz/getmedia/f333120b-88d5-4bd8-bec9-dd58a26f9812/principles_of_urban_policy.pdf?ext=.pdf.
6. Changing Urban and Regional Relations in a Globalizing World. Europe as a Global Macro-Region / Ed. By K. Pain, G. Van Hamme. – Cheltenham : Edward Elgar, 2014. – 140 с.
7. Їжа М.М. Трансформація регіональної політики ЄС: висновки для України [Електронний ресурс] / М.М. Їжа // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2013. – №12. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2013_12_3.
8. Fifth CoR Monitoring Report on Europe 2020 [Электронный ресурс] / Commetee of Regions. – Brussels, 2014. – Режим доступа : https://portal.cor.europa.eu/europe2020/SiteCollectionDocuments/COR-2014-05553-00-00-INFO-EDI_final_061014.pdf.
9. Хопкинсон Л. Поддержка инновации на уровне регионов и муниципалитетов : Руководство для государственных служащих [Электронный ресурс] / Л. Хопкинсон, GTZ. – К. : GTZ, 2013. – Режим доступа : <http://eep.org.ua/files/MANUAL%204%20Feb%202013.pdf>.
10. Foray D. Smart Specialization: The Concept / Foray, D., David, P.A., Hall, B // Knowledge for Growth. Prospects for Science, Technology, and Innovation. Selected papers from Research Commissioner Janez Potochnk's Expert Group. November 2009. – С. 20-24.
11. Дунаев И.В. Ціннісні цілі модернізації регіональної економіки крізь призму принципу «розумної спеціалізації» / І.В. Дунаев // Аналітика і влада. – 2014. - №9. – С. 260-266.
12. Дежина И.Г. Технологические платформы и инновационные кластеры: вместе или порознь? / И.Г. Дежина. – М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. – 124 с.
13. Innovation-driven Growth in Regions: The Role of Smart Specialisation (preliminary version) / OECD. – Paris : OECD, 2013. – 202 с.
14. Сводный перечень российских технологических платформ [Электронный ресурс] / НДУ «ВШЕ». – Режим доступа : <http://www.hse.ru/org/hse/tp/catalogue>.
15. Гохберг Л. Регионы нуждаются в «умной специализации» [Электронный ресурс] / Л. Гохберг. – Режим доступа : www.opes.ru/1597296.html.
16. Chorafakis G. Theoretical underpinnings and future directions of EU research policy: A paradigm shift? / G. Chorafakis, D. Pontikakis // Prometheus. - 2011. - №29, Issue 2. – С. 131-161.
17. Глинкина С.П. Страны Центрально-Восточной Европы: евроинтеграция и экономический рост: Научный доклад / С.П. Глинкина, Н.В. Куликова, И.С. Синицина. – М.: Институт экономики РАН, 2014. – 84 с.
18. Шакина А. Прямые иностранные инвестиции в странах Восточной Европы / А. Шакина // Мировая экономика и международные отношения. 2003. № 2. – С. 49.
19. Mileva E. The Impact of Capital Flows on Domestic Investment In Transition Economies / E. Mileva //

- ECB Working Paper Series. No. 871. – February 2008.
20. Eurostat. Regional gross domestic product (PPS per inhabitant in % of the EU28 average) by NUTS 2 regions [Электронный ресурс] / Eurostat. – Режим доступа : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&ocode=tps00006&plugin=>.
  21. Hardy J. Cathedrals in the Desert? Transnationals, Corporate Strategy and Locality in Wroclaw / J. Hardy // *Regional Studies*. – 1998. – Vol. 32. – №7.
  22. Smith A. Inward Investment, Regional Transformations and Uneven Development in Eastern and Central Europe: Enterprise Case-studies from Slovakia / A. Smith, S. Feren // *European Urban and Regional Studies*. – 1998. – Vol. 5. – №2.
  23. Eurostat. Unemployment rate by NUTS 2 regions 2005-2015 [Электронный режим] / Eurostat.- Режим доступа : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&ocode=tps00010&language=en>.
  24. Stančík J. FDI spillovers in the Czech Republic: takeovers vs. Greenfields / J. Stančík // *European Economy*. – 2009. Economic Paper №369.
  25. Djankov S. Foreign investment and productivity growth in Czech enterprises / S. Djankov, B. Hoekman // *World Bank Economic Review*. – 2000. – №14.

References.

1. Dunayev I.V. (2014). Key principles if spatial development policy and modernization of regional economics in European Union // *Prospects of science and education : electronic journal*. – 2014. – №2 (March-April). – Retrieved from : <http://pnojurnal.wordpress.com/archive14/14-02/>.
2. Illin A.S. (2014). New mechanisms of sustainable territorial development of macroregion on a sample of North-West federal district: Diss. Paper. ... PhD of Econ. : 08.00.05. – StPeterb., 2014. – 207 p.
3. Eurostat regional yearbook 2012 : Data on more than 1 300 regions in the EU. The Statistical Atlas. - Brussels: Eurostat Press Office, 2012. – STAT/12/143. – Retrieved from: http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-12-143_en.doc.
4. ESPON. Spatial Indicators for a 'Europe 2020 Strategy' Territorial Analysis. – Luxemburg, 2013. – Applied Research 2013/1/18 (Annex C "Research and Innovation"). – Retrieved from: http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/SIESTA/DFR/SIESTA_A_DFR_Annex_C.pdf.
5. Principles of Urban Policy / Ministry for Regional Development of the Czech Republic. – Prague, Ministry for Regional Development of the Czech Republic, 2010. – 50 p. – Retrieved from: www.mmr.cz/getmedia/f333120b-88d5-4bd8-bec9-dd58a26f9812/principles_of_urban_policy.pdf?ext=.pdf.
6. Changing Urban and Regional Relations in a Globalizing World. Europe as a Global Macro-Region / Ed. By K. Pain, G. Van Hamme. – Cheltenham : Edward Elgar, 2014. – 140 p.
7. Yizha M.M. (2013). Transformation of EU regional economics policy Трансформація регіональної політики: conclusions for Ukraine // *Theoretical and applied issues of state*. – 2013. – №12. – Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tpd_2013_12_3.
8. Fifth CoR Monitoring Report on Europe 2020 / Committee of Regions. – Brussels, 2014. – Retrieved from: https://portal.cor.europa.eu/europe2020/SiteCollectionDocuments/COR-2014-05553-00-00-INFO-EDI_final_061014.pdf.
9. Hopkinson L. (2013). Supporting innovations on a level of regions and municipalities : Guide to public servants, GTZ. – Kiev : GTZ, 2013. – Retrieved from: <http://eep.org.ua/files/MANUAL%20Feb%202013.pdf>.
10. Foray D. (2009). Smart Specialization: The Concept / Foray, D., David, P.A., Hall, B // *Knowledge for Growth. Prospects for Science, Technology, and Innovation. Selected papers from Research Commissioner Janez Potočnik's Expert Group. November 2009*. – P. 20-24.
11. Dunayev I.V. Value aims of modernization of regional economics through the prism of “smart specialization” principle // *Analitics and power*. – 2014. - №9. – P. 260-266.
12. Dezhina I.G. Technological platforms and innovational clusters : together or apart? – Moscow : Gaidar Inst., 2013. – 124 p.
13. Innovation-driven Growth in Regions: The Role of Smart Specialisation (preliminary version) / OECD. – Paris : OECD, 2013. – 202 p.
14. Consolidated list of the Russian technological platforms / NSU «HSE». – Retrieved from: <http://www.hse.ru/org/hse/tp/catalogue>.
15. Gohberg L. (2011). Regions need in “Smart Specialisation”. – Retrieved from: www.pec.ru/1597296.html.

16. Chorafakis G. (2011). Theoretical underpinnings and future directions of EU research policy: A paradigm shift? / G. Chorafakis, D. Pontikakis // *Prometheus*. - 2011. - №29, Iss. 2. – pp. 131-161.
17. Glinkina S.P. (2014). Countries of CEE: eurointegration and economic growth : Academic report. – Moscow : Inst. Of Economy of RAS, 2014. – 84 p.
18. Shakina A. (2003). Direct foreign investments in Eastern European countries / A. Shakina // *Global economy and international relations*. – 2003. - № 2. – P. 49.
19. Mileva E. (2008). The Impact of Capital Flows on Domestic Investment In Transition Economies / E. Mileva // *ECB Working Paper Series*. No. 871. – February 2008.
20. Eurostat (2016). Regional gross domestic product (PPS per inhabitant in % of the EU28 average) by NUTS 2 regions / Eurostat. – Retrieved from : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tgs006&plugin=1>.
21. Hardy J. (1998). Cathedrals in the Desert? Transnationals, Corporate Strategy and Locality in Wroclaw / J. Hardy // *Regional Studies*. – 1998. – Vol. 32. – №7.
22. Smith A. (1998). Inward Investment, Regional Transformations and Uneven Development in Eastern and Central Europe: Enterprise Case-studies from Slovakia / A. Smith, S. Feren // *European Urban and Regional Studies*. – 1998. – Vol. 5. – №2.
23. Eurostat (2016). Unemployment rate by NUTS 2 regions 2005-2015 / Eurostat.- Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tgs00010&language=en>.
24. Stančík J. (2009). FDI spillovers in the Czech Republic: takeovers vs. Greenfields / J. Stančík // *European Economy*. – 2009. Economic Paper №369.
25. Djankov S. (2000). Foreign investment and productivity growth in Czech enterprises / S. Djankov, B. Hoekman// *World Bank Economic Review*. – 2000. – №14.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2016.

ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Квітка А.В., кандидат економічних наук, доцент

Сидоренко О.А., студентка

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття спрямована на вивчення проблем молодіжної політики зайнятості в Україні. Крім того, метою даної статті є визначення заходів щодо поліпшення стану на ринку праці серед молоді.

Статистичні дані для цього дослідження були зібрані в інтернет-джерелах, таких як сайт Державної служби статистики, Державної служби зайнятості, сайт Міжнародної Організації Праці, сайт Світового Банку. Дані про закони, стратегії, постанови були взяті з офіційного веб-порталу Верховної Ради України.

У статті викладені основні проблеми молодіжної політики в Україні, проаналізована ситуація на ринку праці кваліфікованої молоді, причини безробіття кваліфікованої молоді. Розкрито проблему неякісної освіти в Україні. Проаналізована правова, законодавча база молодіжної політики зайнятості. Розглянуто державні заходи щодо молодіжної політики зайнятості.

Запропоновано додаткові заходи щодо поліпшення стану молоді на ринку праці, зменшення молодіжного безробіття. Дослідження показало, що проблеми в сфері молодіжної політики існують, і потребують вирішення. Подальші дослідження необхідні для якнайшвидшого виправлення ситуації на ринку праці молоді.

Ключові слова: державна молодіжна політика, ринок праці, безробіття молоді, якість освіти, цільові соціальні програми.

Постановка проблеми. Питання про молодіжну політику в Україні є дуже актуальним у наш час. Молодіжна політика в нашій країні розвивається, але її вплив на стан молоді, особливо на ринку праці, є незначним. Підхід уряду України в розробці політики працевлаштування молоді базується на Законі України «Про зайнятість населення», Кодексі законів про працю України, який не особливо змінювався, починаючи з 1971 року, що дуже впливає на ефективність проведення політики працевлаштування молоді. Молодіжна політика в Україні здійснюється на основі захисту трудових прав працівників, які не досягли 18 років. Приділяється увага заходам, присвяченим освітній сфері (формування, розміщення, затвердження державних замовлень на підготовку фахівців), професійної підготовки та перепідготовки кадрів, підвищення кваліфікації. Проводяться державні соціальні програми, спрямовані в більшій мірі на спосіб життя молоді, а не на її працевлаштування. Макроекономічні заходи, спрямовані на працевлаштування молоді, згадуються в законах, державних програмах, але не займають центрального місця у політиці зайнятості і не вирішують проблеми працевлаштування молоді.

Щорічно в Україні з професійно-технічних і вищих навчальних закладів виходить на ринок праці сотні тисяч кваліфікованих кадрів, але, на жаль, вони не знаходять робочого місця. Необхідно вирішувати цю проблему на державному рівні для поліпшення якості життя молоді країни, тому що основну роль в житті будь-якої людини відіграє наявність роботи і гідної заробітної плати. Для молоді це особливо актуально і важливо в сучасному світі, тому що молодь – це рушійна сила країни, основна складова на ринку праці. Реалізація потенціалу молоді може істотно вплинути на поліпшення економічного становища країни та, в деякій мірі, подолання кризи в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема молодіжного безробіття є актуальною і цікавить багатьох учених. Значний внесок у формування нових поглядів на шляхи вирішення ряду проблем, що стосуються зайнятості молоді, державної молодіжної політики в Україні внесли такі вчені як: О.А. Грішнова, Е.М. Лібанова, С.І. Бандур, Б.М. Генкін, М.І. Долішній, О.В. Купець. Для того, щоб зробити правильні, якісні висновки і запропонувати заходи для вирішення даної проблеми необхідно враховувати і досвід зарубіжних країн у сфері молодіжної політики зайнятості.

Метою статті є описати ситуацію на ринку праці молоді, розкрити сучасні проблеми молоді, з'ясувати причини її безробіття в Україні, державні заходи і методи боротьби з цією проблемою. У дослідженні використовувалися статистичний, аналітичний, порівняльний, описовий методи.

Основні результати дослідження. Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», до молоді належать громадяни України у віці від 14 до 35 років [1].

Чисельність безробітних у 2015 році склала 1,6 млн осіб. Рівень безробіття, за методологією МОП, склав 9,0%, а серед осіб працездатного віку – 9,4% економічно активного населення. Серед молоді у віці від 15 до 25 років рівень безробіття залишається більш ніж в два рази вище, ніж в середньому по країні – 21,8% економічно активного населення, з них жінок – 22,4%, чоловіків – 23,7% [2].

Рівень безробіття серед молоді в Україні за віковими групами: 15-19 років – 19,5%; 20-24 – 19,5%; 25-29 – 11,1% [3].

Ситуація на ринку праці серед молодого населення країни виглядає незадовільно. За даними Державної служби статистики України в I кварталі 2015 рівень зайнятості серед осіб у віці 25-29 років склав 71,1% і був вище, ніж в середньому серед всіх вікових груп (56,0%), а серед осіб у віці 15-24 роки цей показник склав лише 27,9% [4].

Низький рівень зайнятості таких осіб обумовлений тим, що молодь в такому віці вчиться і не має стійких конкурентних переваг на ринку праці. Рівень безробіття, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП) серед молоді у віці 25-29 років у I кварталі 2015 склав 12,2%. Серед осіб у віці 15-24 років цей показник в I кварталі 2015 року – 22,8% і був більш ніж удвічі вище, ніж цей показник серед всіх вікових груп. Високий рівень безробіття обумовлений тим, що значна частина молодих людей не має необхідних професійних навичок і досвіду роботи [4].

Ситуація на сході країни привела до колосальної втрати робочих місць у Донецькій і Луганській областях. У I півріччі 2015 року в державній службі зайнятості було зареєстровано 405,5 тис. осіб у віці до 35 років, які отримали статус безробітного. Серед безробітних у віці до 35 років, зареєстрованих у державній службі зайнятості, мали професійний досвід, станом на кінець червня 2015:

- Кожен п'ятий раніше працював в оптовій і роздрібній торгівлі.
- У переробній промисловості працювало 15,7% молодих людей.
- У сфері державного управління і оборони – 13,0%.
- У фінансовій та страховій діяльності – 10%.
- У сільському, лісовому і рибному господарстві – 9,2% [5].

Проблема молодіжного безробіття є найактуальнішою проблемою, з якою, на жаль, в Україні ведеться неефективна боротьба. Робочих місць в країні недостатньо для того, щоб забезпечити всіх молодих фахівців з вищою освітою, яких, наприклад в 2014 році було випущено з вищих навчальних закладів: III-IV рівнів акредитації – 405,4 тис. чол., I-II акредитації – 79,1 тис. чол.. Кількість аспірантів – 27,622 тис. чол., а кількість докторантів – 1,759 тис. чол. [4].

Безробітна українська молодь має високий рівень освіти – 39,9% мають вищу освіту, 30,7% отримали професійну підготовку, і 25,4% мають середню освіту. Молоді жінки мають більш високий рівень освіти. Відсоток безробітних молодих людей з вищою освітою 32,8%, в той час як частка безробітних жінок 51,2%. Частка молоді не зайнятої, яка не навчається, або яка не проходить професійну підготовку 2013 (%) – 14,7

Основи молодіжної політики в незалежній Україні були закладені з прийняттям Верховною Радою України Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (15 грудня 1992 р.) [6] і Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (5 лютого 1993р.) [1], якими визначаються загальні принципи створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні.

У січні 2009 року Кабінет Міністрів України затвердив Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2009-2015 рр. [7].

На сьогоднішній день головними завданнями державної молодіжної політики у сфері зайнятості молоді є:

- підвищення якості сучасної освіти молоді;
- переорієнтація системи підготовки фахівців відповідно до потреб ринку праці з урахуванням перспектив реструктуризації існуючої в Україні моделі економіки на модель «економіки знань»;
- розробка та впровадження механізму залучення молоді до наукової та науково-технічної діяльності, поліпшення системи підтримки молодих учених;
- використання системи профорієнтації у роботі з молоддю з метою збалансування потреб ринку праці та ринку освітніх послуг;
- посилення роботи щодо працевлаштування і зайнятості молоді;
- удосконалення та впровадження економічно зручних механізмів гарантованого забезпечення молодих людей першим робочим місцем шляхом надання роботодавцям преференцій при створенні додаткових робочих місць для молоді;
- врегулювання процесу трудової міграції шляхом укладення міжурядових угод з метою забезпечення соціального захисту громадян, які працюють за межами держави;
- розробка та впровадження механізмів створення сприятливих умов для полегшення суб'єктам підприємництва «входження в ринок», перш за все, доступу до кредитних ресурсів.

Визначальними механізмами формування і реалізації державної молодіжної політики за роки розбудови незалежної Української держави стало створення законодавчої бази державної молодіжної політики. Всього за роки незалежності України прийнято понад 700 законів України і близько 800 підзаконних нормативно-правових актів, які спрямовані на вирішення молодіжних проблем.

Реалізація державної молодіжної політики в Україні регулюється такими нормативно-правовими актами як: Закони України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [8], «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [9], «Про зайнятість населення» [10], «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [11], «Про об'єднання громадян» [12], «Про професійний розвиток працівників» [13], «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [1], «Кодекс України про працю» [14], «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [15], декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [6], постанови «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки» [16].

Отримують розвиток спеціалізовані організації, наприклад: аграрні, волонтерські, професійної підтримки, розвитку міжнародних зв'язків.

Одна з причин безробіття молоді – неможливість отримання роботи з належним заробітком і доступного житла. У квітні 2013 року програму обов'язкового забезпечення випускників першим робочим місцем було скасовано. Безробіття і відсутність попиту на молодих фахівців також є наслідком неправильного вибору спеціальності молоддю людиною, яка потім стала неактуальною або просто нецікавою для неї.

Результативною формою сприяння зайнятості молоді є розвиток підприємницької діяльності. Беручи до уваги закордонний досвід, де молодий підприємець має підтримку з боку держави і можливість почати власний бізнес, в Україні цього не вистачає. Загалом, підприємницька діяльність відіграє в суспільстві не тільки економічну, але переважно соціально-економічну функцію, забезпечуючи створення нових робочих місць без надмірного навантаження на громадські ресурси, перекладаючи економічний ризик на суб'єкти підприємницької діяльності. Для молодих українських підприємців виникає проблема належного кредитування з боку держави, існуючі кредитні програми не вигідні, і отримати їх молоді практично неможливо. Разом з тим в Україні існує обмеженість кредитних ресурсів.

Закон про заохочення соціального становлення та розвитку молоді в Україні (з поправками, внесеними в жовтні 2012 р) визначає загальні принципи створення організаційних, соціально-економічних, політичних і правових умов для соціального становлення та розвитку молоді в Україні

в інтересах людини, суспільства і держави . Він охоплює різні аспекти розвитку молоді, в тому числі зайнятості, підтримки підприємницької діяльності, рівня життя, житлових умов, освіти, охорони здоров'я, культурного та фізичного розвитку молоді і діяльності молодіжних організацій.

Основні проблеми зайнятості, пов'язані з молоддю, які необхідно враховувати при розробці заходів:

- надійна і оновлена інформація про ринок праці;
- перехід від школи / технікуму / університету до роботи;
- молодіжне підприємництво;
- вторинна зайнятість студентів;
- доступ до вищої освіти.

Забезпечення зайнятості молоді на ринку праці можливо шляхом:

- стимулювання роботодавців у наданні першого робочого місця;
- підвищення рівня конкурентоспроможності молоді;
- введення в навчальних закладах факультативних занять з організації власної справи та отримання підприємницьких навичок;
- здійснення заходів щодо сприяння зайнятості молоді, перш за все тієї, яка потребує соціального захисту;
- сприяння підприємницькій діяльності молоді, визначення механізмів її підтримки;
- введення системи підтвердження результатів неформального навчання молоді;
- сприяння професійній орієнтації учнів 8-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів [17].

Політика працевлаштування та зайнятості молоді здійснюється державою через розвиток інфраструктури, яка передбачає створення та підтримку спеціалізованих організацій, що здійснюють діяльність по зайнятості молоді, її професійної орієнтації, професійної підготовки і перепідготовки. А саме: центри тимчасової сезонної зайнятості, молодіжні біржі праці, бізнес-інкубатори для молоді, студентські трудові загони, молодіжні об'єднання та центри праці тощо.

Заходи сприяння зайнятості та працевлаштування молоді:

- створення системи аналізу та прогнозу щодо попиту на професії на ринках праці та адекватного реагування системи освіти та працевлаштування;
- збереження гарантії першого робочого місця, адаптація та підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці, розширення можливостей отримання професійної освіти;
- розробка та імплементація заходів з квотування робочих місць для молоді;
- сприяння адаптації молоді у трудових колективах;
- сприяння соціальному партнерству між владою та бізнесом для забезпечення зайнятості молоді;
- організація молодіжних практик на робочих місцях для учнівської молоді;
- здійснення довгострокових програм щодо забезпечення зайнятості випускників професійних освітніх установ, підтримка їх стабільності, повноцінної трудової діяльності;
- реалізація спеціальних програм працевлаштування вразливих груп молоді, які потребують соціального захисту і що зазнають труднощів у пошуку роботи;
- сприяння самозайнятості молоді;
- формування державних механізмів підтримки молодіжного підприємництва;
- реалізація заходів матеріально-технічної та фінансової підтримки діяльності молодіжних навчальних підприємств, навчально-ділових центрів, комерційних організацій;
- підтримки молодіжних неурядових організацій в реалізації бізнес-ідей та молодіжного підприємництва через стимулювання їхніх ініціатив;
- створення системи заохочень та преференцій для молоді, має значні професійні досягнення.

Розроблені державні програми:

1. Концепція Національної програми розвитку молоді на 2016-2020 роки.
2. Державна програма «Молодіжний працівник».
3. Конкурс проектів, розглянутих і реструктурованих.
4. Сучасні і ефективні правові акти для неформальної освіти.
5. Посилене міжнародне співробітництво з міжнародними організаціями (ЄС, ООН).

Політичні органи і державні установи відіграють важливу роль в здійсненні молодіжної політики. Зокрема, Міністерство молоді та спорту України є головним органом, відповідальним за реалізацію національної молодіжної політики в країні. Основними завданнями Міністерства є забезпечення розробки і реалізація національної молодіжної політики в області культури і спорту, координації центральних і місцевих філій, підтримка і розвиток волонтерської діяльності, а також забезпечення скоординованої роботи центрів зайнятості молоді.

Міністерство соціальної політики також грає важливу роль в розвитку і реалізації молодіжної політики в Україні. Хоча діяльність міністерства направлена на підтримку зайнятості всіх громадян, розробка спеціальних цільових програм для соціальних вразливих груп є однією з важливих інституційних цілей.

Державна служба зайнятості України та Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, які координують роботу окремих категорій молоді. Поширені також і молодіжні центри зайнятості, які допомагають молодим людям знайти роботу.

Незважаючи на численні законодавчі ініціативи, прийняття законів і нормативних актів про зайнятість молоді, реалізація державної молодіжної політики не є достатньо ефективною. Причина цього в обмежених фінансових ресурсах, що виділяються на реалізацію законів та цільових програм з боку держави, а також незадовільне виконання цих самих програм перерахованими службами.

В даний час в Україні, зусилля по реалізації молодіжної політики координуються в рамках Державної соціальної цільової програми «Молодь України» до 2020 року. Програма описує поетапне впровадження системи правових і соціально-економічних умов для успішної соціалізації та саморозвитку молоді, а також забезпечує підтримку і розвиток громадської участі молоді, реалізації їх інтелектуального, фізичного і творчого потенціалу.

Громадянське суспільство поступово збільшує свою участь в реалізації молодіжної політики. Починаючи з 2013 року, Міністерство юстиції України зареєструвало 232 молодіжні організації та 19 асоціацій молодіжних організацій.

Програма зі сприяння зайнятості і стимулювання створення нових робочих місць була прийнята урядом України в 2012 році і охоплює період до 2017 року. Одним з пріоритетних напрямків цієї програми є сприяння зайнятості та зменшення рівня безробіття.

Молодь також бере участь в державному управлінні, що є ще одним важливим напрямком поточної молодіжної політики в Україні. Створення молодіжних консультативних груп (зокрема, Рада молоді при Уряді України) є прикладом такої взаємодії. Основним завданням Ради молоді є забезпечення активної участі молоді в моніторингу управлінських рішень, оцінка проблем молоді, розробка проектів законів та нормативних актів.

Освіта є невід'ємною частиною молодіжної політики. В Україні загальна середня освіта триває 11 років у школах або 9 років з подальшими кількома роками професійного навчання в професійно-технічних навчальних закладах. Після здобуття повної загальної середньої освіти, молоді люди мають право продовжити навчання у вищих навчальних закладах (інститутах, університетах, академіях III-IV рівнів акредитації): ступінь бакалавра (3-4 роки навчання) і ступінь магістра (1,5-2 роки навчання). Українська система вищої освіти бере участь у Болонському процесі для забезпечення високих стандартів і якості освітніх кваліфікацій на рівні вищої освіти. Таким чином, молоді люди здобувають вищу освіту на основі кваліфікації, необхідної для молодшого спеціаліста, ступеня бакалавра і магістра.

Одним з необхідних засобів по гармонізації освіти і ринку праці є розробка нової системи співпраці між роботодавцями та навчальними закладами [18].

Висновки. Таким чином, за роки незалежності, уряд України добре побудував і структурував механізм реалізації для своєї молодіжної політики, яка охоплює:

- розробку законів і нормативних актів у підтримку молодіжної політики;
- створення інституційного середовища на всіх політичних рівнях для вирішення проблем молоді;
- розробку і впровадження процедур щодо забезпечення зайнятості молоді;
- створення соціальних служб для молоді;
- підтримку діяльності молодіжних об'єднань;
- розробку і реалізацію цільових багатогранних молодіжних програм;
- підтримку спеціальних молодіжних фондів.

Проте, не дивлячись на широкий спектр кроків, зроблених для реформування та реалізації ефективної молодіжної політики в Україні, проблеми досі накопичують негативний вплив на саморозвиток молоді та реалізації професійних можливостей під час їх переходу від навчання до роботи [18].

В Україні молодіжне безробіття вважається одним з найактуальніших питань соціально-економічної політики держави, оскільки молодіжні проблеми істотно впливають на майбутнє економіки і державне становлення України. Незважаючи на те, що державними органами розроблено та впроваджується цілий ряд заходів з реалізації молодіжної політики на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях, проблеми молоді у сфері освіти, професійної підготовки, зайнятості, охорони здоров'я та соціальних питань у повному обсязі не вирішені.

Проблеми соціального захисту безробітної молоді не цілком врегульовані на законодавчому рівні, що істотно впливає на її матеріальне становище і соціальну поведінку.

У порівнянні зі світовими даними офіційні цифри молодіжного безробіття в Україні, на перший погляд, не критичні. Однак причина криється в деталях: дані Держкомстату рідко відображають реальну картину.

Проблему посилюють надзвичайно низькі зарплати, які пропонуються молодим українцям на початку кар'єрного шляху. Невисока плата, відсутність перспектив і підтримки – все це значно зужує можливості сучасної молоді.

Незважаючи на стримані заяви кадровиків та юристів державна політика боротьби з молодіжним безробіттям є неефективною. Цю тезу підтверджує реальність: відсутність зв'язку між вузами і ринком праці, відсутність стимулювання роботодавців, які створюють робочі місця для молоді, дріб'язковість державних програм.

Література

1. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
2. «Основні тенденції на ринку праці» : доповідь державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350794>.
3. Eastern Partnership Youth Policy Analytic Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://earyouth.eu/sites/default/files/documents/behirus.pdf>.
4. Статистичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=3054.
6. Декларація від 15.12.1992р. № 2859-XII «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.
7. Державна цільова соціальна програма «Молодь України на 2009-2015 роки» постанову №41 від 28 січня 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF/page>.

8. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/281-14>.
9. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20060614>.
10. Закон України «Про зайнятість населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
11. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
12. Закон України «Про об'єднання громадян» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
13. Закон України «Про професійний розвиток працівників» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.
14. «Кодекс України про працю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
15. Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>.
16. Постанови «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України »на 2016-2020 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/en/material/20181>.
17. Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>.
18. Labour market transitions of young women and men in Ukraine, 2014 [Electronic resource]. – Accessed mode: http://eapoyouth.eu/sites/default/files/documents/wcms_242916.pdf.

References

1. The Law of Ukraine «On the promotion of the social and development of young people». Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12/>
2. Major trends in the labor market : the report of the State Employment Service. Retrieved from <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350794>
3. Eastern Partnership Youth Policy Analytic Report. Retrieved from <http://eapoyouth.eu/sites/default/files/documents/behrus.pdf>.
4. The statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua.
5. The State Employment Service of Ukraine. Retrieved from http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=3054.
6. Declaration of 15.12.1992. № 2859-XII «On general principles of the state youth policy in Ukraine» Ukrainian Parliament. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.
7. State target social program «Youth of Ukraine for 2009-2015» (2009). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF/page>.
8. Law of Ukraine «On youth and children's organizations». Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/281-14>.
9. The Law of Ukraine «On social work with children and youth». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20060614>.
10. The Law of Ukraine «On Employment». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
11. The Law of Ukraine «On Bodies and Services in the affairs of children and special facilities for children». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
12. The Law of Ukraine «On Associations of Citizens». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
13. The Law of Ukraine «On the professional development of employees». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.
14. Labour Code of Ukraine. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
15. The Law of Ukraine «On the formation and placement of the state order for training of specialists, scientific, educational and job training, skills upgrading and retraining». Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>.
16. Decree «On approval of the State targeted social program «Youth of Ukraine» for 2016-2020». Retrieved from <http://dsmsu.gov.ua/index/en/material/20181>.
17. The development strategy of the state youth policy in the period up to 2020. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>.
18. Labour market transitions of young women and men in Ukraine, 2014. Retrieved from http://eapoyouth.eu/sites/default/files/documents/wcms_242916.pdf.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2016.

ВПЛИВ РЕФОРМИ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ УКРАЇНИ**Родченко В.Б., доктор економічних наук, професор****Прус Ю.І., викладач***Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

У статті проаналізовано зміни у формуванні місцевих бюджетів, обумовлені реалізацією реформи фінансової децентралізації. Визначено особливості розподілу податкових надходжень між різними рівнями влади. Проведено оцінку достатності фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для забезпечення сталого розвитку територій. Окреслено поточні ризики та сформовано рекомендації щодо підвищення ефективності реалізації фінансової децентралізації в Україні.

Ключові слова: видатки, державний бюджет, доходи, місцевий бюджет, міжбюджетні трансфери, фінансова децентралізація.

Постановка проблеми. Підвищений інтерес до проблем реформування фінансових основ місцевого самоврядування в Україні зумовлений гострою потребою в посиленні громадського впливу на підготовку та прийняття публічних рішень, необхідністю імплементації європейських стандартів місцевого самоврядування, хронічним дефіцитом фінансових ресурсів у місцевих органах влади для виконання делегованих повноважень та нестабільністю їхніх власних доходних джерел, непрозорістю формування показників місцевих бюджетів та розподілом обсягів міжбюджетних трансферів.

У цьому контексті, процеси реформування суспільних фінансів в Україні спрямовані на врегулювання бюджетних правовідносин, підвищення фінансової самостійності та розширення доходної бази місцевих бюджетів, формування спроможних територіальних громад, що вимагає оновлення інструментів впливу бюджетної політики на розвиток регіонів.

Децентралізація сектору публічного управління – найголовніший індикатор ефективності бюджетної системи країни, а одним з ключових напрямів даного процесу є фінансова децентралізація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема фінансової децентралізації, визначення ролі місцевих бюджетів та їх взаємодії з Державним бюджетом, ефективності реалізації реформи бюджетної системи на різних рівнях організації влади знайшла відображення у роботах іноземних і вітчизняних науковців, експертів-практиків.

На думку директора інституту розвитку територій, експерта Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» Юрія Ганущака першим досягненням реформи децентралізації в Україні є те, що вона зрушила з місця, другим – те, що у неї повірили, третім – вона зрушила реформи в інших галузях (у медицині, освіті, наданні адміністративних послуг). Пішов рух і з'явилися певні перспективи. Серед труднощів експерт відмічає не прийняття змін до Конституції України, недостатню координацію діяльності як органів влади, так і політичних сил, невпевненість у доцільності власних дій представників влади, які весь час вагаються: а правильно ми робимо чи ні, а то завтра вибори. Реформу децентралізації мають вести експерти і пасіонарії, тільки тоді вона матиме 100-відсотковий успіх. Реформа децентралізації – це перетряхування бюрократії [1].

За словами заступника директора Департаменту місцевих бюджетів, начальника Управління планування місцевих бюджетів Міністерства фінансів України Галини Маркович зміни, прийняті у грудні 2014 року, не були косметичними. Вони передбачають запровадження нової форми фінансового забезпечення місцевих бюджетів, а також вносять кардинальні зміни взаємовідносин державного та місцевого бюджетів. Завдяки запровадженню нової моделі фінансового забезпечення доходи місцевих бюджетів без урахування трансферів у 2015 році зросли до 120,5 млрд грн, а загалом надходження з урахуванням міжбюджетних трансферів склали 294,4 млрд грн, що на 40% більше показника 2014 року [2].

Заступник начальника відділу акцизного податку Департаменту контролю за обігом та оподаткуванням підакцизних товарів Державної фіскальної служби Юрій Марченко переконаний, що на сьогоднішній день реформа фіскальної децентралізації діє у практичному руслі. Зокрема, відбулися зміни у кількості податків – їх зменшено з 22 до 11. Більш того, фактично змінено місце їх адміністрування. Наприклад, акцизний податок адмініструється на місці – по факту реалізації підакцизних товарів [2].

Експерт GIZ (ФРГ), керівник програми U-LEAD Андреас фон Шуманн, займаючись 40 років розвитком місцевого самоврядування у світі, вражений досягненнями України у цій сфері за останні два роки. Він переконаний, що Україні потрібна розумна концепція для фінансування управління і бюджетування територій. Важливий чинник реформи децентралізації – наявність у громадах стратегічного бачення розвитку своїх територій і підтримка цих планів місцевим населенням, що сприяє залученню інвестицій у регіон [3].

У той же час польський експерт Войцех Місьонг, який реалізував у Польщі легендарний План Бальцеровича, здивований, що в українському уряді всі питання починають обговорювати з фінансової складової. Він переконаний, що створення фінансової системи без визначення конкретних статей фінансування в рамках реформи децентралізації є безглуздом. Місьонг озвучив доцільну послідовність реалізації реформи децентралізації: по-перше, потрібно визначити організацію, статус міст і сіл, по-друге, вказати, що вони повинні робити, які їх завдання, і, по-третє, думати про те, як це фінансувати. Український уряд навпаки починає говорити про гроші, не кажучи про те, на що ці гроші давати [4].

Однак видається доцільним проаналізувати сучасний етап фіскальної децентралізації у частині зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування, враховуючи зміни бюджетного та податкового законодавства.

У зв'язку з цим **метою статті** є дослідження результатів реалізації реформи фіскальної децентралізації в Україні та обґрунтування ключових напрямків удосконалення механізму бюджетного регулювання з метою забезпечення фінансової самостійності місцевих органів влади.

Основні результати дослідження. 28 грудня 2014 року здійснено перший етап фіскальної децентралізації – прийнято Закони України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» і «Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших законів України щодо податкової реформи», які передбачають передачу органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації. Пріоритетами впровадження прийнятих змін є розширення прав місцевих органів влади у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності у контексті формування статей доходів та видатків бюджету. Крім того, законами запроваджено новий механізм бюджетного регулювання – систему тотального збалансування усіх місцевих бюджетів замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. При цьому, вирівнювання здійснюється лише по податку на доходи фізичних осіб.

Внесені зміни до Бюджетного та Податкового кодексів розширили існуючу дохідну базу шляхом закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел (податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток); перерозподілу екологічного та єдиного податку, державного мита, плати за надання адміністративних послуг та податку на майно, розширивши його базу оподаткування за рахунок комерційної нерухомості та автомобілів з великим об'ємом двигуна; запровадження нового виду податку – акцизного податку з кінцевих продажів (Табл. 1).

Для покриття видатків на делеговані державою повноваження запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – освітню, медичну та субвенція на підготовку робітничих кадрів. Також зміни до Податкового кодексу підвищують фіскальну незалежність місцевих органів влади щодо місцевих податків та зборів, надаючи право самостійно визначати податкові ставки та встановлювати пільги з їх сплати.

Отримавши додаткові фінансові інструменти, місцеві громади будуть зацікавлені в успішній діяльності підприємств приватного сектору, зможуть нарощувати дохідну базу, впливаючи

на економічне зростання території. У той же час місцеві бюджети втратили стабільну передбачувану частину доходів до загального фонду з податку на доходи фізичних осіб, що за підрахунками аналітиків дорівнює сумі у 40 млрд грн. Дискусійною є схема розподілу екологічного податку, тому що не у всіх містах добре розвинута промисловість, відповідно існують ризики недоотримати кошти за цим видом податку.

Таблиця 1. Бюджетно-податкові зміни в Україні, %*

Ланка бюджету Норматив	Чинні до 2015 року			Чинні з 2015 року		
	Бюджет міста обласного значення	Обласний бюджет	Державний бюджет	Бюджет об'єднаної громади, району, міста обласного значення	Обласний бюджет	Державний бюджет
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) ¹	75	25	0	60	15	25
Податок на прибуток			100		10	90
Екологічний податок	Зараховується до доходів спецфонду (бюджет розвитку)			Зараховується до доходів загального фонду		
	35		65	25	55	20
Акцизний податок з реалізації підакцизних товарів (2-5)	-	-	-	100		
Плата за надання адміністративних послуг			100	100		
Державне мито			100	100		
Єдиний податок	Зараховується до доходів спецфонду (бюджету розвитку)			100		
Податок на майно (плата за землю, транспортний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки)	100			100		

*Розроблено авторами відповідно до [5, 6]

¹ – до прийняття змін у 2015 році 50% надходжень ПДФО у м. Києві перераховувалося до державного бюджету, починаючи з 2015 року цей граничний показник збільшився до 60%. Крім того, статтею доходів державного бюджету є ПДФО від оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентів на вклад (депозит).

Загалом, за даними Національної ради реформ прогрес виконання задач реформи децентралізації у 2015 році склав 84% [7].

Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2015 рік відповідно до даних Міністерства фінансів України показав, що реалізація реформи фіскальної децентралізації, незважаючи на песимістичні прогнози на стадії прийняття змін, принесла позитивні результати. Доходи місцевих бюджетів без урахування трансферів у 2015 році зросли до 120,5 млрд грн, що на 19,4 млрд грн (на 19,1%) більше зазначеного показника 2014 року. Надходження з урахуванням міжбюджетних трансферів склали 294,4 млрд грн, що на 40% більше у порівнянні з 2014 роком [8].

У 2015 році приріст надходжень до загального фонду у порівнянні з 2014 роком склав 29,6 млрд грн або 42,1%, зокрема:

- податку на доходи фізичних осіб – 21,8% і склав 53,6 млрд грн (рівень виконання планового показника – 113,7%);

- плати за землю – 30,1% і склав 14,5 млрд грн (рівень виконання планового показника – 112,2%);
- податку на нерухоме майно 0,74 млрд грн, що у рази більше, ніж за весь 2014 рік;
- акцизного податку з роздрібною торгівлю підакцизними товарами, який запроваджено з 1 січня 2015 року, надійшло на суму 7,7 млрд грн (6,4% доходів місцевих бюджетів без урахування трансферів).

Загалом у 2015 році до загального фонду місцевих бюджетів, не враховуючи трансфери, надійшло 99,8 млрд грн, що складає 116,0% від річного обсягу надходжень, який затвердили місцеві ради.

У 2015 році обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб у зведеному бюджеті дорівнював 99983,2 млн грн (15,3% від загального обсягу доходів), збільшившись у порівнянні з 2014 роком на 33,0%. На перший погляд позитивний ефект від зміни схеми розподілу податку на доходи фізичних осіб є очевидним, однак слід врахувати вплив інфляційних процесів. У 2015 році в Україні зафіксовано рекордно високий рівень інфляції на рівня 43,3%. Скорегувавши обсяги надходжень від оподаткування доходів фізичних осіб, враховуючи рівень інфляції, отримуємо темпи зростання зазначеного показника на рівні 92,75%. У зв'язку з цим, можна констатувати, що з прийняттям бюджетно-податкових змін роль податку на доходи фізичних осіб не міняється, а ефект від зростання зазначеного показника не помітний, тому що прискорення інфляційних процесів знецінює базу оподаткування (індекс реальної заробітної плати в Україні склав 79,8%) [8].

У 2015 році загальний обсяг надходжень плати за землю у місцеві бюджети склав 14,47 млрд грн (приріст склав 3,37 млрд грн), а темпи росту фактичних надходжень від нього дорівнюють 130,3%. Враховуючи схему нарахування податкової суми за землю як відсотка від нормативної грошової оцінки земельної ділянки, доходимо висновку, що на приріст обсягу надходжень плати за землю впливає загострення дестабілізаційних процесів в економіці країни, які стали поштовхом для підвищення вартості землі.

При цьому у 14 регіонах темпи росту фактичних надходжень плати за землю вище середнього по Україні: найвищі темпи зафіксовано у Львівській (143,8%), Чернігівській (143,7) та Закарпатській (142,2%) областях; а найменші – у Закарпатському (124,0%), Донецькому (122,8%) та Дніпропетровському (118,0%) регіоні.

У 2015 році обсяг надходжень податку на нерухоме майно склав 736,9 млн грн, перевищивши значення цього показника, затвердженого місцевими радами, на 206,9 млн грн. Найбільший обсяг надходжень податку на нерухоме майно зібрано у м. Києві (182544,6 млн грн), у Харківській (68227,6 млн грн), Одеській (64472,8 млн грн) та Київській (61947,2 млн грн) областях, а найменший – у Кіровоградському (6419,3 млн грн), Луганському (6378,0 млн грн) та Чернівецькому (627,2 млн грн) регіонах (Рис. 1).

Обсяг фактичних надходжень акцизного податку у 2015 році склав 7670,1 млн грн, що в розрахунку на одного жителя країни в середньому по Україні припадає 196,1 гривень. Акцизного податку у розрахунку на одного жителя найбільше зібрано у м. Києві, Київській, Закарпатській та Одеській областях (Рис. 2). З метою наповнення власних бюджетів у місцевої влади з'явився інтерес до боротьби з нелегальним виробництвом, обігом та контрабандою підакцизних товарів.

Крім того, зазнала змін структура видатків місцевих бюджетів у 2015 році. Зросла частка видатків на виконання самоврядних повноважень, що підтверджує ефективність використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Частка видатків на житлово-комунальне господарство збільшилась на 7,0 млрд грн (з 1,9% до 4,5%), частка видатків на транспорт і дорожнє господарство – на 2,9 млрд грн (з 1,4% до 2,3%).

У 2015 році місцеві бюджети отримали 174,0 млрд грн трансферів, що на 43,4 млрд грн (33,2%) більше ніж у 2014 році, у тому числі обсяг трансферів із загального фонду – 173,2 млрд грн, що на 56,4 млрд грн (48,3%) більше відповідно до 2014 року.

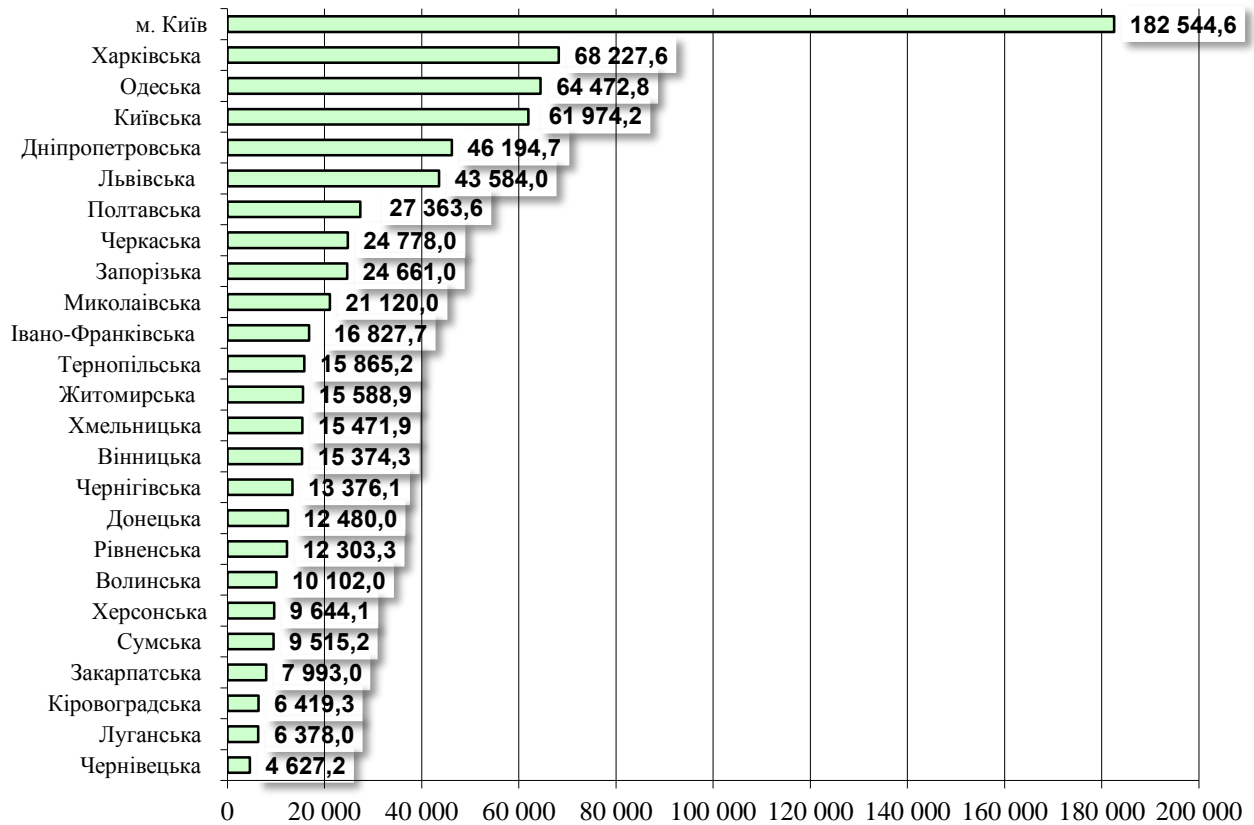

Рис. 1. Обсяг надходжень податку на нерухоме майно у 2015 році
(розроблено авторами відповідно до [8, 9])

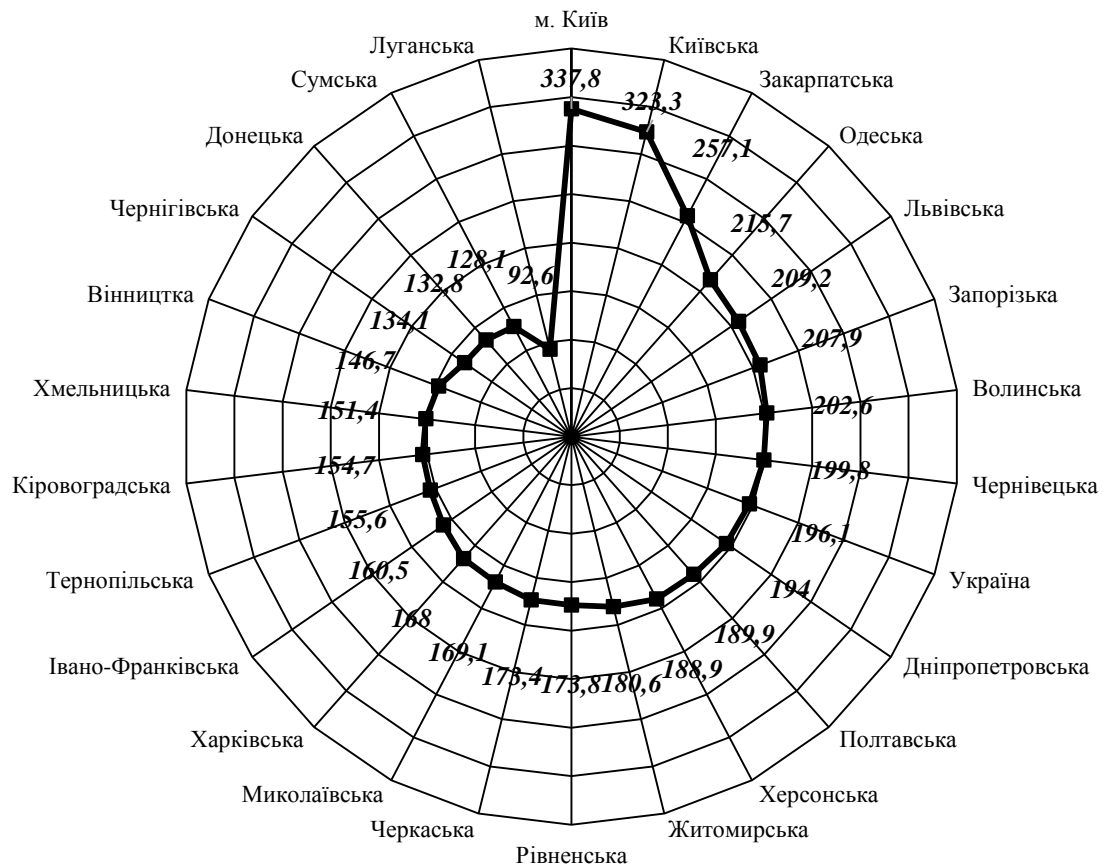

Рис. 2. Обсяг надходжень акцизного податку з роздрібної торгівлі підакцизними товарами на одного жителя у 2015 році, грн (розроблено авторами відповідно до [8, 9])

Базова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам перерахована на суму 5,3 млрд грн, субвенція на соціальний захист населення – 63,3 млрд грн, освітня субвенція – 44,1 млрд грн, медична субвенція – 46,2 млрд грн, субвенція на підготовку робітничих кадрів – 0,55 млрд грн. Завдяки новій системі бюджетного вирівнювання 10,2% місцевих бюджетів стали повністю збалансованими, чого не було досягнуто у 2014 році. Крім того, збільшилась кількість бюджетів-донорів, якщо у 2014 році їх частка складала 3,7%, то у 2015 році – 15,2%.

Вагомим джерелом забезпечення місцевих бюджетів є кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), які фінансують проекти зі створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків, регіонального розвитку. У 2015 році за кошти ДФРР реалізовано 876 проектів загальною вартістю у 2,4 млрд грн, з яких 532 – завершено. Найбільше коштів ДФРР у 2015 році отримали Дніпропетровський регіон (169,4 млн грн або 7,1% загального фонду), м. Київ (154,2 млн грн або 6,5%), Донецький (141,3 або 5,9%), Харківський (133,0 або 5,6%) та Львівський (127,4 або 5,4%) регіони [10].

Для прикладу розглянемо зміни бюджету міста Харкова.

У 2015 році доходи бюджету міста Харкова становили 7863,3 млн грн, у тому числі доходи загального фонду – 3999,1 млн грн (50,9%), спеціального – 346,7 млн грн (4,4%), трансфери з державного та обласного бюджетів – 3517,5 млн грн (44,7%) [11].

Планові показники бюджету міста Харкова у 2015 році виконані на 107,8%, враховуючи показники по загальному фонду – на 112,9%, по спеціальному фонду – на 151,8% та по трансферах – на 99,8%.

Порівняно з 2014 роком обсяг фінансових ресурсів міста збільшився на 2665,5 млн грн (у 1,5 рази), що обумовлено реформуванням системи оподаткування та оптимізацією міжбюджетних трансферів, які передбачають введення нових видів податків, перерозподіл доходів і видатків державного та місцевого бюджетів.

Динаміку надходжень доходів до бюджету міста Харкова наведено на рисунку 3.

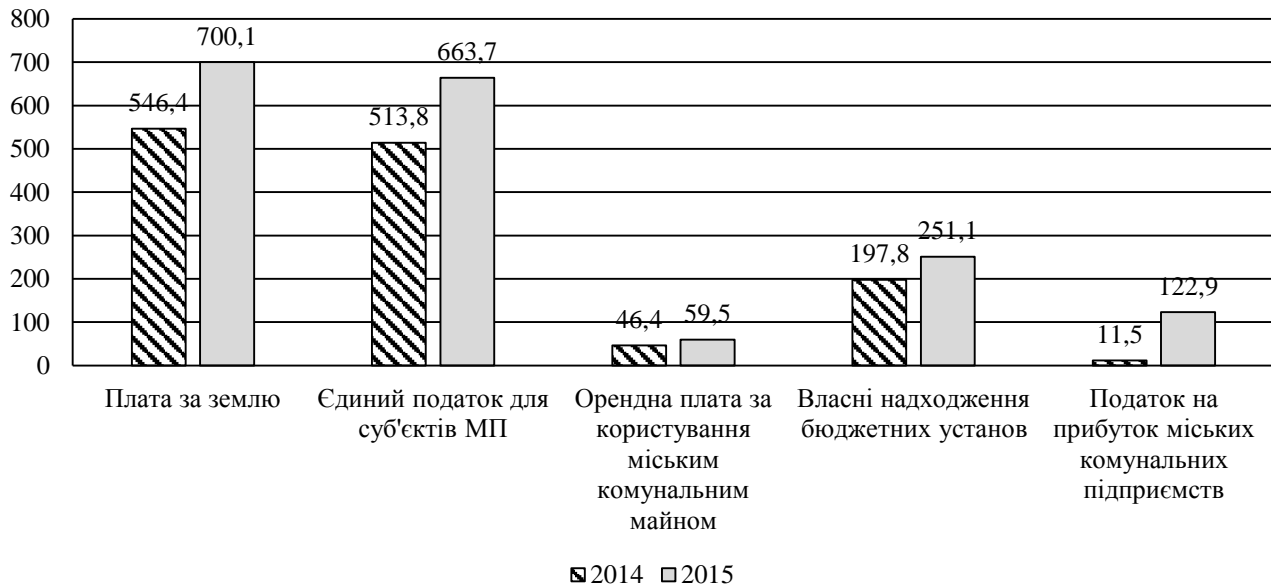

Рис. 3. Динаміка надходжень доходів бюджету міста Харкова у 2014-2015 рр., млн грн (розроблено авторами відповідно до [11, 12])

Крім того, бюджет поповнився на 451,3 млн грн за рахунок нових платежів, передбачених внесеними змінами до Бюджетного та Податкового кодексу у 2015 році: акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів (314,8 млн грн), податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (47,1 млн грн), транспортного податку (42,3 млн грн), плати за надання інших адміністративних послуг (27,2 млн грн), державного мита (19,9 млн грн).

Незважаючи на зменшення нормативу відрахувань до бюджету міста з 75 до 60%, податок на доходи фізичних осіб залишається домінуючою складовою формування доходів бюджету міста обсягом у 1987,1 млн грн.

До бюджету розвитку спеціального фонду міста Харкова у 2015 році надійшло 93,6 млн грн, враховуючи надходження від продажу землі – 52,6 млн грн, від приватизації комунального майна – 26,6 млн грн, кошти пайової участі у розвитку інфраструктури міста – 14,4 млн грн [11].

Незважаючи на прийнятті зміни щодо акумулювання доходів місцевих бюджетів на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у 2015 році обсяги перерахувань бюджетів Харківської області до державного бюджету перевищили обсяги отриманих трансферів майже у 4 рази. Харківська область залишається одним з найбільших донорів бюджетної системи України. Тобто одну з найважливіших цілей фіскальної децентралізації – підвищення фінансової самостійності місцевих органів влади щодо розпорядження мобілізованими ресурсами – не досягнуто, що наглядно підтверджує динаміка коефіцієнту поповнення держбюджету податковими платежами з бюджетів Харківської області, який розраховується як відношення сальдо податкових платежів та трансфертів між держбюджетом та бюджетами Харківської області до надходження податкових платежів до держбюджету з бюджетів Харківської області (Рис. 4).

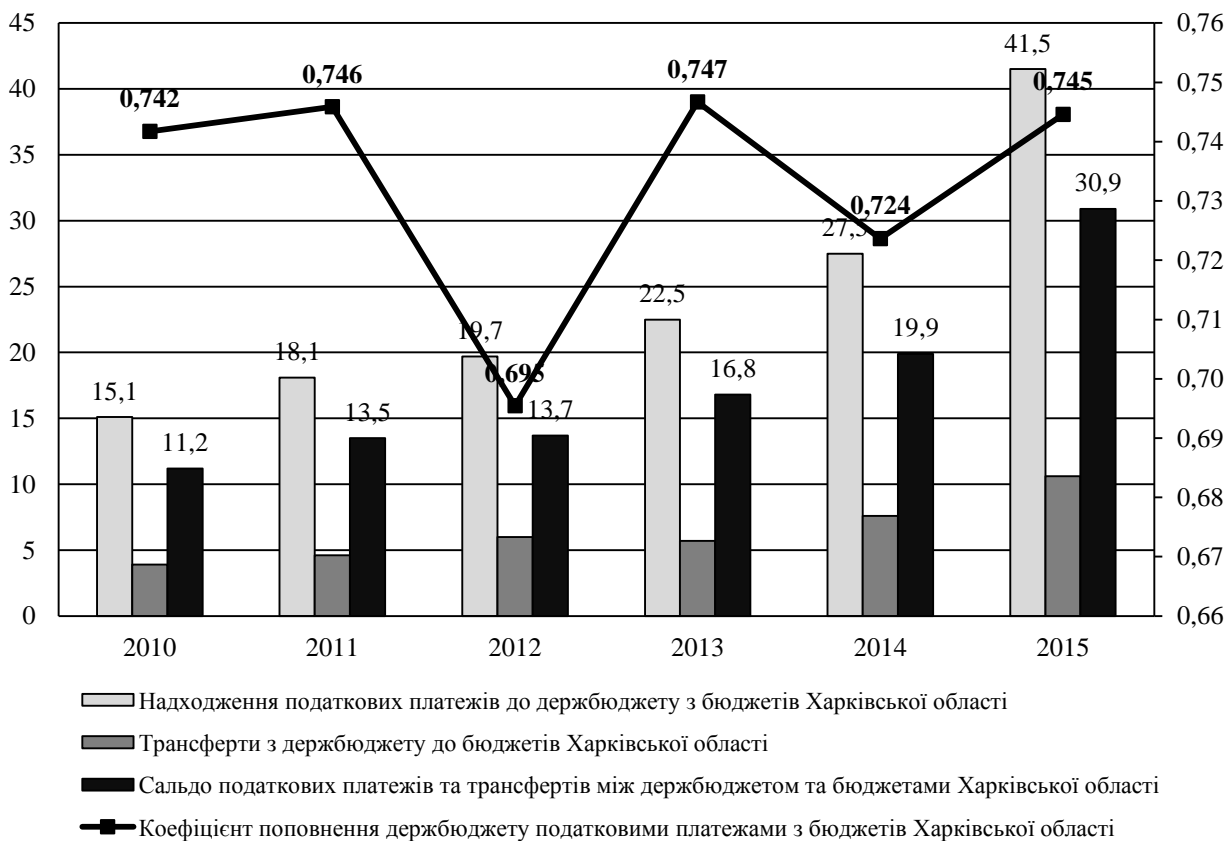

Рис. 4. Сальдо перерахувань Харківської області до державного бюджету України, млрд грн (розроблено авторами відповідно до [12, 13])

Ключовою передумовою побудови демократичної держави є фінансова незалежність органів місцевого самоврядування, саме тому видається доцільним врахувати при подальшому реформуванні законодавства та реалізації ключових напрямів здійснення децентралізації в Україні наступні рекомендації:

- забезпечення повноцінного формування власних доходів місцевих бюджетів в обсягах, що підвищують ефективність соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці шляхом зміни нормативів щодо частки доходів місцевих бюджетів без урахування трансферів у зведеному бюджеті на рівні не менше 30%; удосконалення

системи адміністрування майнового податку за рахунок проведення інвентаризації та грошової оцінки (переоцінки) земель з урахуванням ринкового фактору, формування державного реєстру речових прав на нерухоме майно, застосування податкових пільг у вигляді залік податку на нерухоме майно в рахунок зобов'язань з податку на доходи і на прибуток з метою запобігання подвійного оподаткування; нормативного врегулювання додаткових надходжень до місцевих бюджетів за рахунок розширення власних джерел поповнення бюджету (плата за розміщення реклами в культурно-історичних осередках, тарифне стимулювання раціонального відношення до утилізації відходів);

- підвищення прозорості й ефективності використання бюджетних коштів місцевими органами влади, впроваджуючи на місцевих рівнях системи моніторингу, оцінки ефективності виконання бюджетних коштів та інформування громадськості за допомогою інформаційних технологій;
- стимулювання органів місцевого самоврядування до проведення ефективної бюджетної політики, яка гарантує рівний доступ громадян до суспільних благ за рахунок удосконалення нормативно-правового регулювання системи міжбюджетних трансферів у контексті усунення негативного впливу соціально-економічних чинників (рівня безробіття, рівня інфляції); введення коригувальних коефіцієнтів для фінансового забезпечення зберігання та реставрації будівель культурно-історичної спадщини при формуванні видатків на культуру та мистецтво регіонів, що містять пам'ятки історії;
- підвищення якості та ефективності соціальної політики, створення передумов для ринку соціальних послуг шляхом реформування системи соціального захисту через створення Єдиних центрів соціальних послуг, впровадження системи соціального планування на місцевому рівні, визначення нормативів фінансування соціальних послуг, залучення до надання бюджетних соціальних послуг недержавних установ на конкурсній основі;
- забезпечення розробки та обґрунтування розрахунків фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, зокрема, стандартів надання суспільних послуг як основи для визначення обсягів медичної, освітньої субвенції та інших джерел фінансування суспільних потреб;
- підвищення ефективності фінансової політики органів місцевої влади всіх рівнів за рахунок стимулювання розвитку фондового ринку муніципальних цінних паперів, сприяння розвитку на місцевому рівні страхового ринку, створення кредитних спілок, надання якісних лізингових та факторингових послуг.

Комплексна реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме становленню фіскальної децентралізації як дієвого інструменту державного управління бюджетними відносинами та підвищенню ефективності надання суспільних послуг шляхом делегування повноважень і забезпечення фінансової спроможності місцевих органів влади.

Висновки. Таким чином, детальний аналіз бюджетно-податкових новацій, зумовлених потребою вдосконалення бюджетного законодавства в світлі проведення реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади, а також виконання місцевих бюджетів у 2015 році, засвідчив доцільність внесення змін до Бюджетного і Податкового кодексів України та їх своєчасність.

Однак, введення нових та перерозподіл існуючих податків, які відповідно до внесених змін зараховуються до загального фонду місцевих бюджетів, не забезпечить повною мірою органам місцевої влади створення додаткового ресурсу, яким можна розпоряджатися на власний розсуд, тому що паралельно на місця передаються деякі функції та державні програми (фінансування спеціалізованих медико-санітарних частин, реструктуризація шахт, видатки на соціальний захист чорнобильців та інше), тобто Уряд переклав реалізацію проблемних держпрограми на місця замість їх ліквідації. Крім того, більшість нововведень стосуються зміни принципів витратної частини держбюджету та процедури перерозподілу коштів, замість оновлення принципів формування дохідної частини бюджету з одночасним перерозподілом загальнодержавних податків.

Податок на доходи фізичних осіб є перспективним джерелом зростання спроможності місцевих бюджетів за умови, що структура розподілу буде стабільною. Майбутнє зростання цього джерела поповнення бюджетів залежатиме від динаміки реальних доходів населення, фактичний вплив реформи фіскальної децентралізації буде відчуватися протягом майбутніх років зі стабілізацією інфляційних процесів у країні та зі збільшенням податкової бази.

У зв'язку з цим перспективами подальших досліджень є вивчення закордонної практики реалізації процесів фіскальної децентралізації з метою подальшого вдосконалення механізму забезпечення фінансової незалежності та ефективного соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць місцевого та регіонального рівнів в Україні.

Література

1. Експерт з децентралізації : «Ця реформа приречена на успіх!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://persha.kr.ua/news/life/79731-ekspert-z-detsentralizatsiyi-tsyu-reforma-pryrechena-na-uspih.html>.
2. Позитивні результати бюджетної децентралізації вже помітні, – урядові експерти під час круглого столу у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/225>.
3. Досягнення України у сфері децентралізації за останні два роки вражають, – німецький експерт Андреас фон Шуманн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kp.org.ua/dosyagnennya-ukra%D1%97ni-u-sferi-decentralizaci%D1%97-za-ostanni-dva-roki-vrazhayut-nimeckij-ekspert-andreas-fon-shumann/>.
4. Польський експерт здивований підходом у питанні децентралізації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2015/09/03/polskyu_ekspert_zdyvovanyu_pidhodom_u_pytanni_detsentralizatsii_v_ukraini_621532.
5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України: Закон України від 28.12.2014 №914-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.
6. Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких інших законів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 №71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
7. Національна рада реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/reforms/decentralizaciya>.
8. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/vikonannja-dohodiv-miscevih-bjudzhetiv-za-n-2015-rik?category=bjudzhet&subcategory=local-budg>.
9. Бюджетний моніторинг : Аналіз виконання бюджету за 2015 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2015. – 72 с.
10. Моніторинг використання коштів Державного фонду регіонального розвитку у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Tablitsya-shhodo-stanu-vikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>.
11. Про виконання бюджету міста Харкова у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.city.kharkov.ua/uk/document/pro-vikonannya-byudzhetu-mista-kharkova-za-2015-rik-49258.html>.
12. Головного управління ДФС у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.sfs.gov.ua/dfs-u-regioni/golov-upr/>.
13. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf/>.

References

1. Decentralization Expert : “This reform is doomed to success!”. Retrieved from <http://persha.kr.ua/news/life/79731-ekspert-z-detsentralizatsiyi-tsyu-reforma-pryrechena-na-uspih.html>.
2. Positive results are already visible fiscal decentralization – government experts at the roundtable in Lviv. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/225>.

3. Ukraine's achievements in decentralization over the past two years is impressive – German expert Andreas von Schumann. Retrieved from <http://www.kp.org.ua/dosyagnennya-ukra%D1%97ni-u-sferi-decentralizaci%D1%97-za-ostanni-dva-roki-vrazhayut-nimeckij-ekspert-andreas-fon-shumann/>.
4. Polish experts puzzled approach the issue of decentralization in Ukraine. Retrieved from http://zik.ua/news/2015/09/03/polskyy_ekspert_zdyvovanyy_pidhodom_u_pytanni_detsentralizat_sii_v_ukraini_621532.
5. On Amendments to Budget Code of Ukraine (Law), 28.12.2014 №79-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.
6. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine. Regarding Tax Reform (Law), 28.12.2014 №71-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
7. National reforms council. Retrieved from <http://reforms.in.ua/ua/reforms/decentralizaciya>.
8. Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/news/view/vikonannjadohodiv-miscevih-bjudzhetiv-za-n-2015-rik?category=bjudzhet&subcategory=local-budg>.
9. Zubenko, V., & Samchynska, I., & Rudyk, A., (2015). Budget Monitoring : Analysis of Budget Execution in 2015. Kiev.
10. Monitoring the use of funds from the State Fund for Regional Development in 2015. Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Tablitsya-shhodo-stanuvikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>.
11. On implementation of the budget of Kharkiv in 2015. Retrieved from <http://www.city.kharkov.ua/uk/document/pro-vikonannya-byudzhetu-mista-kharkova-za-2015-rik-49258.html>.
12. Main Department DFS in Kharkiv region. Retrieved from <http://kh.sfs.gov.ua/dfs-u-regioni/golov-upr/>.
13. The Kharkiv region strategy of the development until 2020. Retrieved from <http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf/>.

Стаття надійшла до друку 20.04.2016.

РОЛЬ ІТ-СЕКТОРА УКРАЇНИ У РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тернова І.А., кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена дослідженню ролі ІТ-сектора у розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах нових геополітичних зрушень України. Досліджено основні процеси та тенденції функціонування українського ІТ-ринку. Встановлено, що сектор ІТ-послуг (зокрема, ІТ-аутсорсинг) залишатиметься основним чинником позитивних змін у найближчій перспективі та дозволить нарощувати обсяги надання послуг як для внутрішніх потреб, так і для високотехнологічного експорту. Виявлено основні проблеми функціонування ІТ-сектору та запропоновано напрямки їх вирішення в умовах здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ-сектор, ІТ-ринок, ІТ-послуга, ІТ-аутсорсинг, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах геополітичних перетворень в Україні, виникла потреба пошуку нових напрямів здійснення зовнішньоекономічної діяльності як в окремих секторах, так і в економіці в цілому. Не дивлячись на відкриття кордонів для української продукції зі сторони Європейського Союзу, досить швидко відновити зовнішньоторговельний баланс країни можна лише збільшивши випуск продукції, яка є конкурентоздатною та користується попитом на зовнішніх ринках. Найбільш динамічним сегментом економіки України, темпи зростання якого, на відміну від традиційних секторів, не знижувались навіть в роки світової кризи, є сектор інформаційних технологій. На сьогоднішній день інноваційні інформаційні технології все більше впливають на соціально-економічний розвиток України. В умовах, що склалися, саме вітчизняний ІТ-сектор може стати драйвером зростання економіки країни, оскільки продукція та послуги, що генерують підприємства цього сектору, широко користуються попитом у іноземних компаній, а їх використання вітчизняними підприємствами сприяє підвищенню ефективності економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі широко досліджуються питання розвитку ІТ-сектора, зокрема, вплив інформаційних технологій на економічне зростання та розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

Так, Яремчук Р. Є. вважає що на даний час Україна як один із найперспективніших ринків високих технологій та інновацій в Центральній і Східній Європі, знаходячись в процесі інтеграції українських ринків з ринками країн ЄС, отримує потужний стимул для активного комплексного розвитку власного ІТ-сектора найрозвинутішого та найбільшого за обсягом сегмента інноваційної економіки в Україні [1].

Кулеш С., експерт ІТС.Ua, констатує такий факт: щомісяця ІТ-індустрія «поглинає» приблизно тисячу осіб або навіть трохи більше, з урахуванням релокації. 76 вакансій з 1500 (тобто 5% у відносних одиницях) припускають роботу за межами України. Більшість з цих вакансій зараз пропонують українські компанії. Як правило, це робота on-site в рамках чинного контракту або relocate в закордонний офіс, рідше – пошук фахівців під замовлення для іноземної компанії (рекрутинг і аутстафінг). Але з'являються і «прямі контракти», компанії з Європи (Польща, Німеччина, скандинавські країни), а також Ізраїль все частіше приходять у пошуках фахівців [2].

Мешко Н.П. зазначає, що для країн, що розвиваються, одним із актуальних напрямків розвитку зовнішньоекономічної діяльності є аутсорсинг інформаційних технологій. Завдяки аутсорсингу країни, що розвиваються, можуть брати активну участь у торгівлі на світовому ринку інформаційних послуг і співпрацювати з розвинутими державами на умовах взаємовигоди й обміну досвідом. Однак потенціал аутсорсингу інформаційних послуг в Україні ще не повністю реалізовано [3].

Значна частина питань можливих перспектив розвитку українських ІТ-компаній залишається актуальною і потребує подальших досліджень завдяки швидкій зміні структури і просторової конфігурації ІТ-сектора, появою нових лідерів на ІТ-ринку.

Метою статті є визначення ролі ІТ-сектора України у розвитку зовнішньоекономічної діяльності та пошук напрямків вирішення проблем його функціонування.

У сучасних умовах, науковий інтерес викликають питання сучасних трендів розвитку ІТ-сектора як «точки зростання», що визначатимуть напрямки соціально-економічного розвитку країни та залученню іноземних інвесторів.

Основні результати дослідження. Програмна продукція є найбільш мобільним сектором економіки, який, при цьому, не потребує для свого розвитку таких значних фінансових і матеріальних вкладень, як промисловість чи інший сектор економіки. В той же час, вона має потужний потенціал, сформований, перш за все, висококваліфікованими кадрами, які здатні розробляти унікальні програмні продукти, що не мають аналогів у світі й користуються значним попитом у зарубіжних компаній. Саме розвиток ІТ-сектора, як сфери економіки з високою доданою вартістю, може дозволити в стислий термін збільшити ВВП країни та забезпечити стабільні валютні надходження. Цей сектор економіки в 2015 р. склав 3% ВВП України. ІТ-сектор займає 3 місце за обсягом експорту послуг, зокрема, експорт ІТ-послуг склав 1,3 млрд.дол, що складає 10% зростання в доларах США[4].

Структура українського ІТ-ринку за 2015 р. представлена на рис. 1.

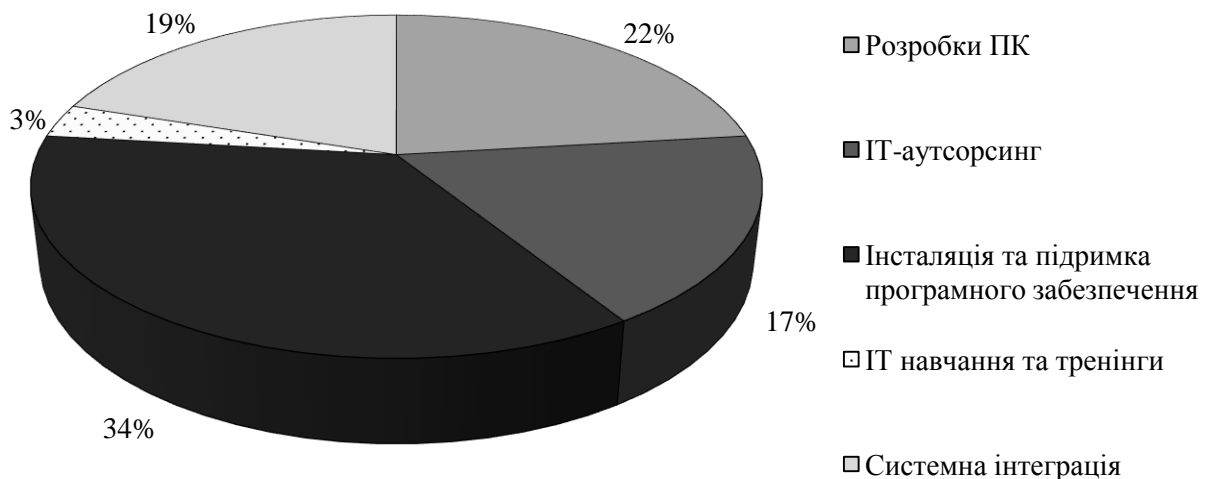

Рис. 1. Структура українського ІТ-ринку, 2015 р.

Найбільшу частку у структурі українського ІТ-ринку за 2015 р. (34%) складає інсталяція та підтримка програмного забезпечення; розробка ПК (22%); системна інтеграція (19%); ІТ-аутсорсинг (17%); ІТ-навчання та тренінги (3%) [4].

У 2015 р. обсяг експорту комп'ютерних та інформаційних послуг склав 1,26 млрд. дол. США, що на 7,2% менше ніж за 2014 рік; імпорт комп'ютерних та інформаційних послуг – 260,9 млн. дол. США, що на 10,1% менше ніж за 2014 рік [5, с.44].

Найвагоміша частка у 2015 році з групи послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних належала комп'ютерним послугам, які склали 64% всіх послуг (рис. 2).

Обсяг реалізованої промислової продукції за видом діяльності «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції» – 7,05 млрд. грн., що на 2,8% менше ніж за 2014 рік; обсяг реалізованих послуг у сфері інформатизації – 24,74 млрд. грн., що на 44,5% більше ніж за 2014 рік [5, с. 44].

В I кварталі 2016 р. обсяг реалізованих послуг у сфері комп'ютерного програмування та інших послуг у сфері інформатизації зріс, за даними Державної служби статистики України, порівняно з I кварталом 2015 р. на 34,91% і досягнув 7,69 млрд.грн., що становить 6,4 % від загального обсягу реалізованих послуг (рис. 3) [4].

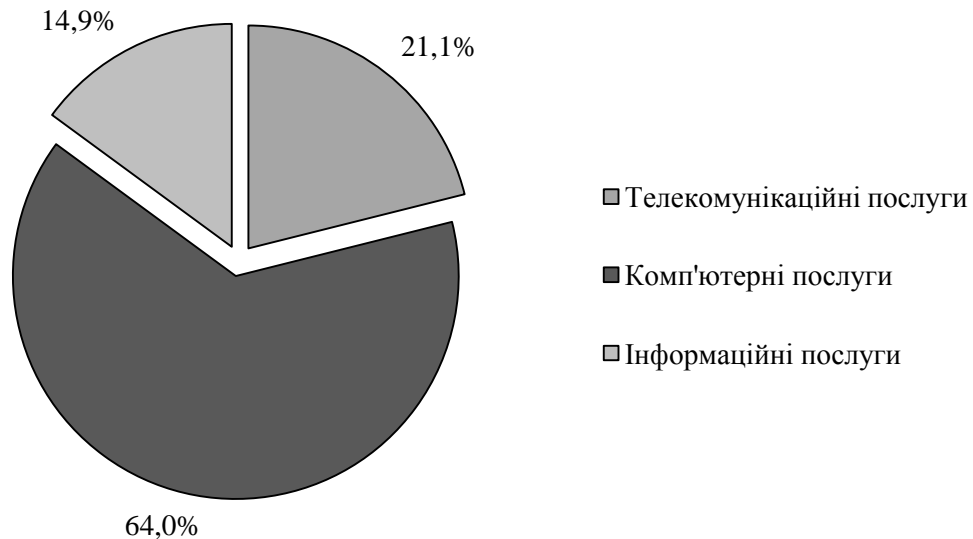

Рис. 2 – Структура експорту послуг у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг, 2015 р.

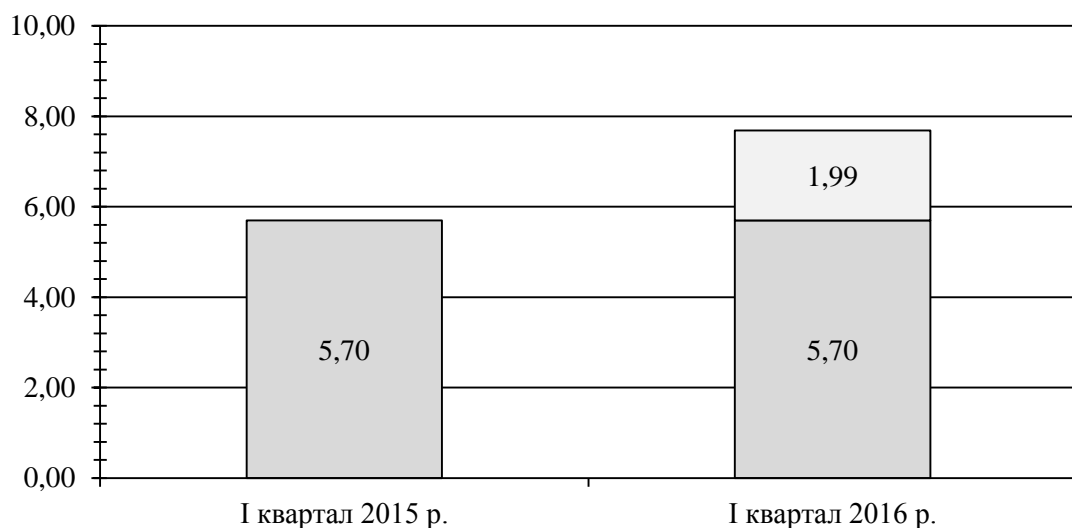

Рис. 3. Обсяг реалізованих послуг споживачам підприємствам за видами економічної діяльності «Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг», млрд.грн.

За I квартал 2016 р. обсяг реалізованої промислової продукції за видом діяльності «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції» склав 2,570 млрд. грн. (0,7% від всієї реалізованої продукції), що на 57,3% більше ніж за аналогічний період 2015 року (рис. 4) [4].

Це вкотре доводить, що даний сектор має той потенціал, який навіть у важких економічних умовах дозволяє нарощувати обсяги виробництва товарів і послуг як для внутрішніх потреб, так і для високотехнологічного експорту.

Адже навіть в умовах загострення світової фінансової кризи, коли в 2008-2009 рр. обсяг експорту інформаційних та комп'ютерних технологій зменшили майже всі країни (Італія – на 16%, Великобританія – на 11%, Індія – на 7%, Німеччина та Японія – на 5%), в Україні було забезпечено його зростання на 30-35% щорічно. Аналітики провідної світової дослідницької і консалтингової компанії у сфері інформаційних технологій «Gartner» включили Україну до ТОП-30 країн для ІТ-аутсорсингу та до трійки найбільш інвестиційно-привабливих країн в регіоні ЕМЕА, до якого входять країни Європи, Близького Сходу та Африки [6].

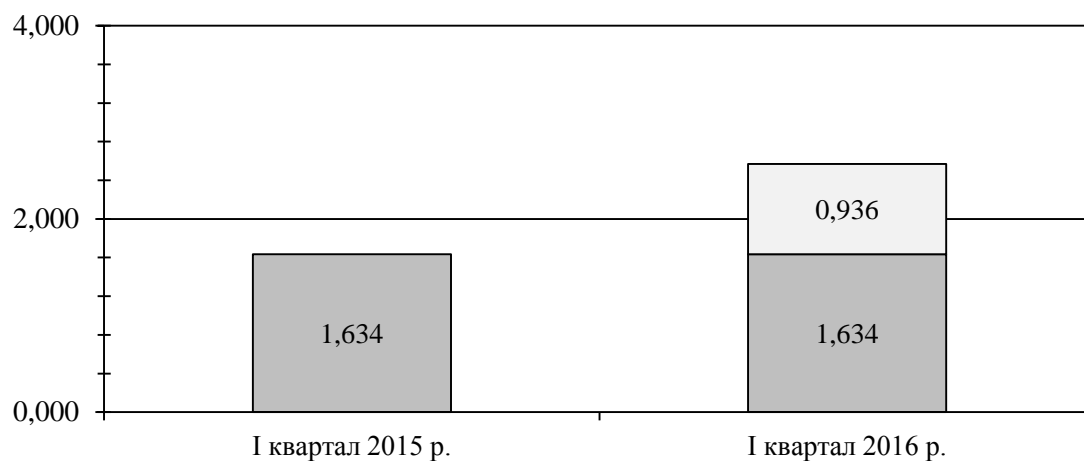

Рис. 4. Обсяг реалізованої промислової продукції за видом діяльності «Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції», млрд. грн.

На світовому ринку інформаційних технологій, який на даний час оцінюється в 1198 млрд. дол., де більше половини ринку належить США та Канаді (63,3% – 758 млрд.дол.), а також впливовими гравцями виступають Індія та Китай (кожна країна займає біля 2% ринку), Україна, за оцінками фахівців, входить у 2015 р. у десятку лідируючих країн за обсягами ІТ-експорту [7]. Об'єм та динаміка світового ринку ІТ-послуг представлені у табл. 1.

Таблиця 1. Об'єм та динаміка світового ринку ІТ-послуг

	США	Велика Британія	Польща	Україна
Ранг	1	5	30	51
Загальний індекс	80,5	68,1	44,6	28,9
R&D простір	74,3	46,7	18	10,1
ІТ-інфраструктура	76,5	74	42,8	22
Людський капітал	74,1	57,5	42,6	37
Підтримка розвитку ІТ	87,2	80	55,9	34,5
Бізнес-простір	95,3	93,2	76,5	40,3
Закони та правова підтримка	92	88,5	70	51,5

*Складено автором відповідно до [8]

Нині на ринку України відбувається процес консолідації великих підприємств, а отже, з'являється необхідність впровадження нових ІТ-рішень, а це завжди супроводжується великим обсягом ІТ-послуг. Крім того, ринок «підхоплює» загальносвітовий тренд – хмарні послуги. У 2015 році він зріс на 10% і склав 9 млн. дол. При цьому, за прогнозами IDC у 2016 році ринок ІТ в Україні може зрости на 5-10% [2].

Слід також відмітити, що в умовах глобалізації саме використання інформаційних технологій є основою підвищення підприємствами ефективності діяльності та забезпечення конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках. Цю тезу підтвердили результати досліджень впливу Інтернету на економіку нашої країни, проведених влітку 2015 р. компанією Спільнотою програмістів України на замовлення «Google Україна». Встановлено, що в Україні створена достатня інфраструктура для доступу бізнесу до Інтернету, а українські компанії мають необхідні технічні можливості щодо його використання – близько 90% підприємств забезпечені

високошвидкісним Інтернетом. Згідно проведеного опитування, 62% вітчизняних підприємств мають власний веб-сайт, який використовують для інформування потенційних споживачів про свою діяльність, 49% – розміщують інформацію про себе в Інтернет-довідниках. Проте платну онлайн рекламу використовує лише 34% опитаних; купівлею продукції через Інтернет займається менше третини фірм; а використовують бізнес-портали, Інтернет-біржі для розміщення замовлень чи пропозицій в Інтернеті лише 22% вітчизняних підприємств. Рівень використання таких сучасних Інтернет-сервісів, як «хмарні послуги», веб-конференції є ще нижчим. В цілому можна констатувати, що значна частина вітчизняних підприємств використовує Інтернет для вирішення широкого спектру завдань, проте індекс інтенсивності його використання, на думку дослідників, є ще досить низьким і складає 25 пунктів (за шкалою від 0 до 100). За розрахунками фахівців зростання даного показника на 10 пунктів забезпечує зростання ВВП на 1% [8].

На даний момент сфера ІТ технологій нараховує 106 компаній в Україні з 80 і більше працівниками, які присутні практично у всіх регіонах України. Основні центри аутсорсингу в Україні представлені в таблиці 2.

Таблиця 2. Основні центри аутсорсингу в Україні

Місто	Населення постійне (тимчасове)	Кількість ІТ-спеціалістів, частка від загальної кількості, %	Середня заробітна плата по відношенню до Києва, %	Рівень цін на нерухомість порівняно з Києвом, %
Київ	2,8 (3,0)	46,6	100	100
Харків	1,5 (2,2)	16,2	85	80
Львів	0,7 (1,1)	9,9	85	70
Дніпропетровськ	1,0 (1,5)	7,9	80	75
Одеса	1,1 (1,8)	5,5	80	75
Інші	-	13	70	65

*Складено автором відповідно до[8]

Більшість з них зі штаб-квартирою в Києві, Львові, Харкові, Дніпропетровську та Одесі. Разом вони мають офіси в більш ніж 50 країнах на 6 континентах. 63% цих компаній мають штаб-квартири в Україні, 22% в Північній Америці, 13% в Європі і 2% в Ізраїлі з досвідом роботи в різних сферах промисловості, від управління даними і телекомунікацій для електронної комерції та подорожей. Основними напрямками їх діяльності є побудова ІТ-інфраструктури, забезпечення інформаційної безпеки й надійного зв'язку з віддаленими філіями та інші, які сприяють швидкому здійсненню інноваційних проектів [7].

У таблиці 3 наведено основних гравців глобального ІТ-ринку послуг.

Ймовірно, на вітчизняному ІТ-ринку у найближчому майбутньому і далі зростатиме роль та частка аутсорсингу, який передбачає передачу підприємствами на підставі договору певних бізнес-процесів або виробничих функцій в ІТ-сфері компаніям, що на цьому спеціалізуються.

Використання ІТ-аутсорсингу дозволяє значно скоротити нетипові для підприємства витрати, пов'язані з непрофільною діяльністю, підвищити прибутковість ІТ-проектів. Більше 70% американських компаній використовують ІТ-аутсорсинг, передаючи на виконання спеціалізованим фірмам 10-15% операцій, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій [9]. Замовники аутсорсингових компаній продовжують платити в доларах, тому є перспектива валютних надходжень при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 3. Найбільші регіони ІТ-аутсорсингу у світі

Країна	Ранг	Фінансова привабливість	Доступність персоналу та його кваліфікація	Бізнес-простір	Індекс привабливості
Індія	1	3,14	2,71	1,19	7,04
Китай	2	2,26	2,54	1,36	6,15
Малайзія	3	2,72	1,43	1,84	5,98
Мексика	4	2,67	1,61	1,61	5,90
Індонезія	5	3,15	1,56	1,16	5,87
Тайланд	6	3,01	1,42	1,44	5,87
Філіпіни	7	3,06	1,48	1,21	5,75
Бразилія	8	1,81	2,25	1,63	5,69
Болгарія	9	2,99	0,97	1,66	5,62
Єгипет	10	3,20	1,36	1,06	5,62
Польща	11	2,28	1,39	1,87	5,54
Україна	41	2,76	1,23	1,04	5,03

*Складено автором відповідно до [9]

В Україні розширення ІТ-аутсорсингу зумовлюється підвищенням попиту на «хмарні» послуги (сучасні технології збереження й управління базами даних), зростанням потреби в розробці проектів консолідації та візуалізації, комплексних систем інформаційної безпеки, уніфікованих комунікацій. На даний час розвиток «хмарних» послуг дещо стримується відсутністю впевненості в безпеці бізнесу. З вирішенням цієї проблеми перехід на роботу з «хмарами» буде здійснюватися форсованими темпами. Зростатиме також попит на так звані «зелені ІТ», тобто інформаційні технології, використання яких сприятиме покращенню екологічності виробництва, зменшенню споживання електроенергії, дозволить знизити викиди вуглекислого газу, а в цілому – підвищити рівень інноваційності та конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Структура найбільш розвинених секторів ІТ-аутсорсингу в Україні станом на 2015 р. представлена на рис. 5 [7].

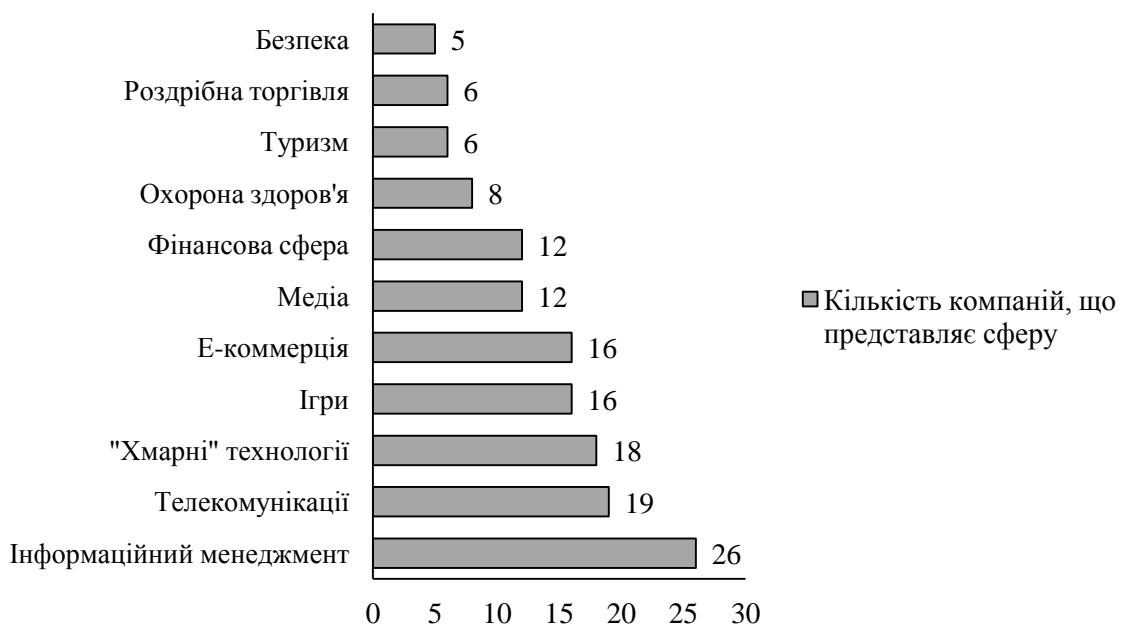

Рис. 5. Найбільш популярні сектори ІТ аутсорсингу в Україні, I квартал 2016 р.

Про цьому слід відмітити, що на відміну від Індії, яка є лідером з експорту комп'ютерних та інформаційних послуг і утримує ці позиції, насамперед, за рахунок забезпечення надзвичайно привабливих для розміщення офшорних кол-центрів умов, Україна, завдяки високому рівню підготовки вітчизняних програмістів, має можливості заявити про себе, як про країну-розробника якісного програмного забезпечення.

За даними порталу DOU, у 2016 році Україна посіла перше місце в Європі за кількістю IT-фахівців, попит на IT-фахівців на світовому ринку росте [8]. Кількість IT-спеціалістів в Україні є найбільшим і найбільш швидко зростаючим у Європі. За експертними оцінками, їх загальна кількість на теперішній час складає 90 тис. (2014р. – 75 тис., тобто зростання склало 20% в рік [2].

На території України працюють близько 66 тис. суб'єктів господарювання різних форм власності, діяльність яких сконцентрована переважно на сфері зв'язку та інформатизації. Водночас 280 тис. 400 осіб працюють у цій сфері; її працівники становлять 13% від середньої кількості працівників сфери послуг[5].

Очікується, що до 2020 року кількість IT-фахівців в країні наблизиться до позначки 200 тис [10]. З метою покращення підготовки спеціалістів в секторі IT-технологій, за спільною ініціативою уряду України та найбільших вітчизняних компаній-аутсорсерів, створено «BrainBasket». Головним завданням цієї публічної, незалежної, некомерційної організації є залучення коштів ресурсів від національних та міжнародних організацій, урядових та громадських структур, а також приватних спонсорів для забезпечення реалізації заходів з удосконалення підготовки IT-фахівців. Серед основних напрямків реформування: доопрацювання і погодження навчальних планів університетів з потребами IT-індустрії; забезпечення доступу до відкритих електронних платформ від світових університетів (Coursera, Khan Academy); запровадження різних стимулів (стипендій, грантів) для кращих студентів; створення профорієнтаційних програм для випускників шкіл (в т.ч. – проведення екскурсій на IT-компанії) та ряд інших. Найближчим часом надійдуть першу заявлені компанією «Ciklum» 100000 дол. США «посівних» інвестицій. Очікується, що аналогічні внески зроблять також інші топ-5 аутсорсингових IT-компаній. Крім того, даний фонд вже підтримали TA Venture, AVentures Capital, DOU, EBA, Eastlabs, IT-компанії «EPAM Systems», «Global Logic», «SoftServe» [11]. Залучені інвестиції за всією освітньою вертикаллю: відшкіл до університетів та державних і приватних тренінгових центрів, що забезпечить комплексність здійснюваних реформ.

Проведене дослідження дозволило виявити основні проблеми функціонування IT-сектора та встановити, що перспективними напрямками зростання ринку IT України в 2016-2017 рр. можуть бути: – державні проекти, зокрема, контролюючі органи, національні бази даних (реєстри, кадастри); – модернізація великих підприємств; – засоби міжнародних фінансових інститутів (МВФ, ЄБРР); – IT-послуги, зокрема оптимізація IT (в т.ч. хмари); – мобільний Інтернет (3G / 4G); протекціоністська політика держави по роботі з українськими спеціалістами; підтримка стартапів, створення потужних наукових центрів, інноваційних парків (це дозволяє сконцентрувати в одному місці висококваліфікованих спеціалістів з цікавими проектами, сучасне технологічне обладнання, а також залучати до таких проектів українських та іноземних інвесторів); створення середовища комфортного розташування гравців офшорного аутсорсингу та фрилансу.

Висновки. Проведене дослідження ролі IT-сектора України у розвитку зовнішньоекономічної діяльності дозволило зробити висновок, що функціонування українського IT-ринку може стати чинником позитивних змін у найближчій перспективі та дозволить нарощувати обсяги надання послуг як для внутрішнього ринку, так і для високотехнологічного експорту. Вже зараз українські програмісти на хорошому рахунку, а Україна в усьому світі визнана однією з найкращих країн – експортерів інформаційних послуг. Разом з тим, існують певні проблеми: переважна кількість IT-компаній працюють з іноземними замовниками, а внутрішній ринок залишається майже нерозвиненим через брак фінансування IT-сектора. Одним із основних напрямків зростання економіки України повинна стати підтримка стартапів та технопарків, що дозволить мобілізувати потенціал IT-сектора та розвинути інформаційну структуру держави. IT-аутсорсинг надає Україні можливості пропонувати

послуги кваліфікованих ІТ-спеціалістів, виконуючи замовлення розвинених країн та забезпечуючи надходження до бюджету іноземної валюти при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Література

1. Яремчук Р.Є. Основні переваги та загрози для комплексного розвитку ІТ- сектора України від реалізації Угоди про асоціацію з ЄС / Р.Є. Яремчук, О.Г. Коломієць // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 5. – С. 68-72.
2. Кулеш С. IDC Україна оцінила падіння ІТ-ринку / С. Кулеш // ІТС.UA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itc.ua/news/idc-ukraina-otsenia-padenie-ryinka-na-45-v-2014-godu-ne-ozhidaet-rosta-v-2015-m/>.
3. Мешко Н.П. Перспективи розвитку сфери ІТ як провідної інноваційної галузі України / Н.П. Мешко, М.К. Костюченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. – Дніпропетровськ : ДНУ імені Олеся Гончара, Випуск 4, 2015 – С. 71-77.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/str_eip_kv/str_eip_kv_u/str_eip2015_u.htm.
5. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації за 2015 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nkrzi.gov.ua/images/upload/142/6128/ZVIT_NCCI_2015.pdf.
6. Матеріали офіційного сайту компанії «Gartner» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gartner.com/technology/home.jsp>.
7. Розвиток ІТ-бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digitalua.org/page/razvitie-it-biznesa-v-ukraine>.
8. DOU: Спільнота програмістів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dou.ua/>.
9. Офіційний сайт міжнародного інституту аутсорсингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://outsourcing.com/>.
10. Пріоритетні напрямки на шляху розвитку ІТ індустрії України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://it-kharkiv.com/prioritetni-napryamki-na-shlyaxu-rozvitku-it-industrii-ukrai>.
11. Щодо потенціалу та перспектив розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1301/>.

References

1. Yaremchuk, R., & Kolomiets, O., (2015). Key benefits and challenges for a comprehensive development of the it sector in ukraine of implementing the association agreement with the EU. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy (Socio-economic problems of the modern period of Ukraine)*, 5, 68-72 (in Ukr.).
2. Kulesh, C., (2015). IDC-Ukraine was estimation of fall down the IT-market. Retrieved from <http://itc.ua/news/idc-ukraina-otsenia-padenie-ryinka-na-45-v-2014-godu-ne-ozhidaet-rosta-v-2015-m/>.
3. Meshko, N., & Kostiuhenko, M., (2015). Prospects of development of IT-sector as a leading innovative sphere of Ukraine. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu (Journal of Dnipropetrovsk University)*, 4, 71-77 (in Ukr.).
4. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/str_eip_kv/str_eip_kv_u/str_eip2015_u.htm.
5. National commission for the state regulation of communications and informatization (2015) Report on the work of National commission for the state regulation of communications and informatization in 2015 year. Retrieved from http://www.nkrzi.gov.ua/images/upload/142/6128/ZVIT_NCCI_2015.pdf.
6. Gartner. Retrieved from: <http://www.gartner.com/technology/home.jsp>
7. Development of IT-business in Ukraine. Digital Ukraine. Retrieved from <http://digitalua.org/page/razvitie-it-biznesa-v-ukraine>.
8. DOU: The community of programmers of Ukraine. Retrieved from <https://dou.ua/>.
9. The Outsourcing Institute. Retrieved from <http://outsourcing.com/>.
10. Medovoi, O., (2016) Promising directions for IT industry development in Ukraine. Kharkiv IT cluster. Retrieved from <http://it-kharkiv.com/prioritetni-napryamki-na-shlyaxu-rozvitku-it-industrii-ukrai>.
11. The National Institute for Strategic Studies. About potential and prospects of development of IT-outsourcing in Ukraine. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1301/>.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2016.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЗА КОРДОНОМ

Чернятіна В.А., аспірант

*Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

У статті розглянуто поняття сталого розвитку сільських територій, зазначено особливості державної політики сталого розвитку сільських територій за кордоном. Визначено, що сільські території потребують особливої уваги з боку держави, та необхідних реформ для їх розвитку. У статті визначено основні аспекти державної політики сталого розвитку сільських територій за кордоном на прикладі Європейської та Американської моделі. Узагальнено досвід даних моделей та визначено основні шляхи подолання проблем розвитку сільських територій в Україні.

Ключові слова : сільські території, сталий розвиток сільських територій, державна політика.

Постановка проблеми. Дослідження державної політики сталого розвитку сільських територій за кордоном відіграє важливу роль у процесі узагальнення вітчизняного досвіду та винайденні шляхів щодо вдосконалення процесів державної політики в Україні.

Оскільки процеси світової глобалізації поширюються на всі країни світу, на рівні міжнародних відносин розробляються та схвалюються загальні принципи, дотримання яких сприяє цілісному розвитку світу та протидії глобальним загрозам для всього людства, саме тому потрібно дослідити загально прийняті міжнародні документи в досліджуваній сфері. Так як міждержавні об'єднання відіграють значну роль у сучасних політико-економічних відносинах, а Україна межує як з країнами зони Європейського союзу та прагне до європейської інтеграції, так із країнами зони Євразійського союзу, які мають зовсім інші орієнтири у світовій політиці, тому необхідно визначити в науковому контексті рівень та особливості підходів до державної політики сталого розвитку сільських територій за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державної політики сталого розвитку сільських територій висвітлювались у дослідженнях В.В. Борщевського, Т.К. Гречка, С.А. Лісовського, Х.М. Притули, І.М. Куліша та інші.

Метою статті є визначення основних проблем державної політики сталого розвитку сільських територій в Україні та узагальнення світового досвіду для адаптації його в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державна політика розвитку сільських територій створює сприятливі умови для розвитку українського села за допомогою організаційно-правових та економічних механізмів, які сприяють залученню інвестицій, розвитку інфраструктури, а також створюють усі необхідні умови для проживання і роботи сільських жителів.

Сучасна державна політика розвитку сільських територій України передбачає законодавче визначення об'єкта регулювання, його типології, правове визначення економічної бази розвитку сільських територій тощо. Проте її стабільність та інституційна забезпеченість залишаються на достатньо низькому рівні, що дає всі підстави для висновку про їх невідповідність стандартам ЄС.

Узагальнення матеріалів різних джерел, щодо закордонного досвіду, дає можливість виділити американську і європейську моделі державного регулювання розвитку сільських територій.

Американська модель (має місце в США, Канаді) виходить з концепції забезпечення найкращого режиму сприяння для сільськогосподарських товаровиробників. Головним завданням державного регулювання сільського господарства США є підтримка фермерських господарств та їх доходів на рівні осіб, які зайняті у несільськогосподарській сфері, шляхом стабілізації цін на сільськогосподарську продукцію, зменшення нереалізованих товарів. Велику увагу приділяють розвитку сільськогосподарської науки й освіти, створенню виробничої інфраструктури на селі. Забезпечують високу конкурентоспроможність американського продовольства та зменшують

податковий тягар для платників податків. З цих завдань витікають напрями державної політики США в області сільського господарства, які закріплюються раз на п'ять років спеціальним законодавчим актом.

Однієї з головних функцій податкових привілеїв у сільському господарстві США є функція стимулювання науково-технічного розвитку, прискорення реалізації технічних новинок, що, як правило, вимагають великих додаткових інвестицій капіталу.

Державна політика розвитку сільських територій США має багаторівневий характер, у якому важливе місце приділяється формам і методам регулювання на рівні адміністративних одиниць – штатів. Так, у розпорядженні адміністрації штату є фінансові та нефінансові інструменти стимулювання економічного розвитку сільських територій, серед яких велике значення мають нефінансові пільги для інвесторів: надання земельних ділянок безкоштовно чи за зниженими цінами; пільгове забезпечення інфраструктурою; допомога в проведенні проектно-дослідницьких робіт; підготовка робочої сили; надання підтримки в сфері інформаційно-аналітичного обслуговування (діюча система оподаткування, ціни на майно, витрати на електроенергію, та ін.) [3].

Даний перелік нефінансових інструментів стимулювання припливу, капіталу на сільські території не є вичерпним і включає більш широкий спектр.

Розвиток виробничої інфраструктури сільського господарства США здійснюється за допомогою фінансування і кредитування, які сприяють будівництву, електрифікації і телефонізації ферм, охорони навколишнього середовища. У 1960 році була вирішена проблема бездоріжжя у сільській місцевості, усі ферми знаходяться біля доріг з твердим покриттям. Держава надає пільгові кредити фермерським кооперативам, які здійснюють будівництво енергосистем на сільських територіях.

Основними напрямками діяльності фермерського уряду зі сприяння розвитку сільських територій США є:

- працевлаштування сільських жителів;
- зменшення частини малозабезпечених верств населення;
- розвиток підприємництва;
- розвиток сільськогосподарської науки і техніки та взаємодія науковців та сільських товаровиробників.

Особливістю політики в сфері сільського господарства Канади є те, що уряд здійснює регулювання торгівлі сільськогосподарськими і продовольчими товарами не прямо, а безпосередньо через асоціації виробників і кооперативний союз. Через них держава, у свою чергу, направляє субсидії і дотації, їм надаються державні гарантії по кредитах для сільськогосподарських товаровиробників.

Принципи непрямого втручання держави в регулювання розвитку сільських територій сформували ідеологію, за якої нормальною вважається ситуація, коли сільські жителі самі (і переважно власними ресурсами) розвивають свою територію за консультативно-інформаційної допомоги держави. Саме така модель розвитку в Україні може бути найбільш дієвою, адже відомо, що великі фінансові вкладення держави в сільську місцевість (без відповідної організаційної діяльності щодо залучення ініціативи сільських мешканців), свого часу не дали очікуваного результату.

Будь-яка управлінська дія щодо розвитку сільських територій в США є виконанням тієї чи іншої програми, тобто без програм нічого не відбувається. В Україні програми мають декларативний характер, їх виконання в даному сенсі не є можливим, діяльність з розвитку здійснюється поза планами та програмами. Оцінка прогресу в процесі виконання робочого плану програми, як і оцінка кінцевих результатів виконання програми, в США є обов'язковою і має чітку внутрішню процедуру і відповідні наслідки. В Україні, як правило, ігнорується.

Критерієм наукової обґрунтованості програм розвитку сільських територій має бути ефективність організації розвитку сільської території, яка є співвідношенням ресурсів (витрат) на управління розвитком та результатів розвитку.

Сучасну європейську модель регулювання сталого розвитку сільських територій розглянемо з позиції країн ЄС. Більш ніж 56% населення в 28 державах-членах Європейського Союзу (ЄС)

проживають на сільських територіях, які охоплюють 91% всієї території ЄС, тому розвиток сільських територій був і залишається життєво важливим об'єктом економічної політики цього об'єднання. Європейська політика сільського розвитку є частиною Спільної аграрної політики (САП), яка вирішує проблеми сільського сектору.

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує декілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій [10]:

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція бере за основу розвиток сектора (галузева модель);

- концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторами економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських районів у цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні (територіальна модель).

Фінансові ресурси Європейського регіонального фонду використовуються на найважливіші заходи щодо реконструкції і зведення об'єктів місцевої інфраструктури (ремонт старих і прокладка нових доріг, проведення ліній електропередач, систем тепlopостачання, природоохоронні заходи й ін.) для нормального розвитку сільських територій та функціонування малих і середніх сільськогосподарських ферм.

У системі регулювання інвестиційної діяльності сільського господарства в країнах ЄС велике значення приділяється збереженню і підвищенню родючості ґрунтів. Так, на природоохоронні заходи, меліоративні й інші агротехнічні роботи направляється близько 17 % коштів Європейського фонду по вирівнюванню економічного становища і надання гарантій сільському господарству [3].

Таким чином, проводиться цілеспрямована політика по укрупненню сільськогосподарських ферм для того, щоб суб'єкти аграрної сфери, що господарюють, були привабливими для ведення аграрного бізнесу й інвестування.

Пріоритетами розвитку ЄС згідно "Стратегії 2020" є зростання розумне (збільшення інвестицій в освіту, дослідження та інновації), стале (побудова низько-вуглецевої економіки) та всеохоплююче (основний акцент на створенні робочих місць і скороченні бідності). З метою забезпечення реалізації даної стратегії була створена сильна та ефективна система економічного управління для координації політичних кроків на загальноєвропейському та національному рівнях [1].

Головними цілями даної стратегії є збільшення зайнятості, впровадження інновацій, розвиток ефективної освіти, скорочення масштабів бідності.

На сьогодні політика розвитку сільських районів спрямована не лише на допомогу фермерам, але й іншим людям, які задіяні у сільській економіці, таким як власники лісів, сільськогосподарські робітники, малий бізнес, місцеві громадські організації і т.д.

На думку Європейської Комісії, сталий розвиток сільських територій не може бути реалізовано без наукових досліджень та інновацій. Між вченими та фермерами повинна бути співпраця, яка сприятиме сільському виробництву та задоволення потреб як науковців так сільськогосподарських виробників.

Яскравим прикладом для розвитку України є Польща, так як вони мають споріднене минуле, спільний кордон, подібні географічні та природні умови.

Коли в 1994 р. Польща підписала угоду про асоціацію з ЄС і стала всерйоз заявляти про бажання повного членства, найбільшою перешкодою для цього був катастрофічний стан польського села. Польське село настільки роздрібнене, не реформоване та бідне, а країна – така велика, що ЄС ніяк не зможе її сприйняти як повноцінного члена. Та поступово країна почала діяти, розробляти програми,

отримувати фінансову підтримку з боку ЄС та начала впроваджувати все це на практиці [7]. Польських селян практично було звільнено від податків, вони лише сплачують спеціальний сільськогосподарський податок, який є символічним. Мають доступ до державної системи охорони здоров'я, з мінімальними внесками до Державного медичного фонду, більшість цих видатків покладено на малих підприємців. Сільські території отримують інвестиції із фондів ЄС, які використовують для розвитку інфраструктури сіл.

Поряд із великою кількістю позитивних чинників, рівень життя європейських селян продовжує бути недостатнім. Тому, задля стимулювання розвитку сільських територій у ЄС ведеться постійна робота над удосконаленням системи планування, оперативного реагування, організації обміну досвідом, навчання тощо. Окрім того, йде пошук шляхів оптимізації структури управління цими процесами. Використання сучасних засобів інформації, управління ризиками та належний маркетинг сприяє підвищенню знань та купівельної спроможності фермерів. Всіляко підтримуються і міжнародні громадські організації фермерів. Одним із прикладів є створення та функціонування Європейської Мережі Сільських Територій (далі – Мережа), Європейської Мережі Евальвації Сільських Територій та інших інституцій приналежних Мережі. Досвід, який доцільно перейняти для України полягає у тому, що кожна новостворена інституція не дублює повноваження та завдання вже існуючих, а має свої певні чітко окреслені компетенції і працює у тісному контакті з іншими ланками як національної, так і загальної по ЄС, структури інституцій розвитку сільських територій [6].

Висновки. Враховуючи вище зазначене, можна сказати, що розвиток сільських територій є одним з головних пріоритетних напрямків державної політики сталого розвитку як України, так і ЄС та США. На даний час існує багато інструментів, які сприяють розвитку сільських територій, а саме: стратегічне планування, підтримка підприємництва, регіональний маркетинг, диверсифікація сільської економіки, державно-приватне партнерство. Будь-яка управлінська дія щодо розвитку сільських територій в США та ЄС є виконанням тієї чи іншої програми, тобто без програм нічого не відбувається. В Україні програми мають декларативний характер, їх виконання в даному сенсі не є можливим, діяльність з розвитку здійснюється поза планами та програмами. Оцінка прогресу в процесі виконання робочого плану програми, як і оцінка кінцевих результатів виконання програми, в США та ЄС є обов'язковою і має чітку внутрішню процедуру і відповідні наслідки. В Україні, для ефективного виконання програм необхідно запровадити принципи непрямого втручання держави в регулювання розвитку сільських територій, коли сільські жителі самі розвивають свою територію за консультативно-інформаційної допомоги держави. Критерієм наукової обґрунтованості програм розвитку сільських територій має бути ефективність організації розвитку сільської території, яка є співвідношенням ресурсів (витрат) на управління розвитком та результатів розвитку. Саме така модель розвитку в Україні може бути найбільш дієвою, адже відомо, що великі фінансові вкладення держави в сільську місцевість (без відповідної організаційної діяльності щодо залучення ініціативи сільських мешканців), свого часу не дали очікуваного результату.

Література

1. Europe 2020 : [Електронний ресурс]. –Режим доступу : http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020/index_en.htm.
2. Булавка О. Формування нового механізму управління соціальним розвитком сільських територій на основі децентралізації /О. Булавка // Національно науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iae.org.ua/presscentre/archnews/900--n.html>.
3. Горлов С. Аграрная сфера США: состояние и перспективы развития / С. Горлов // АПК: экономика, управление. – 2009. – № 9. – С.41-44.
4. Гречко Т.К. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку : [навч. посіб.] / Т.К. Гречко, С.А. Лісовський, Л.Г. Руденко. – Херсон : Грінь Д.С., 2015. – 264 с.
5. Колесников В.І. Світовий досвід розвитку сільських територій / В.І. Колесников // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956>.

6. Куліш І.М. Функціонування Європейської мережі сільських територій: досвід для України / І.М. Куліш // Організаційно-економічні та правові проблеми розвитку сільського господарства та сільських територій : збірник наукових доповідей та статей. Ювіл. видання / За ред. проф. Ю. Губені та проф. С. Матковського. - Львів : Видавництво НВФ ТзОВ "Українські технології", 2012. – С. 441-448.
7. Лисенко Л.В. Розвиток сільського господарства і сільських територій в Польщі – досвід для України [Електронний ресурс] / Л.В. Лисенко // Державне будівництво. – 2008. – №2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
8. Недбалюк О.П. Програми розвитку сільської місцевості як теорія, методологія і практика діяльності дорадчих служб в США : [монографія] / О.П. Недбалюк. – Вінниця : Поділля-2000, 2005. – 160 с.
9. Розвиток сільських територій в контексті міжнародного співробітництва : монографія [А.В. Ключник, І.О. Іртишева, І.І. Червен, О.В. Шибаніна та ін.]. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2013. – 336 с.
10. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / наук. ред. В.В. Борщевський / НАН України. Ін-т регіон-них досліджень. – Львів, 2012. – 216 с.

References

1. Europe 2020. Retrieved from http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020/index_en.htm.
2. Bulavka O. Formation of a new mechanism for management of social development of rural areas through decentralization / O. Bulavka // National Scientific Centre "Institute of agrarian economy". Retrieved from <http://iae.org.ua/presscentre/archnews/900--n-.html>
3. Gorlov S. Ahranaya scope of USA: STATUS and prospects of development / P. Gorlov // AIC: Economics, management. – 2009. – № 9. – P.41-44.
4. Grechko T.K. Public administration in sustainable (balanced) development [teach. guidances.] / T.K. Grechko, S.A. Lisowski, S. A. Romaniuk, L.G. Rudenko. – Kherson: Grin DS, 2015. – 264 p.
5. Kolesnikov V.I. World experience of rural development. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956>.
6. Kulish M. The functioning of the European Network Rural: experience for Ukraine / I.M. Kulish // organizational, economic and legal problems of agriculture and rural areas: scientific research papers and articles. Anniversary. edition / Ed. prof. Yu Hubeni and prof. C. Matkov'skyi. – Lviv: Publishing SPF "Ukrainian technologies", 2012. – P. 441-448/
7. Lysenko L.V. development of agriculture and rural areas in Poland. Retrieved from <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
8. Nedbalyuk A.P. Rural development programs as theory, methodology and practice of advisory services in the United States [monograph] / A.P. Nedbalyuk. – Vinnitsa.: Podillya 2000, 2005. – 160 p.
9. Development of rural areas in the context of international cooperation: monograph [A.V. Klyuchnik, I.A. Irtysheva, I.I. June, O.V. Shebanin]. – Nikolaev: Design and Printing, 2013. – 336 p.
10. Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine [monograph] / scien. editor V.V. Borshevsky / NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies. – Lviv, 2012. – 216 p.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2016.

ОСОБЛИВОСТІ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Швайко М.Л., кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В статті досліджено особливості грошово – кредитної політики України в сучасних умовах, проаналізовано її основні інструменти. Сформульовані основні проблеми грошово – кредитної політики та шляхи її оптимізації.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, грошова маса, інфляція, норма обов'язкового резервування, облікова ставка.

Постановка проблеми. У сучасних умовах питання щодо побудови ефективної грошово-кредитної політики є надзвичайно актуальним, адже вона впливає на фінансовий стан держави та в цілому на соціально-економічне становище в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо реалізації грошово-кредитної політики активно досліджувалися такими вченими, як Б.П. Адамик, В.Д. Базилевич, В.М. Геєць, Е.Дж. Долан (Edwin G. Dolan), К.М. Д'яконов, І.І. Д'яконова, Т.В. Запаранюк, Ф.О. Журавка, Р.Дж. Кемпбелл (Rosemary G. Campbell), О. Лютий, М.Р. Михасюк, А.М. Мороз, М.І. Савлук, С.М. Фролов та інші. Високо оцінюючи існуючі наукові здобутки у цій сфері, слід зазначити, що подальшого розвитку потребують питання, пов'язані із розробкою рекомендацій стосовно оптимізації грошово-кредитної політики України в сучасних умовах, з урахуванням негативного впливу на неї таких чинників, як: нестабільна політична та соціально-економічна ситуація, інфляційні процеси, девальвація гривні, різкі коливання валютного курсу, падіння рівня довіри до банківської системи через зростання кількості неплатоспроможних та ліквідованих банків тощо. Все це обумовлює актуальність теми дослідження.

Мета дослідження полягає в уточненні сучасних тенденцій грошово-кредитної політики України та визначенні шляхів її оптимізації.

Для досягнення поставленої мети, використовувалися такі методи пізнання: наукова абстракція, індукція та дедукція, логічне узагальнення, групування, економіко-статистичний метод, методи аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до аналізу основних напрямів грошово-кредитної політики України на сучасному етапі, дамо їй визначення та систематизуємо базові інструменти. Варто зазначити, що розробкою та реалізацією грошово-кредитної політики займається НБУ. Грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом використання визначених Законом «Про Національний банк України» засобів і методів [1]. Основними об'єктами грошово-кредитної політики виступають грошова маса, валютний курс, швидкість обігу грошей, процентні ставки. А базовими інструментами, згідно чинного законодавства, є: норма обов'язкових резервів для банків; процентна політика; рефінансування банків; управління золотовалютними резервами; операції з цінними паперами на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу.

Сформулюємо основні напрямки грошово-кредитної політики України, які визначено НБУ на 2016-2020 роки:

1. Аналізуючи сучасний стан та тенденції розвитку грошово-кредитної політики України, слід відзначити, що досягнення та підтримка цінової стабільності – це її ключовий пріоритет, задля досягнення якого НБУ може використовувати всі свої інструменти. Це відображено в Основних засадах грошово-кредитної політики України на 2016- 2020 роки. Досягти поставленої мети НБУ планує через реалізацію політики інфляційного таргетування, а також контролю за грошовими агрегатами відповідно до програми співпраці з МВФ. Вона перед бачає поступове зниження інфляції

в Україні до рівнів, сумісних із ціновою стабільністю. У середньостроковій перспективі передбачено встановлення інфляції на рівні 5%. НБУ встановлює такі планові показники інфляції [3]:

- 2016 рік – 12% +/- 3п.п;
- 2017 рік – 8% +/- 2п.п;
- 2018 рік – 6% +/- 2п.п;
- 2019 рік – 5% +/- 1п.п.

Згідно даних Інфляційного звіту НБУ за 1 квартал 2016 року тривала тенденція до уповільнення споживчої інфляції в Україні завдяки стриманій монетарній та фіскальній політиці, низьким світовим цінам на сировинні товари та стабілізації інфляційних очікувань [7].

Варто також зазначити, що проводячи політику таргетування інфляції, НБУ не повинен таргетувати інші показники, тобто є велика ймовірність коливань валютного курсу, адже зараз використовується режим плаваючого валютного курсу, а обмінний курс визначається ринковими умовами. Деякі економісти у якості побічних ефектів таргетування визначають ріст безробіття та соціальної напруги у суспільстві в результаті скорочення видатків бюджету з метою зменшення бюджетного дефіциту та грошової маси в обігу.

2) Також одним із важливих напрямків грошово-кредитної політики на 2016-2020 роки є необхідність зростання золотовалютних резервів. Варто зазначити, що зараз їх рівень є низьким (на 1 травня 2016 року вони становили 13,241 млрд. доларів). Проте слід відзначити деякі позитивні моменти, сутність яких зводиться до того, що протягом квітня 2016 року їх обсяг зріс на 4,1%. Це відбулося насамперед завдяки купівлі Нацбанком іноземної валюти для згладжування надмірних коливань на міжбанківському валютному ринку та поповнення резервів. Задля цього НБУ було проведено 13 валютних аукціонів, під час яких чиста купівля валюти становила 675,8 млн. доларів США. Росту резервів також сприяло надходження на користь Уряду у сумі 661,1 млн. доларів від розміщення облігацій внутрішньої державної позики та від Міжнародного банку реконструкції та розвитку [6].

Варто також зазначити, що ріст резервів спостерігався, не дивлячись на те, що в цей період необхідно було здійснювати платежі з погашення та обслуговування державного боргу на суму 114 млн. доларів.

3) Підтримання режиму плаваючого валютного курсу, який встановлюється в залежності від попиту та пропозиції на валюту. Водночас НБУ у разі потреби проводитиме валютні інтервенції з метою запобігання надмірним коливанням валютного курсу.

4) Суттєві зміни в реалізації процентної політики НБУ та її перетворення на дієвий інструмент регулювання Національним банком попиту та пропозиції на грошові кошти через зміну процентних ставок за своїми операціями з метою впливу на процентні ставки суб'єктів грошово-кредитного ринку та дохідність фінансових операцій. З цією метою була прийнята Постанова НБУ № 277 «Про затвердження Положення про основи процентної політики Національного банку України від 21.04.2016 [2].

Згідно цього Положення, Національний банк установлює облікову ставку та проценту ставку за ключовим інструментом монетарної політики на одному рівні. В умовах структурного профіциту ліквідності, який спостерігається в банківській системі, таким інструментом є операції з розміщення депозитних сертифікатів на двотижневий строк. Сьогодні на них припадає основна частина обсягу всіх розміщених депозитних сертифікатів, а операції з ними мають найбільший вплив на стан грошово-кредитного ринку.

Уніфікація облікової ставки та ставки за двотижневими депозитними сертифікатами (наразі на рівні 19%) дозволить вдосконалити управління короткостроковими процентними ставками на міжбанківському грошово-кредитному ринку.

З 22 квітня 2016 року НБУ знизив облікову ставку з 22% до 19%. По даних НБУ це стало можливим завдяки послабленню ризиків для цінової стабільності. І якщо в майбутньому збережеться ця тенденція, то можна сподіватися на подальше пом'якшення монетарної політики. Аналізуючи заяви

НБУ на початку 2016 року, слід відзначити, що до кінця року він планує подальше зниження облікової ставки, тобто є намір в майбутньому зрівняти її з плановим показником інфляції при збереженні спокійної ситуації на ринку[4].

Зниження облікової ставки є позитивним моментом, адже вона є одним із головних орієнтирів грошово-кредитного ринку. Від її величини залежить вартість залучення та розміщення ресурсів банками та іншими суб'єктами ринку. Зрозуміло, що облікова ставка не може бути нижче рівня інфляції, тому її зниження у 2016 році стало можливим завдяки зниженню темпів інфляції.

Досить цікаво навести статистичні дані щодо динаміки облікової ставки. В 1994 році вона змінювалася декілька разів і мала пікові значення з 25.10.1994 року по 12.12.1994 року (вона складала 300 %) – це були максимальні значення облікової ставки, причиною таких високих значень була гіперінфляція. Найнижче значення (7%) спостерігалось з 05.12.2002 року по 07.05.2004 року[7].

Щодо політики рефінансування, слід зазначити, що НБУ видав кредитів у рамках рефінансування банкам України з початку 2016 року і до 01.05.2016 року на загальну суму 7119,2 млн. грн. задля підтримки їх ліквідності. Відсоткова ставка коливалася з 01.01.2016 року і до 22.04.2016 року в діапазоні 22,01-24%, а після зниження облікової ставки (22.04.2016 року) – під 21% річних. Найбільші обсяги рефінансування у 2016 році були відмічені 09.03.2016 року на загальну суму 1969 млн.грн. (з них 1500 млн. в рамках постійно діючої системи надання НБУ кредитів «овернайт» під 24% і 469 млн. грн. – в рамках проведення тендеру задля підтримки ліквідності банків під 22,55%) та 20.04.2016 року на загальну суму 818 млн. грн. під 22,02% в рамках проведення тендеру [4].

Загальна сума мобілізації коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів коливається в діапазоні 10-17 млн. грн. щоденно (в період кінець квітня-перша половина травня 2016 року), причому перевага віддається сертифікатам овернайт. В середньому заявки подають щоденно 38-50 банків, через постійно діючу лінію проведення тендерів з розміщення депозитних сертифікатів овернайт під відсоткову ставку 17%. При проведенні тендерів з розміщення депозитних сертифікатів строком до 14 днів – під відсоткову ставку 19% (щоденно заявки подають від 20 до 35 банків) [9].

У результаті проведеного аналізу, можемо зробити певні висновки:

Основними проблемами в реалізації грошово-кредитної політики України є:

- високі темпи інфляції (43,7% на кінець 2015 року);
- доларизація економіки через недовіру до національної грошової одиниці, її девальвацію та інфляційні очікування;
- високий рівень готівкових коштів в структурі грошової маси України – 29,6 % станом на 01.01.2015 р, що зумовлено відтоком коштів з депозитів банківської системи та їх трансформацією в готівку. Це ускладнює можливість ефективної реалізації та дієвого використання інструментів грошово-кредитної політики;
- нестабільність валютного курсу та девальвація гривні;
- низький рівень золотовалютних резервів (Міжнародні резерви України на 1 травня 2016 року становили 13,241 млрд. доларів в еквіваленті);
- зростання державного боргу (1710381 млн. грн. або 74,4% ВВП, що в перерахунку на 1 громадянина України складає 39999 грн.);
- високі відсоткові ставки по кредитах;
- збільшення частки простроченої заборгованості по кредитах у загальній сумі кредитів (23,7% на 01.03.2016 року);
- низький рівень капіталізації банків;
- ріст кількості неплатоспроможних банків та їх ліквідація, що знижує рівень довіри населення до банківської системи. Результатом цього негативного явища є погіршення фінансового стану чи банкрутство організацій і компаній, кошти яких не відшкодовано ліквідатором через брак коштів; падіння рівня ВВП; зниження податкових надходжень до бюджету та, відповідно, погіршення економічної ситуації в цілому;

- дефіцит коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) та його покриття за рахунок Державного бюджету, що є значним тягарем для нього.

До основних шляхів оптимізації грошово-кредитної політики слід віднести:

- 1) ефективна реалізація політики інфляційного таргетування. Адже є базові постулати, що центральний банк може сприяти економічному зростанню шляхом підтримання низького рівня інфляції. Це дозволить стабілізувати ситуацію на грошово-кредитному ринку, знизити процентні ставки по кредитах та депозитам, сприятиме росту реальних доходів населення та підприємств, покращить інвестиційну привабливість країни та підвищить довіру до банківської системи в цілому;
- 2) зростання міжнародних резервів з метою підвищення фінансової безпеки держави, та нівелювання впливу можливих ризиків для захисту від надмірних коливань валютного курсу шляхом проведення валютних інтервенцій;
- 3) подальша лібералізація валютного законодавства та зняття валютних обмежень, а також зменшення присутності НБУ на валютному ринку за рахунок забезпечення умов його дієвого та ефективного функціонування;
- 4) оптимізація процентної політики НБУ. Головною метою процентної політики Національного банку як основного інструмента впливу на грошово-кредитний ринок є забезпечення цінової стабільності в середньостроковій перспективі, а також зниження вартості кредитних ресурсів, що сприятиме інвестиційній активності, розвитку та покращенню фінансового стану суб'єктів господарювання, населенню, держави в цілому.
- 4) ефективна політика щодо управління державним боргом, яка спрямована на максимально ефективне використання залучених коштів, своєчасне погашення заборгованості, мінімізації нових займів тощо.
- 5) оптимізація ліквідаційної процедури банків та поліпшення діяльності НБУ щодо ефективного використання індикаторів реагування, які могли б виявити проблему на ранньому етапі її розвитку, і застосувати заходи для попередження втрати банком своєї платоспроможності;
- 6) підвищення рівня капіталізації банків (НБУ прийняв рішення щодо збільшення статутного капіталу банків до 500 млн. грн.);
- 7) зниження ризиків при проведенні активних та пасивних операцій, зниження рівня простроченої заборгованості по кредитах;
- 8) підвищення довіри населення до банківської системи та стимулювання заощаджень шляхом підтримання низького рівня інфляції та встановлення привабливих процентних ставок;
- 9) підвищення прозорості діяльності НБУ.

Література

1. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. №679-XIV// Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon5.rada.gov.ua/laws/show/679-14.
2. Про затвердження Положення про основи процентної політики Національного банку України : Постанова НБУ від 21.04.2016 №277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Про основні засади грошово-кредитної політики на 2016-2020 роки : Постанова Правління НБУ від 18.08.2015 року №541[Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/v0541500-15.
4. Грошово-кредитна та фінансова статистика НБУ // Офіційний сайт Національного банку України (квітень 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. Запарнюк Т.В. Теоретичні засади визначення сутності грошово-кредитної політики у системі монетарного регулювання економіки / Т.В. Запарнюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – № 12. – С. 36-43.
6. Золотовалютні резерви зросли майже на 520 мільйонів // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.epravda.com.ua/news/2016/05/6/591938/.
7. Інфляційний звіт НБУ квітень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id.

8. Стефюк Т.Д. Грошово-кредитна політика України на сучасному етапі / Т.Д. Стефюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/1_79165.doc.htm.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1999). About The National Bank of Ukraine (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (Details of Verkhovna Rada of Ukraine) Retrieved from zakon5.rada.gov.ua/laws/show/679-14.
2. The National Bank of Ukraine (2016). Approval of Regulations on basics of interest policy of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.
3. The National Bank of Ukraine (2015). On the basic principles of monetary policy for the years 2016-2020. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/v0541500-15.
4. Monetary and financial statistics of The National Bank of Ukraine (2016). Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.
5. Zaporaniuk, T., (2013). Theoretical basis of determining the nature of monetary policy in the monetary system of economic regulation. Visnyk Ternopilskogo natsionalnogo ekonomichnogo universytetu (ulletin of Ternopil National Economic University), 12, 36-43.
6. Gold and currency reserves increased by almost 520 million (2016). Retrieved from www.epravda.com.ua/news/2016/05/6/591938/.
7. TheinflationReportofNationalBankofUkraine (2016). Retrieved from www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id.
8. Stefiuk, T., (2011). Monetary policy Ukraine on the modern stage. Retrieved from http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/1_79165.doc.htm.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2016.

СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ Й АДМІНІСТРУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

УДК 330.341.1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ПІДСИСТЕМ

Бабич В.Д., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У сучасному глобалізованому світі ключовим фактором функціонування та розвитку економічної системи є конкурентні переваги. Ключем до набуття конкурентних переваг є ефективна інноваційна діяльність. Основою її здійснення є розуміння механізмів, формування та реалізації інноваційних процесів.

Таким чином у роботі було виділено та проаналізовано підходи до визначення економічних категорій «інновація», «інноваційний процес», «інноваційна діяльність». Узагальнено теоретичні знання та розроблено концепцію їх функціонування.

Ключові слова: інновація, інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, системний підхід.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення українська економічна система потребує розвитку управління інноваційними процесами на всіх рівнях господарювання. Необхідність формування ефективного механізму державного регулювання інноваційної діяльності, системи підтримки інноваційної діяльності держави, а також реалізації інноваційних процесів на мікрорівні обумовлює актуальність дослідження теоретико-методологічної бази та концептуальних підходів до визначення сутності інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення економічної сутності інноваційної діяльності та її складових присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: Й.А. Шумпетер [1], П. Друкер [2], Ф. Котлер [3], З.Б. Янченко [8], Г.Є. Мазнев [6], Н.О.Задорожнюк [7], О.М. Помірча [9], П. С. Харів [5]. Теоретичні основи поняття інноваційна діяльність досліджено багатьма авторами, проте єдиного підходу до визначення досі не визнано.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Метою статті є систематизація, аналіз та узагальнення теоретичної бази, методології та підходів до визначення економічної сутності інноваційної діяльності.

Для досягнення сформульованої мети дослідження було розроблено та опрацьовано наступні **завдання**: систематизувати підходи до визначення інновацій; сформулювати авторське тлумачення терміну «інновації»; обґрунтувати необхідність розмежування економічної сутності понять «інновація» та «інноваційний процес»; проаналізувати, виділити ключові ознаки та розробити класифікацію інновацій за визначеним критеріями; сформулювати механізм реалізації інноваційного процесу; узагальнити підходи до визначення інноваційного потенціалу; розробити концептуальний підхід до визначення економічної сутності інноваційної діяльності.

Основні результати дослідження. На сучасному етапі економічний простір характеризується високим динамізмом та неспинним ростом конкуренції. Таким чином будь-яка економічна система, не залежно від рівня господарювання, для існування, ефективного функціонування та отримання

високого економічного та/або соціального ефекту має адаптуватися до темпів росту оточуючого економічного простору. Основою процесу адаптації до цих умов є постійний пошук конкурентних переваг, які б стали рушійною силою на шляху до тих темпів росту, що нав'язуються оточуючим середовищем. Також не залежно від того, яка економічна система розглядається (будь то економіка держави у світовому економічному просторі, чи підприємство, що конкурує у межах економічної системи держави) ключовим фактором її економічного розвитку та отримання конкурентних переваг є інноваційна діяльність.

Відповідно до сучасних викликів в Україні декларується перехід до інноваційного шляху розвитку економіки. Разом із цим у рамках функціонування вітчизняних підприємств все частіше зустрічається терміни «інновації», «інноваційні процеси» та «інноваційна діяльність». Однак не зважаючи на це в сучасному науковому та правовому полі України немає єдиного підходу до визначення цих термінів та чіткого розмежування їх сутності. Зважаючи на вищевикладене актуальним питанням сьогодення залишається узагальнення, систематизація та конкретизація знань і підходів щодо визначення економічної сутності понять «інновації», «інноваційні процеси» та «інноваційна діяльність».

Для розуміння та подальшого розгляду низки вищезазначених термінів в першу чергу необхідно визначити економічну сутність поняття «інновації». Дане поняття є базовим та ключовим з точки зору розмежування сутності наступних ланок.

Так було опрацьовано та відібрано роботи авторів, дослідження котрих присвячено питанням, напряму пов'язаним із категорією інновація. Результат систематизації та узагальнення сучасних та класичних підходів до визначення інновацій представлено в таблиці 1.

Таблиця 1. Тракткування поняття інновації

№ з/п	Інновація – це	Автор
1	Як зміни з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації у промисловості.	Й.А. Шумпетер[1]
2	Прояв підприємницького духу, будь то вже існуюча комерційна організація, комунальні послуги або задум. Для підприємця – це спосіб створення нових джерел прибутку або розширення потенціалу вже існуючих.	П. Друкер [2]
3	Ідея, товар або технологія, запущені у виробництво та представлені на ринку, які споживач сприймає як абсолютно нові або такі, що володіють деякими унікальними властивостями. Нові якості, вперше реалізовані в деякому товарі або технології та представлено на ринку.	Ф. Котлер [3]
4	Новостворені і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.	Закон України Про інноваційну діяльність [4]
5	Результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок, котрий може бути отриманий на будь-якому етапі інноваційного процесу.	П. С. Харів [5]
6	Генерування ідей, розробка та впровадження нових процесів, продуктів і послуг, що забезпечують одержання економічного, соціального або іншого виду ефекту.	Г.Є. Мазнев[6]
7	Результат інноваційної, розумової, творчої діяльності людини або групи людей, який може бути реалізований у конкретній сфері та приносити економічний, соціальний або екологічний ефект.	Н.О. Задорожнюк [7]
8	Засіб забезпечення корисного ефекту у певній сфері економічної діяльності, що полягає в реалізації результатів наукової праці та пов'язаний із ризиком.	Янченко З. Б. [8]
9	Діяльність, спрямована на використання результатів нових ідей, нових розробок та наукових досліджень, яка зумовлює появу на внутрішньому, зовнішньому ринках нової конкурентоздатної та конкурентоспроможної продукції.	Помірча О.М [9]

В таблиці представлено тлумачення інновацій, безумовно кількість авторських трактувань даної категорії істотно більше, однак не зважаючи на це між ними існує певна відмінність, а саме у підході: інновація з позиції статичності (як результат); інновація з позиції динаміки (як процес).

Важливим є той факт, що при розгляді інновації з урахуванням динамізму економічна сутність, а також тлумачення даної категорії ототожнюється з терміном інноваційний процес. На базі проведеного аналізу та вищевикладеного, а також з урахуванням необхідності розмежування сутності термінів інновація та інноваційний процес доцільно розглядати інновації як кінцевий продукт.

Так інновація – це принципово новий, або кардинально вдосконалений продукт, товар, послуга, метод, процес або підхід, використання якого потенційно може надати соціально-економічний ефект для одного, або декількох суб'єктів господарювання.

Під інновацією розуміють введення у вживання будь-якого нового або значно вдосконаленого продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу маркетингу чи нового організаційного методу в діяльності підприємства (організації), організації робочих місць або зовнішніх зв'язків. Інноваційна продукція поділяється на нову для ринку та нову для підприємства.

Мінімальний рівень новизни для зарахування будь-якої зміни до категорії «інновація» визначається як нове для підприємства (організації). Продукт вже може використовуватись (виготовлятися) на інших підприємствах (організаціях), але якщо він є новим або істотно поліпшеним для даного підприємства (організації), то така зміна розглядається для нього як інновація [10].

Даний підхід до визначення інновацій не виходить за рамки цього терміну, однак роздуває та розмиває кордони економічної сутності поняття інновації. Також слід зауважити, що застосування такої концепції визначення інновацій викликає перешкоди при проведенні аналітичної діяльності спрямованої на дослідження цієї сфери економічної системи держави. Так певна питома вага товарів, послуг, методів та процесів що подаються під видом інновацій за своєю суттю не є такими, бо нові лише для підприємства чи організації. Як наслідок перепони для формування та функціонування системи державного регулювання інноваційної діяльності і ведення ефективної інноваційної політики. Таким чином доцільно сформувати чітку та комплексну класифікацію інновацій, яка дасть змогу розмежувати складові даного визначення в межах його економічної сутності.

В ході аналізу було виділено ключові критерії за якими доцільно зробити класифікацію. Результати розподілу видів інновацій за даними ознаками наведено на рисунку 1.

З огляду на те, що вище було вирішено розмежувати поняття інновації та інноваційний процес, а також дотримуючись визначення інновації, як кінцевого результату визначимо сутність терміну інноваційний процес.

Інноваційний процес – це сукупність послідовних дій спрямованих на ідею та її поетапне перетворення у принципово новий товар, послугу, метод, процес, тощо, а також їх реалізація з метою отримання соціально-економічного ефекту та конкурентних переваг у сфері застосування інновації.

Графічне відображення розуміння та функціонування інноваційного процесу представлено на рисунку 2.

Початок послідовних дій інноваційного процесу це формування потреби під впливом суспільства та технологічних можливостей. Логічним відкликом на наявність певної потреби суспільства чи виробництва є поява ідеї реалізація якої задовольнить їх. Наступні ланки інноваційного процесу націлені на послідовне якісне перетворення сформульованої ідеї до стану інновації з наступною її реалізацією для отримання соціально-економічного ефекту.

Найбільш широким та комплексним терміном у понятійному полі відносно інновацій є інноваційна діяльність. Існує багато підходів стосовно визначення сутності цього визначення. Розглянемо деякі авторські тлумачення інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність – це діяльність щодо розробки, виробництва, продажу і використання результатів інноваційних розробок [11].

Інноваційна діяльність – комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових, комерційних заходів щодо розроблення новацій, їх впровадження та розповсюдження [12].

Рис.1. Класифікація інновацій за ключовими критеріями

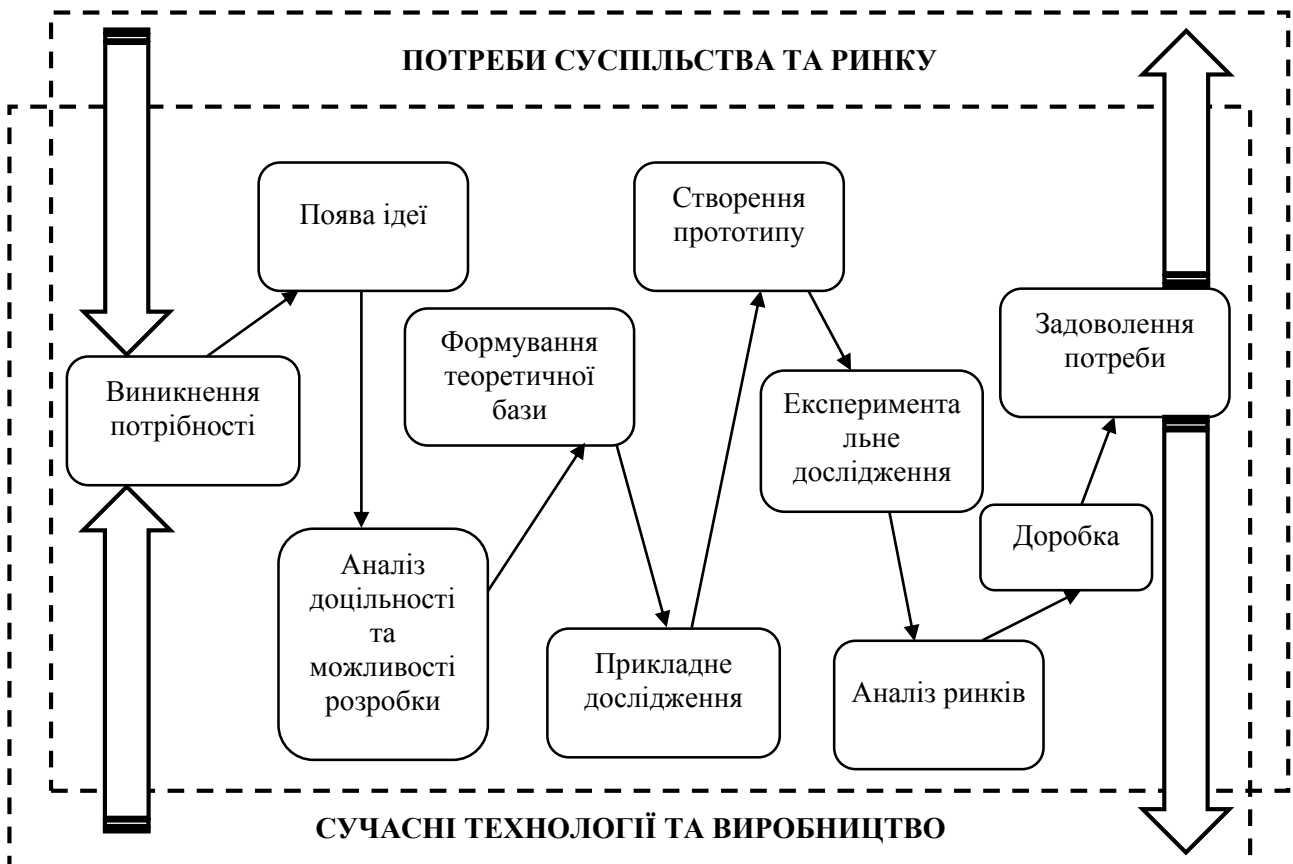

Рис.2. Механізм функціонування інноваційного процесу

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [4].

З точки зору практичної складової визначення наведені вище розкривають значимість інноваційної діяльності. Проте інноваційна діяльність – це складна багатофакторна категорія, економічну сутність якої не можливо відобразити лише з позиції лише практичного аспекту.

Таким чином, інноваційна діяльність – це сукупність управлінських та організаційних дій, спрямованих на ефективне використання інноваційного потенціалу для одержання конкурентних переваг та/або соціально-економічного ефекту шляхом формування, реалізації та інтеграції інноваційних процесів в межах економічної системи, а також контроль за їх внутрішніми та зовнішніми результатами.

Для більшого розуміння сформульованого вище визначення його візуалізацію представлено на рисунку 3.

Рис.3. Концептуальний підхід до визначення економічної сутності інноваційної діяльності

Враховуючи той факт, що в ході визначення сутності інноваційної діяльності вживалося поняття інноваційний потенціал, доцільно сформулювати розуміння цього терміну.

Інноваційним потенціалом необхідно розглядати комплексну характеристику спроможності економічної системи до інноваційної діяльності та розвитку, використовуючи для цього усі необхідні ресурси, що є в наявності [13].

Інноваційний потенціал – сукупність ресурсів та можливостей, необхідних для вирішення принципових питань створення, впровадження та поширення ефективних, якісних новачій, враховуючи сучасні трансформаційні економічні процеси та аспекти розвитку суспільства [14].

Окрім наведених вище тлумачень існують підходи, що ототожнюють інноваційний потенціал із науково-технічним потенціалом. На наш погляд, ці підходи не є коректними адже науково-технічний потенціал є лише одним із структурних елементів інноваційного потенціалу поряд з кадровим, матеріально-технічним, фінансовим та інформаційним аспектом.

Висновки. Узагальнюючи викладений матеріал, визначимо ключові результати дослідження. Серед великої кількості підходів, що існують відносно визначення інновації обрано та удосконалено розуміння терміну інновації як кінцевого результату. Було проведено розподіл інновацій за видами з урахування наступних критеріїв: рівень планування; період реалізації; ступень новизни; кінцева орієнтація; масштаб новизни; тип інновацій; імпульс виникнення; сфери розробки та застосування. Визначено, що інноваційний процес це сукупність послідовних дій спрямованих на розвиток ідеї. Сформовано авторське тлумачення інноваційної діяльності як складної, системної, комплексної та багатофакторної категорії.

Література

1. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: Дослідження підприємницького прибутку, капіталу, кредиту, проценту та циклу кон'юнктури/ Й.А. Шумпетер. – М.: Прогрес, 1982. – 456с.
2. Друкер П. Класичні роботи по менеджменту/ Питер Друкер: Пер. з англ. – 2-ге вид. – М.: ООО «Юнайтед Пресс», 2010. – 220с.
3. Котлер Ф. Основи маркетингу/ Філіп Котлер: Пер. с англ. – 2-ге вид. – М.; СПб.; К.: Вид. дім «Віальямс», 1999. – 1152 с.
4. Про інноваційну діяльність: Закон України [Електронний ресурс]: 04.07.2002 № 40-IV, редакція від від 05.12.2012 на підставі 5460-17// Законопроекти/ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: монографія/ П.С. Харів. – Тернопіль : «Економічна думка», 2003. – 326 с.
6. Мазнев Г.Є. Інновації: теоретико-еволюційні аспекти / Г.Є. Мазнев// Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2015. – Вип. 162. – С. 56-63.
7. Задорожнюк Н.О. Дослідження та розвинення економічної сутності терміну «інновація» / Н.О. Задорожнюк // Економічний форум. – № 1. – 2015. – С. 8-13.
8. Янченко З.Б. Удосконалення термінологічних підходів щодо визначення поняття «інновація» / З. Б. Янченко // Проблеми економіки. – № 2. – 2013. – С. 196-200.
9. Помірча О.М. Необхідність впровадження інноваційної діяльності як рушійної сили економічного розвитку суб'єктів господарювання / О.М. Помірча // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск 5. – 2015. – С. 568-572.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. – К.: Інформ.-вид. центр Держстату України, 2015. – 255 с.
11. Даньків Й.Я. Інновації: становлення, політика та сучасні стратегічні тенденції розвитку/ Й.Я. Даньків, М.Я. Остап'юк, Н.З. Яцишин// Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – Випуск 1 (42). – 2014. – С.113-119.
12. Романчик Т.В. Теорія інновації: дослідження понятійного апарату/ Т.В. Романчик // Бізнес-Інформ. – 2014. – №10. – С. 138-142.
13. Карінцева В.Г. Теоретичні аспекти визначення сутності інноваційного потенціалу/ О.І. Карінцева, П.С. Матвеев // Механізм регулювання економіки. – 2015. – № 2. – С. 23-30.
14. Дикань О.В. Удосконалення сутності та структури інноваційного потенціалу/ О.В. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. – № 50. – 2015. – С. 282-285.

References:

1. Shumpeter Y.A. (1982) Theory of Economic Development: Studies of business profits, capital, credit, interest and cycle conditions. Moscow: Progres (in Rus.).
2. Druker P. (2010) Classic work of management. Moscow: ООО «Yunayted Press» (in Rus.).
3. Kotler F. (1999) Fundamentals of marketing. Moscow: Viyalams (in Rus.).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2012) About innovative activity (Decree). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Hariv P.S. (2003) Innovative activities of enterprises and economic evaluation of the innovation process. Ternopil: Ekonomichna dumka (Economic thought) (in Ukr.).

-
6. Maznev G.E. (2015) Innovation: theoretical and evolutionary aspects. *Visnik Harkivskogo natsionalnogo tehnicnogo universitetu silskogo gospodarstva imeni Petra Vasilenka (Journal of Petro Vasilenko Kharkov National Technical University of Agriculture)*, 162, 56-63 (in Ukr.).
  7. Zadorozhnyuk N.O. (2015) Research and expansions of the economic substance of the term “innovation”. *Ekonomichnyi forum (Economic forum)*, 1, 8-13 (in Ukr.).
  8. Yanchenko Z. B. (2013) Improving terminological approaches to the definition of «innovation». *Problemi ekonomiki (Problems of Economics)*, 2, 196-200 (in Ukr.).
  9. Pomircha O.M. (2015) Needs of introduction of innovation as the driving force of modern economic development entities. *Globalni ta natsionalni problemi ekonomiki (Global and national economic problems)*, 5, 568-572 (in Ukr.).
  10. State Employment Service of Ukraine (2015) *Scientific and Innovative activity in Ukraine in 2014*. Kiev: Inform.-vid. tsentr Derzhstatu Ukrainy (in Ukr.).
  11. Dankiv Y.Ya. (2014) Innovation: development, policy and strategic trends of modern. *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo universitetu. Seriya Ekonomika. (Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Economy Series)*, 1 (42), 113-119 (in Ukr.).
  12. Romanchik T. V. (2014) Innovation Theory: research of conceptual apparatus. *Biznes Inform (Business inform)*, 10, 138-142 (in Ukr.).
  13. Karintseva V.G. (2015) Theoretical aspects of defining the essence of innovative potential. *Mehanizm reguluvannya ekonomiki (Mechanism of regulation of the economy)*, 2, 23-30 (in Ukr.).
  14. Dikan O.V. (2015) Improving the nature and structure of innovative potential. *Visnik ekonomiki transportu i promislovosti (Journal of economy and transport industry)*, 50, 282-285 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2016.

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ

Бабич Д.В., доктор економічних наук, професор

Бабич С.М., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено сукупність інструментів регулювання зайнятості та напрямів проведення державної політики становлення і розвитку трудового потенціалу України. Зібрано та проаналізовано данні, які характеризують рівень безробіття та роботу державної служби зайнятості. Визначено, що ефективна організація регулювання зайнятості припускає створення механізму регулювання та управління безробіттям, забезпечення балансу на ринку праці та збільшення зайнятості. Також розроблено рекомендації, які спрямовані на підвищення ефективності державної політики зайнятості, застосування інструментарію забезпечення збалансованості інтересів держави і громадян з приводу задоволення потреб у роботі

Ключові слова: інструменти регулювання зайнятості, управління безробіттям, ринок праці державна служба зайнятості, державна політика зайнятості, трудовий потенціал України

Постановка проблеми. Економічний розвиток країни, соціальна стабільність у значній мірі залежить від рівня зайнятості населення. Тому у зв'язку з цим формування сучасного механізму забезпечення зайнятості населення є вкрай актуальною. На сучасному етапі розвитку України відсутні механізми формування ефективної державної політики зайнятості, яка забезпечує узгодженість інтересів усіх верств населення та збалансованість суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню теоретичних засад та розробці практичних заходів формування сучасних підходів забезпечення зайнятості населення присвятили свої праці українські вчені В. Геєць, О. Амоша, Ю. Бажал, Д. Богиня, О. Грішнова, Т. Заяць, Е. Лібанова, У. Садова, Л. Семів, О. Волкова та ін. Але яскрава палітра поглядів з приводу регулювання зайнятості так й залишається остаточно не завершеною.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування і розробка рекомендацій з удосконалення системи державного регулювання зайнятості населення.

Основні результати дослідження. Сучасний етап розвитку економіки України передбачає в якості одного з шляхів економічного зростання перебудову управління різними структурами, підприємствами, організаціями й зайнятістю населення. Важлива роль у цьому процесі відведена науковому обґрунтуванню та прогнозуванню політики зайнятості населення, створенню ефективного й цивілізованого ринку праці. Зайнятість та ринок праці є пріоритетними напрямками загальноекономічних процесів і виступають активним інструментом розв'язання економічних задач. Ринок праці пов'язаний з такими економічними категоріями, як зайнятість населення та безробіття. Ці категорії мають найбільший вплив на весь комплекс трудових відносин.

Підвищений науковий та практичний інтерес спостерігається до змін, що відбулися на ринку праці в умовах ринкових відносин, бо вони безпосередньо зачіпають всі категорії населення України. В цих умовах формується нова модель трудових відносин, яка по-різному впливає на різні категорії працівників, на їх взаємовідносини з різними соціальними групами. Ось чому організаційно-економічний механізм управління зайнятістю населення в сучасних умовах переходу до ринку є актуальною науковою проблемою.

Зайнятість населення країни та її регіонів є важливим параметром розвитку економіки, суспільства та рівня життя населення країни. Відображаючи стан розвитку ринку праці, зайнятість є чинником який виражає міру інтеграції населення в економічне життя держави, рівень і ступінь задоволення суспільних та особистих потреб.

Зайнятість населення – це суспільно-корисна діяльність громадян, що не суперечить законодавству і що приносить їм, як правило, заробіток чи трудовий дохід.

Основними принципами зайнятості є:

- добровільність зайнятості – незайнятість громадян не є підставою для їх притягнення до адміністративної або іншої відповідальності;
- відповідальність держави за створення умов для реалізації прав громадян на працю й вільно обрану зайнятість;
- заохочення роботодавців, які створюють нові робочі місця;
- комплексний підхід до вирішення проблем зайнятості – координація зусиль органів влади всіх рівнів, взаємодія механізмів державного регулювання та ринкового саморегулювання, соціальний захист у сфері зайнятості населення [1].

Економічно активне населення за статусом зайнятості підрозділяється на п'ять груп:

- наймані працівники;
- працюючі на індивідуальній основі;
- роботодавці;
- неоплачувані працівники сімейних підприємств;
- особи, які не класифікуються за статусом зайнятості [1].

Структура зайнятості певною мірою відображає загальну структуру економіки та змінюється значною мірою під впливом її змін. Важливість аналізу структури зайнятості полягає в тому, що вона відображає в єдності соціальні, економічні, демографічні, етнічні і навіть екологічні аспекти життя суспільства. З цієї точки зору слід мати на увазі не тільки кількісні характеристики кожної ланки структури зайнятості, але і їх якісну визначеність, особливе місце й ставлення до відтворення життя суспільства [2].

Всі ці ланки структури зайнятості не існують окремо одна від одної, вони існують у сукупності та присутні в зайнятості як єдине ціле. Наприклад, структура зайнятості за віком та статтю міститься в професійно-кваліфікаційній, галузевій, соціальній та в інших структурах. Разом з цим, всі ланки структури зайнятості, в певному відношенні, автономні й мають самостійне значення.

Соціальна структура зайнятості населення віддзеркалює класову структуру суспільства, яка змінюється разом з переорієнтацією суспільного устрою. Так чи інакше, визнаються реально існуючими відмінності між окремими групами зайнятого населення за ознаками соціальної нерівності, породжуваної диференціацією товаровиробників, ринковою діяльністю на дуже багатих, просто багатих, осіб середнього достатку, нижче середнього достатку, бідних і навіть тих, хто опиняється за межею бідності [3].

В Україні фактично домінує формування нижчого класу, спосіб життя й розміри доходів якого на рівні або за межею бідності. Ті категорії зайнятого населення, які в ринкових країнах утворюють середній клас, в Україні виявилися в складі нижчого класу. Якщо в країнах з регульованою ринковою економікою у складі вищого класу домінують середні та великі верстви, то в Україні їх пригнічує олігархія, фактично гальмуючи формування нормального повнокровного середнього класу.

Таким чином, одразу ж можна виділити дві загальні найбільш великі ланки структури регулювання зайнятості за критерієм власності:

- державні органи влади та економіки;
- приватний сектор економіки.

Ці дві ланки існують у будь-якому суспільстві і у всіх країнах, але їх співвідношення, пристрій та масштаби різні. З переходом України до ринкової капіталістичної економіки, радянська державно-приватна структура зайнятості перетворюється таким чином, що стрімко зменшується зайнятість в державних структурах та різко зростає зайнятість в приватному секторі, особливо в комерційних структурах, де застосовують найману працю.

Ринок праці був і залишається одним із найбільш чутливих у соціальному плані ринків. Будь-які зміни, що відбуваються на ньому, створюють безпосередній суспільний резонанс і можуть приводити до соціального напруження. Тож основними напрямками подальшого дослідження мають бути: визначення критеріїв суспільної прийнятності змін у діяльності служби зайнятості щодо втручання

у функціонування ринку праці та забезпечення заходів індикативного втручання в діяльність підприємств щодо поліпшення окремих складових роботи з персоналом з метою поліпшення ефективності використання трудового потенціалу [4].

Структура зайнятості вказує на такі важливі показники економічного розвитку, як:

- рівень освоєння багатих природними ресурсами територій залежно від їх простоти та доступності;
- ступінь використання трудового потенціалу в природно-економічних умовах, характерних для окремих територій;
- економічна активність населення;
- кількість зайнятого населення, його питома вага.

Протягом останніх років в економіці та політичному житті України відбулися трансформаційні процеси, так на 1 січня 2015 року з 45245,9 тис. постійних жителів країни міське населення становило 31081,0 тис. осіб (68,69 %), сільське – 14164,9 тис. осіб (31,31 %), на 1 червня 2015 року – відповідно 29460,4 тис. осіб (68,79 %) і 13365,4 тис. осіб (31,21 %).

Регрес галузевої структури зайнятості викликаний кризовим станом економіки, та пов'язаний з об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Істотно скорочується зайнятість у всіх без винятку видів економічної діяльності 19314,2 тис. осіб у 2013 проти 18073,3 тис. осіб у 2014 (табл. 1). Спостерігається абсолютне та відносне скорочення зайнятості в промисловості (3389,0 та 3091,4 тис. осіб відповідно) й будівництві, науці та науковому обслуговуванні. Разом з тим знизилася зайнятість у таких галузях, як торгівля і громадське харчування, збут і заготівля, кредитування, фінанси й страхування.

Таблиця 1. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2014 рр. (тис осіб) [5]

Сфера діяльності	2012	2013	2014
Сільське, лісове та рибне господарство	3308,5	3389,0	3091,4
Промисловість	3236,7	3170,0	2898,2
Будівництво	836,4	841,1	746,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4160,2	4269,5	3965,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1150,9	1163,6	1113,4
Тимчасове розміщення й організація харчування	326,7	328,9	309,1
Інформація та телекомунікації	297,9	299,9	284,8
Фінансова та страхова діяльність	315,8	306,2	286,8
Операції з нерухомим майном	322,2	314,3	286,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	504,1	493,6	456,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	343,9	343,3	334,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1003,6 ²	962,3	959,5 ²
Освіта	1633,2	1611,2	1587,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1181,4	1171,8	1150,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	225,6	226,5	221,2
Інші види економічної діяльності	414,3	423,0	382,2
Усього зайнято	19261,4	19314,2	18073,3

¹ Без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

² Враховано кількість тимчасових працівників, які були залучені до підготовки та проведення виборів: у 2012 році – до Верховної Ради України; у 2014 році – Президента України та до Верховної Ради України. Відповідно до методології зазначена кількість зайнятих розраховано як середня за рік

За даними держкомстату (табл. 2) кількість економічно активного населення віком 15-70 років у 2014р., порівняно з 2013р., зменшилась на 4,3% і становила 19,9 млн. осіб, з них 19,0 млн. осіб (95,6%)

були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян 18,1 млн. осіб, або 90,7%, були зайняті економічною діяльністю, а решта – 1,8 млн. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні.

Як видно з таблиці рівень економічної активності населення віком 15-70 років зменшився з 64,9% у 2013р. до 62,4% у 2014р. Кількість зайнятого населення віком 15-70 років у 2014 р., порівняно з 2013 р., зменшилась на 1,2 млн. осіб, або на 6,4%, та становила 18,1 млн. осіб, з яких особи працездатного віку становили 17,2 млн., або 95,1%.

Рівень зайнятості населення віком 15-70 років відповідно зменшився за зазначений період з 60,2% до 56,6%, а в населення працездатного віку – з 67,3% до 64,5%. Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15-70 років у 2014 р., порівняно з 2013 р., збільшилася на 337,2 тис. осіб, або на 22,3%, та становила 1,8 млн. осіб. Збільшення кількості безробітного населення віком 15-70 років відбулося в основному за рахунок осіб працездатного віку (на 336,8 тис. осіб, або на 22,3%). Рівень безробіття населення віком 15-70 років (за методологією МОП) у цілому по Україні, порівняно з 2013р., збільшився на 2,0 в.п. та становив у 2014р. 9,3% економічно активного населення зазначеного віку (серед населення працездатного віку – 9,7%).

Дані тенденції відбуваються на тлі значного погіршення фінансового стану промислових підприємств, а також прогресуючого старіння основних виробничих фондів. Крім того, в межах існуючої моделі темпи деградації науково-промислового потенціалу промисловості перевищують темпи відтворення у 2-6 разів. Необхідно відзначити, що ринок праці інерційний, і його реакція завжди запізнюється по відношенню до динаміки економічних перетворень.

Для підвищення зайнятості населення необхідний розвиток малого підприємництва, для якого необхідно створити сприятливі умови і всіма зусиллями сприяти збільшенню питомої ваги малого та середнього бізнесу в різних галузях економіки. Тому доцільне залучення іноземних інвестицій і технічної допомоги для підтримки розвитку малого підприємництва. В даний час розроблені програми по кредитуванню суб'єктів малого підприємництва, проводяться роботи по організації системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємств малого бізнесу, що буде сприяти зростанню кількості суб'єктів малого підприємництва і, отже, збільшенню числа зайнятого населення.

Таким чином, зайнятість населення можна забезпечити в результаті економічного зростання, що дозволяє безпосередньо підвищити попит на працю, розвиток малого підприємництва, створення тимчасових робочих місць, при цьому знижуючи рівень безробіття і зменшуючи соціальну напругу, впроваджувати політику субсидування підприємств і організацій, які сприяють найму безробітних або підготовці на вільні робочі місця при наявності гарантій, що студенти будуть вчитися новим професіям, а безробітні будуть закріплені в штаті підприємства після закінчення субсидії.

В даний час цілком можливо здійснити ряд заходів соціально-економічної політики, які забезпечують зниження напруженості на ринку праці. До них, в першу чергу, відноситься протекціоністська політика, що захищає національних виробників і споживачів від іноземних конкурентів, чинна з допомогою засобів митної, валютної та кредитної політики, активна зовнішньоекономічна політика, що стимулює експорт товарів і розвиток малого, сімейного бізнесу, що сприяє зниженню безробіття.

Практика зарубіжних країн показує, що даний метод регулювання ринку праці досить ефективний, оскільки він дає можливість не тільки реагувати на структурні зміни в економіці, але і сприяти їх ліквідації.

У зв'язку з науково-технічним прогресом відбувається перерозподіл робочої сили (трудових ресурсів) за кордоном та зміна структури зайнятості населення. При цьому зростання автоматизації виробництва сприяє скороченню чисельності трудових ресурсів на підприємствах і в організаціях та інтелектуалізації праці робітників. Звідси виникає приріст безробітних громадян, яким не тільки необхідно надати спеціальні умови для продовження трудової діяльності, але й забезпечити їх потреби на час пошуку роботи (забезпечити соціальну та матеріальну підтримку).

Таблиця 2. Основні показники ринку праці (річні дані)¹[5]

Рік	Економічно активне населення				у тому числі							
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
					в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2010	20 894,1	63,6	19 164,0	71,9	19 180,2	58,4	17 451,5	65,5	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	20 893,0	64,2	19 181,7	72,6	19 231,1	59,1	17 520,8	66,3	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	20 851,2	64,5	19 317,8	72,9	19 261,4	59,6	17 728,6	66,9	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	20 824,6	64,9	19 399,7	72,9	19 314,2	60,2	17 889,4	67,3	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	19 920,9	62,4	19 035,2	71,4	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5

¹ Дані за 2010-2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015 рік – також без частини зони проведення антитерористичної операції

З метою вирішення державної проблеми зайнятості населення та поліпшення якісного складу кадрів, на підприємствах практикуються курси навчання, підвищення кваліфікації, професійні підготовки та перепідготовки кадрів. Таким чином, одним з напрямків підвищення зайнятості населення за кордоном є система навчання і перенавчання кадрів.

Тому за кордоном, як на державному, так і на підприємницькому рівні, значне місце відводиться навчанню персоналу (не тільки управлінських кадрів, фахівців і службовців, але і основних/допоміжних робітників, а також молодшого обслуговуючого персоналу). На державному рівні й рівні управління регіонами створюються програми, спрямовані на підтримку підприємницьких та корпоративних структур в частині навчання власних трудових ресурсів, а також в частині сприяння навчанню тимчасово незайнятих (безробітних) трудових ресурсів.

Дана ситуація викликала розвиток підрозділів на базі зарубіжних компаній, що займаються перепідготовкою та навчанням кадрів. Крім власних підрозділів, компанії використовують послуги спеціалізованих фірм. У країнах західної Європи характерним явищем можна назвати часту зміну робочих місць. Дана ситуація обумовлена збільшенням кількості скорочених співробітників через автоматизацію виробництва.

Взагалі, для більшості розвинених в економічному й соціальному плані країн характерна децентралізація трудового права та регламентація зайнятості населення в національних економіках. Багато в чому це можна розглядати як позитивний аспект, оскільки це забезпечує гнучкість ринку праці та політики щодо забезпечення зайнятості. Але, з іншого боку, децентралізація трудового права несе в собі ризики диференціації прав та обов'язків працівників, а також дискримінації окремих категорій робітників на різних підставах (від статевовікових до національних та расових).

Подальший розвиток сучасної економіки багато у чому залежить від використання людських ресурсів. Ефективне використання всіх людських здібностей, а особливо творчих, багато в чому залежить від стану ринку праці. У сучасному світі актуальність даної теми підтверджується даними, згідно за якими 90% зайнятого населення становлять наймані працівники, фінансовий стан яких залежить переважно від заробітної плати.

На Україні негативні тенденції розвитку ринку праці виявляються у високому рівні безробіття, істотній територіальній диференціації у сфері зайнятості, розбалансованості між вільними робочими місцями та необхідним рівнем кваліфікації та ін.

Будучи складовою частиною ринкової економіки, ринок праці являє собою механізм узгодження інтересів роботодавців та найманої робочої сили. Виділяються дві основні соціально-економічні функції ринку праці: розподіл людських ресурсів згідно з альтернативними видами діяльності (за професіями, галузями, підприємствами, територіями); розподіл доходів у формі окладів, заробітної плати, підприємницького прибутку та ін.

Ринок праці промислово розвинених країн характеризується:

- інституційними, закріпленими відповідними економічними й правовими нормами рівності сторін у «працівник-роботодавець»;
- регулюванням відносин у сфері праці;
- створенням, поряд з державним регулюванням, нових та зміцненням вже існуючих відповідних соціальних інститутів, пов'язаних з формуванням трудового потенціалу, забезпеченням необхідних умов для безперервного розвитку партнерів у відносинах «працівник-роботодавець»;
- розвитком спеціальних заходів захисту від безробіття та її тривалих наслідків [6].

Зайнятість, створена завдяки політиці на ринці праці, може опинитися зайвою з точки зору зростання ефективного попиту. Якщо витрати на додаткову зайнятість будуть перевищувати витрати на допомоги по безробіттю, то ця зайнятість буде не результативною та для її збереження будуть потрібні субсидії або спеціальний механізм захисту.

Таку зайнятість можна вважати замаскованим безробіттям. Основним фактором прихованого безробіття є низька ефективність організації виробництва та самої праці. Більш високий рівень

ефективного попиту призведе до переміщення людей на робочі місця з більш високою продуктивністю. Держава регулює й питання затримок заробітної плати. Найбільш поширений вид відповідальності за користування чужими грошовими коштами, внаслідок їх неправомірного утримання – сплата відсотків на суму цих коштів.

Таким чином, за невідповідність ринку праці приходиться розплачуватися в перспективі загальним спадом економічної динаміки, дефіцитом бюджету, додатковою грошовою емісією та ін. Це призвело до усвідомлення того факту, що потрібно не боротися за повну зайнятість, а розробляти на державному рівні заходи з регулювання її рівня та адаптації робочої сили до мінливих під впливом науково-технічного прогресу умов виробництва. Державне регулювання зайнятості включає пасивні й активні заходи. До пасивних заходів відносяться всі грошові виплати безробітним, програми допомоги бідним, сімейні допомоги та ін.

Для розвитку української економіки, на сучасному етапі, вкрай необхідно враховувати проблеми стану ринку праці та зайнятості населення, тому що завдяки раціональному використанню трудового потенціалу можна провести певні зміни на краще.

Ринок праці та зайнятість населення посідають особливе місце в системі ринкових відносин держави. Більшість економічних, соціальних, демографічних явищ ринкової економіки, прямо або опосередковано, повністю або частково, відображають процеси, що відбуваються на ринку праці. Будучи невід'ємною ланкою сучасної економіки, ринок праці відіграє важливу роль у системі відтворення та у забезпеченні безперервності процесу відтворення такого важливого товару як робоча сила. Саме в цьому полягає економічна сутність ринкових процесів [7].

Система заходів щодо регулювання безробіття в Україні включає певні дії (табл. 3). У зв'язку з цим доцільно було б особливу увагу приділити саме гендерним проблемам зайнятості. Кінець другого тисячоліття був ознаменований новими тенденціями в області зайнятості, пов'язаними з глобалізацією і технологічним комплексним прогресом. Посилюється конкуренція та економічні досягнення, які є результатом комбінованих сил глобальної економічної інтеграції та технологічного прогресу, що можуть призвести до нестабільності й труднощів у збереженні зайнятості великих сегментів національної робочої сили.

Таблиця 3. Система заходів щодо регулювання безробіття в Україні

№ з/п	Найменування заходу
1.	Розвиток розгалуженої системи державної служби зайнятості, професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів.
2.	Надання підприємцям субсидій, премій та податкових пільг для найму додаткової робочої сили або переведення частини працівників на скорочений робочий день.
3.	Державну підтримку нетрадиційних сфер зайнятості.
4.	Стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили.
5.	Залучення приватного (як вітчизняного, так і іноземного) капіталів в райони зі стійким рівнем безробіття.
6.	Регулювання можливості працевлаштування за кордоном, приєднання України до міжнародного ринку праці, стимулювання осіб, що отримують державну допомогу, до пошуку робочих місць.
7.	Збільшення кількості стажистів у системі професійної освіти.
8.	Введення в дію запасів невстановленого устаткування та підвищення коефіцієнта змінності його в цілому.
9.	Заходи щодо квотування робочих місць для представників найуразливіших груп на ринку праці, безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес.
10.	Організацію регіональними або місцевими органами влади у кооперації з окремими підприємствами або закладами соціальних (громадських) робіт тощо.

Крім того, процеси глобалізації нерозривно пов'язані з перебудовою від індустріального типу розвитку до постіндустріального, основаного на широкому використанні в усіх сферах життя інформаційних технологій, інтелектуалізації праці. Зміни у структурі зайнятості, пов'язані з переходом до постіндустріального типу розвитку, що радикально змінює менталітет працівників. Відбувається трансформація системи цінностей сучасної людини, переорієнтація з матеріальних пріоритетів розвитку на нематеріальні.

Інтелектуальна оснащеність інструментами та інформатизація економіки та суспільного життя вимагає високоосвічених та висококваліфікованих працівників. У зв'язку з цим, у сучасних умовах при проведенні державної політики підвищення зайнятості зростає значимість інвестування, підвищення кваліфікації та професійної підготовки робочої сили.

Тому для забезпечення ефективної структури зайнятості у виробництві необхідно проведення структурної перебудови матеріального виробництва відповідно до вимог ринкової економіки, розвиток науково-технологічного потенціалу, а також впровадження сучасного менеджменту та підвищення рівню кваліфікації працівників.

На початковому етапі реформ на Україні, державна підтримка окремих галузей економіки була сконцентрована, в основному, на сільському господарстві та вугільній промисловості, тобто на галузях, які не забезпечують постіндустріальний розвиток економіки. Структурна перебудова матеріального виробництва передбачає напрям обмежених інвестиційних ресурсів на вугільну промисловість, видобуток залізної руди, чорну металургію та інші безперспективні галузі, а у ті галузі машинобудування, котрі виробляють високотехнологічну продукцію або можуть швидко освоїти її випуск – галузева структура економіки передбачає принципову зміну галузевої структури інвестицій, що є переорієнтацію інвестицій у сферу матеріального виробництва.

Таким чином, можна з достатньою впевненістю стверджувати, що в Україні існують величезні можливості для розширення зайнятості, тому механізм регулювання ринку праці має постійно вдосконалюватися в ув'язці із системою основних макроекономічних показників, які використовуються в практиці державного регулювання.

Сучасний економічний розвиток характеризується диспропорційністю і нестабільністю. Глобальна економічна криза виявила суперечності, що нагромаджувалися останніми десятиліттями і не мали достатнього наукового усвідомлення. Внаслідок цього розвиток суспільства став набувати кризового характеру. Не тільки несподівані падіння економіки, банкрутства, зростання безробіття, зниження доходів, економічна неспроможність цілих країн, а й деструкція культури, моральна деградація, посилення протестних настроїв стали ознаками сучасного розвитку подій. Усе більш наполегливо і політично оформлено звучать заклики до подолання нерівності та забезпечення справедливості. У цих умовах проблема забезпечення справедливості та усталеності соціально-економічного розвитку виходить на перший план, потребує невідкладного теоретичного осмислення і практичного вирішення [8].

Саме спостерігаючи тенденції, які відбуваються на ринку праці та в економіці в цілому, ми можемо засвідчити, що необхідна модернізація механізмів реалізації державної політики на ринку праці, та впровадження інноваційних методів та інструментів державного регулювання у сфері зайнятості населення.

Тому для забезпечення ефективної структури зайнятості у виробництві необхідно проведення структурної перебудови матеріального виробництва відповідно до вимог ринкової економіки, розвиток науково-технологічного потенціалу, а також впровадження сучасного менеджменту та підвищення рівню кваліфікації працівників.

Крім того, особливу увагу при проведенні сучасної політики підвищення зайнятості слід звернути на розвиток та підвищення якості трудового потенціалу. У зв'язку з цим очевидна необхідність вживання заходів, спрямованих на поліпшення загальноосвітньої та кваліфікаційної підготовки, особливо з урахуванням наявних диспропорцій на ринку праці, перетворення навчання й перенавчання працівників у постійний процес.

У сучасному світовому співтоваристві спостерігається все більш злагоджене розуміння того, що соціально-економічний прогрес визначається не стільки матеріально-технічною базою виробництва, а тими якісними та структурними зрушеннями, що напряму й безпосередньо визначаються людським чинником. На жаль, нині в Україні існують реальні перешкоди, які фактично перешкоджають людському розвитку та не надають можливостей для підвищення добробуту домогосподарств, а наявні життєві умови не задовольняють загальносвітових стандартів у таких сферах: рівень добробуту, верховенство неупередженого законодавства, демократія, екологічна безпека [9].

Можливості регулювання в межах регіональних ринків є націленим на селективну територіальну дію і виступають провідником напрямів державної політики в поєднанні з урахуванням специфіки регіонального розвитку [10]. Відповідно можна вважати, що ефективна зайнятість можлива, тільки при узгодженні регіональних і загально державних інтересів та використанні відповідних інструментів.

Висновки. Таким чином дослідження сучасного стану безробіття свідчить про незадовільний стан використання заходів та механізмів забезпечення зайнятості населення України. На сьогодні в Україні виникла необхідність формування ефективної політики зайнятості, з використанням адекватних заходів активізації населення, які повинні враховувати зміни в економічному, соціальному та політичному житті країни.

Безробіття спричиняє за собою як громадські, так і економічні наслідки. У прогресивних умови політика країни має бути орієнтована на досягнення і укріплення ефективної зайнятості, яка допускати безробіття в суспільно застосовних межах. Державна політика зайнятості – це система механізмів та заходів державного впливу на соціально-економічний розвиток суспільства в цілому і кожного з його членів зокрема. Зараз в Україні функціонує законодавча база, яка здійснює державний механізм регулювання зайнятості. У законі України «Про зайнятість населення» прописані головні програми по регулюванню зайнятості, завдяки яким уряд зобов'язаний забезпечити народонаселення роботою. Щоб ці заходи були задіяні, нам потрібно щодня удосконалити законодавчу базу і механізм державного регулювання.

Реалізація напрямів удосконалення політики зайнятості сприятиме вирішенню головних цілей забезпечення розвитку загальної економічної системи держави. Тому розробка сучасних програм забезпечення зайнятості населення та удосконалення механізму регулювання ринку праці повинно спиратися на моніторингові та фундаментальні дослідження сучасного стану розвитку, та визначеному рівню соціально-економічної ефективності.

Література

1. Міненко В.Л. Порівняльний аналіз світових моделей державного регулювання економіки та ринку праці / В.Л. Міненко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 519 с.
2. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятість / В.М. Петюх. – К. : МАУП, 2011. – 120 с.
3. Лукьянов А.С. Потребность – занятость – управление: методологические проблемы исследования и оптимизации / А.С. Лукьянов. – Таллинн: ТПР, 2010. – 141 с.
4. Ядранський Д.М. Роль служби зайнятості в системі соціального регулювання ринку праці / Д.М. Ядранський // Ринок праці та зайнятість населення. – 2009. – № 2. – С.21-24.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин (УНІАН) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua>.
7. Дружиніна В.В. Механізм державного регулювання ринку праці : теоретичний аспект / В.В. Дружиніна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 4. – С. 67-71.
8. Геєць В.М. Політекономічні й інституційні засади справедливості та усталеності соціально-економічного розвитку / В.М. Геєць А.А. Гриценко // Європ. вектор екон. розвитку. – 2012. – №2(13). – С. 41-46.
9. Пустовійт Р.Ф. Пріоритетні напрями вдосконалення інституційного середовища розвитку людського потенціалу в Україні / Р.Ф. Пустовійт // Фінансовий простір. – 2013. – №1(9). – С.70-81.

10. Качний О.С. Механізми регулювання ринку праці в Україні / О.С. Качний, Д.Е. Шапоренко // Теорія та практика державного управління. – 2012. – №2(33). – С. 1-6.
11. Филиппова І.Г. Інституціональна пастка: моделювання ринку праці в Україні / І.Г. Филиппова, Г.С. Балахнін // Формування ринкової економіки : збірник наукових праць. – Т.3. – К.: КНЕУ. – 2010. – С. 369-377.
12. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>

References

1. Minenko, V., (2009). Comparative analysis of global models of state regulation of the economy and the labor market. Kharkiv: NADU «Magistr»(in Ukr.).
2. Petyux, V., (2011). The labor market and employment. Kiev: MAUP(in Ukr.).
3. Luk`yanov, A., (2010). The needs - employment - management: methodological problems of the research and optimization. Tallinn: TPR (in Estonia).
4. Yadranskyi D. M. (2009) The role of employment services in the system of social regulation of the labor market. Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia (The labor market and employment), 2,21-24.
5. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>(in Ukr.).
6. Ukrainian Independent Information Agency (UNIAN). Retrieved from <http://www.unian.ua>(in Ukr.).
7. Druzhy`nina, V., (2010). The mechanism of state regulation of the labor market: theoretical aspect. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu (Journal of Khmelnytsky National University), 4(4), 67-71(in Ukr.).
8. Heyets, V., Gritsenko, A., (2012). Political economy and institutional framework for equitable and sustainable socio-economic development. Yevropeys'kyy vektor ekonomichnoho rozvytku (European vector of economic development), 2(13), 41-46 (in Ukr.).
9. Pustoviyt, R., (2013). Priorities improving the institutional environment of human development in Ukraine. Finansovyy prostir (Fiscal space), 1(9), 70-81 (in Ukr.).
10. Kachnyi, E., Shaporenko, D., (2012). Mechanisms of regulation of the labor market in Ukraine. Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya (Theory and practice of public administration), 2(33), 1-6 (in Ukr.).
11. Fylyppova, I., Balahnin, G., (2010). Institutional trap: modeling the labor market in Ukraine. Formuvannya rynkovoyi ekonomiky (Formation of market economy), 3, 369-377 (in Ukr.).
12. Official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine. Retrieved from <http://www.mlsp.gov.ua> (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 21.04.2016.

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇЇ ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Голячук Н.В., кандидат економічних наук, доцент
Луцький національний технічний університет

У статті обґрунтована роль бухгалтерського обліку в процесі управління підприємством. Визначений порядок формування облікової інформації на різних рівнях управління. Акцентована увага на якісних характеристиках інформації та зазначені елементи системи забезпечення якості облікової інформації. Розкрито сутність обліково-аналітичної системи підприємства.

Ключові слова: бухгалтерський облік, інформація, якісні характеристики, обліково-аналітична система.

Постановка проблеми. Успішна діяльність підприємств в умовах ринкових відносин передбачає обов'язкове володіння потрібною інформацією і на її основі вчасне прийняття управлінських рішень. Успіх роботи управлінського персоналу підприємства залежить від того, наскільки вдало вони використовують інформацію як засіб організації процесу виробничої діяльності підприємства та розв'язують питання його фінансового становища. Важлива роль при цьому відводиться бухгалтерському обліку. Наявність своєчасної облікової інформації, забезпечуючи взаємодію різних структурних підрозділів підприємства, дозволяє оперативно стежити за станом зовнішнього середовища та оцінювати внутрішню ситуацію, отримувати інформаційну підтримку при прийнятті рішень, що в результаті підвищує показники діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в дослідження проблем бухгалтерського обліку та забезпечення обліковою інформацією процесу управління внесли українські корифеї бухгалтерської науки: Бутинець Ф.Ф., Пушкар М.С., Саблук П.Т., Сопко В.В., Сук Л.К. Проблеми формування обліково-аналітичної інформації досліджували українські вчені: Безродна Т.М. [1], Пуцентейло П.Р. [2], Реслер М.В. [3], Єршова Н.Ю. [5], Щирська А.Ю. [6], Гарасим П.М. [10], Приймак С.В. [10] тощо. Вивченню якісних характеристик інформації присвячені роботи таких зарубіжних вчених як Х. Ван Грюнінг, М. Коен [7], Т.Д.Поплаухіна [4], Т.В. Зирянова, С.І. Колесніков [8] та інші. Однак питання, пов'язані з використанням облікової інформації ще потребують детальнішого вивчення.

Метою статті є вивчення порядку формування облікової інформації для цілей управління виробничо-господарською діяльністю підприємств та дослідження її якісних характеристик.

Основні результати дослідження. Під інформацією слід розуміти сукупність різних відомостей, що виникають при підготовці виробництва, у процесі виробничо-господарської діяльності, в управлінні цією діяльністю, які можна фіксувати, передавати, перетворювати, зберігати й використовувати для прийняття управлінських рішень та здійснення функцій управління підприємством. Об'єктом відображення інформації є виробничо-господарська діяльність підприємства. Призначення інформації полягає у її використанні для потреб управління, які спрямовані на удосконалення виробництва й самого управління.

Облік є важливою складовою системи управління підприємством. Функцією обліку є оперативність збору та обробки виробничої, комерційної, фінансової та інших видів інформації, забезпечення зацікавлених користувачів об'єктивною інформацією про фінансовий стан і результати діяльності підприємства.

Бухгалтерський облік фіксує і накопичує синтетичну (узагальнюючу) та аналітичну (деталізовану) бухгалтерську облікову інформацію про діяльність господарюючого суб'єкта за певний період. Вона містить відомості про активи організації, про стан майна, джерела його утворення, про зобов'язання, відносини з контрагентами, про формування фінансових результатів, про прибуток та його використання тощо [1].

Облікова інформація формується на таких стадіях: виявлення, реєстрація, накопичення, узагальнення. Процес формування облікової інформації для цілей управління, на нашу думку, можна відобразити у вигляді схеми, поданої на рис. 1.

Рис. 1. Формування облікової інформації на різних рівнях управління, (розроблено автором)

Облікова інформація є ядром інформаційного забезпечення системи управління, об'єднуючи всі господарські процеси та забезпечуючи взаємодію різних структурних підрозділів будь-якого підприємства.

Облікова інформація формується за стандартними формами, котрі регламентовані (бухгалтерська фінансова, податкова та статистична звітність) або розроблені безпосередньо на підприємстві (внутрішня управлінська звітність). До облікової інформації відносяться:

- дані бухгалтерського обліку і звітності;
- дані податкового обліку та звітності;
- дані статистичного обліку та звітності;
- дані управлінського обліку та звітності (графіки і табличні матеріали про виробництво і реалізацію продукції; плани і бюджети, звіти про їх виконання; виробничі норми і нормативи).

До позаоблікових джерел відносяться:

- матеріали різних перевірок – аудиторських та фінансових служб;
- пояснювальні та доповідні записки;
- ділове листування з партнерами, кредиторами;

- матеріали засобів масової інформації, аналітичні огляди;
- матеріали, отримані в результаті особистих контактів;
- фінансову інформацію, що міститься в прайс-листах, прейскурантах, довідниках [2, с. 226].

Облікова інформація має свої особливості, що робить її досить важливою для управління та прийняття виважених управлінських рішень. Вона виникає на різних етапах технології обліку і розв'язує різні облікові завдання:

- кожен господарський процес зафіксований у вигляді операції у первинних документах, що є певним підтвердженням її здійснення. Цей документ є вихідною точкою для подальшого обліку та реєстрації в інших документах (облікових реєстрах);
- облікові реєстри, в свою чергу, після заповнення стають носіями облікової інформації і відіграють вже досить вагому роль для аналізу і отримання аналітичної інформації, після проведення деяких математичних і аналітичних процедур розрахунків;
- на основі складання реєстрів можна скласти звітні форми обліку, що служать певним доказом ведення господарської діяльності підприємством. Звіти є основними джерелами проведення економічного аналізу [3, с. 146].

В Україні створена та функціонує система нормативного регулювання бухгалтерського обліку (табл.1).

Таблиця 1. Нормативні документи, які регулюють облік в Україні

Рівень регламентації	Назва нормативного документа
Перший рівень	Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні»
	Податковий кодекс України
	Цивільний кодекс України
	Інші закони України, які регламентують питання обліку та звітності
Другий рівень	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»
	НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність»
	П(С)БО 6-34
	П(С)БО в державному секторі
Третій рівень	Постанови КМУ
	Накази міністерств, відомств, державної податкової адміністрації, Національного банку України
	Укази Президента
	Інструкції, методичні рекомендації
Четвертий рівень	Наказ про облікову політику підприємства
	Первинні документи, зведені журнали, відомості
	Регламентована звітність

*Розроблено автором

Сукупність документів, які регламентують облік складається з двох підсистем: зовнішніх нормативно-законодавчих актів (перший, другий, третій рівні) і внутрішніх документів господарюючого суб'єкта (четвертий рівень). Співвідношення цих двох підсистем визначається рівнем демократизації законодавства і ступенем розвитку конкретного суб'єкта підприємницької діяльності. Більшість внутрішніх форм документів розроблено та передбачено законодавством. Деякі форми документів створюються за потребою підприємства, в залежності від сфери та масштабу діяльності, складу учасників, інтеграційної взаємодії, особливостей виробничо-господарської структури організації, територіального розташування структурних підрозділів, досвіду, психологічного клімату, традицій, взаємин колективу і керівництва, акціонерів і менеджерів [4, с. 77]. Від того, наскільки вірно вибрано співвідношення цих двох підсистем залежить якість облікової інформації.

Якість облікової інформації – це сукупність суттєвих властивостей облікової інформації, що характеризують її відповідність своєму призначенню і висунутим до неї вимогам, а також здатність задовольняти потреби і запити користувачів. Крім того, це сукупність суттєвих властивостей, які кількісно оцінюються системою показників, що визначають ступінь задоволення потреб користувачів інформацією в ринкових умовах за оптимальних витрат на формування цієї інформації. Якість облікової інформації формується у процесі її створення і зберігається на всіх стадіях її руху по контуру управління [5, с. 373].

Якість облікової інформації – це:

- критична оцінка споживачами ступеня відповідності її властивостей і показників якості очікуванням та обов'язковим нормам у відповідності з її призначенням;
- сукупність властивостей інформації, які визначають її здатність задовольняти певні потреби у відповідності з призначенням [6].

Облікова інформація повинна задовольняти конкретним потребам користувачів в залежності від рівня та характеру прийнятих рішень.

Ступінь корисності інформації визначають за якісними характеристиками. Автори Х. Ван Грюнінг, М. Коен стверджують, що якісні характеристики – це ті ознаки, які роблять інформацію, подану у фінансовій звітності, корисною для користувача [7].

Якісні характеристики бухгалтерського обліку, підкреслюють Зирянова Т.В. та Колесніков С.І., – це ті критерії, за допомогою яких уніфікується і полегшується процес тлумачення і правильного використання фінансової і управлінської інформації [8, с. 18].

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» виділяє чотири основні якісні характеристики інформації:

- дохідливість – інформація, повинна бути розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання і зацікавлені у сприйнятті цієї інформації;
- доречність характеризує здатність інформації впливати на рішення, що приймаються на її основі;
- достовірність означає, що інформація не повинна містити помилок і перекручень, які можуть вплинути на рішення користувачів;
- зіставність характеризує можливість користувачів порівнювати інформацію за різні періоди [9].

Крім названих у НП(С)БО 1 характеристик, якість облікової інформації доцільно оцінювати через такі показники:

- аналітичність – розраховується по напрямках діяльності та з деталізацією, яка необхідна для вирішення поставлених завдань;
- об'єктивність – відображає відомості про поточний стан підприємства в реальному часі;
- оперативність – надходить до користувачів у момент появи в облікових регістрах підприємства, оскільки несвоєчасність надходження інформації зумовлює запізнення в прийнятті рішень;
- суттєвість та повнота – достатність для ефективного використання та прийняття рішень;
- сумісність інформації, яка надходить з різних джерел;
- точність – однозначне сприйняття інформації всіма споживачами;
- репрезентативність – достатня структура і кількість для адекватного відображення особливостей підприємства;
- стійкість – можливість інформації зберігати свої властивості на певному відрізку часу.

Якість облікової інформації залежить від процесу підготовки облікових даних та контролю за їх використанням (рис.2).

Облікова інформація повинна містити максимум того, що необхідно знати зацікавленим особам, і мати необхідні пояснення, щоб не дезорієнтувати того, хто буде нею користуватися. Зацікавленими

користувачами інформації, яка формується в бухгалтерському обліку, є особи, які потребують інформації про конкретне підприємство і мають достатні знання для того, щоб зрозуміти, оцінити і використовувати таку інформацію. Користувачів цікавить наступна інформація, яка формується в бухгалтерському обліку:

- 1) інвестори зацікавлені в інформації про прибутковість і ризики запланованих або вкладених ними інвестицій, про можливість і доцільність розпоряджатися інвестиціями, про здатність підприємства, в яке вкладаються кошти, виплачувати дивіденди;
- 2) працівники зацікавлені в інформації про стабільність і прибутковість підприємства, про гарантії в щомісячній виплаті заробітної плати і збереження робочих місць;
- 3) позикодавці зацікавлені в інформації про платоспроможність підприємства, яка гарантує своєчасність погашення наданої ними позики і виплату відповідних відсотків;
- 4) постачальники і підрядчики зацікавлені в інформації, яка дозволяє визначити, чи будуть сплачені в строк належні їм суми;
- 5) покупці і замовники зацікавлені в інформації про тривалість діяльності підприємства;
- 6) органи влади зацікавлені в інформації про сплату податків до бюджету, про наявність робочих місць, про розробку і реалізацію загальнодержавної політики;
- 7) громадськість в цілому зацікавлена в інформації про роль і вклад підприємства в підвищення добробуту суспільства на місцевому, регіональному і державному рівнях [4, с. 48].

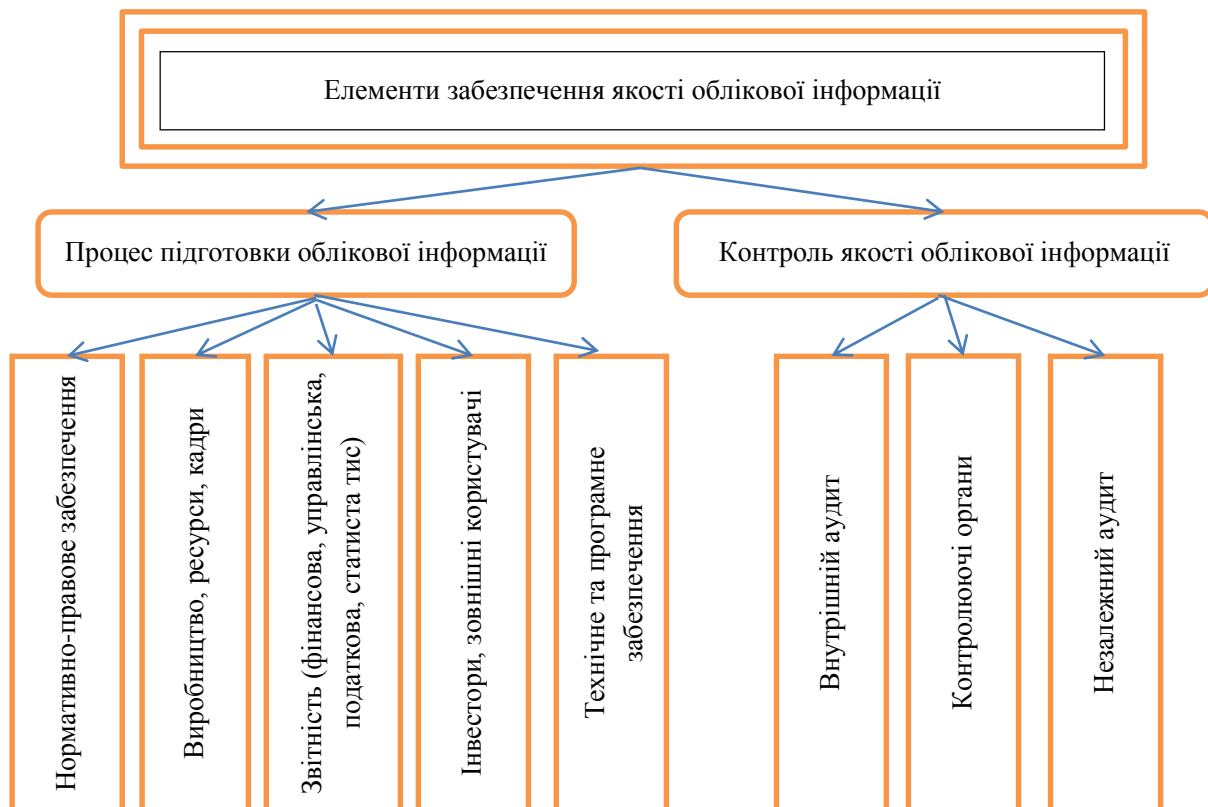

Рис. 2. Система забезпечення якості облікової інформації, (розроблено автором відповідно до[4])

Неодмінною умовою підвищення ефективності застосування облікової інформації та вдосконалення управління підприємством загалом є докорінна реконструкція його технічної та інформаційної бази на основі автоматизованої системи обліку та застосування інформаційних технологій. Вдосконалення інформаційної системи бухгалтерського обліку на рівні підприємства як обов'язкової і необхідної умови забезпечення розроблення ефективних управлінських рішень потребує не лише переосмислення методики управління, не лише покращення матеріально-технічної бази та форм накопичення і зберігання інформації, а й якісно нових кваліфікаційних характеристик

обліково-аналітичного персоналу, здатного забезпечити формування адекватної потребам сьогодення обліково-аналітичної інформації [10, с. 47].

Інформація бухгалтерського обліку є основою функціонування обліково-аналітичної системи управління підприємством. Під обліково-аналітичною системою розуміють систему, яка ґрунтується на даних оперативного, статистичного, фінансового і управлінського обліку та використовує для економічного аналізу виробничу, статистичну, нормативну довідкову та інші види інформації.

Обліково-аналітична система підприємства виконує облікову, аналітичну та контрольну функції з метою прийняття ефективних управлінських рішень на всіх рівнях управління. Базовим в обліково-аналітичній системі є облікове забезпечення, тому що на основі якого здійснюється аналіз діяльності підприємства і аудит. Облікова підсистема забезпечує постійне формування, накопичення, класифікацію і узагальнення необхідної інформації. Ці процедури здійснюються відповідно до розробленої методології і технології обліку. Аналіз за допомогою аналітичних і економіко-математичних методів досліджує наявність, структуру, динаміку економічних показників, вивчає ефективність їх використання, розглядає вплив різних факторів на фінансовий стан підприємства. Система аудиту дозволяє здійснювати контроль реалізації управлінських рішень, забезпечує їх виконання і підвищує ефективність управлінського процесу.

Висновки. Отже, основним завданням бухгалтерського обліку є забезпечення зацікавлених користувачів обліковою інформацією, яка необхідна для прийняття управлінських рішень.

Формування облікової інформації залежить від наступних факторів: нормативно-правової бази; якісних характеристик; процесу підготовки та відображення інформації в бухгалтерських документах; взаємозв'язку оперативного, бухгалтерського, управлінського та податкового обліку; контролю за якістю інформації, яка надається для користувачів.

Функціонування обліково-аналітичної системи підвищує якість практичного застосування облікової інформації в процесі виконання управлінських рішень менеджерами підприємства.

Література

1. Безродна Т.М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття / Т.М. Безродна // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuiv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VsUNU/2008_10_2/bezrodna.pdf.
2. Пуцентейло П.Р. Інформаційне забезпечення аналітичної діяльності в управлінні підприємством / П.Р. Пуцентейло // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. – Вип. 11. – 360 с. – С. 224-232.
3. Реслер М.В. Значення обліково-аналітичної інформації в управлінні підприємством / М.В. Реслер // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 3 (37). – С. 146-148.
4. Поплаухина Т.Д. Методические основы формирования учетно-аналитической информации и ее качественное развитие / Дис-ция на соискание ученой степени кандидата экономических наук: спец. 08.00.12. – «Бухгалтерский учет, статистика» / Т.Д.Поплаухина – Казань, 2009. – 182с.
5. Єршова Н.Ю. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання / Н.Ю. Єршова // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №8(158). – С. 368-374.
6. Щирська А.Ю. Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством / А.Ю. Щирська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/world.../Shchyrska+.docx>.
7. Грюнинг Х. Ван, Коэн М. Международные стандарты финансовой отчетности: практическое руководство / Грюнинг Х. Ван, Коэн М.: На рус. и англ. яз. – 2-е изд., испр. и доп. – М.:Изд-во «Весь мир», 2004. – 336с.
8. Зырянова Т.В., Колесников С.И. Качественные характеристики бухгалтерской (финансовой и управленческой) информации в бюджетных учреждениях / Т.В. Зырянова, С.И. Колесников // Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. – 2008. – №11 (203). – С.16-26.
9. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом МФУ від 07.02.13 р. №73 // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – №55. – С.12-16.

10. Гарасим П.М., Приймак С.В. Проблеми формування обліково-аналітичної інформації в системі менеджменту/ П.М. Гарасим, С.В. Приймак // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – 722. – С.42-47.

References

1. Bezrodnaya, T. (2008). Accounting and Analytical Support for Business Management, Defining the Essence of the Concept. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VSUNU/2008_10_2/bezrodna.pdf.
2. Putsenteylo, P. (2015). Information support analytical activities in business management. Scientific Information Journal of Ivano-Frankivsk University of Law n.a. King Danylo Galitskyi. Vol. 11, 224-232 (in Ukr.).
3. Resler, M.(2012). Value Accounting and Analytical Information to Business Management. Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Vol. 3 (37), 146-148 (in Ukr.).
4. Poplauhyna, T. (2009). Methodical Fundamentals of the Accounting and Analytical Information and their Development. 182p.
5. Ershov, N. (2014). The Quality of Accounting Information, Methodical Approach to the Evaluation. Actual problems of economy, 8 (158), 368-374 (in Ukr.).
6. Schyrska, A.The combination of quality characteristics of accounting information for business management. Retrieved from: <https://ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/world.../Shchyrska+.docx>.
7. Hryunynh, H. Wang, Koen M. (2004). The International Standards of Financial Accounting: Practical guidance. 336p.
8. Zyryanov, T., Kolesnikov, S. (2008). Qualitative Characteristics of Accounting (financial and management) Information in State Institution and accounting in non-profit organizations. 11 (203), 16-26 (in Rus.).
9. NP (S) 1 “General Requirements for Financial Reporting”, approved by order of the MFP 07/02/13 p. №73, All about accounting, 55, 12-16.
10. Garasym, P., Pryymak, S. (2012). Problems of accounting and analytical information system management Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”, 722, 42-47 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 07.05.2016.

КОРРУПЦИЯ КАК ТОРГОВЫЙ БАРЬЕР: ВОЗМОЖНОСТИ ЕЁ УСТРАНЕНИЯ ЧЕРЕЗ МЕХАНИЗМЫ В РАМКАХ СИСТЕМЫ ГАТТ/ВТО И ВНЕ ИХ

Григорова-Беренда Л.И., кандидат экономических наук, доцент

Шолом А.С., соискатель

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Давання і одержання хабарів – це поширена практика не тільки в масштабах окремих національних господарств, а й в міжнародній торгівлі. У світовій економіці існує безліч можливостей для поширення корупційних практик, при цьому вони можуть використовуватися на декількох етапах однієї торгової транзакції. Так міжнародна торгівля може сприяти розвитку хабарництва, що спочатку здійснювалося тільки всередині національних адміністративних структур. Однак, чи може вона допомогти в боротьбі з цим явищем, яке негативно впливає на добробут як окремих людей, так і всієї держави? Загальновізнано, що хабарництво завдає шкоди національним і світовій економіці, але в рамках Світової організації торгівлі (СОТ), провідної інституції в сфері міжнародної торгівлі, як і раніше немає загальноприйнятої угоди, цілком присвяченої регулюванню цієї проблеми. Але в рамках СОТ і поза ними існують опції, за допомогою яких держави можуть боротися з корупцією як з торговим бар'єром. Метою цієї статті є вивчення переваг і недоліків цих опцій, а також оцінка необхідності використання державами певних механізмів для боротьби з корупцією і забезпечення вільної торгівлі товарами та послугами між членами СОТ. Умовно її можна розділити на дві частини: перша – визначення понять «хабарництво» і «міжнародна торгівля» та їх взаємозв'язку, друга – аналіз механізмів боротьби з корупцією в міжнародній торгівлі в рамках СОТ і поза ними.

Ключові слова: корупція, хабар, Світова організація торгівлі (СОТ), торговий бар'єр.

Постановка проблеми. В конце 1980-х годов дача и получение взяток являлось неременным атрибутом любой перевозки. Т. Розенберг (Т. Rosenberg) так описывает ситуацию в этот период в международном аэропорте в Мехико: «[всем заправляла] ...мафия..., персонал, государственные служащие, сотрудники таможенной службы, дальнобойщики и полицейские охотно принимали во всем этом участие», – само помещение аэропорта представляло собой склад, в котором хранились брошенные или украденные импортированные товары, в том числе и достаточно ценные. Никто не вел учет этих товаров, никто не охранял их, поэтому их увозили целыми грузовиками и самолетами, не существовало никакого подобия порядка. Если товары все-таки не были украдены при такой организации процесса, то импортеру нужно было выполнить 16 процедур и около месяца, чтобы ввезти свой товар на территорию Мексики. И каждая процедура подразумевала дачу взятки, взятка особо крупных размеров могла позволить сократить количество таможенных формальностей. Само собой разумеется, что в такой ситуации никто не думал о благосостоянии населения и преимуществах свободной международной торговли [1].

И эта ситуация не является характерной только для Мексики в указанный период. Индонезийский президент Сухарто был известен как «Мистер Двадцать-Пять-Процентов», потому что все знали, что такова должна быть его доля в любой сделке, иначе он просто не даст на нее свое одобрение. Процветала коррупция и в период правления режима Саддама Хусейна в Ираке [2].

Таким образом, коррупция на национальном уровне всегда влияет на внешнюю торговлю государства. Чаще всего этот канал и приносит больше всего прибыли коррумпированным правительствам, что мешает росту обменных потоков государства с «внешним» миром. Таким образом, взятка (и коррупция как явление) выступает торговым барьером развития международной торговли. При этом именно в международной торговле коррупцию тяжелей всего преодолеть. Пересечение товарами национальных границ всегда требует вовлечения государственных чиновников. К тому же импортеры и экспортеры часто связаны контрактом по времени, поэтому, выбирая между промедлением в осуществлении отгрузки или дачей взятки, они часто выбирают второе. Несмотря на то, что коррупция является торговым барьером, в рамках ВТО – организации, которая была создана для борьбы с торговыми барьерами – нет отдельного соглашения, целью которого была бы именно борьба с коррупцией в между народной торговле. Однако в рамках ВТО и вне их есть механизмы,

которые могут и должны использовать государства для обеспечения более свободной торговли и, в конечном счете, большего уровня благосостояния собственного населения.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучение коррупционных практик в различных государствах мира и их влияния на международную торговлю и национальное благосостояние базируется на работах таких зарубежных ученых, как Розенберг Т. (Rosenberg T.) [1], Врэг А. (Wrage A.) [2], Лугман Б. (Loughman B.) [8], Кассин Р. (Cassin R.) [9], Дутт П. (Dutt P.) [15], Такер С. (Thacker S.) [16]; механизмов борьбы с коррупцией в международной торговле в рамках ВТО и вне их – Маклин Р. (Maclean R.) [6], Шоу Д. (Chow D.) [10], Шуенбаум К. [10]. (Schoenbaum K.), Шестопалова П. [11], Надакавукарен Шефер К. (Nadakavukaren Schefer K.) [12], Николс П. (Nichols P.) [13], Ванграсстек К. (VanGrasstek C.) [14]. Среди отечественных ученых эти вопросы подробно не рассматриваются. Также в исследовании используются отчеты и статистические данные Всемирной торговой организации [4], Мирового Банка [3], Офиса Торгового представителя США [5] и Transparency International [7].

Цель статьи, задания и методология исследования. Целью этой статьи является изучение преимуществ и недостатков существующих механизмов борьбы с коррупцией в международной торговле в рамках ВТО и вне их, а также оценка необходимости использования этих механизмов государствами для борьбы с коррупцией и обеспечения свободной торговли товарами и услугами между членами ВТО. Для достижения цели были поставлены следующие задачи:

- изучение понятий «взятничество», «международная торговля» и «торговый барьер»;
- выявить взаимосвязь этих понятий;
- проанализировать механизмы борьбы с коррупцией в международной торговле в рамках ВТО и вне их.

Основные результаты исследования. Для того чтобы определить влияние коррупции как торгового барьера на международную торговлю нужно сначала определить все понятия. Согласно терминологии Мирового Банка коррупция – это «злоупотребление служебным положением для удовлетворения своих корыстных интересов», ее самым распространенным инструментом является взятка. К ее разновидностям относят не только финансовые платежи (в том числе подарки), но и всевозможную помощь, например, способствование продвижению по карьерной лестнице с помощью связей в государственном аппарате. Различают коррупцию в государственном и частном секторе. Согласно исследованиям Мирового Банка, коррупция в государственных структурах является гораздо более серьезно проблемой в развивающихся странах, и ее преодоление, вероятно, является необходимым условием для преодоления коррупции в частном секторе [3].

Термин «международная торговля» также нуждается в дефиниции. Согласно задач нашего исследования определим международную торговлю как совокупность экономической и коммерческой деятельности, которая выходит за рамки национальных границ. Существует две основных сегмента международной торговли – торговля услугами и торговля товарами. Их регулируют соответствующие отдельные соглашения в рамках системы ГАТТ/ВТО – ГАТТ и GATS. Генеральное соглашение по торговле услугами (GATS) определяет международную торговлю услугами как оказание услуг:

- с территории одного государства-члена на территорию любого другого государства-члена;
- на территории одного государства-члена потребителю из любого другого государства-члена;
- поставщиком услуги одного государства члена через коммерческое присутствие на территории любого другого государства-члена;
- поставщиком услуги одного государства-члена через присутствие физических лиц этого государства-члена на территории любого другого государства-члена [4].

Генеральное соглашение по торговле товарами (ГАТТ) не дает четкого определения международной торговле товарами. Разделение между товарами и услугами вообще является достаточно спорным вопросом, которому посвящено большое количество исследований. Однако в рамках цели данной статьи оно является несущественным, поскольку мы изучаем влияние коррупции как торгового барьера на международную торговлю в целом.

Поскольку мы рассматриваем коррупцию в качестве торгового барьера, то важно дать дефиницию данного понятия. Рассмотрим три основных определения:

– Торговые барьеры – это «государственные законы, предписания, директивы или практики, которые защищают национальных производителей от конкуренции со стороны иностранных компаний или искусственно стимулируют экспорт определенной продукции» [5].

– Торговые барьеры – это «национальные законы, предписания и другие меры, которые препятствуют или тормозят международную торговлю без должного на то законного основания» [6].

– Торговые барьеры включают: 1) меры по контролю государственной границы, которые включают тарифы, квоты, таможенные предписания и требования по проверке и сертификации; 2) внутренние государственные предписания и практики, которые тормозят импорт или способствуют дискриминации иностранных поставщиков товаров; 3) частные бизнес-практики и культурные нормы, которые имеют протекционистский эффект; 4) макроэкономические директивы и структурные характеристики импортирующей страны, например, государственные директивы, которые ограничивают потребление и стимулируют сбережение» [6].

Два первых определения имеют два общих аспекта: ограничение потоков товаров и вовлечение государственного аппарата. Однако первое определение сосредотачивается на защитном аспекте торговых барьеров, а второе – сразу указывает на их негативное влияние на международную торговлю. Коррупция не совсем подпадает под первое определение. Зачастую национальные производители вынуждены давать взятки так же, как и иностранные, если коррупционные практики являются распространенным явлением в стране. Поэтому протекционистский эффект, который является ключевым для первого определения, здесь отсутствует. На практике коррупция в развивающейся стране может, напротив, способствовать большему проникновению иностранных товаров на внутренний рынок. Во-первых, если уровень жизни в стране-импортере гораздо выше, то суммы взяток могут оказаться незначительными для иностранных компаний. Во-вторых, зачастую отношение к иностранцам все же лояльнее. Что касается третьего определения торговых барьеров, то коррупция хорошо вписывается в него. Взятки имеют сходный эффект на международную торговлю с тарифом: надбавка на стоимость предоставляемых товаров и услуг ведет к повышению их цен, уменьшению прибыльности продаж, заставляет производителей выходить с рынка и препятствуют входу на рынок зарубежных поставщиков. Дача и получение взяток являются частью таможенных предписаний и государственных внутренних практик. И зачастую в них заложены определенные культурные нормы, которые как бы несут протекционистский эффект. Таким образом, коррупция является торговым барьером, который тормозит наращивание объемов международной торговли и сокращает её положительное влияние на благосостояние государств, которые участвуют в таком обмене товарами и услугами. Более того взятки могут быть частью нетарифных барьеров в международной торговле, как это отмечает неправительственная международная организация по борьбе с коррупцией Transparency International [7].

По оценке Мирового Банка, в 2014 году торговля товарами составила 48,3% от мирового показателя ВВП. Эта доля стабильно поднималась с 2002 по 2008 год, и достигла своего наивысшего значения за этот период – 53,3%, в 2009 году она значительно упала до 43,6%, но потом опять начала возрастать. Торговля услугами отображает меньшую, но все же значительную часть ВВП. В 2014 году доля торговли услугами составила 13,2% мирового ВВП. В целом, торговля товарами и услугами отвечает за 59,3% мирового ВВП, то есть более половины этого показателя. Именно по этому так важна эффективная борьба с коррупцией в сфере международной торговли [3].

Негативное влияние коррупционных практик как торгового барьера проявляется в четырех аспектах [8]:

- коррупция уменьшает готовность компаний заниматься бизнесом в стране, где взятки – это повсеместная практика;
- коррупция способствует снижению качества продукции и уверенности покупателей в качестве потребляемых ими продуктов;

- коррупция уничтожает здоровую конкуренцию между производителями;
- коррупция создает препятствия для входа на рынок.

Главным положительным эффектом от коррупции называют снижение уровня бюрократии, который препятствует прохождению торговых потоков. Однако в долгосрочной перспективе государство больше теряет, чем приобретает. Кассин (Cassin R.) в своей книге «Коррупция повсюду: хроники зарубежных коррупционных практик» ярко описывает влияние коррупционных действий на социальное благосостояние отдельных людей, государств и всего мира. «Государственная коррупция наносит ущерб миллионам людей ежедневно. Она препятствует строительству дорог и мостов, больниц и школ. Она не дает провести водоснабжение и электричество в дом самых нуждающихся людей на планете. Она разрушает идею получения награды за упорную работу и настойчивость, она забирает у людей надежду» [9]. Таким образом, дача и получение взяток в международной торговле оказывается не только противоречит нормам этики и морали, но и выглядит достаточно убыточным предприятием в долгосрочной перспективе. Взятка является дополнительной надбавкой на стоимость транзакции и, в конечном счете, приносит убытки самой стране и её гражданам. В случае с международным аэропортом в Мехико, по оценкам экспертов, государство потеряло около 10% ВВП [1]. И это без учета потерь от оттока зарубежных инвестиций из-за неблагоприятного бизнес-климата и сокращения вложений в социальный капитал. При этом уровень коррупции в международной торговле очень тяжело измерить. Эксперты ВТО настаивают, что свободная торговля, которую и стимулирует организация, в конечном счете приводит к сокращению применяемых коррупционных практик. Однако, очевидно, что существует целый ряд аспектов международной торговли, которые предрасположены к коррупции. По оценкам Мирового Банка, в начале 2000-х, стоимость взяток на национальном и международном уровне вместе составляла 1 триллион долларов США при общем размере мирового ВВП в 30 триллионов [3].

Когда потенциальный покупатель связывается с продавцом и производителем товаров для согласования контракта, стороны обсуждают такие аспекты, как спецификации товара, его цену, сроки доставки. И уже на этом этапе сделки существует возможность для взятки. Государственные закупки составляют значительную часть от общего объема международной торговли, а значит с помощью коррупционных практик зарубежные поставщики могут бороться за выгодный контракт. После того, как контракт был подписан, экспортеру требуется подготовить множество сопровождающих документов, необходимых для прохождения таможенных процедур как в экспортирующей, так и в импортирующей стране. По оценкам Мирового Банка, для осуществления экспорта товаров требуется в среднем около 6,5 документов, а для импорта – 7,4, то есть около 14 документов в совокупности [3]. И при оформлении или рассмотрении таможенными службами экспортирующего и импортирующего государства каждого из них может возникнуть заминка, разрешаемая дачей взятки. Но возможность для коррупционных практик остается даже в том случае, если вся документация оформлена правильно: в государстве-импортере могут действовать специальные требования для ввозимой продукции. Возможность возникновения требования взятки остается и после прохождения импортируемыми товарами таможенной очистки. Например, могут появиться требования по весу или месту, занимаемому товарами, при перевозке. Но на этом все еще не заканчивается. Статья VI Генерального соглашения о торговле товарами разрешает членам ВТО вводить пошлины, чтобы возмещать потери от демпинга. Назначается специальная комиссия для расследования влияния каждого конкретного случая возможного демпинга на национальную экономику. По данным Transparency International, в 10% случаев представители таких комиссий получали взятки [7].

Поскольку коррупция так негативно влияет на международную торговлю, то существует целый ряд международных соглашений, конвенций и деклараций, целью которых является решение этой проблемы. Самым известным в сфере международной торговли является «Декларация Аруша» в рамках Всемирной таможенной организации, которая закладывает принципы, которыми должны руководствоваться в своей деятельности таможенные службы присоединившихся к ней государств.

Существует множество международных конвенций, которые направлены на борьбу с коррупцией среди государственных служащих. Среди них «Конвенция о борьбе с подкупом иностранных должностных лиц в области международного бизнеса», принятая в рамках Организации по экономическому сотрудничеству и развитию (Конвенция ОЭСР). К ней присоединились все 34 государства-члена ОЭСР и 6 не-членов (Россия, Колумбия Южная Африка, Бразилия, Аргентина и Болгария). Таким образом, в каждой из этих стран подкуп должностных лиц является правонарушением. Каждый из подписантов Конвенции ОЭСР заведомо соглашается на проверку рабочей группой ОЭСР по коррупции. В большинстве стран мира коррупция признана уголовно-наказуемым правонарушением. Одним из самых известных антикоррупционных статутов является Закон США «О борьбе с коррупцией со стороны физических и юридических лиц-резидентов США на территории иностранных государств» (FCPA), принятый задолго до Конвенции ОЭСР. Он накладывает гражданско-правые и уголовные санкции на компании и физических лиц, которые дают или предлагают взятки иностранным государственным служащим в своих корыстных интересах. Министерство юстиции и Департамент по ценным бумагам и биржам США жестко следят за соблюдением Закона. Многие государства приняли сходные статуты, целью которых являлась борьба с коррупцией среди иностранных государственных служащих. Однако зачастую проблема состоит в отсутствии эффективных способов контроля за выполнением этих законов. Декларация Аруша носит рекомендательный характер, не существует рычагов принуждения к внедрению ее принципов на национальном уровне. Конвенция ОЭСР предписывает создание рабочих групп для мониторинга коррупционных практик, однако не предлагает никаких эффективных способов для борьбы с ними. Более того ее целью не является регулирование сферы международной торговли в целом. К тому же многие страны не считают нужным вводить необходимые антикоррупционные законы или не следят за их выполнением. Самым эффективным законом на сегодняшний день остается американский антикоррупционный закон – FCPA [10, 11].

ВТО является ведущей институцией в сфере международной торговли. Ее основной целью является борьба с торговыми барьерами. Однако в рамках системы ГАТТ/ВТО нет соглашения, посвященного исключительно вопросу коррупции. Борьба с коррупцией в рамках системы ГАТТ/ВТО осуществляется с помощью четырех механизмов (таблица 1):

1. Через Орган по разрешению споров (DSU);
2. С помощью Закона о защите торговли в рамках ВТО (WTO Trade Remedy Law);
3. С помощью соглашений в рамках ВТО (в том числе создания единого соглашения, посвященного борьбе с коррупцией);
4. Через объединение усилий всех государств-членов в рамках ВТО как форума для переговоров [12].

Очевидным преимуществом борьбы с коррупцией в рамках системы ГАТТ/ВТО является возможность искоренения или хотя бы уменьшения объемов взяток в международной торговле. Рассмотренные механизмы являются дополнением к национальным законам по борьбе с коррупцией и международным конвенциям, к которым присоединились государства-члены ВТО. Орган по урегулированию споров, Апелляционный орган и комиссии являются своеобразным способом контроля за выполнением антикоррупционных мер. К тому же ВТО является международным форумом, у которого накопился значительный опыт в разрешении конфликтов, связанных с существованием торговых барьеров, ограничивающих свободный обмен товарами и услугами. Уменьшение уровня коррупции несет в себе значительный положительный эффект для международной торговли. Так развивающиеся государства могут увеличить свое участие в мировой торговле только за счет борьбы с коррупцией в государственных структурах. В противном случае расширение внешней торговли не влияет на уровень жизни и благосостояние граждан. Положительный эффект от борьбы с коррупцией в рамках ВТО может проявляться только в том случае, если сама институция не злоупотребляет собственными полномочиями и тщательно исследует каждый случай, подразумевающий потенциальное использование коррупционных практик. Однако

преимущества переобладают над недостатками. На сегодняшний день борьба с коррупцией через Орган по урегулированию споров ВТО представляется гораздо более эффективным механизмом, чем подписание конвенций и статутах, принципы, изложенные в которых носят рекомендательный характер. Более того в долгосрочной перспективе либерализация международной торговли приводит к уменьшению уровня коррупции вследствие снижения влияния государства на данную сферу. Наконец, важным шагом к устранению коррупции в международной торговле может стать создание отдельного соглашения в рамках ВТО, как это предложил Николс (Nichols P.). Однако для его разработки и согласования всеми членами могут потребоваться десятилетия.

Таблица 1. Сравнение механизмов по борьбе с коррупцией в рамках ВТО

Механизм	Инструменты	Краткое описание	Преимущества	Проблемы применения
1. Орган разрешения споров (DSU)	Статьи ГАТС по коррупции		– Является самым эффективным механизмом в рамках ВТО; – Поддерживается всеми государствами-членами;	– Отсутствие практики разрешения коррупционных споров в рамках DSU; – Сложности в оценке объема коррупционных практик и доказательств их существования; – Антидемпинговые меры также могут рассматриваться как торговый барьер, поэтому могут быть предметом разбирательства в рамках DSU.
	Статьи ГАТС по коррупции	– Статья II о национальном режиме для иностранных поставщиков услуг; – Статьи III и IV о прозрачности мер, применяемых в международных транзакциях; – Статья VII об устранении дискриминации между государствами-членами.		
	Статьи соглашения по ТРИПС	Статья 41 закрепляет обязательство всех государств-членов по устранению барьеров в международной торговле интеллектуальной собственностью		
2. Закон о защите торговли в рамках ВТО (WTO Trade Remedy Law)	Антидемпинговые пошлины	Согласно статье VI ГАТТ антидемпинговые пошлины могут быть введены для компенсации низкой стоимости импортируемых товаров вследствие демпинга в экспортирующей стране. Рассматривают ли взятку как демпинговую меру?	– Возможность использования санкционированных ВТО законов для борьбы с коррупцией; – Более простая процедура внедрения, поскольку этот способ напрямую связан с национальными системами; – Может применяться для отдельных продуктов и государств.	– Является наименее эффективным способом, поскольку связан с национальной системой государств.
	Компенсационные пошлины	По Соглашению о субсидиях и компенсационных мерах компенсационные пошлины могут вводиться в ответ на специфические для отрасли или предприятий субсидии. Однако, рассматривают ли взятку как вид специфической субсидии?		

Механизм	Инструменты	Краткое описание	Преимущества	Проблемы применения
3. Соглашения в рамках ВТО	Улучшение условий торговли	Недостаточная ясность некоторых положений соглашений ВТО может способствовать их неиспользованию, а значит уменьшать вероятность либерализации торговли	– Принятие решений с помощью наработок ВТО и DSU	– Наличие значительных различий в интересах и уровнях развития между государствами-членами, что не способствует выработке единых решений; – Необходимость консенсуса в голосовании; – Возможность препятствованию работе DSU на национальном уровне; – Сложности с завершением Дохийского раунда переговоров.
	Обеспечение безопасности в государственных закупках	В рамках Дохийского раунда переговоров ведутся переговоры о необходимости повышении прозрачности в государственных закупках, однако соглашение так и не было достигнуто		
	Создание Соглашения по борьбе с коррупцией	Николс (Nickols P.) предложил создать соглашение в рамках ВТО, посвященное борьбе с коррупцией, поскольку для этого нужны скоординированные общие усилия [13]		
4. ВТО как форум для проведения переговоров	Улучшение условий торговли и уменьшение коррупции	Сокращение количества необходимых для проведения экспортно-импортных операций документов	– Является самым ненавязчивым методом борьбы с коррупцией в международной торговле; – Имеет долгосрочный эффект; – Оказывает положительное влияние на устойчивое развитие государства; – Существует возможность его применения в государствах, которые не готовы принимать решительные меры по борьбе с коррупцией	– Результаты применения данного механизма видны только в долгосрочной перспективе; – Эффект может быть крайне незначительным по сравнению с другими методами.
		Борьба с затягиванием сроков осуществления экспортно-импортных операций		
		Повышение эффективности логистики		
	Либерализация торговли и уменьшение коррупции	Исследование Такера (Thacker S.) на примере Латинской Америки показало, что рыночно-ориентированная неолиберальная политика национального правительства способствует снижению уровня коррупции [15]		
Борьба с протекционизмом в международной торговле	Исследования Дутта (Dutt P.) и Такера (Thacker S.) показали, уровень коррупции тесно взаимосвязан с уровнем тарифного регулирования [15, 16]			

*Разработано автором в соответствии с [4, 12, 13, 14, 15, 16]

Выводы. Коррупция затрагивает многие аспекты человеческой жизни и часто воздействует на людей не только в отдельной стране, но и во всем мире. Ее существование является не только этическим вопросом, но и экономической проблемой. По мнению авторов, коррупционные практики наносят урон торговле, и могут быть рассмотрены в качестве торгового барьера в международной торговле. Она уменьшает конкуренцию, снижает готовность входа иностранных поставщиков и производителей на рынок государства, где она распространена, негативно влияет на качество продаваемых товаров. Поскольку в коррупции зачастую присутствует международный аспект, то для борьбы с ней могут быть использованы существующие механизмы в рамках международных институций. Их можно условно разделить на две категории: в рамках системы ГАТТ/ВТО и вне её. Следует отметить, что в ВТО как организации, которая считает борьбу с торговыми барьерами своим приоритетом, нет соглашения, посвященного исключительно вопросу коррупции. Борьба с коррупцией в рамках системы ГАТТ/ВТО осуществляется с помощью четырех механизмов: через Орган по разрешению споров (DSU), с помощью Закона о защите торговли в рамках ВТО (WTO Trade Remedy Law), с помощью соглашений в рамках ВТО (в том числе создания единого соглашения, посвященного борьбе с коррупцией), через объединение усилий всех государств-членов. Из перечисленных опций, по мнению авторов, первая и четвертая сопряжены с большей вероятностью успеха. Чрезвычайно эффективным представляется комбинированное применение всех доступных механизмов. Это не только способствует расширению и увеличению прибыльности деятельности компаний государства-члена, которое является инициатором такой борьбы, но и положительно влияет на международную торговлю в целом. Вследствие же того, что устранение коррупции в государственных структурах является условием преодоления частной коррупции, использование перечисленных механизмов в рамках ВТО и вне их должно являться важной частью любой национальной программы по борьбе с коррупцией. Дальнейшие исследования в сфере борьбы с коррупцией в международной торговле целесообразно сосредоточить на изучении влияния взяток на международную торговлю, поиске эффективных способов его оценки, более полном рассмотрении механизмов по борьбе с коррупцией в рамках Органа по урегулированию споров ВТО и выработке новых способов ее преодоления в государственных структурах и частном секторе.

Литература

1. Rosenberg T. The taint of the greased palm //New York Times Magazine. – 2003. – Т. 10. – С. 30-33.
2. Wrage A. A. Bribery and extortion: undermining business, governments, and security. – Greenwood Publishing Group, 2007.
3. World Bank Group [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://worldbank.org>.
4. World Trade Organization: official web-site [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://wto.org>.
5. 2015 National trade estimate report of foreign trade barriers [Electronic resource] / Office of the United States Trade Representative. – 2015. – Accessed mode: <https://ustr.gov/sites/default/files/2015%20NTE%20Combined.pdf>.
6. Maclean R. M. EU trade barrier regulation: tackling unfair foreign trade practices. – Sweet & Maxwell, 2006.
7. Bribery as a Non-tariff Barrier to Trade: A Case Study of East African Trade Corridors. – Transparency International Kenya. – 2012.
8. World Data Bank [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://databank.worldbank.org>.
9. Loughman B. P., Sibery R. A. Bribery and Corruption: Navigating the global risks. – John Wiley & Sons, 2011. – Т. 568.
10. Cassin R. L. Bribery everywhere: chronicles from the foreign corrupt practices act. – Lulu. com, 2009.
11. Chow D. C. K., Schoenbaum T. J. International Trade Law: Problems, Cases, and Materials. – Wolters Kluwer Law & Business, 2013.
12. Шестопалова П. М. Деятельность международных институтов по борьбе с коррупцией в таможенных органах //Новый университет. Серия «Экономика и право». – 2015. – №. 5 (51).
13. Nadakavukaren Schefer K. Corruption and the WTO Legal System //Journal of World Trade. – 2009. – Т. 43. – №. 4. – С. 737-770.
14. Nichols P. M. Outlawing transnational bribery through the World Trade Organization //Law & Pol'y Int'l Bus. – 1996. – Т. 28. – С. 305.
15. VanGrasstek C. The History and Future of the World Trade Organization. – 2013.

16. Dutt P. Trade protection and bureaucratic corruption: an empirical investigation //Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique. – 2009. – Т. 42. – №. 1. – С. 155-183.
17. Thacker S. C. Democracy, Economic Policy, and Political Corruption in Comparative Perspective //Corruption and Democracy in Latin America, University of Pittsburgh Press: Pittsburgh. – 2009.

References

1. Rosenberg, T. (2003). The taint of the greased palm. *New York Times Magazine*, 10, 30-33.
2. Wrage, A. A. (2007). *Bribery and extortion: undermining business, governments, and security*. Greenwood Publishing Group.
3. World Bank Group (2016). Retrieved from <http://worldbank.org>.
4. World Trade Organization: official web-site (2016). Retrieved from <http://wto.org>.
5. Office of the United States Trade Representative, 2015 National trade estimate report of foreign trade barriers (2015). Retrieved from <https://ustr.gov/sites/default/files/2015%20NTE%20Combined.pdf>.
6. Maclean, R.M. (2006). *EU trade barrier regulation: tackling unfair foreign trade practices*. Sweet & Maxwell.
7. *Bribery as a Non-tariff Barrier to Trade: A Case Study of East African Trade Corridors* (2012). Transparency International Kenya.
8. World Data Bank (2016). Retrieved from <http://databank.worldbank.org>.
9. Loughman, B.P., & Sibery, R. A. (2011). *Bribery and Corruption: Navigating the global risks* (Vol. 568). John Wiley & Sons.
10. Cassin, R.L. (2009). *Bribery everywhere: chronicles from the foreign corrupt practices act*. Lulu. com.
11. Chow, D. C., & Schoenbaum, T. J. (2013). *International Trade Law: Problems, Cases, and Materials*. Wolters Kluwer Law & Business.
12. Shestopalova, P., (2015). The activities of international institutions to fight corruption in customs bodies. *Novyi universitete (New University)*, 5(51).
13. Nadakavukaren Schefer, K. (2009). Corruption and the WTO Legal System. *Journal of World Trade*, 43(4), 737-770.
14. Nichols, P. M. (1996). Outlawing transnational bribery through the World Trade Organization. *Law & Pol'y Int'l Bus.*, 28, 305.
15. VanGrasstek, C. (2013). *The History and Future of the World Trade Organization*.
16. Dutt, P. (2009). Trade protection and bureaucratic corruption: an empirical investigation. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 42(1), 155-183.
17. Thacker, S. C. (2009). *Democracy, Economic Policy, and Political Corruption in Comparative Perspective*. Corruption and Democracy in Latin America, University of Pittsburgh Press: Pittsburgh.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016.

ПОБУДОВА МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Гусак Ю.В., аспірант

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті питання, пов'язані з необхідністю побудови моделі організаційно-ресурсного забезпечення машинобудівного комплексу України. Для створення достовірної моделі автор повинен був переконатися, що всі висновки, зроблені на основі статистичного дослідження показників роботи однієї з впливовіших галузей промисловості України можна екстраполювати (тобто поширити, перенести висновки, зроблені відносно будь-якої частини об'єктів або явищ на усю сукупність об'єктів або явищ, поширити висновки, зроблені на основі минулих станів явищ або процесів на майбутні) на всю промисловість України. Методами кореляційного аналізу з'ясовано, що як й передбачалося, негативними факторами впливу на роботу машинобудування є динаміка підвищення середнього офіційного курсу національної грошової валюти до долара США, встановлений національним банком України та індексу вартості довгострокових кредитів для суб'єктів господарювання.

Порівняльний аналіз застосованих методів детермінованого факторного аналізу – ланцюгових підстановок і дольової участі надав можливість стверджувати, що обидва метода достовірно описують вплив кожного з факторів складових організаційно-ресурсного потенціалу машинобудівної галузі Харківського регіону, але, на наш погляд, більш наочний результат дає метод дольової участі.

При науковому підході до вирішення проблем господарювання та ефективного використання ресурсів, треба пам'ятати, що всі фактори мають вплив на результат господарчої діяльності у сукупності. Тому нами було з'ясовано не лише їх вплив на результуючі показники – обсяги виробленої та реалізованої продукції, а й їх взаємна дія.

Ключові слова: організаційно-ресурсне забезпечення, машинобудівний комплекс, економіко-математичне моделювання

Постановка проблеми. Машинобудування – провідна галузь промисловості України, ступінь його розвитку суттєво впливає на економічний, промисловий і науковий рівень країни. Державне регулювання організаційно-ресурсного забезпечення машинобудування, злагодженість дій усіх підсистем ринкової економіки, які забезпечують конкурентне середовище і повноцінний перебіг інвестиційних процесів, є необхідними для його успішного функціонування. Існуючий стан організаційно-ресурсного забезпечення машинобудівного комплексу має ряд суттєвих проблем, які можуть бути вирішені за допомогою побудови сучасної моделі організаційно-ресурсного забезпечення при врахуванні факторів впливу на роботу підприємств машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організаційно-ресурсного забезпечення підприємств машинобудівного комплексу приділено увагу в наукових працях багатьох провідних українських учених. Вагомий внесок у розроблення її окремих аспектів зробили Барташевська Ю.М. [1], Кожина О.М. [2], Кондрашевська О.Г. [3], Мельник О.Г. [4], Моїсеєнко Т.С. [5], Полянська А.С. [6], Шандова Н.В. [7], Шепель Н.Г. [8] та ін. Але, наукові розробки не були підкріплені економіко-математичним моделюванням щодо розв'язування вказаної проблеми та потребують більш детального опрацювання.

Метою статті є побудова економіко-математичної моделі організаційно-ресурсного забезпечення машинобудівного комплексу національного господарства України.

Основні результати дослідження. Для створення достовірної моделі автор повинен був переконатися, що всі висновки, зроблені на основі статистичного дослідження показників роботи однієї з впливовіших галузей промисловості України можна екстраполювати (тобто поширити, перенести висновки, зроблені відносно будь-якої частини об'єктів або явищ на усю їх сукупність, поширити висновки, зроблені на основі минулих станів явищ або процесів на майбутні) на всю промисловість України. Для цього спочатку був проведений кореляційно-регресійний аналіз основних показників розвитку промисловості і машинобудування України у 2006-2013 рр.

Кореляційно-регресійний аналіз [9,10] часто застосовують для аналізу економічної діяльності як окремих господарчих об'єктів, так і цілих галузей. Кореляційно-регресійний аналіз – це класичний метод стохастичного моделювання господарчої діяльності. Він встановлює зв'язок між показниками господарчої діяльності, коли залежність між ними не є строго функціональною та може бути спотворена впливом інших випадкових факторів. Зазвичай кореляційний та регресійний аналізи застосовують в комплексі. Кореляційний аналіз – ці якісний метод, який визначає тісноту та напрямок зв'язку між обраними змінними величинами, а регресійний аналіз – це кількісний метод, який визначає вигляд математичної функції в визначенні розрахункових значень залежної змінної.

При повному факторному експерименті визначається вплив факторів на результат експерименту за допомогою рівняння регресії. Зазвичай при дослідженні застосовують лінійну, параболічну, гіперболічну та експоненціальну залежності. У випадку лінійної регресії

$$y_0 = a \pm bx, (1)$$

параметри a і b знаходять з розв'язання наступної системи нормальних рівнянь методом найменших квадратів:

$$\begin{cases} na + b \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n y_i \\ a \sum_{i=1}^n x_i + b \sum_{i=1}^n x_i^2 = \sum_{i=1}^n x_i y_i \end{cases}, (2)$$

де n – кількість спостережень. Коефіцієнти a і b при факторній змінній x мають наступну інтерпретацію: коефіцієнт a вказує середнє значення величини y при $x = 0$, а коефіцієнт b показує, на скільки зміниться в середньому величина y при зміні фактора x на одну одиницю вимірювання.

Як правило, мірою помилки регресійної моделі є середнє квадратичне відхилення:

$$R_{\text{кв}} = \frac{1}{n-2} \sum_{i=1}^n (a + bx)^2, (3)$$

де $R_{\text{кв}}$ – коефіцієнт детермінації – визначає залежність між параметрами, що вивчаються. Чим вищий коефіцієнт детермінації, тим якісніша модель. Добре, якщо він приймає значення $0,8 < R_{\text{кв}} \leq 1$, погано, якщо $0 \leq R_{\text{кв}} < 0,5$.

Для оцінки значимості рівняння регресії в цілому застосовують F -критерій Фішера. Він полягає в перевірці гіпотези о статистичної незначущості рівняння регресії. Для цього виконується перевірка отриманого і табличного значень F -критерія Фішера. F фактичне визначається з відношення значень факторної та остаточної дисперсій, розрахованих на одну степінь свободи:

$$F_{\text{факт}} = \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 / m}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 / (n - m - 1)} = \frac{r_{xy}^2}{1 - r_{xy}^2} (n - 2), (4)$$

де n – число спостережень, m – число параметрів при факторі x . $F_{\text{табл}}$ – це максимальнє значення критерію під впливом випадкових факторів при існуючих степенях свободи та рівні значущості α . Рівень значущості α – ймовірність не прийняти гіпотезу за умови, що вона вірна. Як правило, α приймають рівної 0,05. Якщо $F_{\text{табл}} > F_{\text{факт}}$, то визнається статистична незначущість моделі, ненадійність рівняння регресії.

Коефіцієнт кореляції обчислюють за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}, (5)$$

Коефіцієнт кореляції показує силу зв'язку та її характер: якщо коефіцієнт додатний – зв'язок прямий, якщо від'ємний – обернений. Інтерпретація значень коефіцієнтів кореляції прийнята наступною: $r_{xy} = 0$ – зв'язку немає; $0 < |r_{xy}| < 0,3$ – зв'язок дуже слабкий; $0,3 \leq |r_{xy}| < 0,5$ – зв'язок слабкий; $0,5 \leq |r_{xy}| < 0,7$ – зв'язок середній; $0,7 \leq |r_{xy}| < 0,9$ – зв'язок високий, $0,9 \leq |r_{xy}| < 1$ – зв'язок дуже високий; $|r_{xy}| = 1$ – зв'язок повний.

Для порівняного аналізу розвитку промисловості та машинобудування України було обрано достатню кількість основних показників. «Мануальний» підрахунок всіх характеристик для побудови кореляційно-регресійної моделі потребує багато часу та зусиль. Ми скористалися сучасною платформою «Аналіз даних» в MS Excel. Наведемо деякі результати проведених обчислень.

Так, наприклад, було виконано порівняння обсягу реалізованої продукції (млн. грн.) всієї промисловості та машинобудівного комплексу (рис. 1).

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	ОБЪЕМ РЕАЛИЗОВАННОЙ ПРОДУКЦИИ								
2									
3		промысл.	машбуд.						
4	2006	551729,0	82638,6						
5	2007	717076,7	98339,9						
6	2008	917035,5	121780,4						
7	2009	806550,6	85833,0						
8	2010	1065108,2	116348,5						
9	2011	1329266,3	154184,9						
10	2012	1115224,5	140569,3						
11	2013	1153562,0	114880,0						
12									
13	ВЫВОД ИТОГОВ								
14									
15	<i>Регрессионная статистика</i>								
16	Множественный R	0,887878853							
17	R-квадрат	0,788328858							
18	Нормированный R-квадрат	0,753050334							
19	Стандартная ошибка	127387,0285							
20	Наблюдения	8							
21									
22	Дисперсионный анализ								
23		<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
24	Регрессия	1	3,63E+11	3,63E+11	22,3458573	0,00323406			
25	Остаток	6	9,74E+10	1,62E+10					
26	Итого	7	4,6E+11						
27									
28		<i>Коэффициент</i>	<i>артная статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>ерхние 95%</i>	<i>ижние 95,0</i>	<i>рхние 95,0</i>	
29	У-пересечение	-79837,91594	223901,9	-0,35658	0,73361399	-627706,157	468030,3	-627706	468030,3
30	Переменная X 1	9,068977126	1,918491	4,727141	0,00323406	4,37459845	13,76336	4,374598	13,76336
31									
32									
33	Кореляційний аналіз								
34									
35		<i>Столбец 1</i>	<i>Столбец 2</i>						
36	Столбец 1	1							
37	Столбец 2	0,887878853	1		Зв'язок високий	0,7< Rxy <0,90			
38									

Рис. 1. Порівняння обсягу реалізованої продукції (млн. грн.) всієї промисловості та машинобудівного комплексу, розроблено автором

Проаналізувавши отримані результати, звернемо, в першу чергу, увагу на $R_{\text{кв}}$. В нашому випадку він дорівнює $0,788 \approx 0,8$. Це означає, що розраховані параметри моделі на 78,8% пояснюють залежність між розрахованими параметрами.

Коефіцієнт $-79837,9$ показує, яким буде значення Y , якщо всі змінні в розглянутій моделі будуть дорівнювати нулю. Тобто на значення параметру, що аналізується, мають вплив також інші фактори, які не описані в моделі. Це цілком закономірно. Коефіцієнт $9,1$ вказує на вагомість впливу X на Y . Додатне значення цього коефіцієнта констатує, прямий зв'язок між збільшенням (або зменшенням) обсягу реалізованої продукції машинобудування і промисловості України. Враховуючи значущість цієї галузі в промисловості взагалі, цей висновок цілком логічний. Кореляційний аналіз дає значення $0,888$, що є свідомством високого зв'язку між обсягом реалізованої продукції промисловості та машинобудування України.

Зупинимося лише на деяких результатах. Так, наприклад, при дослідженні середньорічної кількості найманих працівників, отримали $R_{\text{кв}} = 0,991$, а $r_{xy} = 0,996$, що свідчить о майже стовідсоткової залежності цих величин. Для середньомісячної номінальної заробітної плати ці показники приймають відповідні значення $R_{\text{кв}} = 0,997$, а $r_{xy} = 0,998$; для інвестицій в основний капітал – $R_{\text{кв}} = 0,942$, а $r_{xy} = 0,970$; по кількості інноваційно активних підприємств – $R_{\text{кв}} = 0,842$, а $r_{xy} = 0,918$; по балансу – $R_{\text{кв}} = 0,898$, а $r_{xy} = 0,948$. Негативні результати отримані при аналізі фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування підприємств. Суттєві коливання цих показників для промисловості в цілому є свідомством стабільнішої роботи машинобудування.

Отже, проведений співставний аналіз основних показників розвитку промисловості і машинобудування України у 2006-2013 рр. дає підставу будувати економіко-математичну модель промисловості на результаті досліджень ефективності роботи підприємств машинобудівної галузі.

Основним критерієм ефективності роботи будь-якого підприємства або галузі є обсяг реалізованої продукції. Серед 10 обраних підприємств є як ефективно працюючі, так і ті, показники роботи яких не дуже високі. Це статистично обґрунтовано. В Таблиці 1 приведені обсяги реалізованої продукції 10 підприємств машинобудування Харківської області з обчисленими середніми значеннями показника (тис. грн.).

Таблиця 1. Обсяги реалізованої продукції 10 підприємств машинобудування Харківської області з обчисленими середніми значеннями показника (тис. грн.)

ОБСЯГ РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	сер.зн.
2008	373417,0	314926,6	114065,1	515963,7	90879,3	24108,0	347549,9	323112,9	49977,3	73917,2	222791,7
2009	552412,0	476414,0	106574,0	783829,0	95921,0	19828,0	520317,0	323348,0	56188,0	73673,0	301750,4
2010	720162,0	127981,0	294281,0	238730,0	87119,0	13141,0	524490,0	368556,0	38655,0	81013,0	249412,8
2011	992923,0	545354,0	297765,0	379428,0	102948,0	20485,0	744302,0	468558,0	70458,0	91699,0	371392,0
2012	1357752,0	667574,0	421359,0	851973,0	188416,0	27845,0	938712,0	649705,0	107213,0	396812,0	560736,1
2013	1404643,0	582643,0	414848,0	921954,0	91230,0	29780,0	840977,0	834466,0	130609,8	54871,0	530602,2

Для аналізу ефективності роботи нами були обчислені абсолютні та відносні значення приросту обсягу реалізованої продукції (табл. 2) та спрогнозовані результати до 2017 р. включно (рис. 2).

Як бачимо, найсуттєвіше падіння обсягу реалізованої продукції сталося у порівнянні роботи за 2009-2010 рр. – на 17,34%, приріст – за 2011-2012 рр. – на 50,98%. Майже такий за величиною приріст (48,91%) бачимо за 2010-2011 рр. Закономірним є питання, які з факторів мали найбільший вплив на результати двох сусідніх часових інтервалів. Нами було проведено дослідження впливу всіх показників організаційно-ресурсного потенціалу на роботу галузі. Методом кореляційно-регресійного аналізу були встановлені ступені впливу середніх значень кожної зі складових ОРП: виробничої, кадрової, інноваційної, інформаційної, фінансової та управлінської на середнє значення обсягу реалізованої підприємствами продукції (табл. 3).

Таблиця 2. Абсолютні та відносні значення приросту обсягу реалізованої продукції

		ПРИРІСТ ОБСЯГУ РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ		
		det	k	%
1	2008-2009	78958,7	1,3544	+35,44
2	2009-2010	-52337,6	0,8266	-17,34
3	2010-2011	121979,2	1,4891	+48,91
4	2011-2012	189344,1	1,5098	+50,98
5	2012-2013	-30133,9	0,9463	-5,37

ПРОГНОЗУВАННЯ		
рік	№пп	Об.пр.
2008	1	222791,7
2009	2	301750,4
2010	3	249412,8
2011	4	371392,0
2012	5	560736,1
2013	6	530602,2
2014	7	616579,7
2015	8	699118,1
2016	9	800035,7
2017	10	860844,9

Рис.2. Прогнозовані обсяги реалізованої продукції, розроблено автором

Таблиця 3. Ступень впливу середніх значень виробничої складової

ВИРОБНИЧА СКЛАДОВА				
	сер.зн.	приріст	det	k
2008	0,83745			
2009	0,82282	2008-2009	-0,01463	0,98253
2010	0,83033	2009-2010	0,00751	1,00913
2011	0,83593	2010-2011	0,00560	1,00674
2012	0,86189	2011-2012	0,02596	1,03106
2013	0,86611	2012-2013	0,00422	1,00490

За результатами регресійного аналізу маємо значення $R_{\text{КВ}} = 0,769$, що свідчить, що розрахункові параметри моделі на 76,9% пояснюють залежність між обсягом реалізованої продукції та виробничою складовою ОРП (рис. 3).

Саме таких результатів ми отримали й в кореляційному аналізі: $r_{xy} = 0,877$, зв'язок між параметрами високий та прямий, тобто збільшення виробничої складової ОРП приводить до збільшення обсягу реалізованої продукції (рис. 4, 5).

Аналогічне дослідження було проведено стосовно всіх шести складових ОРП, результати:

1. Виробнича складова: $R_{\text{КВ}} = 0,769$, $r_{xy} = 0,877$ – зв'язок сильний і прямий, модель достовірна.
2. Кадрова складова: $R_{\text{КВ}} = 0,036$, $r_{xy} = -0,186$ – зв'язок слабкий і обернений, модель не достовірна.

3. Інноваційна складова: $R_{KB} = 0,014$, $r_{xy} = -0,118$ – зв'язок слабкий і обернений, модель не достовірна.

4. Інформаційна складова: $R_{KB} = 0,675$, $r_{xy} = -0,821$ – зв'язок сильний і обернений, модель достовірна.

5. Фінансова складова: $R_{KB} = 0,605$, $r_{xy} = -0,778$ – зв'язок сильний і обернений, модель достовірна.

6. Управлінська складова: $R_{KB} = 0,301$, $r_{xy} = 0,549$ – зв'язок середній і прямий, модель недостовірна.

ВЫВОД ИТОГОВ					
Дисперсионная статистика					
Множеств	0,87703				
R-квадрат	0,769181				
Нормиров	0,711476				
Стандарт	77094,1				
Наблюден	6				
Дисперсионный анализ					
	df	SS	MS	F	значимость F
Регрессия	1	7,92E+10	7,922E+10	13,32959	0,021753
Остаток	4	2,38E+10	5,943E+09		
Итого	5	1,03E+11			
Коэффициент					
Y-пересеч	-5674486	1656644	-3,425291	0,02665	-1E+07
Переменн	7178432	1966171	3,6509714	0,021753	1719468
					12637397
					1719468
					12637396,89

Рис. 3. Залежність між обсягом реалізованої продукції та виробничою складовою ОРП, розроблено автором

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ		
2008	222791,7	0,83745
2009	301750,4	0,82282
2010	249412,8	0,83033
2011	371392,0	0,83593
2012	560736,1	0,86189
2013	530602,2	0,86611

Кореляційний аналіз	
Столбец 1	Столбец 2
Столбец 1	1
Столбец 2	0,87703
Зв'язок високий	$0,7 < R_{xy} < 0,90$

Рис. 4. Зв'язок між параметрами (виробничою складовою ОРП та обсягом реалізованої продукції), розроблено автором

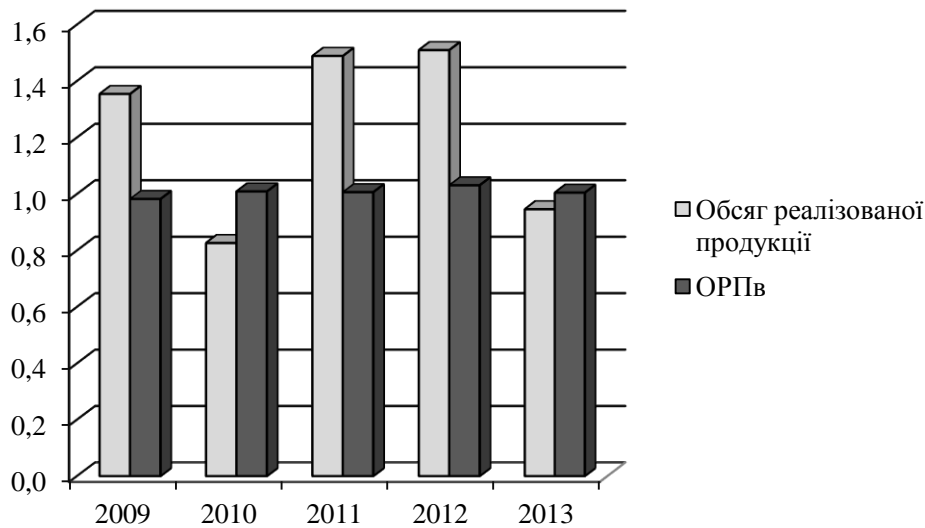

Рис. 5. Порівняння відносних значень приросту обсягу реалізованої продукції та виробничої складової ОРП, розроблено автором

З проведеного чисельного аналізу випливає висновок, що за досліджений період найвпливовішими є виробнича, інформаційна та фінансова складові ОРП. Але розрахунок шести виділених складових організаційно-ресурсного потенціалу проводився за 36 показниками. Тому для побудови достовірної економіко-математичної моделі необхідно з'ясувати вплив кожного з 36 показників на роботу системи в комплексі.

При виборі типу моделі, яку планували побудувати, з'ясували, що математичні методи мають значно більші можливості в порівнянні з економіко-статистичними, тому що охоплюють суттєво більшу кількість факторів впливу на результати господарчої діяльності, підвищують точність обчислень. Застосування математичних методів в аналізі потребує системного підходу до економіки об'єкту, що досліджується, з метою урахування усіх можливих взаємозв'язків, наявності технічних засобів та програмного забезпечення. Таким чином, при побудові моделі нам треба спиратися на сукупність знань та методів трьох галузей науки: економіки, статистика та математики.

З'ясування всіх факторів впливу на роботу промисловості на прикладі підприємств машинобудівної галузі Харківщини спонукало нас звернутися до факторного аналізу. Під економічним факторним аналізом маємо на увазі дослідження повного набору прямих, кількісно вимірних факторів, що впливають на зміну результуючого показника. За характером взаємозв'язку між показниками ми обрали методи детермінованого факторного аналізу. Адже, функціонально-детермінований зв'язок – це зв'язок, при якому кожному значенню факторного показника відповідає цілком визначене не випадкове значення результуючого показника.

За методом обчислення кожної складової організаційно-ресурсного потенціалу ми обрали адитивну модель. Адитивні моделі являють собою алгебраїчну суму показників і мають наступну математичну інтерпретацію:

$$y = \sum_{i=1}^n x_i, \quad (6)$$

В нашому випадку формула (6) для кожної зі складових ОРП приймає вигляд:

$$y = \sum_{i=1}^n k_i \cdot M_i, \quad (7)$$

де k_i – обрані коефіцієнти для розрахунку ОРП, а M_i – їх вагомості. Незважаючи на наявність операції добутку в формулі (7), модель не може бути визнана мультиплікативною або адитивно-мультиплікативною, тому що вагомості коефіцієнтів складових ОРП є величинами незмінними в нашій постановці задачі.

Для адитивних детермінованих факторних моделей можна застосовувати наступні прийоми факторного аналізу: метод ланцюгових підстановок, метод пропорційного ділення (дольової участі).

Спосіб ланцюгових підстановок – найпоширеніший спосіб факторного аналізу, прийнятний для всіх типів моделей, базується на принципі елімінації, тобто усунення впливу всіх факторів, крім одного на результуючий показник. При цьому вважають, що всі фактори змінюються незалежно один від одного. Спосіб ланцюгових підстановок полягає в визначенні ряду проміжних значень результуючого показника шляхом послідовної заміни базових (запланованих, отриманих раніше) значень факторів на звітні (фактичні, отримані в наступному експерименті). В формалізованому вигляді спосіб ланцюгових підстановок записується наступним чином:

Якщо $y = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ – детермінована факторна модель, то

$$y^0 = f(x_1^0, x_2^0, \dots, x_i^0, \dots, x_n^0);$$

$$y_1^* = f(x_1^1, x_2^0, \dots, x_i^0, \dots, x_n^0);$$

$$\Delta y(x_1) = y_1^* - y^0$$

– зміна результуючого показника за рахунок першого фактору (при незмінних інших)

$$y_2^* = f(x_1^1, x_2^1, \dots, x_i^0, \dots, x_n^0);$$

$$\Delta y(x_2) = y_2^* - y_1^*;$$

.....

$$y_i^* = f(x_1^1, x_2^1, \dots, x_i^1, \dots, x_n^0); \quad (8)$$

$$\Delta y(x_i) = y_i^* - y_{i-1}^*;$$

.....

$$y_n^* = f(x_1^1, x_2^1, \dots, x_i^1, \dots, x_n^1);$$

$$\Delta y(x_n) = y_n^* - y_{n-1}^*.$$

де значення з нульовим індексом – базисні, а значення з одиничним індексом – фактичні. Загальна зміна результату:

$$\Delta y = y^1 - y^0$$

складається з суми змін результуючого показника за рахунок зміни кожного фактору при фіксованих інших, тобто:

$$\Delta y = \sum_{i=1}^n \Delta y(x_i), \quad (9)$$

Ми обрали для дослідження обчисленні результати 36 показників за 2009, 2010, 2011 рр. (табл. 4). Цей вибір не випадковий, адже за період 2009-2010 рр. зафіксовано падіння обсягу реалізованої продукції на 17,34 %, а за 2010-2011 рр. – приріст на 48,91%. Зауважимо, що падіння (або приріст) обчислювалися у порівнянні з попереднім (а не будь-яким обраним еталонним роком).

Скористалися методом ланцюгових підстановок для визначення впливу всіх факторів на результуючі значення складових організаційно-ресурсного потенціалу. Для зручності аналізу, ми визначили не лише різниці значень, отримані під впливом факторів, а й їх відношення (та відповідна інтерпретація зміни величини, виражена у відсотках). При виконанні обчислень вважали за базисний перший з двох років спостереження, а за фактичний – другий. Таким чином ми змогли з'ясувати вплив факторів за звітній період.

Проілюструємо проведений факторний аналіз на прикладі фінансової складової ОРП. На рис. 6 представлені результати обчислень методом ланцюгової підстановки за обидва досліджуємих періоди.

Таблиця 4. Значення показників, що характеризують рівень використання кожної складової ОРП

		2009	2010	2011
1	Кп	0,01959	0,01926	0,02279
2	Качоз	0,78632	0,79128	0,79254
3	ФВ	0,00767	0,00745	0,00826
4	ФР	0,00010	0,00089	0,00198
5	МВ	0,00331	0,00380	0,00364
6	Ковімв	0,00584	0,00766	0,00672
7	ЗВ	0,01116	0,01298	0,01205
8	Пп	0,00274	0,00441	0,00348
9	Ксппізп	0,01780	0,01976	0,02337
10	Пзп	0,00006	0,00222	0,00166
11	ФО	0,00302	0,00387	0,00668
12	Кпп	0,55076	0,51978	0,54952
13	Кінт	0,00029	0,00024	0,00311
14	Кмо	0,00029	0,00024	0,00311
15	Кпі	0,04702	0,04622	0,04564
16	Рон	0,43880	0,41687	0,43952
17	Рмп	0,23231	0,25246	0,21399
18	Коіптз	0,00029	0,00024	0,00311
19	ПВппн	0,22482	0,24432	0,20709
20	РВкп	0,39112	0,36912	0,39024
21	ПВпв	0,00965	0,01553	0,01052
22	ВГ	0,00308	0,00207	0,00274
23	ЧПпс	0,03341	0,03650	0,03815
24	Кфн	0,02057	0,01483	0,01837
25	Кмвк	0,00722	0,00655	0,01377
26	Кфс	0,27135	0,24482	0,25058
27	Кпз	0,03683	0,04446	0,03778
28	МК	-0,00027	0,00901	0,00167
29	Кзптвок	0,00020	0,00467	0,01160
30	Кгд	-0,00648	-0,00137	0,00225
31	Кеву	0,07205	0,06661	0,07413
27	Кпз	0,03683	0,04446	0,03778
28	МК	-0,00027	0,00901	0,00167
29	Кзптвок	0,00020	0,00467	0,01160
30	Кгд	-0,00648	-0,00137	0,00225
31	Кеву	0,07205	0,06661	0,07413
32	Квр	0,03758	0,04289	0,03539
33	Крвк	-0,00037	0,00050	0,02995
34	Кюак	0,02144	0,01709	0,02186
35	Крп	0,00248	0,00968	0,00628
36	Квл	0,00340	-0,00107	-0,00005

Отже за перший період, коли було встановлено різке падіння обсягу реалізованої продукції, фінансова складова теж зменшилася на 3,44%. Найбільший негативний вплив на цей показник мав коефіцієнт фінансової стійкості – він зменшився на 8,05%. При цьому коефіцієнт покриття запасів,

маневреність власних оборотних коштів та коефіцієнт забезпеченості поточної діяльності власними коштами збільшилися відповідно на 2,52%, 2,99%, 1,14%. Також негативний вплив мав коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел – 1,71%.

2009		2010		2010		2011			
0,33590		0,32434		0,32434		0,33377			
Кфн	0,02057	0,01483			Кфн	0,01483	0,01837		
Кмвк	0,00722	0,00655			Кмвк	0,00655	0,01377		
Кфс	0,27135	0,24482			Кфс	0,24482	0,25058		
Кпз	0,03683	0,04446			Кпз	0,04446	0,03778		
МК	-0,00027	0,00901			МК	0,00901	0,00167		
Кзптвок	0,00020	0,00467			Кзптвок	0,00467	0,01160		
detОПРф	-0,01156		0,9656	-3,44%	detОПРф	0,00943		1,0291	2,91%
		різниця	віднош.	%			різниця	віднош.	%
0	0,33590				0	0,32434			
1	0,33016	-0,00574	0,9829	-1,71%	1	0,32788	0,00354	1,0109	+1,09%
2	0,32949	-0,00067	0,9980	-0,20%	2	0,33510	0,00722	1,0220	+2,20%
3	0,30296	-0,02653	0,9195	-8,05%	3	0,34086	0,00576	1,0172	+1,72%
4	0,31059	0,00763	1,0252	+2,52%	4	0,33418	-0,00668	0,9804	-1,96%
5	0,31987	0,00928	1,0299	+2,99%	5	0,32684	-0,00734	0,9780	-2,20%
6	0,32434	0,00447	1,0140	+1,14%	6	0,33377	0,00693	1,0212	+2,12%

Рис. 6. Обчислення методом ланцюгових підстановок факторів впливу на фінансову складову організаційно-ресурсного потенціалу за 2009-2010 та 2010-2011 рр.

Порівняємо результати за другий період, який відповідає суттєвому приросту обсягу реалізованої продукції. Фінансова складова ОРП за цей період збільшилася 2,91%. При цьому коефіцієнти фінансової стійкості та фінансової незалежності капіталізованих джерел вже набули позитивних значень – 1,72% і 1,09% відповідно. А коефіцієнти покриття запасів та маневреність власних оборотних коштів навпаки стали від'ємними – 1,96%, 2,20% відповідно. Коефіцієнт забезпеченості поточної діяльності власними оборотними коштами збільшився майже вдвічі – набув значення 2,12%.

З проведеного факторного аналізу методом ланцюгових підстановок робимо висновок, що найвпливовішими є коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел та коефіцієнт забезпеченості поточної діяльності власними оборотними коштами (в порядку перерахування). Зміна кожного з цих факторів спричинить зміну фінансової складової ОРП. А з проведеного регресійно-кореляційного аналізу робимо висновок, що регулюванням цих факторів ми можемо впливати на обсяг виробленої продукції.

Аналогічно був проведений факторний аналіз методом ланцюгових підстановок інших складових організаційно-ресурсного потенціалу. Висновки наступні:

1. Виробнича складова ОРП. За період 2009-2010 рр. і 2010-2011 рр. приріст виробничої складової давав незначний, але стабільний приріст – 0,97% і 0,67% відповідно. При цьому суттєвих коливань всіх показників виробничої складової за обидва розглянутих періоди не відзначено (коливання значень менше 0,5%). Це свідчить о стабільності виробничої складової ОРП машинобудівного комплексу.

2. Кадрова складова ОРП. За період 2009-2010 рр. отримали падіння на 3,38%, а за 2010-2011 рр. – приріст на 5,99% кадрової складової ОРП. При цьому за перший період найбільший негативний вплив (-5,22%), а за другий – найбільший позитивний (+5,24%) мав коефіцієнт постійності складу персоналу підприємства. Саме він визначив рівень кадрової складової при падінні та рості обсягу виробничої продукції.

3. Інноваційна складова ОРП. На жаль, за обидва періоди інноваційна складова зменшувалася – на 0,37% і 1,49% відсотків відповідно. Суттєве зменшення за другий період інноваційної складової пояснюється зниженням рівня механізації праці (-5,17% проти +2,90%). Однак слід зауважити, що протягом розглянутих періодів збільшилася результативність освоєння (впровадження)

нововведень (+3,14% за 2010-2011 рр. проти -3,06% за 2009-2010 рр.). Відсутність цієї позитивної динаміки призвела б до ще більшого падіння інноваційної складної ОРП.

4. Інформаційна складова ОРП. За період 2009-2010 рр. отримали приріст на 0,82%, а за 2010-2011 рр. – падіння на 2,39% інформаційної складової ОРП. Нагадаємо, що кореляційний аналіз констатував сильний обернений зв'язок між ростом обсягу реалізованої продукції та інформаційною складовою ОРП. Зміну цього показника обумовлює, в першу чергу велике падіння питомої ваги персоналу, яка пройшла професійне навчання (+2,94% за 2009-2010 рр. проти -5,55% за 2010-2011 рр.).

5. Управлінська складова ОРП дала колосальний приріст: 3,25% за 2009-2010 рр. та 26,41% за 2010-2011 рр. Це обумовлено впливом наступних факторів: збільшення коефіцієнта ефективності витрат на управління (-4,02% за 2009-2010 рр. проти +5,45% за 2010-2011 рр.); зменшення коефіцієнта витрат на реалізацію продукції (+4,09% за 2009-2010 рр. проти -4,81% за 2010-2011 рр.) та величезне збільшення коефіцієнта рентабельності власного капіталу (+0,64% за 2009-2010 рр. та +21,27% за 2010-2011 рр. відповідно). Середній прямий рівень зв'язку, встановлений нами в результаті кореляційного аналізу, між обсягом реалізованої продукції та рівнем використання кадрової складової ОРП свідчить, що рівень виробленої та реалізованої продукції «не встигає» за стрімким ростом управлінської складової ОРП, але позитивна динаміка дає привід констатувати, що використання управлінського потенціалу в збільшенні рентабельності власного капіталу, безумовно, буде давати позитивні наслідки в роботі машинобудівного комплексу.

Порівняємо результати, отримані методом ланцюгових підстановок, з результатами за методом дольової участі.

Метод дольової участі – другий з методів факторного детермінованого аналізу, який можна застосовувати для моделей адитивного типу. Цей метод полягає у визначенні долі кожного з факторів, який впливає на роботу об'єкту економічної діяльності. Отже за методом дольової участі необхідно визначити долю кожного з факторів в загальній сумі приростів, яка потім помножається на загальний приріст сукупного показника.

Якщо значення показника у визначається алгебраїчною сумою значень факторів x_i :

$$y = \sum_{i=1}^n x_i, \quad (10)$$

то доля кожного фактору з зміни результуючого показника обчислюється за формулами

$$\begin{aligned} \Delta y_{x_1} &= \frac{\Delta y_S}{\Delta x_1 + \Delta x_2 + \dots + \Delta x_n} \cdot \Delta x_1; \\ \Delta y_{x_2} &= \frac{\Delta y_S}{\Delta x_1 + \Delta x_2 + \dots + \Delta x_n} \cdot \Delta x_2; \\ &\dots \\ \Delta y_{x_n} &= \frac{\Delta y_S}{\Delta x_1 + \Delta x_2 + \dots + \Delta x_n} \cdot \Delta x_n. \end{aligned} \quad (11)$$

В формулах (11) Δy_S – загальний приріст сукупного показника; Δx_i ($i = \overline{1; n}$) – приріст кожного з n факторів адитивної детермінованої факторної моделі.

Проілюструємо аналіз долі кожного з факторів організаційно-ресурсного потенціалу методом дольової участі на прикладі фінансової складової ОРП (для порівняння висновків, зроблених на основі використання метода ланцюгових підстановок) (рис. 7).

За період різкого падіння обсягу реалізованої продукції в 2009-2010 рр. фінансова складова ОРП зменшилася на 3,44%. При цьому найбільший негативний вплив на зменшення результуючого показника дають коефіцієнт фінансової стійкості -7,89% та коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел -1,71%.

В період росту обсягу реалізованої продукції підприємств машинобудування в 2010-2011 рр. ці ж показники дають вже позитивний вклад в фінансову складову ОРП – +1,78% і 1,09% відповідно. Різниця між показниками за два досліджених періоди складає 9,67% для коефіцієнта фінансової

стійкості і +2,80% для коефіцієнта фінансової незалежності капіталізованих джерел. Ці висновки повністю співпадають з висновками, зробленими на основі застосування метода ланцюгових підстановок. Але кількісний бік явища все ж краще відображає метод дольової участі. Добре відомо, що при застосуванні методу ланцюгових підстановок важливим є порядок підстановки факторів в формули (8) від найбільш до найменш впливовішого.

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА										
	detОПРф	-0,01156			0,9656	-3,44%			detОПРф	0,00943
2009/2010								2010/2011		
	det1	-0,00574						det1	0,00354	
	det2	-0,00067						det2	0,00722	
	det3	-0,02653						det3	0,00576	
	det4	0,00763						det4	-0,00668	
	det5	0,00928						det5	-0,00734	
	det6	0,00447						det6	0,00693	
	summ	-0,01156						summ	0,00943	
	1	-1,7081 %						1	1,0924 %	
	2	-0,1994 %						2	2,2280 %	
	3	-7,8947 %						3	1,7775 %	
	4	2,2705 %						4	-2,0614 %	
	5	2,7615 %						5	-2,2650 %	
	6	1,3302 %						6	2,1385 %	

Рис. 7. Обчислення методом дольової участі факторів впливу на фінансову складову організаційно-ресурсного потенціалу за 2009-2010 та 2010-2011 рр.

Аналогічно був проведений факторний аналіз методом дольової участі інших складових організаційно-ресурсного потенціалу. Висновки наступні.

1. Виробнича складова ОРП. За період 2009-2010 рр. і 2010-2011 рр. приріст виробничої складової давав незначний, але стабільний приріст – 0,97% і 0,67% відповідно. При цьому суттєвих коливань всіх показників виробничої складової за обидва розглянутих періоди не відзначено (коливання значень менше 0,5%), найбільші – для активної частки основних засобів: 0,60% і 0,15% відповідно. Це свідчить про стабільність виробничої складової ОРП машинобудівного комплексу і повністю співпадає з висновками, зробленими методом ланцюгових підстановок.

2. Кадрова складова ОРП. За період 2009-2010 рр. отримали падіння на 3,38%, а за 2010-2011 рр. – приріст на 5,99% кадрової складової ОРП. При цьому за перший період найбільший негативний вплив (-5,30%), а за другий – найбільший позитивний (+5,28%) мав коефіцієнт постійності складу персоналу підприємства. Саме він визначив рівень кадрової складової при падінні та рості обсягу виробничої продукції. Різниця у результатах, отриманих методом ланцюгових підстановок < 0,02%.

3. Інноваційна складова ОРП. На жаль, за обидва періоди інноваційна складова зменшувалася – на 0,37% і 1,49% відсотків відповідно. Суттєве зменшення за другий період інноваційної складової пояснюється зниженням рівня механізації праці (-5,38% проти +2,78%). Однак слід зауважити, що протягом розглянутих періодів збільшилася результативність освоєння (впровадження) нововведень (+3,13% за 2010-2011 рр. проти -3,03% за 2009-2010 рр.). Різниця у результатах, отриманих методом ланцюгових підстановок < 0,2%.

4. Інформаційна складова ОРП. За період 2009-2010 рр. отримали приріст на 0,82%, а за 2010-2011 рр. – падіння на 2,39% інформаційної складової ОРП. Нагадаємо, що кореляційний аналіз констатував сильний обернений зв'язок між ростом обсягу реалізованої продукції та інформаційною складовою ОРП. Зміну цього показника обумовлює, в першу чергу, велике падіння питомої ваги персоналу, яка пройшла професійне навчання (+2,96% за 2009-2010 рр. проти -5,59% за 2010-2011 рр.). Різниця у результатах, отриманих методом ланцюгових підстановок < 0,04%.

5. Управлінська складова ОРП дала колосальний приріст: 3,25% за 2009-2010 рр. та 26,41% за 2010-2011 рр. Це обумовлено впливом, в першу чергу, величезним збільшенням коефіцієнта рентабельності власного капіталу (-3,21% за 2009-2010 рр. та +24,04% за 2010-2011 рр. відповідно). Кількісний аналіз інших факторів незначно відрізняється від відповідних показників, отриманих методом ланцюгових підстановок, але якісну картину обидва метода дають ідентичну.

Порівняльний аналіз застосованих методів детермінованого факторного аналізу – ланцюгових підстановок і дольової участі – дають можливість стверджувати, що обидва метода достовірно описують вплив кожного з факторів складових організаційно-ресурсного потенціалу машинобудівної галузі Харківського регіону, але, на наш погляд, більш наочний результат дає метод дольової участі.

Кінцевою метою нашого дослідження є аналіз організаційно-ресурсного забезпечення машинобудівного комплексу. Для цього були проаналізовані динаміка зовнішніх факторів впливу на ОРЗ за 2008-2013 рр. Але нас цікавить взаємний зв'язок цих факторів з метою встановлення шляхів регулювання зовнішніми факторами впливу на організаційно-ресурсне забезпечення машинобудівного комплексу для підвищення ефективності роботи галузі при наступному плануванні.

Ефективним методом встановлення зв'язків між показниками господарчої діяльності, як ми вже вказували раніше є кореляційний аналіз. За допомогою платформи «Аналіз даних» MSExcel нами був проведений числовий експеримент для 31 зовнішнього фактору впливу на організаційно-ресурсне забезпечення машинобудівного комплексу (табл. 5), який довів про наявність, напрям та силу зв'язку згідно з прийнятою класифікацією між зовнішніми факторами впливу на організаційно-ресурсне забезпечення машинобудівного комплексу.

Таблиця 5. Зовнішні фактори впливу на організаційно-ресурсне забезпечення машинобудівного комплексу

№ з/п	Фактори впливу	№ з/п	Фактори впливу
1	Індекс продукції машинобудування	13	Індекс реальної процентної ставки
2	Індекс обсягу реалізованої продукції машинобудування	14	Індекс цін на продукцію машинобудування
		15	Індекс експорту продукції машинобудування
3	Індекс цін на металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	16	Індекс імпорту продукції машинобудування
		17	Індекс інвестицій в основний капітал
4	Індекс цін на виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	18	Індекс приросту кількості підприємств машинобудування
5	Індеси тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом	19	Індекс валового нагромадження основного капіталу (у ВВП)
6	Індекс цін на будівельно-монтажні роботи інженерних споруд	20	Індекс пред'явленого екологічного податку машинобудівним підприємствам, установам, організаціям
7	Індекс обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт	21	Індекс середньомісячної мінімальної заробітної плати
8	Індекс капітальних інвестицій у машини, обладнання та транспортні засоби	22	Індекс обсягу фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств з державного бюджету
9	Індекс капітальних інвестицій у машини, обладнання та транспортні засоби	23	Індекс податкового навантаження (Totaltaxrate)
		24	Індекс сили дії юридичних прав
10	Індекс вартості короткострокових кредитів для суб'єктів господарювання	25	Індекс інвестицій в основний капітал з коштів державного і місцевих бюджетів
11	Індекс вартості довгострокових кредитів для суб'єктів господарювання	26	Індекс обсягу реалізованої інноваційної продукції машинобудування
12	Індекс середнього офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, встановлений національним банком України	27	Індекс платежів за використання інтелектуальної власності у платіжному балансі
28	Індекс попиту на працівників у машинобудуванні	30	Індекс пропозиції працівників у машинобудуванні

№ з/п	Фактори впливу	№ з/п	Фактори впливу
29	Індекс середньомісячної заробітної плати у машинобудуванні	31	Індекс реального доходу

Застосовуючи методи факторного детермінованого аналізу ми дослідили організаційно-ресурсний потенціал та організаційно-ресурсне забезпечення машинобудівного комплексу національного господарства. Отримані результати дозволяють нам зробити наступні висновки:

1. Організаційно-ресурсний потенціал машинобудування не має достатнього впливу на ефективну роботу комплексу: лише фактори, які включені нами в виробничу, фінансову та інформаційну складові організаційно-ресурсного потенціалу мають високий зв'язок з одним з найважливішим критерієм роботи любого підприємства, установи, комплексу взагалі – обсягом реалізованої продукції. Кадрова, управлінська, інноваційна складові організаційно-ресурсного потенціалу майже не впливають на ефективність роботи підприємств машинобудівного комплексу.

2. Дослідження організаційно-ресурсного забезпечення машинобудування привели нас до висновків, що величина обсягу реалізованої продукції безпосередньо залежить від індексу цін на металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, індексу цін на виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; індексу обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт, індексу капітальних інвестицій у машини, обладнання та транспортні засоби, індексу імпорту продукції машинобудування, індексу інвестицій в основний капітал з коштів державного та місцевих бюджетів, індексу сили дії юридичних прав, індексу платежів за використання інтелектуальної власності у платіжному балансі, індексу експорту продукції машинобудування, індексу інвестицій у основний капітал, індексу валового нагромадження основного капіталу (у ВВП), індексу обсягу реалізованої інноваційної продукції машинобудування, індексу середньомісячної номінальної заробітної плати працівників у машинобудуванні, індексу реального наявного доходу, тобто від усіх факторів, які складають не лише виробничий, фінансовий та інформаційний, а й інноваційний, кадровий та управлінський потенціал галузі.

3. Порівняльний аналіз організаційно-ресурсного потенціалу та організаційно-ресурсного забезпечення дають нам можливість обирати важелі впливу з метою підвищення ефективності роботи підприємств машинобудівного комплексу, надати більшу вагу інноваційним, управлінським, кадровим факторам. Адже аналіз кореляційних характеристик доводить, що позитивна динаміка забезпеченості цих факторів на пряму підвищує обсяг виробленої та реалізованої продукції.

4. Методами кореляційного аналізу з'ясовано, що як й передбачалося, негативними факторами впливу на роботу машинобудування є динаміка підвищення середнього офіційного курсу національної грошової валюти до долара США, встановлений національним банком України, та індексу вартості довгострокових кредитів для суб'єктів господарювання.

При науковому підході до вирішення проблем господарювання та ефективного використання ресурсів, треба пам'ятати, що всі фактори мають вплив на результат господарчої діяльності у сукупності. Тому нами з'ясовано не лише їх вплив на результуючі показники – обсяги виробленої та реалізованої продукції, а й їх взаємна дія.

Висновки. Для створення достовірної моделі автор довів, що всі висновки, зроблені на основі статистичного дослідження показників роботи однієї з впливовіших галузей промисловості України можна екстраполювати (тобто поширити, перенести висновки, зроблені відносно будь-якої частини об'єктів або явищ на усю сукупність об'єктів або явищ, поширити висновки, зроблені на основі минулих станів явищ або процесів на майбутні) на всю промисловість України. Порівняльний аналіз застосованих методів детермінованого факторного аналізу – ланцюгових підстановок і дольової участі надав можливість стверджувати, що обидва метода достовірно описують вплив кожного з факторів складових організаційно-ресурсного потенціалу машинобудівної галузі Харківського регіону, але, на наш погляд, більш наочний результат дає метод дольової участі. Проаналізована динаміка зовнішніх

факторів впливу на організаційно-ресурсне забезпечення машинобудівного комплексу. Відносні показники добре відображають саме динаміку обраних факторів – їх зростання або падіння, виражене у відсотках. Проаналізовано взаємний зв'язок факторів з метою встановлення шляхів регулювання зовнішніми факторами впливу на організаційно-ресурсне забезпечення машинобудівного комплексу для підвищення ефективності роботи галузі при наступному плануванні.

Література

1. Барташевська Ю.М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю.М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – №1(8). – С. 19-25.
2. Кожина О.М. Стратегічне планування ресурсного забезпечення господарської діяльності підприємства / О.М. Кожина // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов». – 2005. – № 65. – С. 343-350.
3. Кондрашевська О.Г. Методичний підхід до аналізу ресурсної бази підприємств машинобудування / О.Г. Кондрашевська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №34. – С. 295-299.
4. Мельник О.Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: Монографія. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. – 344 с.
5. Моїсеєнко Т.Є. Ефективність інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України / Т.Є. Моїсеєнко // Вісник Криворізького інституту. – 2009. – №4(20). – С. 106-110.
6. Полянська А.С. Ресурсне забезпечення розвитку організацій в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdaa.com.ua/np/pdf/81.pdf>.
7. Шандова Н.В. Розробка механізму управління стійким розвитком підприємств машинобудування / Н.В. Шандова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №2. – С. 101-105.
8. Шепель Н.Г. Управління використанням ресурсів металургійних та машинобудівних підприємств в ринкових умовах: автореф. дис... на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / Н.Г. Шепель. – Запоріжжя, 2008. – 23 с.
9. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 152с.
10. Савицкая Г.В. Методика комплексного анализа хозяйственной деятельности / Г.В. Савицкая. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 288 с.

References

1. Bartashevskaya, Yu., (2010). Development of mechanical engineering in Ukraine: state, problems and prospects. *Evropeyskiy vector ekonomichnogo rozvytku (European vector of economic development)*, 1(8), 19-25 (in Ukr.).
2. Kozhyna, O., (2005). Strategic planning of resource support of business enterprises. *Naukovo-technichniy zbirnyk "Komunalnoe choziaystvo gorodov" (Scientific and technical collection "Municipal Economy of Cities")*, 65, 343-350 (in Ukr.).
3. Kondrashevskaya, O., (2011). The methodical approach to analysis of resources base of machine building. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti (Journal of economy of transport and industry)*, 34, 295-299 (in Ukr.).
4. Melnyk, O., (2010). Diagnostic systems of machine-building enterprises: polycriterial concept and tools. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi Politechniky.
5. Moiseienko, T., (2009). The effectiveness of innovation engineering companies in Ukraine. *Visnyk Kryvorozkogo instytutu (Journal of the Institute of Krivoy Rog)*, 4(20), 106-110 (in Ukr.).
6. Polianska, A. Source of development organizations in the contemporary economy. Retrieved from <http://www.pdaa.com.ua/np/pdf/81.pdf>.
7. Shandova, N., (2007). Development management mechanism of sustainable development of engineering enterprises. *Aktualni problemy ekonomiky (Actual problems of economics)*, 2, 101-105 (in Ukr.).
8. Shepel, N. (2008). Managing resources using metallurgical and machine-building enterprises in market conditions. *Zaporizhzhia*.
9. Izmailova, K., (2000). *Financial analysis*. Kiev : MAUP.
10. Savitskaia, G. (2001). *Methodology of complex analysis of economic activities*. Moscow.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2016.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

**Догадіна В.Ю., професор МКА, директор Харківського інституту
ПРАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»**

В статті розглянуті методи оцінки праці персоналу підприємств сфери послуг. Автором обґрунтовано, що на сьогодні роль сфери послуг істотно зростає, та вже за певними обсягами випереджає виробничі сфери. Автором наведено визначення оцінки праці персоналу та висловлено думку про те, що сучасні методи оцінки праці персоналу сфери послуг повинні стати важелем, який би сприяв отриманню інформації щодо ефективності роботи працівників сфери послуг: потенційних специфічних можливостей спеціалістів у галузі та перспектив їх росту; причин неефективної роботи окремих працівників; потреби у навчанні та підвищенні кваліфікації; шляхів удосконалення організації праці. Зазначено, що найбільш складним видом оцінки, що включає безліч показників і весь необхідний комплекс економіко-математичних методів їхньої обробки, а також передбачає широке залучення експертів, є аналітична оцінка. Зроблено висновок, що систематична оцінка праці персоналу, що складає ядро мотивації трудової діяльності працівників і забезпечує зацікавлене досягнення поставлених цілей, дозволяє виявити слабкі місця в діяльності підприємства і зацікавити самих працівників у виправленні ситуації, що склалася. Однак відсутність єдиної методологічної основи, на якій можна було б системно поєднати всі розробки практиків, широке тлумачення понять «якість» і «ефективність» праці гальмують правильне розуміння сутності і ролі оцінки у всій системі управління. У цьому зв'язку виникає необхідність у розробці нових підходів до формування об'єктивної оцінки праці персоналу, що характеризують дійсно трудовий внесок працівників у виробничі результати діяльності підприємства.

Ключові слова: методи, оцінка праці, підхід, сфера послуг, підприємство, персонал, модель.

Постановка проблеми. Загострення проблеми зайнятості, зростання чисельності безробітного населення України, високий рівень плинності кадрів, відзначені в більшості галузей національної економіки, зокрема на підприємствах сфери послуг, призводять до дестабілізації виробничого механізму підприємств, до зниження показників якості діяльності персоналу. Фактором, що сприяє стабілізації даних показників і забезпечує ефективність сучасного виробництва, є мотивація праці, важливою складовою якої виступає оцінка діяльності персоналу. Відсутність оцінки, або необ'єктивність суттєво знижують активність і продуктивність діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки різних категорій персоналу та методів її проведення досліджували такі вітчизняні вчені, Борисова Е.А. [1], Данюк В.М. [2], Колот А.М. [3], Корнюшин В.Ю. [4], Крушельницька О.В. [5], Соколов А.В. [6] та інші. Зокрема, в працях названих вчених висвітлювалися актуальні питання теорії і практики процедури оцінювання, однак, сучасні методи оцінки працівників, які характерні для підприємств сфери послуг, потребують подальшого опрацювання.

Метою статті є аналіз сучасних методів та інструментів оцінки персоналу підприємств сфери послуг.

Основні результати дослідження. Сьогодні роль сфери послуг безперервно зростає і у наступний час вона за обсягами набагато випереджає сфери виробництва. Динамічне зростання сфери послуг є однією з глобальних тенденцій в сучасній економіці. До числа зайнятих у сфері обслуговування входять ті, що не лише працюють безпосередньо в індустрії послуг (банки, авіакомпанії, туристичний і готельний бізнес і т. ін.), але також ряд працівників інших секторів національної економіки.

Індустрія послуг відрізняється великою різноманітністю. У цій сфері діє значна частина комерційного сектора з його авіакомпаніями, банками, бюро по комп'ютерній обробці даних, страховими, юридичними і консалтинговими фірмами, приватними медичними установами і компаніями по торгівлі нерухомістю. Наданням послуг займаються також державні і некомерційні організації.

Під оцінкою персоналу взагалі треба розуміти процес порівняння характеристик людини з встановленим еталоном, на підставі якого визначається відпов ідність (невідповідність) працівника

посаді, яка обіймається, і його здатність (нездатність) до вирішення поставлених завдань. Як еталон може виступати або праця найкращого робітника, або сума найкращих результатів окремих складових праці різних робітників.

Оцінка праці співробітників у поєднанні із системою преміювання впливає на мотивацію працівників, їхнє ставлення до вирішення завдань і майбутню поведінку. Багато працівників розглядають систему оцінки їхньої діяльності як об'єктивне визнання досягнутих ними результатів, тому виникає необхідність впровадження справедливої системи оплати праці з заохоченням успіхів і досягнень, що, зрештою, призводить до додаткових зусиль при виконанні поставлених перед ними завдань.

Існує величезна кількість методів і способів оцінки, що дають різні за рівнем об'єктивності і точності результати, однак, жоден з них не є досконалим і достатньо розробленим. Погляди вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків щодо рівня об'єктивності та доцільності застосування окремих методів часто бувають прямо протилежними.

Найбільш складним видом оцінки, що включає безліч показників і весь необхідний комплекс економіко-математичних методів їхньої обробки, а також передбачає широке залучення експертів, є аналітична оцінка. Вона проводиться один раз у два чи три роки і, як правило, супроводжується підвищенням (зниженням) окладу, чи переведенням оцінюваного нагору (униз) службовими сходами. Існують також колективні методи оцінки, що даються групою, які допомагають уникнути однобічності й упередженості в силу більш зважених і різноманітних оцінок.

Для підвищення дієвості процедури оцінки, а також для того, щоб її зміст був зрозумілий і чинив мотивуючий вплив, вона повинна проводитися за результатами основної діяльності й охоплювати ті аспекти, що пов'язані безпосередньо з працею. Однак, передумовою ефективної трудової діяльності є високий рівень особистих якостей працівника, отже, їх також необхідно оцінити. Після визначення об'єкта оцінки, актуальною стає проблема вибору показників, що відбивають її зміст. Так, одні показники можуть характеризувати загальні для всіх працівників підприємства сторони діяльності й у такий спосіб визначати приналежність співробітника до конкретної організаційно-соціальної системи, інші визначають специфічні норми праці і поведінки, що відповідають конкретному робочому місту чи посаді, і на підставі цього встановлюють відповідність співробітника професійним вимогам.

При оцінці праці в першу чергу оцінюються показники кількості, якості, складності і витрат праці на основі її інтенсивності. З огляду на те, що якісні сторони будь-якого явища погано піддаються кількісному виміру, фахівці в області оцінки персоналу дотепер не залишають спроб знайти найбільш об'єктивні методи кількісного виміру якості праці.

Під оцінкою якості праці, що являє собою порівняння якісних характеристик живої конкретної праці з працею, прийнятою за еталон, розуміється кількісне значення рівня якості праці робітника. Така оцінка стимулює розвиток професійних і особистих якостей працівника, сприяє зростанню продуктивності праці і досягненню стратегічних цілей підприємства. Крім еталона, у якості якого може виступати праця найкращих робітників, при оцінці якості праці часто використовується поняття норми праці, під якою розуміється результат праці, досягнутий працівником, здатним до її виконання, що пройшов навчання і має достатній досвід роботи.

На сучасному етапі підприємствами сфери послуг найчастіше використовуються системи оцінки: по заслугах, робочого місця, ділових якостей персоналу [7].

Оцінка робочих місць на підприємствах сфери послуг, що включає такі показники як кваліфікація, відповідальність за збереження засобів праці, результати праці і безпека, нервово-психологічні і фізичні навантаження, передбачає порівняння результатів праці робітника з певним еталоном. Встановлення відповідності якісних характеристик персоналу вимогам посадової характеристики здійснюється за допомогою ділової оцінки персоналу.

Безпосередньо якість виконаної роботи кількісно вимірюється, як правило, за допомогою обліку витрат часу у споживача, що усуває помилки, брак чи їхні наслідки, допущені виконавцем [8]. Отже, час, витрачений на надання певної послуги, що є за своєю якістю абсолютно непридатним до вживання,

є марним. Таким чином, час, загублений при доведенні неякісної послуги до кондиції, стає головним вимірником корисності робочого часу, тобто і якості праці робітників.

Відносний показник, що характеризує якість праці ($K_{як.}$), визначається за формулою (кваліметричним модулем):

$$K_{як.} = 1 - \frac{T_{спож.}}{T_{ф.}}, \quad (1)$$

де 1 – стандарт (норма) корисності праці чи витрат робочого часу;

$T_{спож.}$ – час, затрачений споживачем на виправлення помилок, г.;

$T_{ф.}$ – час, відпрацьований робітником відповідно до табеля в аналізованому місяці, г.

Абсолютний показник якості праці (у годинах корисно витраченого часу) ($O_{як.}$) буде мати вигляд:

$$O_{як.} = T_{ф.} \times K_{як.} \quad (2)$$

Другим компонентом в оцінці результатів праці є оцінка вчасно наданої кількості певних послуг. Зміст поняття «кількість праці» розкривається з позицій корисності (марності) витрат робочого часу. Завдання, виконане у визначений строк, але не в повному обсязі, не вважається вчасно виконаним, а тривалість його виконання не визначається кількістю праці у фактичних витратах робочого часу. Здана з запізненням робота перешкоджає ефективній роботі інших працівників у ланцюжку трудового процесу, знижуючи результати їхньої діяльності через марні втрати часу в очікуванні надходження до них запізненого предмета праці. Ці марні втрати робочого часу, що допускаються працівником, повинні бути відображені в оцінці кількості його праці. Здійснюється облік марної праці у відносному вигляді через кваліметричний модуль:

$$K_{кільк.} = 1 - \frac{T_{зан.}}{T_{ф.}}, \quad (3)$$

де $K_{кільк.}$ – відносний показник, що характеризує ступінь корисності праці;

$T_{зан.}$ – час запізнювання робіт стосовно заздалегідь обумовленого терміну, г.

Відношення часу запізнювання до відпрацьованого робітником часу виражає міру марної праці в загальній тривалості робочого часу. Обчислене за формулою (3) значення являє собою коефіцієнт, що характеризує кількість вкладеної робітником праці в комплекс виконаних в обліковому місяці робіт (наданні послуг) через відносну величину її корисності. В абсолютному вигляді кількість праці буде виглядати як добуток усього відпрацьованого за місяць часу ($T_{ф.}$) на ступінь її корисності ($K_{кільк.}$):

$$O_{кільк.} = T_{ф.} \times K_{кільк.} \quad (4)$$

Саме обчислений таким чином робочий час повинен враховуватися при виплаті працівнику заробітної плати.

Оцінка кількості, своєчасності і якості виконання робіт (надання готельних послуг) прямо узгоджує діяльність працівників з кінцевими цілями готельного підприємства щодо обсягу постачання у визначений термін замовленої споживачем продукції, яка відповідає певному стандарту якості. Як кількість, так і якість праці є результатом єдиної конкретної праці індивіда і впливає на той самий показник – загальну кількість витраченого часу. Таким чином, наявність єдиної порівняльної бази дає

можливість виразити обидва показники у вигляді інтегрального показника оцінки результатів праці робітника ($O_{\text{як.} + \text{кільк.}}$):

$$O_{\text{як.} + \text{кільк.}} = T_{\text{ф.}} \times K_{\text{як.}} \times K_{\text{кільк.}} \quad (5)$$

Оцінка процесу праці робітників і її результатів повинна проводитися у взаємозв'язку з оцінкою виконуваних ними конкретних робіт (надання послуг). При цьому оцінка результатів праці (його кількості і якості), що зводиться до обліку часу по кожній виконуваній роботі (надання послуги), коригується на показники, що відбивають складність робіт і інтенсивність праці робітників.

Складність робіт, відбиваючи зміст самої роботи і зміст дій працівника по її виконанню, багато в чому характеризує кваліфікацію працівника:

Формула розрахунку комплексної оцінки складності кожної окремої роботи ($K_{\text{скл.}}$) має наступний вигляд:

$$K_{\text{скл.}} = \sum_{i=1}^n a_i X_{ij} \quad (6)$$

де n – кількість факторів.

Оскільки менша кількість складної праці дорівнює більшій кількості простої, в основу конструювання кількісної оцінки складності праці покладено принцип додавання простої праці.

За допомогою методики стимулювання праці на підставі розрахунку коефіцієнту складності робіт, розробленої А. І. Рофе та А. Л. Жуковим, можливо скласти кваліметричну факторно-критеріальну модель оцінки складності робіт, що виконують працівники аграрного підприємства (табл. 1) [9].

Таблиця 1. Кваліметрична факторно-критеріальна модель оцінки складності робіт

Фактор складності робіт (i)	Вагомість фактора (a_i)	Критерій оцінки факторів ($j=1,2,3\dots$)	Показник значущості критерію (X_{ij}), бали
1. Ступінь творчості праці	a_1	– творча; – формально-логічна; – технічна.	X_{11} X_{12} X_{13}
2. Ступінь новизни роботи	a_2	– нова; – нерегулярно повторювана; – регулярно повторювана.	X_{21} X_{22} X_{23}
3. Ступінь самостійності виконання роботи	a_3	– цілком самостійно; – під загальним керівництвом; – під безпосереднім керівництвом.	X_{31} X_{32} X_{33}
4. Ступінь відповідальності	a_4	– за колектив; – за роботу групи; – тільки за себе.	X_{41} X_{42} X_{43}
5. Ступінь спеціалізації	a_5	– різнорідна по всьому колу завдань; – різнорідна за окремими розділами; – однорідна.	X_{51} X_{52} X_{53}
	$\sum a_i = 1,00$		

Оцінка складності робіт сполучається з витратами робочого часу – на виконання складних робіт повинно витрачатися більше робочого часу, а витрати часу на прості роботи будуть меншими, отже, більш складна праця повинна оцінюватися вище, ніж менш складна, на єдиній порівняльній базі – корисних витратах робочого часу.

Шляхом множення коефіцієнта складності роботи ($K_{скл.i}$), визначеного за факторно-критеріальною моделлю, на тривалість її виконання ($T_{ф.i}$) розраховується оцінка результатів праці з урахуванням її складності. Оцінку складності праці, виражену в годинах робочого часу, дає сума отриманих добутоків. Показники, що характеризують результати праці, визначають корисність робочого часу за звітний період, а модель оцінки праці на стадії визначення її результатів з урахуванням складності робіт буде мати вигляд:

$$O_{скл.} = \sum_{i=1}^n K_{скл.i} \times T_{ф.i} \times (K_{як.} \times K_{кільк.}). \quad (7)$$

Оцінку результатів праці з урахуванням її складності доцільно доповнювати процедурою розподілу відповідно до оцінки будь-якої суми грошей. Це дасть можливість працівникам усвідомити, що оцінка є реальним інструментом розподілу за результатами праці, внаслідок чого активізується почуття змагальності у працівників і прагнення до підвищення інтенсивності своєї праці. Крім того, істотний вплив параметра складності виконаних робіт на величину оцінки стимулює працівників до підвищення своєї кваліфікації.

Показник інтенсивності праці ($K_{ін.i}$), необхідний для об'єктивної оцінки праці робітників і відбиття її витрат у відносних величинах шляхом порівняння з нормативним рівнем, може бути розрахований за формулою:

$$K_{ін.i} = \frac{T_{н.i}}{T_{ф.i}}, \quad (8)$$

де $T_{н.i}$ – нормативний часвиконання i -ої роботи, г.;

$T_{ф.i}$ – фактичні витрати часу на виконання i -ої роботи, г.

Отже, показник інтенсивності праці за місяць являє собою суму витрат праці за кожним окремим видом робіт і виражається формулою:

$$K_{ін.} = \frac{\sum_{i=1}^n T_{н.i}}{\sum_{i=1}^n T_{ф.i}}. \quad (9)$$

Економічний зміст моделі інтенсивності праці полягає в тому, що тільки за допомогою цього показника можуть бути оцінені результати праці, що зросли, отже, тільки за рахунок більш інтенсивної праці може зрости її загальна оцінка. Таким чином, для одержання більш високої оцінки праці робітник буде прагнути до швидкого виконання запланованих за нормативами завдань, що дозволить йому за рахунок вивільненого часу виконати необхідну для підрозділу чи всього підприємства додаткову роботу. Взаємозалежність показника інтенсивності праці і витрат робочого часу відбиває наступна формула [10]:

$$O_{баз.} = T_{ф.} \times K_{ін.} = \sum_{i=1}^n T_{ф.i} \times K_{ін.i}. \quad (10)$$

Єдиною фундаментальною основою, на базі якої здійснюється органічне поєднання параметрів праці, є витрати робочого часу. У зв'язку з вищевикладеним комплексна оцінка праці буде

представлена моделлю, кожен елемент якої виконує контрольну і стимулюючу функції, що має величезне значення для формування механізму мотивації високоефективної праці робітників [11]:

$$O_{np.} = T_{ф.} \times K_{як.} \times K_{кільк.} \times K_{скл.} \times K_{ін.} \quad (11)$$

Оцінки результатів праці і її складності часто виявляються неповними чи умовно підрахованими. Ця обставина змушує фахівців в області управління персоналом шукати додаткові форми оцінки працівників. При оцінці необхідно визначити, наскільки працівники готові до вирішення завтрашніх завдань, чи володіють набором якостей, що відповідають посаді, тобто не тільки підсумки діяльності працівника, але і його ділові якості, а також потенціал на майбутнє. Найбільш дієвою є комплексна оцінка персоналу на основі застосування бальної системи, що являє собою кількісне вираження за допомогою балів найбільш важливих характеристик працівника і виконуваної ним роботи. Для характеристики працівника оцінюються його професійно-діловий рівень (K_n) і ділові якості (D_n), необхідні для виконання відповідальних завдань. Як параметри, що характеризують роботу, враховуються складність (C_n) і результати (P_n) праці. Комплексна оцінка конкретного працівника ($K_{o.n.}$) здійснюється за формулою:

$$K_{o.n.} = 0,5 \times K_n \times D_n + C_n \times P_n \quad (12)$$

Коефіцієнт 0,5 було визначено Науково-дослідним інститутом праці емпіричним шляхом і введено у формулу з метою посилення значущості оцінки.

При оцінці професійно-ділового рівня працівників використовується єдиний набір характеристик, що включає освіту, стаж роботи за спеціальністю, активність участі в системі підвищення кваліфікації з їхньою незмінною питомою вагою. Усі працівники розділені за освітою на кілька груп (загальна середня освіта, ПТУ, середня спеціальна, вища й інші), кожній з яких надається бальна оцінка. У залежності від тривалості стажу кожен рік роботи оцінюється певною кількістю балів (до 15 років – 0,01 бал за рік, за 15 і більше – 0,15 бала за рік). На підставі форми підготовки і підвищення кваліфікації працівнику також виставляється бальна оцінка. У зв'язку з цим коефіцієнт професійно-ділового рівня (K_n) визначається за формулою:

$$K_n = \frac{(O + C + A)}{0,85}, \quad (13)$$

де O – оцінка освіти, бал;

C – оцінка стажу роботи за спеціальністю, бал;

A – активність участі у системі підвищення професійної майстерності, бал;

0,85 – максимальна бальна оцінка професійно-ділового рівня.

Кожна характеристика ділових якостей оцінюється в балах і має чотири рівні прояву: низький – 0,5, середній – 1, вище за середній – 2, високий – 3. Шляхом підсумовування рівнів характеристик з урахуванням їхньої питомої ваги працівнику встановлюється оцінка всієї сукупності ділових якостей (D_n).

Ознаки, що впливають на складність праці робітників і потребують більшого досвіду і зусиль, покладені в основу оцінки складності функцій працівника. Коефіцієнт складності функцій (C_n), що являє собою відношення суми оцінок за кожною ознакою з урахуванням їхньої питомої ваги до постійної величини 8,3 (максимальна бальна оцінка за всіма ознаками складності функцій працівника), забезпечує порівняність оцінок складності праці від працівника до директора.

Оцінка результатів праці (P_n), що визначається підсумовуванням оцінок рівнів ознак, які характеризують результати праці робітників, з урахуванням їхньої питомої ваги, охоплює кількісні і якісні параметри виконуваних робіт.

Одним з методів без попереднього встановлення показників оцінки є оцінка за рівнем досягнення цілей, суть якої полягає у вимірі результатів і ефективності праці співробітників та встановленні внеску працівника в досягнення цілей організації.

Метод критичних випадків дає факти, необхідні для пояснення оцінки, тому що в ході застосування даного методу тестуючий записує вдалі і небажані приклади виконання обов'язків кожним підлеглим, які потім обговорюють з ним.

Висновки. Систематична оцінка праці персоналу, що складає ядро мотивації трудової діяльності працівників і забезпечує зацікавлене досягнення поставлених цілей, дозволяє виявити слабкі місця в діяльності підприємства і зацікавити працівників у виправленні ситуації, що склалася. Однак відсутність єдиної методологічної основи, на якій можна було б системно поєднати всі розробки практиків, широке тлумачення понять «якість» і «ефективність» праці гальмують правильне розуміння сутності і ролі оцінки у всій системі управління. У цьому зв'язку виникає необхідність у розробці нових підходів до формування об'єктивної оцінки праці персоналу, що характеризують дійсно трудовий внесок працівників у виробничі результати діяльності підприємства.

Література

1. Борисова Е.А. Оценка и аттестация персонала / Е.А. Борисова. – СПб.: Питер, 2003. – 288 с.
2. Данюк В.М. Менеджмент персоналу: навчальний посібник / В.М. Данюк, В.М.Петюх, С.О. Цимбалюк та ін.; За заг. ред. В.М. Данюка, В.М. Петюха. – К: КНЕУ, 2004. – 398 с.
3. Колот А.М. Мотивация персонала: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]/ А.М. Колот. – К: КНЕУ, 2005. – 337 с.
4. Корнюшин В.Ю. Оценка и аттестация персонала: учебное пособие/ В.Ю. Корнюшин. –М: МИЭП, 2010. – 120 с.
5. Крушельницька О.В. Управление персоналом: навчальний посібник/ О.В.Крушельницька, Д.П. Мельничук.– К.: «Кондор». – 2005. – 308 с.
6. Соколов А.В. Вдосконалення системи оцінки персоналу організації / А.В. Соколов, В.О. Начева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf112013/603-kand-derzh-upr-sokolov-a-v-nachevav-o-vdoskonalennya-sistemi-ocnki-personalu-organizaciyi.html>.
7. Галайда Г.О. Концептуальне моделювання систем мотивації праці / Г.О. Галайда, В.Б. Васюта // Региональные перспективы. – 2001. – №5-6. – С. 271-273.
8. Іванілов О.С. Стан економіки та зайнятість населення / О.С. Іванілов // Україна: аспекти праці. – 2002. – №5.
9. Рофе А.И. Теоретические основы экономики и социологии труда: учебник / А.И. Рофе, А.Л. Жуков. – М.: Узд-во «МИК». – 1999. – 336 с.
10. Маслова Я.Ю. Совершенствование оценки персонала на основе ситуационного подхода / Я.Ю. Маслова // Весник ПАГС. – 2012. – С. 108-112.

Література

1. Borisova, E., (2003). Evaluation and certification of personnel. St. Petersburg : Peter.
2. Daniuk, V., Petiukh, V., Tymbaliuk, S., (2004). HR-Management. Kiev : KNEU.
3. Kolot, A., (2005). Motivation of staff. Kiev : KNEU.
4. Korniyshyn, V., (2010). Evaluation and certification of personnel. Moscow : MIEP.
5. Krushelnyska, O., (2005). HR-Management. Kiev : Kondor.
6. Sokolov, A., & Nacheva, V. Improving the system of personnel evaluation. Retrieved from <http://int-konf.org/konf112013/603-kand-derzh-upr-sokolov-a-v-nachevav-o-vdoskonalennya-sistemi-ocnki-personalu-organizaciyi.html>.
7. Galaida, G., & Vasiuta, V., (2001). Conceptual modeling of work motivation. Regionalni perspektivyv (Locale prospects), 5-6, 271-273 (in Rus.).
8. Ivanilov, O., (2002). State of the economy and employment. Ukraine : aspect pratsi (Ukraine: aspects of labor), 5 (in Ukr.).
9. Rofe, A., & Zhukov, A., (1993). Theoretical foundations of the economy and sociology of labor. Moscow : MIK.
10. Maslova, Ya., (2012). Improving staff assessment based on the situational approach. Vedtnik PAGS (Bulletin PAGS), 108-112.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016.

ОЦЕНКА И АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА РЫНКЕ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПЕРЕВОЗОК

Еремина М.А., кандидат экономических наук, доцент

Украинский государственный университет железнодорожного транспорта

У статті проведено аналіз системи ціноутворення на залізничному транспорті у країнах ЄС, а також підняті питання необхідності коректування тарифів із урахуванням факторів, що впливають на формування ціни на вантажоперевезення в Україні. На основі проведених досліджень запропоновано перелік факторів, що дозволяє зробити ціну на перевезення еластичною, тим самим залучити клієнтів до залізничних перевезень, що дозволить збільшити вантажообіг і призведе до зниження витрат

Ключові слова Залізничні вантажні перевезення, ціноутворення на залізничному транспорті, тариф на вантажоперевезення, собівартість вантажних перевезень.

Постановка проблеми. Значительное повышение тарифов на перевозку грузов железнодорожным транспортом обусловлено ухудшением экономической ситуации в Украине. Необходимость этих мер является следствием резкого роста цен на товары, потребляемые отраслью, а также, уровень инфляции, которые значительно опережают темпы роста тарифов.

Так, за 2015 год и первый квартал 2016 года грузовые тарифы возросли на 45%. Планируется и дальнейшее их повышение. Но представители крупных отраслей промышленности, которые являются крупными постоянными клиентами железнодорожного транспорта, заявляют, что при дальнейшем повышении тарифов перевозки станут нерентабельными, и это приведет только к снижению доходности грузоперевозок.

Однако повышение тарифов неизбежно, потому что остро стоит проблема износа подвижного состава и инфраструктуры, необходимости модернизации и ремонта путевой техники, приобретения новых грузовых вагонов, ремонта и модернизации локомотивов и т.д. Поэтому данные меры неизбежны, что обусловило необходимость анализа и возможной доработки существующих методов их формирования.

Анализ последних исследований и публикаций. В процессе проведения исследований в области ценообразования, маркетинговых исследований на железнодорожном транспорте, учета затрат на безопасность в структуре себестоимости перевозок и пути имплементации Украины в ЕС, были проанализированы работы таких авторов, как: В.Г. Галабурда [1], А.А. Дергоусова [2], В.Л. Дикань [3], И.Ю. Зайцева [4], А.А. Коковихина [5], Ю.Ф. Кулаев [6], Б.М. Липидус [7], Н.М. Колесникова [8], Е.Н. Троникова [9]. Однако в работах перечисленных авторов недостаточно освещены вопросы конкурентоспособного тарифообразования на грузовые железнодорожные перевозки с учетом не только факторов, которые как входят в себестоимость перевозок, так и не являются ее составляющей, проведения гибкой тарифной политики, которая способствует адаптации железнодорожного транспорта к рыночным условиям.

Цель статьи – анализ системы ценообразования в странах ЕС, а также анализ факторов, влияющих на формирование тарифов на грузоперевозки в Украине. На основе проведенных исследований разработать систему факторов, позволяющую сделать цену на перевозку эластичной в зависимости от факторов, не влияющих на эксплуатационные затраты. Тем самым привлечь клиентов к железнодорожным перевозкам, увеличить грузооборот, что приведет снижению затрат.

Основные результаты исследования. Тарифы на все виды перевозок, в том числе и грузовые, должны быть конкурентоспособные. Несмотря на то, что Укрзалізниця является монополистом в сфере железнодорожных перевозок, большую конкуренцию железнодорожному транспорту составил автомобильный со своими преимуществами, а именно эластичность цен, доставка от двери до двери, на что у железнодорожного транспорта нет возможности, а если использовать комбинированные

перевозки, сразу цена значительно увеличится, как минимум, за погрузку-разгрузку. Так, значительная часть грузов перешли с железной дороги на автомобильные.

Грузовые железнодорожные тарифы формируются из инфраструктурной, локомотивной и вагонной составляющих, а также включают в себя финансовый результат. В Европе и других развитых странах мира законодательно предусматривается разделение этих видов деятельности и равный доступ к инфраструктуре. Существуют три подхода к системе ценообразования на грузовые перевозки. Директивами Еврокомиссии от 2001-го и 2004 г. рекомендуется метод «Маржинальные затраты +», который предусматривает сначала снижение предельных затрат при увеличении объемов перевозок, но дальнейший их рост при превышении определенных предельных лимитов. Эта оптимальная величина зависит, от влияния на инфраструктуру времени нахождения груза в пути, тоннажа груза и от пропускной способности инфраструктуры.

Второй метод «Средних затрат +» определяется путем деления переменных и общепроизводственных затрат на объем перевозок с учетом разрешенной регуляторными органами рентабельности перевозок.

Третий – метод Рамсея – предполагает определение тарифа, исходя из платежеспособности грузоотправителя и расстояния: чем дешевле груз и больше расстояние, тем меньше плата. Благодаря этому методу возможно максимизировать объемы перевозок. Используется метод Рамсея преимущественно в условиях монополии – в бывших странах СССР, Великобритании, на некоторых железных дорогах США.

Однако, в большинстве развитых стран используются смешанные методы ценообразования, часто предусматривающие две составляющие платы за доступ к инфраструктуре: фиксированную – за транспортировку груза и вариативную, – в зависимости от тоннажа поезда.

Например, в Польше, кроме базовых ставок, взимается плата за дополнительные услуги (заправка, маневрирование, отстой и т.п.). А Deutsche Bahn (DB) является крупнейшей в Германии и Европе и третьей в мире компанией по предоставлению железнодорожных услуг. Она разделена на десяток отдельных компаний, которые занимаются пригородными и междугородными пассажирскими, грузовыми перевозками, обслуживанием пути, электросетей и услугами заправки поездов, информатизацией и т.д.

С целью эффективного использования железнодорожной инфраструктуры в 1994 г. DB Netz AG впервые в Европе ввела ценообразование поездного маршрута (TPS 94). В 2001 г. система ценообразования на услуги инфраструктуры была заменена более унифицированной (TPS 2001), применяемой по сей день. Дифференциация тарифов на услуги инфраструктуры в 2016 г. зависит не только от базовой цены маршрута, а также его нагрузки на данный момент. В Германии существует 12 категорий маршрутов, сгруппированных по уровню инфраструктуры (скорости) и транспортной значимости. Базовые цены могут увеличиваться на 20% по маршрутам с очень высоким коэффициентом использования [10].

Так, метод Рамсея целесообразно применять и на украинских железных дорогах. Однако эластичность цен тоже должна иметь свои пределы, которые могут варьировать только в пределах прибыли. А переменные эксплуатационные затраты необходимо рассчитывать методом единичных расчетных ставок, который, по мнению автора, наиболее полно отражает всю номенклатуру затрат, которые несет УЗ на осуществление перевозок.

Пределы варьирования цен на различные виды грузов, с учетом их ценности и других факторов, можно определять используя коэффициенты, отражающие факторы, которые не входят в себестоимость перевозок.

Для учета этих факторов грузоотправителям предложить заполнять специальные талоны, в которых они сами могут оценить:

- ценность своего груза;
- вид груза;
- необходимая скорость доставки (транспортировка скоропортящихся грузов);

- объем груза, нуждающегося в перевозке;
- оценить, насколько часто грузоотправитель пользуется услугами железнодорожного транспорта при перевозке грузов в течении последнего года;
- оценить, насколько часто грузоотправитель пользуется услугами железнодорожного транспорта при перевозке грузов в течении последних трех лет;
- указать объемы перевозимых ранее грузов.

Оценив эти пункты по 10-ти бальной системе, на основе полученных результатов, рассчитать коэффициент, позволяющий сделать цену на перевозку эластичной в зависимости от факторов, не влияющих на эксплуатационные затраты. Тем самым привлечь клиентов к железнодорожным перевозкам, увеличить грузооборот, что также приведет снижению затрат, потому что, чем больше количество перевозок, тем меньше становится величина эксплуатационных затрат, т.к. постоянные затраты, не зависящие от объема перевозок, распределяются на большее количество составов.

Также, кроме того, что перевозимый груз должен подлежать обязательному страхованию, при перевозке ценного и особо ценного груза железная дорога должна заботиться о сохранности груза, целостности его состава и т.д., например, увеличить затраты на безопасность на сортировочных горках [11]. Соответственно, должны быть учтены затраты на безопасность в структуре себестоимости перевозок, что также должно быть учтено в тарифах.

Выводы В процессе проведения данного исследования был проведен анализ системы ценообразования в странах ЕС, а также анализ факторов, влияющих на формирование тарифов на грузоперевозки в Украине. На основе проведенных исследований предложен перечень факторов, позволяющий сделать цену на перевозку эластичной, тем самым привлечь клиентов к железнодорожным перевозкам, что позволит увеличить грузооборот и приведет к снижению затрат, а именно:

- ценность своего груза;
- вид груза;
- необходимая скорость доставки (транспортировка скоропортящихся грузов);
- объем груза, нуждающегося в перевозке;
- частота пользования грузоотправителем услугами железнодорожного транспорта при перевозке грузов в течении последнего года;
- частота пользования грузоотправителем услугами железнодорожного транспорта при перевозке грузов в течении последних трех лет;
- объемы перевозимых ранее грузов.

Так мы начнем выполнять одно из положений Соглашения об ассоциации Украины и ЕС – создание равных рыночных условий работы железнодорожной отрасли. А вместе с этим будем стимулировать развитие более технологичных производств в Украине через благоприятное ценообразование на железной дороге. И это только очень маленький шаг к необходимому изменению всей системы тарифов на железнодорожные перевозки.

Література

1. Галабурда В.Г. Оценка продукции транспорта в условиях реформирования / В.Г. Галабурда // Железнодорожный транспорт. – 2003. – №1. – С. 60-63.
2. Дергоусова А.О. Стратегічна модель розвитку залізничного транспорту України / А.О. Дергоусова // Ефективна економіка. – 2013. – № 2.
3. Дикань В.Л. Розвиток промислового потенціалу українських підприємств / В.Л.Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – №46. – С. 136-142
4. Зайцева І.Ю. Стратегія розвитку залізничного транспорту України / І.Ю. Зайцева // Вісник економіки транспорту і промисловості (зб. наук.-практ. статей). – Харків, 2012. – Вип. 38. – С. 302-304.
5. Коковіхіна О.О. Системний підхід до управління витратами підприємства промислового залізничного транспорту / О.О. Коковіхіна, І.І. Іванова // Вісник економіки транспорту і промисловості : зб. Науково-практичних статей. – Харків: УкрДАЗТ, 2013. – № 41. – С. 240-243.

6. Кулаев Ю.Ф. Методы расчета себестоимости перевозок в грузовых поездах разной категории / Ю.Ф. Кулаев // *Залізничний транспорт України*. – 2011. – №2 11. –С. 20-22.
7. Теория и практика управления эксплуатационными затратами железнодорожного транспорта : монографія / под ред. Лapidуса Б.М. – Москва : МЦФЭР, 2002. – 253 с.
8. Колесникова Н.М. Адаптивно-гармонізаційний механізм ціноутворення на залізничному транспорті : формування, функціонування та розвиток : монографія / Н.М. Колесникова. – К. : КУЕТТ, 2006. – 564 с.
9. Тройникова Е.Н. Затраты на безопасность в структуре себестоимости перевозок / Е.Н. Тройникова // *Залізничний транспорт України*. – 2012. – №1. –С. 56-57.
10. Башко В. Железнодорожные перевозки: тарифные недореформы по-украински / В. Башко // *Зеркало недели. Украина*. – 2016. – №7.
11. Ломинога И.В. Обоснование затрат для обеспечения безопасности на железнодорожном транспорте / И.В. Ломинога // *Залізничний транспорт України*. – 2012. – №2. –С. 18-19.

References

1. Galaburda V.G. (2003). Rating of the production in reforming circumstances. *Zheleznodorozhnyi transport (Railway transport)*, 60-63 (in Ukr.).
2. Dergousova A. O. (2013). Strategic model of the development of the railway transport. *Effektivna ekonomika (Efficient economy)*, 2 (in Ukr.).
3. Dikan V.L. (2014). Development of the industrial potential of the Ukrainian Enterprises, 2, 136-142 (in Ukr.).
4. Zaiceva I.Y. (2012). Strategy of the development of the railways transport of Ukraine. *Kharkov: The bulletin of transport and industry economics*, 38, 302-304 (in Ukr.).
5. Kokovikhina O.O. & Ivanova I.I. (2013). Systems approach to the management of the costs of the railway transport industrial enterprise. *Kharkov: The bulletin of transport and industry economics*, 41, 240-243 (in Ukr.).
6. Kulaev Y. F. (2011). Calculation methods of the transportation cost price of the freight trains different categories. *Kharkov: Railway transport of Ukraine*, 2(11), 20-22 (in Ukr.).
7. Lapidus B.M. (2002) Theory and practice of the management of the exploitation of the costs on the railway transport. *Moscow: Railway transport economics*, 253 (in Rus.).
8. Kolesnikov N. M. (2006). Adaptive-Harmonization mechanism of the price formation on the railway transport: formation, functioning and development. *Kiev: SETUT*, 564 (in Ukr.).
9. Troinikova E. N. (2012). Costs on a safety in cost price structure in transportation: *Railway transport of Ukraine*, 1, 56-57 (in Ukr.).
10. Bashko V. (2016). Railway transportation: tariff almost-reforms in Ukrainian style: *Weekly mirror. Ukraine*, 7 (in Ukr.).
11. Lominoga I.V. (2012). Rationale of costs for a providing safety in the railway transport: *Railway transport of Ukraine*, 2, 18-19 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 14.04.2016.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМ МАРКЕТИНГОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Колонтаєвський О.П., доцент, кандидат економічних наук

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

В статті розглянуті питання формування системи стратегічного маркетингу на підприємстві. Аналіз існуючих пропозицій щодо формування систем стратегічного маркетингу на підприємствах дозволив визначити та доповнити перелік функцій по кожній з підсистем системи стратегічного маркетингу.

Запропонована структура системи стратегічного маркетингового управління, яка складається з трьох основних підсистем: розробки стратегічних маркетингових планів; стратегічної маркетингової організації; контролю і координації. Визначено необхідність, в першу чергу, обрання стратегічного напрямку розвитку та аналізу нестабільності зовнішнього середовища, аналізу позиції підприємства на ринку, аналізу цільового ринку, оцінки стратегічної позиції підприємства, аналізу рівня конкуренції та прогнозування можливих реакцій конкурентів, а також вивчення конкурентних можливостей власного підприємства. Реалізація цих функцій є основою для розробки стратегічних маркетингових планів та контролю їх виконання.

Визначено перелік тих ризиків, зниження яких залежить безпосередньо від підприємства, тобто внутрішніх ризиків, вплив яких можна послабити або, навіть, частково ліквідувати за рахунок підвищення ефективності менеджменту, а також ризики зовнішні, рівень яких не залежить від особливостей функціонування підприємства, які не можуть бути усунені, проте піддаються мінімізації.

Розроблена система стратегічного маркетингу на підприємстві являє собою систему взаємопов'язаних елементів стратегічного маркетингового управління, найбільш повне використання яких забезпечує підприємству довгострокову конкурентну перевагу на цільовому ринку. Впровадження запропонованої системи стратегічного маркетингового управління у практику діяльності дозволяє підприємствам гнучко реагувати на зміни у маркетинговому середовищі та забезпечувати довгострокові конкурентні переваги в області збуту.

Ключові слова: стратегічний маркетинг, система управління маркетингом, функції управління стратегічним маркетингом

Постановка проблеми. Багато підприємств України незалежно до якої галузі економіки вони відносяться вже усвідомили принципово важливу роль маркетингу в діяльності власного підприємства. Стратегічний маркетинг розглядається їх менеджерами як об'єднана система організації всієї роботи підприємства і являє собою один з найважливіших елементів організації маркетингової діяльності. Чітка реалізація і контроль виконання стратегічного маркетингу підприємства допомагає підприємству отримувати бажані економічні результати.

В умовах ринкових відносин підприємства мають можливість самостійно формувати свою систему стратегічного маркетингу. Підвищений динамізм маркетингового середовища вимагає від підприємств (незалежно від стадії їх життєвого циклу) комплексного підходу до стратегічного маркетингового управління, який передбачає розробку і впровадження комплексної системи стратегічного маркетингового управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує кілька пропозицій щодо формування систем стратегічного маркетингу на підприємствах. Автори досліджень [1-5] при формуванні системи стратегічного маркетингу здебільшого приділяють увагу управлінню збутовою політикою підприємства і не мають чіткої структури та повного переліку функцій та без функціональних зв'язків в рамках системи, або мають лише вербальний опис.

Так Митрохіна Ю.П. [5] представила систему управління з 13 підсистем, поділених на 3 групи. Але запропонована система не має функціональних зв'язків, а тільки перелік функцій по кожній з підсистем. Інші обмежуються лише переліком функцій [6].

Гуржій Н.М. [7] в систему управління стратегічним маркетингом пропонує чотири підсистеми: підсистему управління стратегічною маркетинговою позицією; підсистему управління маркетинговою компетенцією; підсистему управління стратегічним маркетинговим потенціалом; підсистему управління якістю стратегічного маркетингу.

Метою статті є формування системи стратегічного маркетингу на підприємстві. Для реалізації всіх завдань управління стратегічним маркетингом на підприємстві потрібно сформувати систему з повним переліком функцій з управління стратегічним маркетингом та визначеними функціональними зв'язками, що забезпечить підприємству довгострокову конкурентну перевагу на цільовому ринку.

Основні результати дослідження. Для реалізації функцій стратегічного маркетингового управління на підприємстві пропонується система, що наведена на рисунку 1.

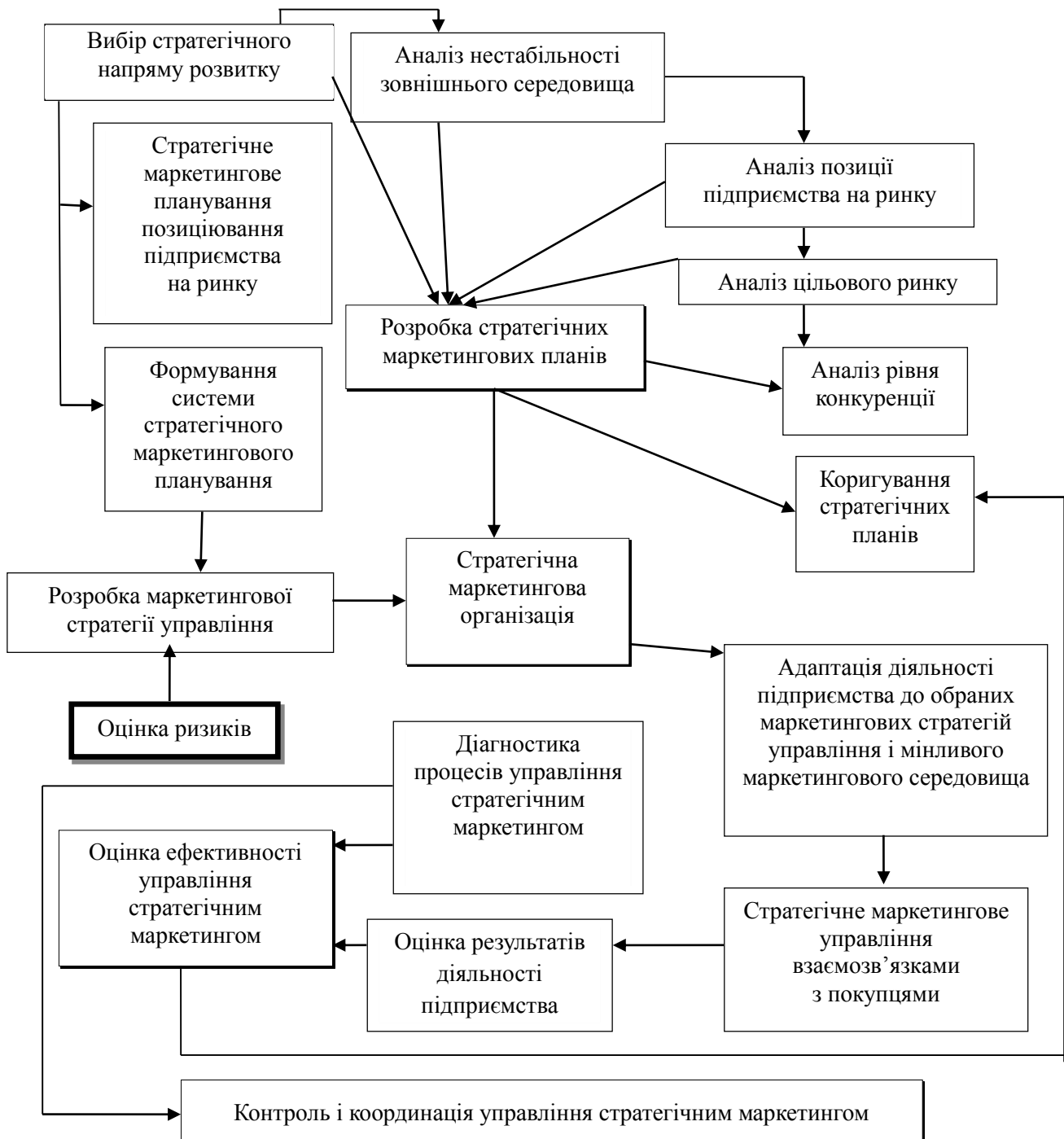

Рис. 1. Система управління стратегічним маркетингом

Наведена система стратегічного маркетингового управління складається з трьох основних підсистем: підсистема розробки стратегічних маркетингових планів; підсистема стратегічної маркетингової організації; підсистема контролю і координації.

Система стратегічного маркетингового управління розпочинається з вибору стратегічного напрямку розвитку підприємства у відповідності до якого необхідно сформулювати систему стратегічних маркетингових цілей та розробити маркетингові стратегії управління, необхідно зазначити, що вибір стратегічного напрямку розвитку повинен бути направлений на управління життєвим циклом підприємства і управління позицією підприємства на ринку.

Управління життєвим циклом підприємства відбувається за допомогою вивчення стадії життєвого циклу підприємства; розробки і реалізації заходів відповідно до стадії життєвого циклу; розробки програми подовження життєвого циклу підприємства.

Життєвий цикл підприємства і його стадія, на якій підприємство перебуває у певний період часу, безпосередньо обумовлюють спрямування управління збутовою політикою.

Управління позицією підприємства на ринку неможливе без:

- визначення стратегічної позиції підприємства на ринку;
- визначення факторів поліпшення стратегічної позиції підприємства;
- підвищення конкурентоспроможності системи управління.

При цьому необхідно визначити не тільки стратегічну ринкову позицію підприємства, а й фактори, які її обумовлюють, і розробити заходи щодо підвищення конкурентоспроможності системи управління.

Після того, як обрано стратегічний напрям розвитку необхідно провести аналіз нестабільності зовнішнього середовища.

При виборі найбільш ефективної стратегії підприємства особливу увагу необхідно приділити обліку впливу зовнішнього середовища, оскільки можливості зворотної дії суб'єкта менеджменту, організації на елементи макросередовища опосередковані і істотно обмежені в порівнянні з внутрішнім середовищем.

Зовнішнє середовище включає макросередовище, що складається з чинників соціального плану і загального, переважно непрямого, впливу, і мікросередовище, тобто певних суб'єктів, дії і відносини яких можуть бути направлені на даного суб'єкта: споживачів, посередників, конкурентів. У будь-якому випадку зовнішнє середовище може бути середовищем як прямої, так і непрямой дії.

Ступінь нестабільності зовнішнього середовища пропонується оцінювати для того, щоб при виборі виду управління уявляти, якого роду зміни чекають підприємство в майбутньому.

Компонентами нестабільності зовнішнього середовища приймаємо запропоновані авторами [8]:

- а) параметри товарних ринків (попит, пропозиція, внутрішні і зовнішні ціни тощо);
- б) чинники географічного характеру (місце розташування, близькість до постачальників і споживачів, рівень розвитку інфраструктури);
- в) демографічні чинники (тенденції змін чисельності населення, рівень міграції тощо);
- г) зовнішні загальнополітичні і правові умови (зміна політичного устрою, зміна методів управління державою, стабільність законодавства, наявність пільг тощо)

Наступним етапом пропонується проводити аналіз позиції підприємства на ринку по відношенню до конкурентів, аналіз цільового ринку і аналіз рівня конкуренції.

Стратегічне позиціонування підприємства на ринку – це його існуюче і бажане у перспективі місце на ринку, яке забезпечує досягнення стратегічних цілей з урахуванням впливу сукупності взаємодіючих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Аналіз позиції підприємства на ринку полягає в тому, що:

- стратегічна позиція підприємства визначає склад його стратегічного набору і відповідно зміст стратегічних змін;
- стратегічна позиція визначає умови реалізації стратегій підприємства і впливає на ефективність їх здійснення;
- аналіз стратегічної позиції дозволяє вчасно пристосуватися до змін динамічного середовища і спрогнозувати тенденції зміни його факторів у майбутньому;
- аналіз стратегічної позиції дозволяє коригувати стратегічні орієнтири підприємства;

- аналіз стратегічної позиції підприємства дозволяє визначити напрямки і області оптимізації стратегічних рішень.

Визначення стратегічної позиції підприємства здійснюється в три етапи:

1. Оцінка стратегічного клімату підприємства.
2. Оцінка стратегічного потенціалу підприємства.
3. Визначення стратегічної позиції.

Результати визначення та оцінки стратегічної позиції підприємства та перспектив розвитку його стратегічного потенціалу можуть бути використані для розробки стратегічних альтернатив на корпоративному рівні.

Аналіз цільового ринку включає такі елементи, як стратегічний STP-маркетинг, стратегічне маркетингове управління взаємовідносинами з покупцями. Стратегічний STP-маркетинг є центральною ланкою стратегічного маркетингового управління цільовим ринком. STP-маркетинг охоплює три основні стадії: сегментація ринку, вибір цільових сегментів ринку, позиціонування продукції (послуг) на ринку [9]. Стратегічне маркетингове управління взаємовідносинами з покупцями засноване на тому, щоб залучити якомога більше покупців, заволодіти їх прихильністю та довірою це все сприятиме розширенню цільового ринку підприємства.

Одним з найважливіших етапів при формуванні системи стратегічного маркетингу є аналіз рівня конкуренції. Без поглибленого аналізу особливостей і характеру стратегії найбільших конкуруючих підприємств неможливо оцінити їх дії на ринку збуту, побудувати прогноз поведінки на перспективу. Складність полягає в необхідності отримання детальнішої достовірної інформації про результати економічної діяльності конкурентів, їх організаційної та кадрової структури, поточних і стратегічних цілей. Оскільки збір такої інформації є досить трудомістким та довготривалим з причини збереження комерційної таємниці підприємств, то виконання даного етапу фактично є найскладнішим.

На основі отриманої інформації, що характеризує продукцію і конкурентів, ми рекомендуємо позиціонувати конкурентів на ринку та прогнозувати можливі конкурентні реакції. Це дає змогу визначити, як ідентифікують споживачі наявні на ринку товари і послуги конкурентів, виявити цілі і стратегії конкурентів у досягненні цих позицій, а також визначити місце власної підприємства щодо конкурентів.

На основі отриманих кількісних показників, які характеризують продукцію та послуги конкурентів, ми можемо вивчити конкурентні можливості власного підприємства. Такий етап, на нашу думку, є обов'язковим елементом маркетингового аналізу конкуренції і конкурентів, оскільки виявити сильні і слабкі сторони конкурентів можна тільки на основі порівняння та аналізу з власними конкурентними можливостями підприємства.

П'ять складових, а саме: вибір стратегічного напрямку розвитку, аналіз нестабільності зовнішнього середовища, аналіз позиції підприємства на ринку, аналіз цільового ринку, аналіз рівня конкуренції – є основою для розробки стратегічних маркетингових планів. Важливо відмітити, що стратегічне маркетингове планування є найбільш важливою складовою системи управління стратегічним маркетингом, оскільки від ефективності панування залежить майбутня результативність діяльності підприємства і його позиція на ринку.

Формування системи стратегічного маркетингового планування потребує розробки маркетингової стратегії управління. Саме стратегія управління покликана забезпечити обґрунтування цілей і завдань на кожному окремому сегменті ринку і стосовно кожного виробу з урахуванням особливостей конкурентного середовища, конкуренції і попиту споживачів. Усіма своїми засобами вона орієнтує підприємство на ринкові цінності, підпорядковує його діяльність забезпеченню споживчих потреб покупців цільового ринку.

Після розробки маркетингової стратегії управління та розробки стратегічних маркетингових планів йде стратегічна маркетингова організація, яка спрямована на пристосування діяльності підприємства до обраних стратегій управління і мінливого середовища. Адаптація діяльності

підприємства до обраних маркетингових стратегій управління і мінливого маркетингового середовища переходять на стратегічне маркетингове управління взаємозв'язками з покупцями.

Далі, після проведення стратегічного маркетингового управління взаємозв'язками з покупцями ми рекомендуємо провести оцінку результатів діяльності підприємства. Оцінка результатів діяльності підприємства характеризує економічний ефект господарювання підприємства. Оцінка ефективності управління стратегічним маркетингом дозволяє використовувати сильні сторони підприємства чи окремого товару, а також нейтралізувати чи елімінувати слабкі. Досягнення високого рівня підприємством дає можливість своєчасно реагувати на зміни в ринковій ситуації, цілеспрямовано впливати на ринок, а, отже, досягати вищого рівня прибутковості. Необхідно відмітити, що оцінка ефективності управління стратегічним маркетингом проводиться після діагностики процесів управління стратегічним маркетингом та після оцінки результатів діяльності підприємства.

Розроблена маркетингова стратегія управління не може правильно функціонувати якщо не проведено оцінку рівня ризиків підприємства. Оцінка рівня ризику є найбільш складним і відповідальним моментом, оскільки саме від її результатів залежать подальші дії підприємства. В першу чергу, необхідно встановити перелік ризиків, які є найбільш реальними. Зміст даної процедури поділяють на два основних етапи.

По-перше, необхідно визначити перелік тих ризиків, зниження яких залежить безпосередньо від підприємства. До них, передусім, відносяться внутрішні ризики, (ризики, рівень яких залежить від організаційної структури, професійного рівня працівників, системи управління і контролю), вплив яких можна послабити або, навіть, частково ліквідувати за рахунок підвищення ефективності менеджменту.

По-друге, необхідно визначити ризики зовнішні, рівень яких не залежить від особливостей функціонування підприємства (наприклад, ризик змін законодавства). Ці ризики не можуть бути усунені, проте вони піддаються мінімізації [10].

Виявлення факторів ризику у сфері управління збутовою політикою повинно здійснюватись на основі постійного моніторингу маркетингового середовища підприємства.

З метою нівелювання виявлених ризиків необхідно їх проаналізувати з погляду їх імовірності, небезпеки і важливості та на основі цього розробити маркетингові стратегії щодо управління ризиками у сфері управління.

Завершальним етапом системи стратегічного маркетингового управління являється контроль і координація управління стратегічним маркетингом. Оцінка і контроль реалізації стратегії є логічно завершальним процесом, здійснюваним у стратегічному управлінні. Даний процес забезпечує стійкий зворотний зв'язок між ходом процесу досягнення цілей і власне цілями, що стоять перед організацією. Зміни внутрішніх і зовнішніх факторів маркетингового середовища можуть призвести до необхідності перегляду окремих елементів стратегії. Тому необхідно розробляти механізм контролю, який дозволяє не тільки проводити аудит компанії, але й своєчасно вносити корективи в стратегію і тактику своєї поведінки на ринку.

Висновки. Таким чином, система стратегічного маркетингового управління являє собою систему взаємопов'язаних елементів стратегічного маркетингового управління, найбільш повне використання яких забезпечить підприємству довгострокову конкурентну перевагу на цільовому ринку. Впровадження системи стратегічного маркетингового управління у практику діяльності дозволить підприємствам гнучко реагувати на зміни у маркетинговому середовищі і забезпечити довгострокові конкурентні переваги в області збуту.

Література

1. Балабанова Л.В. Маркетингова товарна політика в системі менеджменту підприємств: Монографія / Л.В. Балабанова, О.А. Бриндіна. – Д.: ДонДУЕТ, 2006. – 230 с.
2. Барановский С.И. Стратегический маркетинг : уч. пос. / С.И. Барановский, Л.В. Лагодич. – Минск : ИВЦ Минфина, 2005. – 298 с.

3. Гуржій. Н. Парадигма стратегічного маркетингу / Н.Гуржій // Галицький економічний вісник. – 2012. – №5(38).– С.81-90.
4. Котлер, Ф. Маркетинг, менеджмент: анализ, планирование, внедрение, контроль / Ф. Котлер. – СПб.: Питер, 1999. – 896 с.
5. Митрохіна Ю.П. Комплексна система стратегічного маркетингового управління збутом / Ю.П. Митрохіна // Університетські наукові записки : наук. часопис. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2008. – № 2 (26). – С. 347-351.
6. Михайлова Н.В. Стратегічний маркетинг у системі стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://dSPACE.UCCU.ORG.UA/bitstream/123456789/655/1/Mihaylova.pdf>.
7. Гуржій Н.М. Управління якістю стратегічного маркетингу вітчизняних машинобудівних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/10/40.pdf>.
8. Радченко К.І. Стратегічний аналіз у бізнесі: навч. посіб. / К.І. Радченко. – 2-ге вид., доповн. – Львів: Новий Світ. – 2000, 2010. – 271 с.
9. Бутенко Н.В. Маркетинг: підручник / Н.В. Бутенко. – К.: Атіка, 2006. – 300 с.
10. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент / Г.Г. Кірейцев. –Житомир: ЖІТІ, 2001. – 440 с.

References

1. Balabanova, L., (2006). Marketing commodity policy in the enterprise management system. Donetsk.
2. Baranovskyi, S., (2005). Strategic marketing. Minsk : IVTS Minfina.
3. Gurzhyi, N., (2012). The paradigm of Strategic Marketing. Galutskiy ekonomichnyi visnyk (Galician Economic Journal), 5(38), 81-90 (in Ukr.).
4. Kotler, F., (1999). Marketing, management: analysis, planning, introduction, control. St. Petersburg : Piter.
5. Mytrokhina, Yu., (2008). The complex system of strategic marketing management sales. Universytetski naukovi zapysky (University research note). Khmelnytsky, Khmelnytsky University of Management and Law, 2(26), 347-351 (in Ukr.).
6. Mykhailova, N.Strategic marketing in the strategic management of competitiveness of enterprises restaurant business. Retrieved from <http://dSPACE.UCCU.ORG.UA/bitstream/123456789/655/1/Mihaylova.pdf>.
7. Gurzhyi, N. Quality management strategic marketing of domestic machine-building enterprise. Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/10/40.pdf>.
8. Radchenko, K., (2000,2010). Strategic analysis of business. Lviv : New World.
9. Butenko, N., (2006). Marketing. Kiev : Atika.
10. Kireitsev, G., (2001). Financial management. Zhytomyr : ZhITI.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2016.

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ТА БІЗНЕС: МОЖЛИВОСТІ І ЗАГРОЗИ

**Крамаренко А.О., кандидат економічних наук, старший викладач
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна**

У статті аналізується вплив соціальних медіа на розвиток українського підприємництва. Виділені позитивні сторони даного впливу, а також можливі ризики для бізнесу.

Ключові слова: соціальні мережі, бренд, електронна комерція, контент, клієнтська база.

Постановка проблеми. Увага, що приділяється проблемам і перспективам електронної комерції, чомусь ледь доторкнулась такої важливої сторони взаємодії бізнесу та інформаційних технологій як соціальні медіа (соціальні мережі).

Аналіз останніх публікацій і досліджень. У більшості ділових та бізнес видань мова йде переважно про загальні особливості розвитку електронної комерції в Україні (Ю. Бондар – журнал «Компаньон», К. Полторак – електронне видання «Ефективна економіка») або ж розглядаються новітні маркетингові стратегії (Смолянук О. – журнал «Економіка і держава») та ефективні засоби просування бізнесу (Картер Б. – ділове видання «Бизнес»). Тим не менш, як наукове питання вплив соціальних медіа на підприємницьку діяльність взагалі не ставиться. Більшість публікацій, які торкаються згаданої теми, мали місце кілька років тому та всі вони висвітлюють переважно один бік взаємовпливу, пов'язаний з використанням соціальних медіа як інструменту приваблення покупців.

Мета статті. Соціальні медіа в сучасних умовах є не тільки частиною життя суспільства, не тільки інструментом просування товару, але й істотним чинником перетворень у принципах здійснення підприємницької діяльності. У зв'язку із цим виявлення як позитивних перспектив, так і напрямків можливого негативного впливу соціальних мереж на розвиток підприємництва постає як надзвичайно актуальне питання.

Основні результати дослідження. Все більше компаній малого і середнього бізнесу відкривають свої торговельні точки в інтернеті. Експерт в сфері електронної комерції Юрій Савченко зазначає, що ринок eCommerce зростатиме і що Україна, в даний момент, успішно освоює онлайн-технології. Український eCommerce, на думку експерта, за своїм потенціалом має досить непогані перспективи з урахуванням великої кількості споживачів і швидкого освоєння Internet населенням. «Наш народ дуже любить економити, правда, гроші, але вже привчається економити і час. Я констатую стійкий тренд розвитку і освоєння онлайн-споживання в Україні та великий інтерес з боку всіх учасників цього ринку, а також ринків суміжних напрямів, таких як онлайн-платежі, профільні соціальні ком'юніті (обговорення товарів, рейтинги продавців, шерінг споживчого досвіду)», – вважає Юрій Савченко [1].

В межах загальносвітових тенденцій Україна запускає все більше нових проєктів. Через істотний відплив капіталу з країни, припинення роботи деяких бізнес-акселератів, більшість представників технологічної галузі покинули територію України. Однак, ризики одночасно створюють більш сприятливі умови для зростання нових проєктів. Суспільство стартаперів поступово поповнюється тими, хто втратив стабільне джерело доходів в кризу і вирішив присвятити вільний час інноваціям [2]. Значні можливості для реалізації підприємницьких здібностей та успішного розвитку стартапів надають соціальні медіа. Отже, розглянемо основні позитивні моменти, що створюють соціальні мережі для бізнесу в Україні:

1. Можливість відкриття власної справи для підприємців із «порожнім» гаманцем.

Якщо ви бажаєте займатися підприємницькою діяльністю, але досить обмежені в коштах, тоді соціальні мережі можуть частково вирішити цю проблему. Використання соціальних мереж є ідеальним планом для пошуку власної аудиторії споживачів. Не потрібно одразу щось продавати або пропонувати. Спілкуйтеся з користувачами просто як зі знайомими в реальному житті, одночасно

дізнаючись, що їх цікавить і у чому вони мають потребу. В деяких випадках виникає активний діалог і вже починає створюватись власна аудиторія споживачів. Отримавши принаймні 20 електронних адрес, вже можна розпочинати кампанії в Facebook[3].

2. Використання соціальних мереж для створення власного бренду.

Соціальні медіа є досить суперечливим явищем: з одного боку, бізнес-експерти наполягають на тому, що життєздатна присутність в соцмережах є цінною, а з іншого боку, ті ж експерти дають мало порад відносно засобів підтримки присутності в соціальних медіа, яка створює реальну цінність [4]. Повинен існувати певний баланс між простим існуванням, активним просуванням і діями, що здатні назавжди заплямувати репутацію. Вберегти цей баланс складно, але знаючи прості «що можна» і «що не можна» можливо створити і розвинути власний бренд. Для цього, по-перше, необхідно пропонувати корисний і цікавий контент, надаючи читачам привід ділитися інформацією. Повідомлення, що вводять в оману, або пусте «цвірінькання» відвернуть клієнтів і вже потім буде складно повернути їх назад. По-друге, необхідно надсилати листи із певною метою і уникати розміщення матеріалу тільки заради розповсюдження. Інформація, яка публікується, повинна розповідати про компанію та про бренд. По-третє, доцільним є створення суспільного портрету компанії інакше є ризик стати нудною сторінкою для веб-серфера.

3. Висвітлення стартапу в ЗМІ.

За допомогою соцмереж можливо отримати висвітлення стартапу в засобах масової інформації. Публікація контенту на регулярній основі в рамках маркетингової стратегії створює вірних послідовників, адже майже будь-яке оголошення або зміст публікації швидше розповсюджується. Отримання більшої популярності розсуває кордони і прокладає шлях у вищі кола бізнесу.

4. Розширення клієнтської бази.

Інтернет і соціальні медіа надають доступ до практично необмеженої потенційної клієнтської бази. Представляючи своє ім'я та контент на розсуд широкої публіки можливо конвертувати цю публіку в своїх клієнтів. Широке представлення швидко збільшує прибутки.

Експерти Кім Уолш-Філіпс та Келлі Лімей деталізували систематичний підхід до застосування холодного трафіку для розширення споживчої аудиторії. Цей підхід включає такі елементи як:

- а) використання соціальних медіа як стартової відмітки при вході на ринок;
- б) побудування довіри, використовуючи якісний контент;
- в) пошук ідеального клієнта із рекламою в соціальних медіа;
- г) створення процесу генерування потенційних клієнтів [5].

Доказом ефективності соціальних мереж для приваблення клієнтів є результати дослідження, проведеного компанією Forrester. У висновках дослідження зазначається, що середня вірогідність відклику на пости офіційного сайту складає 0,1%, а аналогічний показник для постів в Instagram складає 4,21 % [6].

5. Засіб PR.

Неможна не погодитись із тим, що соцмережі є важливим інструментом PR. Компанії всіх розмірів, політики, артисти – всі використовують соціальні мережі для того, щоб бути «ближче до людей». Тому кожен підприємець може використовувати соцмедіа для того, щоб наблизитися до своєї споживчої аудиторії, більше дізнатись про настрої, потреби та бажання клієнтів. Одночасно є можливість представити свою компанію у вигідному світлі за допомогою налагоджування ефективного зворотного зв'язку, участі у публічних заходах, створення повної інформативної бази.

Ділові кола визнають рекламні можливості соціальних медіа, але деякі не бачать можливості посилити клієнтську базу та збільшити лояльність клієнтів. Доказом є цифри: 73% користувачів повідомляють, що мали негативний досвід співпраці з компаніями в соціальних мережах; 36% взагалі використовують соцмережі для того, щоб засудити діяльність фірм [7]. Таким чином, соціальні платформи мають зворотний бік монети і можуть створювати загрози для діяльності підприємства. А саме:

1. Соціальні медіа ставлять під загрозу безпеку даних.

Підприємства зростають і підтримують зв'язок зі своєю аудиторією у різних соціальних мережах. При цьому безпеку корпоративних даних стає все важче контролювати. Тим не менш, збиток може мати величезний вплив на розвиток бізнесу. Дані часто стають незахищеними в межах каналів соціальних медіа і, якщо врахувати скільки людей ними користується, соціальні медіа є серйозним джерелом витоку інформації. Як пояснює Джозеф Штейнберг, засновник та генеральний директор SecureMySocial, соціальні медіа можуть «забезпечувати хакерів інформацією, яка в значній мірі допомагає їм у здійсненні протиправної діяльності» [8]. Покоління працівників, які виростили з соціальними медіа, має цінну можливість підключити компанію до своєї аудиторії через соціальні мережі. Але вони можуть ділитися інформацією імпульсивно і стають мимовільними співучасниками кібер-злочинів проти компанії, в якій вони працюють. Це може статися, якщо хтось, наприклад, збирається відправити особисте повідомлення і випадково робить публічний пост в соціальних медіа.

Зростання обміну повідомленнями в соцмережах призвело до того, що багато хто відмовився від обміну текстовими повідомленнями на користь Facebook або Twitter. Це призводить до збільшення ризику виникнення проблем, пов'язаних із витоком даних.

2. Непродуктивні витрати робочого часу.

Молоді співробітники часто не займаються своїми робочими обов'язками. Згідно з дослідженням регіонального підрозділу Федеральної резервної системи США американська молодь завдає істотної шкоди продуктивності економіки країни, витрачаючи більше половини свого робочого часу на спілкування в інтернет.

Феномен активного використання робочого часу для спілкування в соцмережах молодими американцями згадується в негативному світлі в доповіді Федерального резервного банку Далласа, присвяченому поточному стану і прогнозу виробничої активності в штаті Техас. «Правила Міністерства праці США і інші урядові регулятивні норми серйозно уповільнюють розвиток бізнесу, підвищують накладні витрати, знижують продуктивність і призводять до збільшення витрачання часу на дії, які не орієнтовані на клієнтів і на створення додаткової вартості. Ми зіткнулися з серйозною проблемою в плані продуктивності праці офісних співробітників і прийшли до висновку, що вони витрачають менше 50% свого робочого часу на дії, спрямовані на створення додаткової вартості» [9].

Молоді співробітники часто не займаються своїми робочими обов'язками, а беруть участь в спілкуванні в соціальних мережах, листуванні в різних чатах і іншій непродуктивній діяльності. Міністерство праці США має зрозуміти, що якщо роботодавцям доведеться платити співробітникам за виконання роботи в понаднормові години, то це змусить роботодавців контролювати кожен крок своїх співробітників і знизити їм компенсацію відповідно до реального рівня продуктивності праці.

Аналітики компанії Panda Security з'ясували, чим соцмережі можуть бути небезпечні для підприємств малого та середнього бізнесу. Результати дослідження компанія представила в звіті «Індекс ризику соціальних медіа».

У дослідженні Panda Security взяли участь компанії та підприємці, які мають представництва в соціальних мережах. 23% опитаних заявили, що в ході використання соцмереж позбулися конфіденційної інформації. Серед підприємств, які постраждали від шкідливого програмного забезпечення через соцмережі, 35% зазнали фінансових збитків, при цьому третина втратили більше \$ 5 тис. При цьому найпопулярнішою соцмережею є Facebook – нею користуються 69% респондентів. Друге місце займає Twitter (44%), третє – YouTube (32%) і четверте – LinkedIn (23%). Саме Facebook виступає в якості джерела більшості загроз – ним користувалися 71,6% підприємців, які постраждали від шкідливих програм, 73,2% втратили конфіденційні дані і 62% зазнали фінансових втрат [10].

Висновки. Вивчення останніх доступних джерел інформації з обраної тематики, їх аналіз та систематизація відповідно до мети дослідження дають змогу зробити наступні висновки:

1) Соціальні медіа створюють нові значні можливості для молодих підприємців у вигляді ефективного інструменту для розвитку бізнесу «з нуля», формування потужної клієнтської бази, створення власного бренду та «гудвілу», засобу ефективного PR.

2) Для середніх та великих компаній соціальні мережі є джерелом розширення ринку далеко за межі власної країни та основою для зміцнення власних позицій на національному ринку.

3) Разом зі значними можливостями соціальні медіа несуть потенційну загрозу для бізнесу у вигляді витоку корпоративної інформації, збільшення можливостей для кібер-злочинів, непродуктивних витрат часу з боку працівників.

4) Стрімке зростання кількості користувачів соціальних медіа та зменшення інвестиційних ресурсів для українських підприємців мотивує останніх на масштабніше використання соціальних медіа ресурсів для розвитку бізнесу, ігноруючи можливі ризики, які вони створюють для бізнесу.

Література

1. Бондар Ю. Как кризис мешает eCommerce и как преуспеть в электронных продажах даже в сложные времена [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.companion.ua/articles/content?id=299768>.
2. Картер Б. Как использовать социальные сети для продвижения бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.business.ua/mybusiness/rost/kak-ispolzovat-sotsialnye-seti-dlya-prodvizheniya-biznesa-269503>.
3. Как создать индивидуально настроенную аудиторию [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.facebook.com/business/help/170456843145568>.
4. Phil La Duke Using Social Media for Business Without Bleaching Out the Social [Electronic resource]. – Accessed mode : <https://www.entrepreneur.com/article/276523>.
5. Using Social Media to Increase Sales [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://cbcommunity.comcast.com/browse-all/details/using-social-media-to-increase-sales>.
6. Nate Elliott How Does Your Brand Stack Up On Facebook, Twitter, And Instagram? [Electronic resource]. – Accessed mode : http://blogs.forrester.com/nate_elliott/15-09-15-how_does_your_brand_stack_up_on_facebook_twitter_and_instagram.
7. It's No Longer a Question Whether to Use Social Media for Customer Service [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://sproutsocial.com/insights/index/q2-2016>.
8. Cynthia Johnson How Social Media Jeopardizes Data Security [Electronic resource]. – Accessed mode : <https://www.entrepreneur.com/article/272459>.
9. After the Boom: Texas Economy Downshifts in Energy Bust [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://www.dallasfed.org/fed/annual/index.cfm>.
10. One out of five businesses are infected by Malware through Social Media [Electronic resource]. – Accessed mode : <http://www.pandasecurity.com/mediacenter/social-media/uh-oh-one-out-of-five-businesses-are-infected-by-malware-through-social-media>.

References

1. Bondar, U. How the crisis hinders eCommerce and how to succeed in online sales even in difficult times. Retrieved from <http://www.companion.ua/articles/content?id=299768>.
2. Carter, B. How to use social media to promote business. Retrieved from <http://www.business.ua/mybusiness/rost/kak-ispolzovat-sotsialnye-seti-dlya-prodvizheniya-biznesa-269503>.
3. How to create a customized audience. Retrieved from <https://www.facebook.com/business/help/170456843145568>.
4. Phil La Duke Using Social Media for Business Without Bleaching Out the Social. Retrieved from <https://www.entrepreneur.com/article/276523>.
5. Using Social Media to Increase Sales. Retrieved from <http://cbcommunity.comcast.com/browse-all/details/using-social-media-to-increase-sales>.
6. Nate Elliott How Does Your Brand Stack Up On Facebook, Twitter, And Instagram? Retrieved from http://blogs.forrester.com/nate_elliott/15-09-15-how_does_your_brand_stack_up_on_facebook_twitter_and_instagram.
7. It's No Longer a Question Whether to Use Social Media for Customer Service. Retrieved from <http://sproutsocial.com/insights/index/q2-2016>.
8. Cynthia Johnson How Social Media Jeopardizes Data Security. Retrieved from <https://www.entrepreneur.com/article/272459>.
9. After the Boom: Texas Economy Downshifts in Energy Bust. Retrieved from <http://www.dallasfed.org/fed/annual/index.cfm>.
10. One out of five businesses are infected by Malware through Social Media. Retrieved from <http://www.pandasecurity.com/mediacenter/social-media/uh-oh-one-out-of-five-businesses-are-infected-by-malware-through-social-media>.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2016.

ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ СТАТИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ КАФЕДРЫ СТАТИСТИКИ ХАРЬКОВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА

Кущенко Е.И., кандидат экономических наук, доцент
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

У статті розглядаються послідовники видатного ученого професора О.Г. Лібермана, які викладали на кафедрі статистики та зробили великий внесок у сучасні економічні реформи в Україні та у інших країнах Східної Європи.

Ключові слова: О.Г. Ліберман, послідовники, статистичні методи дослідження виробництва, економічні реформи.

Постановка проблеми. XX столетие характеризуется дальнейшим развитием практической и научной деятельности статистиков. Это было связано с ростом производительных сил и потребностью в объективных данных для организации практической деятельности в области управления и планирования. В начале века стремительно развивалась математическая статистика, а ее аппарат активно применялся на практике. Во второй половине века развитие производства становится все более сложным, а социально-экономические процессы более многообразны. Это поставило перед практической статистикой новые более трудные задачи, в решении которых принимает участие статистическая мысль. В это время выходит множество работ, посвященных обсуждению важнейших вопросов совершенствования статистической методологии, применения статистических методов исследования производства.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические, практические, а также социальные вопросы исследования статистической мысли выдающегося ученого профессора Е.Г. Либермана стали основными темами в работах таких известных экономистов, как А.С. Аблов, А.Е. Богатырь, В.Е. Ермаченко, В. Карнацевич, М.О. Кизим, Г.В. Ковалевский, Е.П. Кушнарев, Д.Ю. Михайличенко, С.У. Олейник, В.С.Пономаренко, У.Дж. Самуэльс, А.А.Сахно, В.М.Селиванов, О.М. Тищенко, Т.А. Хорунжая, Н. Шубенко и др.[1,с.127-131; 2, с. 29-31; 3. с.280-284]. Однако все эти труды посвящены исследованию научной мысли преимущественно Е.Г. Либермана и нет даже намека на изучение работ его учеников и последователей.

Цель данной статьи заключается в том, чтобы на основе анализа имеющихся научных исторических источников, официальных документов, фактов и доступных статистических данных сформировать системное представление о природе и характере функционирования статистической мысли последователей выдающегося экономиста Е.Г. Либермана, преподававших в разные года на кафедре статистики Харьковского национального университета.

Основные результаты исследования. Плеяду академических статистиков, продолживших путь Е.Г. Либермана к современным экономическим реформам в Украине и других странах мира можно отнести таких ученых Харьковского национального университета как З.Л. Житницкий (1911-1987), А.В. Сивоконь, В.В. Спивакова(1924-1995), И.В. Семеняк(1935-2011)и В.М. Селиванов (1929-2013).

Житницкий Зиновий Лазаревич (1911-1987) родился в городе Краснограде Харьковской области. Окончил Харьковский институт Планирования, по специальности экономиста-плановика промышленности. С 1932 по1937годы работал в Харьковской областной плановой комиссии. Одновременно преподавал в институте Планирования, а в 1939 году стал деканом факультета планирования промышленности.

В 1940-е годы Житницкий З.Л. был заместителем Председателя Харьковской областной плановой комиссии. При этом он не оставлял свою педагогическую деятельность, читая лекции по планированию в институте Советской торговли. С 1948года Житницкий З.Л. переходит работать в Харьковский Государственный университет на экономический факультет и полностью посвящает

себя преподаванию. В 1950 году защитил кандидатскую диссертацию и ему была присвоена ученая степень кандидата экономических наук, а в 1953 году – звание доцента.

С 1953 по 1974 годы Житницкий З.Л. был бессменным заведующим кафедрой статистики и учета ХГУ. Обладая обширными знаниями в области планирования и статистического учета, мудростью и тактом руководителя и организатора, а также талантом лектора он пользовался безграничным уважением коллег. Зиновий Лазаревич на протяжении 19 лет единогласно избирался заведующим кафедры статистики и учета.

Своими научными работами он внес вклад в анализ и оценку работы промышленных предприятий, а также в совершенствование планирования и учета. Среди его выдающихся научных трудов: «Эффективность работы промышленных предприятий: [Статистические показатели]», «Статистическое изучение бюджета времени студентов» [4;5] и «Социалистическое соревнование на промышленных предприятиях: [Показатели и оценка результатов]».

Следует особо отметить любовь и уважение студентов к Житницкому З.Л. Каждая его лекция была для них удивительным путешествием в мир познания такой интересной и важной науки, как статистика.

Сивоконь Антонина Васильевна родилась в 1931 году в городе Харькове, в семье рабочих. После окончания школы в 1947 году поступила учиться в Харьковский учетно-кредитный техникум, который окончила с отличием и в 1955 году продолжила обучение на экономическом факультете ХГУ. После окончания университета, полученные знания Антонина Васильевна применяла как в педагогической, так и в практической деятельности. Много лет она работала преподавателем в техникуме, старшим экономистом в Харьковском областном статистическом управлении, а также экономистом в управлении пищевой и сахарной промышленности Совнархоза.

С 1964 года началась ее преподавательская практика на экономическом факультете Харьковского государственного университета. Работая преподавателем на кафедре статистики и учета, Антонина Васильевна с целью повышения своей квалификации поступила в аспирантуру. Закончив её в 1970 году, успешно защитила диссертацию под научным руководством всемирно известного профессора Е.Г. Либермана.

Продолжая вести научно-педагогическую деятельность, Сивоконь А.В. активно участвовала в жизни факультета. Она принимала участие в научных конференциях, работала по научно-исследовательской теме кафедры и разрабатывала показатели для оценки эффективности работы предприятий сахарной и других отраслей промышленности. По результатам этой работы было опубликовано более 80 научных статей и тезисов докладов. В сферу ее научных интересов входили исследования в области статистики промышленности, сельского хозяйства и других отраслей, но приоритетной всегда оставалась сахарная промышленность.

Оценив опыт работы Антонины Васильевны, а также авторитет среди преподавателей, сотрудников и студентов, руководство факультета выдвинуло ее кандидатуру на должность заведующей кафедрой. С 1973 по 1985 годы она успешно возглавляла кафедру статистики и учета экономического факультета. За годы своей работы на кафедре ей удалось создать дружный, сплоченный и работоспособный коллектив. Результатом этого была высокая оценка работы кафедры в рейтинге факультета.

Все годы своей работы Антонина Васильевна особое внимание уделяла подготовке квалифицированных кадров для органов государственной статистики. Она поддерживала тесную научную и практическую связь с ЦСУ УССР, а также управлением статистики Харькова и Харьковской области.

С 1985 по 2002 годы Сивоконь Антонина Васильевна успешно продолжала научно-педагогическую деятельность в должности доцента кафедры. До сих пор она продолжает поддерживать связь с кафедрой, а также твердо убеждена, что обучение и воспитание молодежи очень благородное и нужное дело!

Спивакова Валентина Васильевна (1924-1995) родилась в Москве, в семье врача. В 1941 году поступила в Московский финансово-экономический институт, но проучилась только 1 год, так как уже шла война и нужно было работать. В начале 1950-х годов, в связи с замужеством, переехала в Харьков и поступила в Харьковский институт Советской торговли. После окончания института начала работать преподавателем в Харьковском Государственном университете на экономическом факультете, который располагался тогда в историческом здании архитектора Бекетова по улице Тринклера. Там сейчас находится музей Природы.

В начале 1960-х годов в бывшем СССР был особый интерес к вопросам экономического развития и поэтому постоянно велись дискуссии о реформах в сфере экономики. Была также интересная теория о сближении двух моделей экономики: социалистической и капиталистической. Суть заключалась в том, чтобы взять все лучшее от каждой системы и создать наиболее эффективную модель экономического развития. Например в капиталистической модели предлагалось применять планирование, а в социалистической – рекомендовалось ввести такой оценочный показатель как прибыль.

Одним из выдающихся экономистов, выступившим за введение показателя прибыли при оценке эффективности работы предприятий был профессор Либерман Е. Г., который в 1963 году пришел на работу в ХГУ по приглашению Юрия Ивановича Терехова, на кафедру статистики и учета экономического факультета [6, с. 10]. С его приходом на кафедре оживилась научная работа. Преподаватели и сотрудники кафедры стали проводить исследования на многих предприятиях страны с целью определения наиболее правильных и правдивых показателей учета прибыли и рентабельности.

Спивакова Валентина Васильевна, одной из первых, в 1966 году защитила кандидатскую диссертацию по новым показателям учета эффективности работы предприятий. Совместно с другими преподавателями кафедры участвовала в написании статей, монографий и методических пособий по актуальным вопросам статистических исследований [4; 5]. Всю свою трудовую педагогическую жизнь Валентина Васильевна проработала на кафедре статистики и учета ХГУ. Она заслуженно пользовалась любовью и уважением коллег, а также студентов.

Семеняк Инна Владимировна(1935-2011) родилась в городе Воронеж, в семье служащих. После окончания экономического факультета Харьковского государственного университета (ХГУ) имени А.М. Горького, с 1958 года Инна Владимировна работала экономистом на крупных машиностроительных предприятиях города Харькова. В 1970 году стала преподавателем ХГУ и прошла путь от аспирантуры с 1970 по 1973 годы под научным руководством профессора Е.Г. Либермана к защите диссертации доктора экономических наук в 1988 году.

В 1990 году стала профессором кафедры статистики и учета ХГУ, а вскоре обосновала необходимость в формировании научного коллектива кафедры маркетинга, которую она и возглавила в 1998 году.

Научно-педагогическая деятельность И.В.Семеняк всегда носила инновационно-поисковый характер. Так возникла еще одна специальность «Менеджмент внешнеэкономической деятельности» на экономическом факультете ХНУ имени В.Н. Каразина. Сформированная образовательная модель менеджеров внешнеэкономической деятельности подчинена стратегии европейской интеграции Украины и гуманитарной компетентности выпускников.

Результаты научной работы отражены более чем в 120 научных публикациях и учебно-методических работах, из которых две монографии и два учебных пособия с грифом Министерства образования и науки Украины [7;8]. Результаты научной работы И.В. Семеняк неоднократно представлялись на международных конференциях: «Project Ecozone and Health for Analyzing Information» (Vienna, 1991), «Marketing of goods: statistics of feed back» (Warsawa, 1992), «Modeling of Regional Marketing Information system under Conditions of Passing to Market Economy for Ukraine» (Geneva, 1996).

Являясь членом специализированных Советов по защите докторских и кандидатских диссертаций И.В.Семеняк принимала участие в подготовке специалистов высшей квалификации.

Ею подготовлено 10 высококвалифицированных преподавателей, кандидатов экономических наук: Березань-Кущенко Е.И., Болотная О.В., Бондаренко Н.В., Гогитидзе Г.И., Катаев А.В., Оберемок С.В., Рахман М.С., Мангушев Д.В., Мозговая Г.В., успешно работающих в системе высшей школы Украины[7;9;10].Главный принцип, которого придерживалась Инна Владимировна в образовательном и воспитательном процессе: «Обучай своим примером».

Селиванов Владимир Михайлович (1929-2013) родился в Кировоградской области, родители – выходцы из крестьян. В 1931 году семья переехала в Харьков, на строительство Харьковского тракторного завода. Детские годы были омрачены войной, оккупацией, расставанием с родителями. Несмотря на все трудности Владимир Михайлович с серебряной медалью закончил школу и в 1948 году поступил учиться на экономический факультет Харьковского Государственного университета. В 1953 году с отличием окончил университет по специальности «Планирование народного хозяйства» и поступил в аспирантуру на кафедру статистики и учета.

Все свои знания и способности Селиванов Владимир Михайлович посвятил педагогической деятельности. В 1950-е годы он преподавал в Харьковском отделении Всесоюзного заочного финансового института и на кафедре экономики Харьковской Высшей партийной школы, а с 1960 года стал старшим преподавателем кафедры экономики промышленности УЗПИ.

В 1963 году Селиванов Владимир Михайлович защитил кандидатскую диссертацию и уже в 1967 году получил ученое звание доцента. В это же время Владимир Михайлович переходит на работу в ХГУ, связи с которым никогда не прерывал, на должность доцента кафедры статистики и учета. Сфера его научных интересов широка: он занимается исследованиями в области статистики промышленности и социально-экономической статистики, принимает участие в научно-практических конференциях. В это время им было написано десятки статей и монография, но основное время он уделял совершенствованию подготовки молодых специалистов.

С 1985 по 2003 годы Селиванов Владимир Михайлович – заведующий кафедрой статистики и учета ХГУ. В 2002 году в соавторстве с профессором Ковалевским Г.В. Владимир Михайлович издает учебник «Статистика зарубежных стран», а в 2004 году публикует книгу «Харківська економічна школа (1804-2004)»[2]. Высокий профессионализм и организаторский талант сделали Селиванова В.М. одним из видных представителей замечательной плеяды ученых и преподавателей экономического факультета ХНУ имени В.Н. Каразина.

Выводы. Значительное место в истории развития статистической мысли принадлежит представителям так называемой академической статистики, т.е. представителям тех научных сил, которые занимались вопросами теории статистики и вели специальные курсы в высших учебных заведениях. Собственно академическая статистика сложилась лишь к концу XIX в., что подтверждается появлением ряда трудов теоретического характера, в которых находит подлинное обоснование теория статистика, как особая отрасль научных знаний. Академическая статистика в процессе развития была представлена многими широко разветвленными направлениями.

Одним из направлений, представленных реформаторами промышленного производства, занималась Харьковская экономико-статистическая школа и в том числе последователи Е.Г. Либермана –преподаватели кафедры статистики Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина: З.Л. Житницкий, А.В. Сивоконь, В.В. Спивакова, В.М. Селиванов, И.В.Семеняк, а также автор статьи, которая была последней аспиранткой выдающегося ученого реформатора.

Обобщенные направления статистических исследований преподавателей кафедры статистики под руководством Е.Г. Либермана представлены в таблице 1.

Все эти научные работы объединяет то, что основной методологической особенностью их было применение в экономических исследованиях такого эффективного статистического инструмента, как корреляционно-регрессионный анализ, который и сейчас с успехом применяется нашими молодыми учеными при выполнении кандидатских диссертаций.

Таблица 1. Тематика диссертационных исследований преподавателей кафедры статистики Харьковского национального университета*

Фамилия Имя Отчество	Тема кандидатской или докторской диссертации	Год защиты
Либерман Евсей Григорьевич	«Пути повышения рентабельности социалистических предприятий»(д.э.н.)	1956
Житницкий Зиновий Лазаревич	«Восстановление и развитие кооперативной промышленности Харьковской области в послевоенной пятилетке»(к.э.н.)	1950
Спивакова Валентина Васильевна	«Статистико-экономические методы оценки эффективности работы промышленных предприятий (на примере предприятий швейной промышленности)»(к.э.н.)	1966
Селиванов Владимир Михайлович	«Вопросы улучшения учета и статистики труда на предприятиях машиностроения (На материалах машиностроительных предприятий)»(к.э.н.)	1963
Сивоконь Антонина Васильевна	« Экономико-статистическое изучение себестоимости продукции на предприятиях сахарной промышленности»(к.э.н.)	1970
Семяняк Инна Владимировна	Статистика качества продукции на промышленном предприятии» (к.э.н.); «Методология управления качеством прпродукции»(д.э.н.)	1973 1988

*Составлена автором по архивным данным интернет ресурсов

Главной идеей Е.Г. Либермана, а соответственно и его последователей, было: дать предприятиям экономическую свободу, т.к. государственное регулирование снижает производительность труда. По сути, это было предложение перейти на хозрасчет и вводить элементы рынка в зашторенную советскую экономику.

Как отмечают соратники великого ученого: «О.Г. Ліберман виступив одним з ініціаторів проведення «передринкової» економічної реформи в СРСР («Хрущовська відлига»). Ця реформа послужила прологом до «перебудови» М.С. Горбачова й до сучасних економічних реформ у країнах Східної Європи (в Росії, Україні, Білорусі, Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії). Однак до цього часу роль О.Г. Лібермана в економічному реформуванні СРСР не здобула належної оцінки»[2, с. 31].

В течение последних двадцати лет на предприятиях Украины продолжается поиск новых форм организации производства, источников ресурсного обеспечения и рынков сбыта выпускаемой продукции, установление новых экономических связей, каналов сбыта и поставок, так как старые оказались разрушенными.

Продолжая традиции Е.Г. Либермана и его последователей, необходимо активизировать статистические исследования по проблеме организации производства в современных непростых условиях не только в Харьковском национальном университете имени В.Н. Каразина, но и в других вузах, где есть экономические факультеты.

Литература

1. Економічна наука в Харківському університеті:[колективна монографія][До 210-річчя університету та 80-річчя економічного факультету] / кол. авт.; відп. Ред. В.В. Глушенко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 372 с.
2. Ковалевський Г.В., Селіванов В.М. Харківська економічна школа (1804-2004) / Г.В. Ковалевський [та ін.] [Присвячується 200-річчю ХНУ ім. В.Н. Каразіна]. – Х.: ХНУ, 2004. – 51 с.
3. Олейник С.У. Вклад Е. Г. Либермана в теорию и практику организации производства/ С.У. Олейник// Бізнес інформ. –2012. – №11. – С.280-284.
4. Либерман Е.Г. [и др.] Эффективность работы промышленных предприятий: [Статистические

- показатели] / Е.Г. Либерман, З.Л. Житницкий [и др.]. – М.: Статистика, 1973. – 64с.
5. Либерман Е.Г.[и др.] Статистическое изучение бюджета времени студентов: [Отчет о выполнении работ] / Е.Г. Либерман [и др.]. – Х. : ХГУ, 1970. – 67с.
  6. Александров В.В., Бондаренко М.И., Демидова А.С., Ким М.Н., Шекшуев А.Я. Юрий Иванович Терехов 1924-1985 [Воспоминания и исследования коллег, друзей, учеников].; Научный редактор Бондаренко М.И. – Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2004. – 158 с.
  7. Семеняк И.В. Возвышение потребностей и качество товаров:[статистический аспект проблемы][Монография]/И.В. Семеняк, Е.И. Березань. – Х.: ХГУ, 1985. – 146 с.
  8. Семеняк И.В. Философия маркетинга [Модуль академического образования по специальности «Маркетинг»] [Учебное пособие] / И.В. Семеняк. – Х.: ХНУ, 2004. – 80с.
  9. Кущенко О.І. Історія статистичної думки: [навчально-методичний посібник]/ О.І. Кущенко. –Х.:ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015. –88 с.
  10. Kushchenko O. Professor Liberman E.G. scientific school of economics and statistics/O.Kushchenko// Економіка в контексті інноваційного розвитку: [стан та перспективи]: [матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 12-13 лютого 2016 р.)]/За заг. ред.: М.М. Палінчак, В.П. Приходько, А.Кrynski. –[У 2-х частинах]. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Ч.1.– С.15-18.

References

1. Yekonomichna nauka v Kharkivskomu universiteti:[kolektivna monografiya] (2013) [Do 210-richchya universitetu ta 80-richchya ekonomichnogo fakultetu] (kol. avt.; vidp. Red. V.V. Glushchenko). Kharkov: KhNU imeni V.N. Kazazina (inUkr.).
2. Kovalevskiy G.V.,& Selivanov V.M. (2004). Kharkivska ekonomichna shkola (1804-2004) [Prisvyachuetsya 200-richchyu Kharkivskogo natsionalnogo universitetu im. V.N. Karazina]. Kharkov: KhNU (inUkr.).
3. Oleynik S.U. (2012). Vklad Ye. G. Libermana v teoriyu i praktiku organizatsii proizvodstva. Biznes inform, 11, 280-284.
4. Liberman Ye.G.,& Zhitnitskiy Z.L. [i dr.] (1973). Effektivnost raboty promyshlennykh predpriyatiy: [Statisticheskie pokazateli]. Moskva : Statistika, (Statistika dlya vsekh).
5. Liberman Ye.G.&[i dr.] (1970). Statisticheskoe izuchenie byudzheta vremeni studentov: [Otchet o vypolnenii rabot]. Kharkov: KhGU.
6. Aleksandrov V.V., Bondarenko M.I., Demidova A.S., Kim M.N., & Shekshuev A.(2004). Ya. Yuriy Ivanovich Terekhov 1924-1985 [Vospominaniya i issledovaniya kolleg, druzey, uchenikov].(Nauchnyy redaktor Bondarenko M.I.).Kharkov: KhNU im. V.N. Karazina
7. Semenyak I.V.,& Berezan Ye.I. (1985).Vozvyshenie potrebnoy i kachestvo tovarov:[statisticheskiy aspekt problemy][Monografiya]. Kharkov: KhGU.
8. Semenyak I.V. (2004). Filosofiya marketinga [Modul akademicheskogo obrazovaniya po spetsialnosti «Marketing»] Kharkov: KhNU.
9. Kushchenko O.I. (2015). Istoriya statistichnoї dumki. Kharkov : KhNU imeni V.N.Karazina.
10. Kushchenko O. (2016). Professor Liberman E.G. scientific school of economics and statistics. Yekonomika v konteksti innovatsiynogo rozvitku: [stan ta perspektivi]: [materiali dopovidey Mizhnarodnoї naukovo-praktichnoї konferentsii (m. Uzhgorod, 12-13 lyutogo 2016 r.)].]За заг. ред.: М.М. Palinchak, V.P. Prikhodko, A.Krynski. – [U 2-kh chastinakh]. Uzhgorod: Vidavnicхий dim «Gelvetika», Ch.1,15-18.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2016.

ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ В ЕКОНОМІЦІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

**Монохонова А.М., кандидат економічних наук, старший викладач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**

У статті висвітлюються передумови та основні перспективи створення транспортно-логістичного комплексу в економіці Харківського регіону. Розглянуто переваги кластерних стратегій для організації транспортно-логістичної системи та фактори, що сприяють її розвитку. Сформульовані завдання, що потрібно вирішити для створення регіонального транспортно-логістичного комплексу.

Ключові слова: транспортно-логістичний комплекс, транспортно-логістична система, транспортна інфраструктура.

Постановка проблеми. Актуальні реформи економічної системи України орієнтовані на розв'язання широкого спектру проблем. Зокрема серед першочергових напрямків реформ відмічаються реформи владних інститутів, безпеки та оборони, освіти, охорони здоров'я, фінансового та податкового секторів та інших [1]. Водночас, недостатня увага в системі пріоритетів економічного розвитку економіки приділяється проблемам розвитку виробничо-інфраструктурного сектору економіки, який здатний забезпечити умови сталого економічного зростання. Однією із ключових передумов розвитку промислового потенціалу є формування відповідної транспортно-логістичної інфраструктури. Якісна транспортно-логістична інфраструктура є передумовою формування ефективної моделі виробничого потенціалу. Основними чинниками, що визначають актуальність реформування транспортно-логістичного комплексу є:

По-перше, розвинутий комплекс транспортно-логістичного сервісу визначає ефективність функціонування виробничого комплексу та якість процесів інтеграції виробництва. Водночас, показники інтенсивності роботи транспортного комплексу є показниками загальної «температури» економіки та результативності її роботи.

По-друге, серед ключових показників оцінки якості розвитку економіки, та якості життя все більше уваги приділяється проблематиці транспортної доступності, включеності у процеси соціально-економічного зростання, що у свою чергу, виступає істотним чинником процесів міжнародної інтеграції [2].

По-третє, розвиток транспортної інфраструктури залишається одним з найбільш визнаних інструментів запуску антикризових заходів в економіці. Приклади його застосування можна знайти у США, Німеччині. Такі країни, як Китай, Індія, Бразилія, Мексика в періоди економічних криз фокусувалися на програмах розвитку і модернізації дорожньої інфраструктури. В Індії планується побудувати 7 тис. км нових автодоріг. У Мексиці прийнятий 6-річний Національний інфраструктурний план, згідно з яким \$ 270 млрд буде направлено на будівництво та модернізацію 20 тис. км автодоріг, 1500 км нових залізничних ліній [3].

По-четверте, сучасні тренди розвитку світової економіки, зумовлюють зростання ролі транспортно-логістичної інфраструктури у визначенні місць розташування виробництва. Так, за результатами досліджень американської консалтингової компанії L.E.K Consulting серед п'яти чинників, що визначають прийняття рішень, щодо розташування переробних виробництв два визначаються розвиненістю і якістю транспортно-логістичної мережі [4].

Наявність у Харківській області одного з найбільших машинобудівних потенціалів, та необхідність включення його до світових технологічних ланцюгів визначає актуальність проблематики розвитку транспортно-логістичної мережі регіону, та його включення до світової транспортної мережі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінці розвитку транспортно-логістичної інфраструктури Харківщини присвячений ряд праць, в яких досліджуються стратегічні аспекти розвитку транспортної системи [5]. Автор справедливо вказує на низьку якість мережі автодоріг

в Харкові, водночас важко погодитися з автором відносно перспективності розвитку транзитних можливостей регіону, через обмеженість перспектив транзиту через Російську Федерацію. Позиціонування транзитних перспектив регіону потребує окремого дослідження з урахуванням умов, що склалися.

Значне коло робіт присвячене дослідженню чинників розвитку економіки країни в цілому та окремих регіонів за рахунок активізації транспортно-інфраструктурних складових [6,7,8]. Науковцями запропоновані різні підходи до обчислення інтегральних показників інфраструктурного розвитку регіонів.

Водночас, зміна світових економічних трендів, політичних умов, посилення кризових тенденцій в економіці України загострює актуальність питання наукової обґрунтованості вибору пріоритетів розвитку транспортно-логістичної інфраструктури Харківського регіону. Важливим завданням, у цій сфері є обґрунтування комплексу збалансованих заходів, які б могли забезпечити умови для включення промислового потенціалу регіону до світових ланцюжків створення вартості, реалізації сценарію реіндустріалізації регіону та відновлення статусу промислового центру світового рівня.

Метою статті є узагальнення ключових чинників та визначення пріоритетів розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в сучасних умовах на прикладі Харківського регіону.

Основні результати дослідження. Індикатором недостатньої державної уваги до розвитку виробничо-промислового сектору економіки та розвитку транспортної інфраструктури є відсутність актуальних програм розвитку промислового і транспортного секторів. Переважна частина державних програм розвитку транспортного та промислового секторів на сьогодні завершені або не діють.

Водночас, у країнах Європи, одним з ключових індикаторів, що визначає рівень соціального та економічного розвитку залишається рівень розвитку логістичного сектору. Харківська область, виступаючи, лідером соціально економічного розвитку регіонів України у 2015 році [9] за загальним показником розвитку інфраструктури знаходиться на 14 місці, а за рівнем щільності доріг та вантажообороту посідає 8 місце.

Розглянемо більш детально роль транспортно-логістичної інфраструктури в економіці регіону. За даними Харківського обласного управління статистики, у загальному обсязі реалізованої продукції великих та середніх підприємств у Харківській області на транспорт та складське господарство припадає за даними 2015 року 6,2%. Для порівняння, частка машинобудування складає 8,3%.

У структурі обсягів реалізованої продукції підприємствами транспорту та складського господарства у 2015 році 81% займає допоміжна діяльність у сфері транспорту (див. рис. 1).

У структурі вантажоперевезень переважає залізничний транспорт, як за обсягами відправлення вантажів, так і за обсягами вантажообороту (див. рис. 2). Водночас, така структура офіційних статистичних даних вказує на неповноту обліку вантажних автомобільних перевезень в регіоні, оскільки обсяги відправлення вантажів для автомобільного транспорту зазвичай перевищують аналогічний показник залізничного транспорту, в силу порівняно більшої ефективної дальності перевезень залізничним транспортом. Більш адекватною представляється структура пасажирських перевезень в Харківській області (рис. 3).

Харківська область має вельми розгалужену транспортну мережу. Автомобільний транспорт випереджає залізничний за показниками відправлення пасажирів за рахунок масовості перевезень, а на міський транспорт припадає 70% всіх відправлених пасажирів. Лідером за обсягами пасажирообороту залишається залізниця, що зумовлене порівняно більшими показниками дальністю перевезень.

Обмеженням розвитку транспортно-логістичного сектору регіону виступає зменшення попиту на транспортні послуги. Зміна виробничого профілю регіону, зростання частки сервісних секторів на фоні скорочення промислового виробництва, зумовлює скорочення обсягів попиту на вантажні перевезення. А падіння платоспроможності населення виступає обмежуючим чинником для зростання пасажирських перевезень.

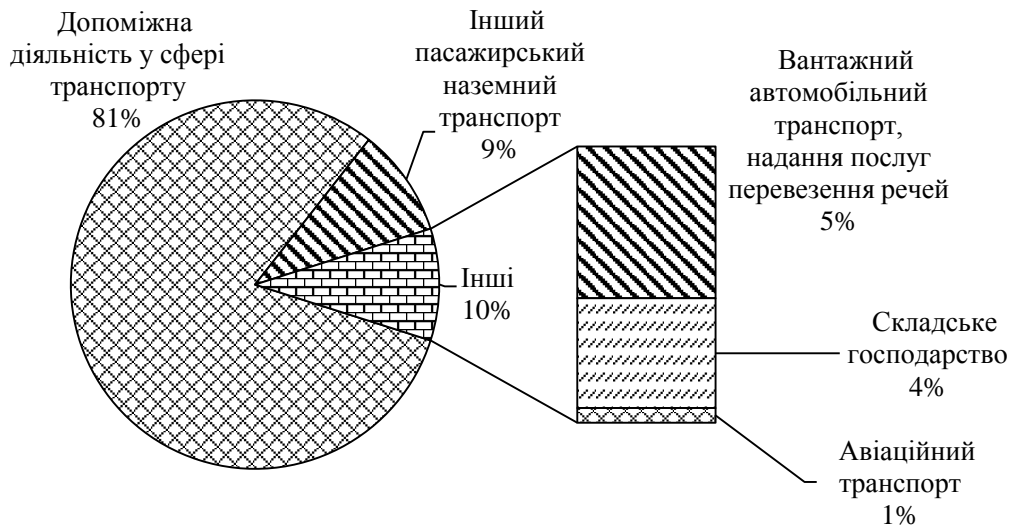

Рис. 1. Структура обсягів реалізованої продукції підприємствами транспорту та складського господарства в 2015 році у Харківській області

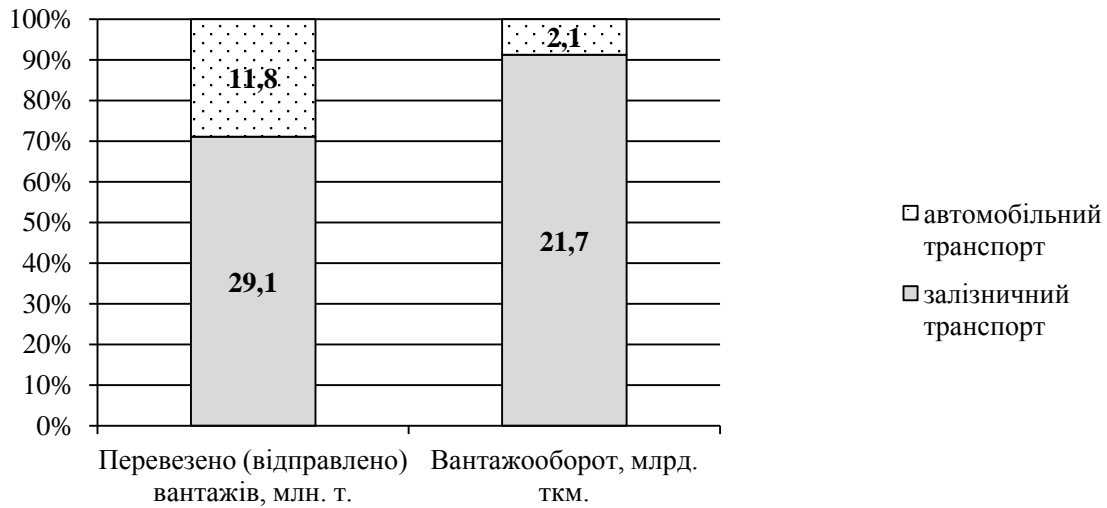

Рис. 2. Структура вантажоперевезень у 2015 році у Харківській області

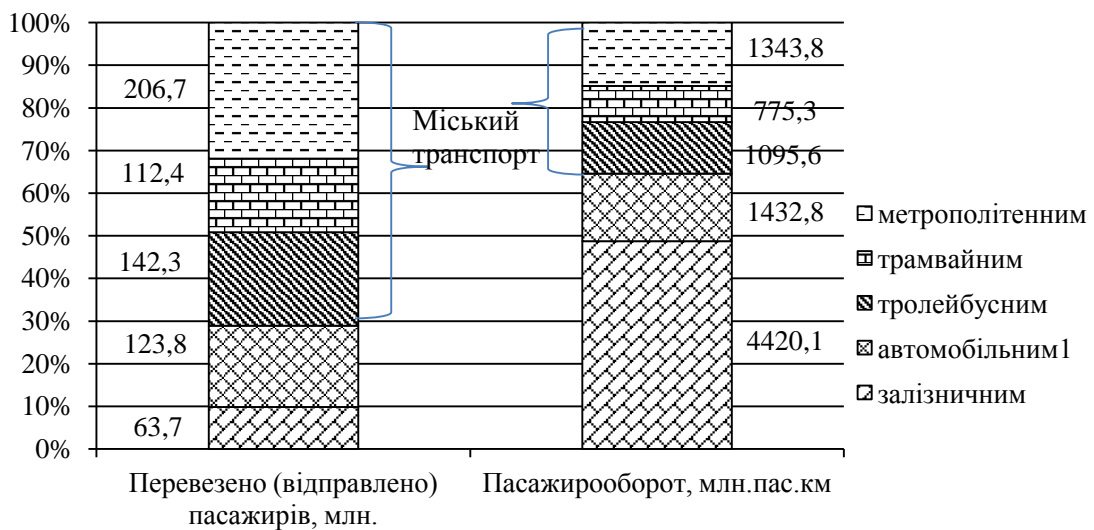

Рис. 3. Структура пасажироперевезень у 2015 році у Харківській області

В регіоні протягом останніх років домінує тенденція скорочення вантажних перевезень за рахунок зменшення обсягів масових вантажів. На рис. 4 показана структура номенклатури вантажів відправлення вантажів залізничним транспортом за 2015 рік по Харківській області.

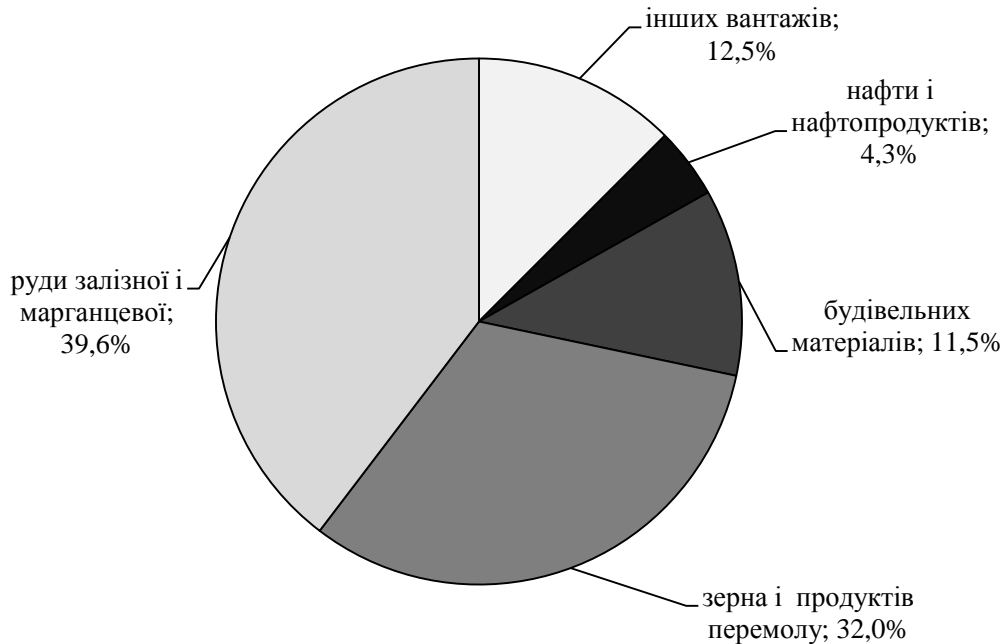

Рис. 4. Структура номенклатури вантажів відправлення вантажів залізничним транспортом за 2015 рік по Харківській області

Як свідчать дані рисунку в структурі вантажів, що перевозяться залізницею у Харківському регіоні понад 70% складають продукти видобувної промисловості та сільського господарства.

Однією з типових рис регіону є його моноцентричність: центральне розташування м. Харкова, а також відсутність альтернативних центрів в регіоні призводить до того, що в мережі транспортних маршрутів переважають перевезення орієнтовані на поєднання центр-периферія. На сьогоднішній день всі віддалені сільські населені пункти області, дороги до яких відповідають вимогам щодо організації регулярного автобусного сполучення, охоплені регулярним автобусним сполученням. Тому, серед ключових актуальних завдань розвитку транспортно-логістичної інфраструктури регіону є поєднання периферійних територій, зменшення моноцентричності в системі пасажиропотоків регіону та посилення внутрішньо регіональних зв'язків між периферійними населеними пунктами.

Транспортно-логістична система Харківського вузла протягом значного часу розвивалась з орієнтацією на домінування транспортних потоків північного та східного спрямування. Сучасні тренди європейської орієнтації господарських відносин формують загрози консервації периферійності транспортного комплексу регіону та зменшення транзитних транспортних потоків. Особливо гостро для регіону постає питання перегляду ідей розвитку України як транзитної країни під дією чинників обмеження торгівельних відносин з Росією.

Саме тому, одним з ключових пріоритетів виявляється орієнтація транспортно-логістичного комплексу на внутрішні економічні потреби.

Таким чином, можна констатувати, що перед транспортно-логістичним комплексом Харківського регіону постає ключове завдання пов'язане з пошуком альтернативи ключового чиннику розвитку, яким виступав статус міжнародного транспортного вузла українсько-російського прикордоння та «східних воріт» України.

Серед чинників, що можуть забезпечити конкурентні переваги розвитку транспортно-логістичного сектору, визначення його як ключового драйверу економічного розвитку регіону можна вважати:

- орієнтація на включений розвиток територій регіону, вирівнювання якості надання транспортних послуг на всій території регіону;
- розвиток транспортного забезпечення периферійних територій регіону, як одного з ключових чинників активізації інвестиційної привабливості промислових майданчиків, що мають периферійне розташування;
- відновлення транспортних мереж регіону із залученням альтернативних механізмів фінансування будівництва шляхів;
- формування транспортної інфраструктури, як чинника активізації туристичного потенціалу регіону.

Висновки. Таким чином, зміна умов функціонування транспортно-логістичного комплексу Харківського регіону, що проявляється через обмеження транзитного потенціалу регіону, скорочення секторів економіки, що виступали основними замовниками транспортних послуг, падіння платоспроможності споживачів пасажирських послуг, непропорційність територіального розвитку регіону, незадовільний стан шляхової мережі регіону визначає необхідність його реформування. Актуальний досвід розвинених країн свідчить, що розвиненість транспортно-логістичного сектору є передумовою для забезпечення стабільних тенденцій розвитку економіки, а якісна мережа пасажирських перевезень, є вагомим індикатором оцінки якості життя населення території.

Саме тому, перспектива розвитку транспортно-логістичного комплексу регіону пов'язана з врахуванням змін структури економіки регіону, забезпечення ефективної моделі логістичного сервісу на всій території області.

Література

1. Пріоритетні реформи – прогрес виконання задач на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/skorkardy>.
2. Индекс политики в сфере МСП : страны восточного партнерства 2012 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufpp.gov.ua/content/PDF/stranu_vostochnogo_partnersta_2012_ru.pdf.
3. Мартенс А. Будівництво доріг – шанс України подолати кризу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aspen.org.ua/uk/golovna/blog/item/283-budivnytstvo-dorih-shans-ukrainy-podolaty-kryzu-a-prezydenu-poroshenko-zalyshytysia-v-istorii>.
4. *Wingard C. American Manufacturing: Not a New Dawn, But a Welcome Advance / C. Wingard, M. Connerty.* – Dec 17, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.industryweek.com/competitiveness/american-manufacturing-not-new-dawn-welcomeadvance>.
5. Хрошилова І.О. Розвиток транспортної системи Харківського регіону : стратегічний аспект / І.О. Хроштова // Вісник східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2015. – № 2(219). – С. 168-171.
6. Харазішвілі Ю.М. Стан, втрати та стратегічні орієнтири інфраструктурного розвитку східних промислових регіонів / Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко // Економічний вісник Донбасу. – 2015. – № 3 (41). – С. 27-42.
7. Козлов В.С. Діагностика та оцінка сегментів транспортного потенціалу регіону / В.С. Козлов // Економіка розвитку. – 2013. – №4. – С. 27-32.
8. Сотниченко Л.Л. Інвестиційна забезпеченість транспортної інфраструктури регіонів України / Л.Л. Сотниченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 10. – С. 19-24.
9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyini-materiali.pdf>.

References

1. Priority reform - the progress of tasks for 2015. Retrieved from <http://reforms.in.ua/ua/skorkardy>.
2. Policy Index in the SME sector: the Eastern Partnership countries in 2012. Retrieved from http://ufpp.gov.ua/content/PDF/stranu_vostochnogo_partnersta_2012_ru.pdf.
3. Martens, A. Road Works – Ukraine a chance to overcome the crisis. Retrieved from <http://aspen.org.ua/uk/golovna/blog/item/283-budivnytstvo-dorih-shans-ukrainy-podolaty-kryzu-a-prezydenu-poroshenko-zalyshytysia-v-istorii>.

4. Wingard, C., & Connerty, M., (2014). American Manufacturing: Not a New Dawn, But a Welcome Advance. Retrieved from <http://www.industryweek.com/competitiveness/american-manufacturing-not-new-dawn-welcomeadvance>.
5. Khroshylova, I., (2015). Development of transport system in Kharkiv region : strategic aspect. *Visnyk shidnoukrainskogo natsionalnogo universytetu imeni V. Dalia* (Journal of East Ukrainian National University named after V. Dalia), 2(219), 168-171.
6. Kharazishvili, Yu., (2015). State losses and strategic guidance for infrastructure development of the eastern industrial regions. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu* (Economic Bulletin of Donbas), 3(41), 27-42.
7. Kozlov, V., (2013). Diagnostics and Measurement segment of the transport potential of the region. *Ekonomika rozvytku* (Economics of development), 4, 27-32.
8. Sotnychenko, L., (2015). Investment security of transport infrastructure of the regions of Ukraine. *Investytsii : praktyka ta dosvid* (Investment: practice and experience), 10, 19-24.
9. Monitoring the socio-economic development for 2015. Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyni-materiali.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ Й ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Пономарьова Т.В., кандидат економічних наук, доцент
Чала Т.Г., кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Для обґрунтування необхідності включення певних показників до складу загальної системи статистичних показників оподаткування детально розглянуто сутність і особливості розрахунку використаних показників. Здійснено аналіз рівня та динаміки одного з основних відносних показників дослідження процесів оподаткування – податкового навантаження. В ході дослідження проведено порівняльний аналіз ставок основних податків і рівня податкового навантаження в Україні та постсоціалістичних країнах ЄС.

Ключові слова: система статистичних показників, оподаткування, податкова система, податкове навантаження.

Постановка проблеми. Вже не є сумнівним, що майбутній успішний економічний розвиток України можливий тільки в умовах європейської інтеграції, тому майже всі окремі складові загальної економічної системи потребують вироблення відповідних підходів до їх вдосконалення, особливо це стосується податкової системи країни. Питання щодо визначення шляхів реформування податкової системи України наразі перейшли у площину найважливіших концептуальних питань, обговорення яких, незалежно від того, яку концепцію в кінцевому підсумку буде прийнято, дає можливість сподіватися на зміну ставлення як професійної спільноти і політиків, так і суспільства в цілому до розробки майбутніх податкових реформ на засадах зваженості, наукової обґрунтованості та комплексного підходу.

У цьому сенсі підвищується роль статистики як дієвого інструменту ефективного управління економікою країни, особливо в умовах світової фінансової кризи. Значно зростає актуальність комплексного використання статистичних методів та їх застосування з урахуванням специфічних завдань практики управління на сучасному етапі розвитку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Статистичне дослідження податкової системи і податкової політики проводили багато видатних вітчизняних та зарубіжних економістів. Обґрунтуванню теорії і практики методологічних засад побудови статистичного дослідження податкової системи і податкової політики приділяється особлива увага в наукових працях В. Вишневського, А. Головача, Р. Даймонда, А. Єріної, В. Захожая, І. Манцурова, Д. Міррліса, Н. Парфенцевої, А. Шустікова та інших [4, 5, 6, 7, 8, 13, 14]. Проте ці питання й досі не втратили актуальності і потребують подальшого глибокого дослідження.

Постановка завдання. В умовах активної перебудови складових економічної системи в Україні та подолання наслідків тяжкої економічної кризи особливо важливу роль відіграють податки як ефективний механізм для здійснення державної політики, а саме: перерозподілу ВВП, стабілізації ринкової кон'юнктури, антициклічного регулювання економіки, компенсації недоліків ринкових механізмів, розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами, заохочення бізнесу, ділової та інвестиційної активності, мотивації населення до праці, підтримання рівня зайнятості.

Податкова система є однією з базових складових економічної системи в кожній країні світу. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову основу держави, а з іншого – виступає головним засобом для реалізації її економічної доктрини.

Наукове осмислення проблеми необхідне для вирішення таких практичних завдань, як виявлення сутності та принципів побудови системи статистичних показників дослідження процесів оподаткування, що може бути використано для обґрунтування управлінських рішень при розробці

податкової політики та створення статистичної інформаційно-аналітичної бази з урахуванням особливостей функціонування системи оподаткування в Україні.

Основні результати дослідження. Істотний вплив на динаміку економічної активності та макроструктурні зміни в економіці України має податкова політика. При цьому податки є найнадійнішим та ефективнішим важелем стимулювання розвитку підприємств. Однак на сьогодні податки в Україні повною мірою виконують лише фіскальну функцію. Надмірний податковий тиск на підприємців пригноблює виробництво, торгівлю, інвестування та ділову активність взагалі, сприяє ухиленню від сплати податків і зростанню “тіньової” діяльності.

В умовах системних трансформацій національної економіки на сучасному етапі розвитку ефективне функціонування податкової системи можливо тільки за умови науково обґрунтованого державного регулювання. Однак, не можливо однозначно визначити критерії, необхідні межі та ступінь державного втручання в економіку країни.

Необхідною передумовою ефективного державного податкового регулювання є розроблення науково обґрунтованого статистичного інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень, першим і основним етапом якого є формування системи статистичних показників.

Проблема дослідження системи показників статистики оподаткування тісно пов'язана з методологією їх побудови. На сьогодні одні і ті ж економічні показники у фінансовому і податковому обліку визначаються за різними методологіями, які мають значні розбіжності. Для України найбільш раціональним вбачається варіант визначення об'єктів оподаткування шляхом коригування показників фінансового обліку відповідно до особливостей методології побудови показників за податковим законодавством.

Статистика оподаткування має широку систему показників, які всебічно характеризують явища і процеси, що відбуваються в системі оподаткування, висвітлюють діяльність податкових органів. Відображаючи розміри податкових явищ, абсолютні величини мають пізнавальне і практичне значення. Перелік абсолютних показників залежить від галузі статистики оподаткування і цілей дослідження. Абсолютні показники статистики оподаткування наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Абсолютні показники статистики оподаткування

Група показників	Показники у групі
Кількість платників податків	Кількість юридичних та фізичних осіб, зареєстрованих платниками податків
Кількість поданих декларацій	Визначається за кількістю юридичних та фізичних осіб, що представляють декларації до податкових органів
Кількість податкових перевірок (за видами, що визначено відповідно до статті 75 Податкового кодексу України)	Кількість камеральних, документальних (планових або позапланових; виїзних або невиїзних) та фактичних перевірок, кількість перевірених платників – всього, в тому числі: кількість платників, по яких встановлені порушення податкового законодавства
Податкові доходи	Всі обов'язкові платежі, які у визначених розмірах і в строки, встановлені законодавством, всі вид іпрямих і непрямих податків
Вартісні показники оподаткування (по дохідній частині бюджету)	Загальна сума податкових надходжень дохідної частини бюджетів різних рівнів, сума авансових податкових платежів, сума окремих видів податків відповідно з бюджетними класифікаціями, обсяг загальної податкової заборгованості перед бюджетом. Чиста податкова заборгованість (ЧПЗ) перед бюджетом, визначається за формулою: $ЧПЗ = ЗПЗ - АПП$, де ЗПЗ – загальна податкова заборгованість; АПП – авансові податкові платежі
Вартісні показники податкових санкцій	Обсяг податкової заборгованості з заблокованим рахунком, додатково нарахована сума податків і фінансових санкцій за результатами перевірок, сума податків і фінансових санкцій, що додатково нарахована за результатами перевірок, суми нарахованих адміністративних штрафів.

Група показників	Показники у групі
Вартісні показники податкових повернень	Суми, повернені платникам податків за зайве сплаченими податками, суми відстрочення по податкових платежах, суми повернення за представленими деклараціями фізичних осіб, суми доплати податків за представленими деклараціями фізичних осіб, база оподаткування (щодо кожного виду податку)

Поряд з абсолютними показниками в статистиці оподаткування велике значення мають відносні показники. В процесі виявлення ряду найважливіших питань виникає необхідність у вивченні структури податкового явища, співвідношення між його відносними частинами, розвитку у часі.

Статистичне вивчення податкових надходжень як основи доходної частини бюджету відбувається на основі рядів динаміки з розрахунком відносних величин динаміки, структури, інтенсивності, а також місця й значення кожного з основних джерел доходу у загальному обсязі бюджету. У складі доходів державного бюджету найбільша питома вага припадає на податкові надходження (податок на додану вартість, акцизний податок, податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб, рентні платежі тощо). Основними податками бюджетоутворення можна назвати внутрішні податки на товари та послуги (ПДВ та акцизний податок), які за прогнозними даними у 2016 році становитимуть приблизно 63 % від податкових надходжень (та 52 % усіх надходжень) Зведеного бюджету України (рис. 1).

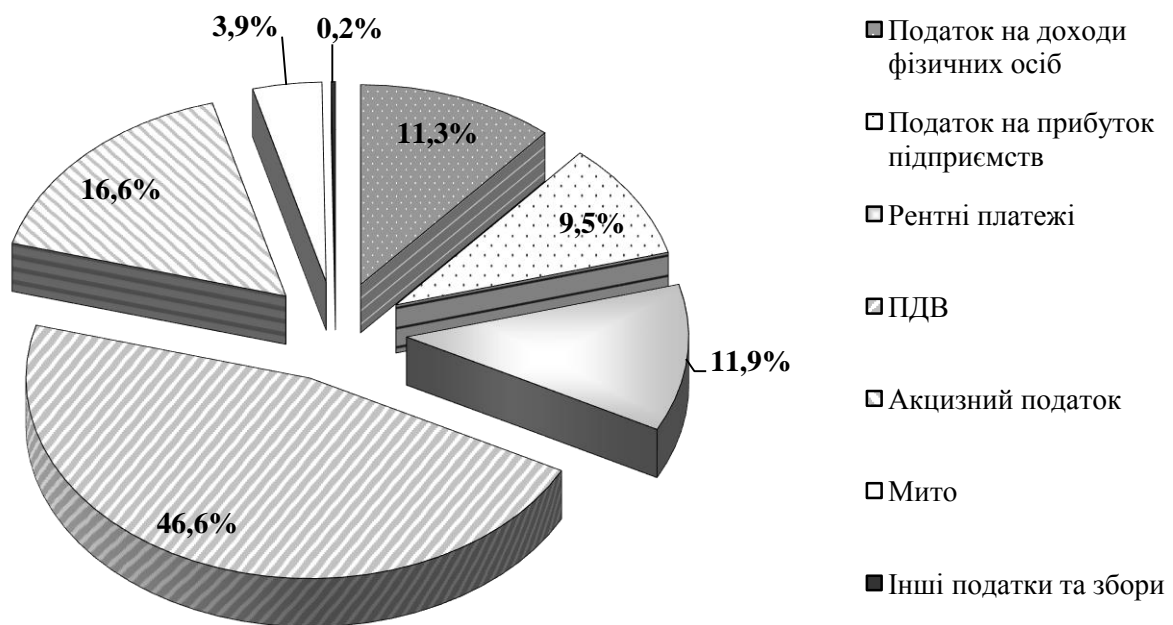

Рис. 1. – Структура планових податкових надходжень зведеного бюджету України у 2016 р. (дані Державного бюджету України на 2016 р.) [1]

Для оцінювання місця податків у формуванні бюджетних доходів визначають відношення сум податкових надходжень до бюджету, до сум деяких податків, що згруповані за класифікаційними ознаками, а також до сум окремих податків і загальної суми податкових платежів. Питома вага тієї чи іншої податкової групи дозволяє визначити її місце (роль) у формуванні доходів бюджету. Такий аналіз здійснюють у динаміці в порівнянних цінах, що дає змогу визначити оподаткування як важіль у проведенні стабілізаційної бюджетної політики.

Зіставлення окремих податків між собою, з одного боку, та порівняння із загальною сумою податкових платежів до бюджету – з іншого, дають змогу визначити, якій саме групі податків притаманна функція фіскального регулятора доходів бюджету. Відносні показники статистики оподаткування наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Відносні показники статистики оподаткування

Назва показника	Методика розрахунку
Співвідношення податкових надходжень до бюджету і ВВП	$d_{\Pi} = \frac{\Pi_{\kappa}}{ВВП}$ <p>де Π_{κ} – сума групи податків у бюджеті; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт;</p>
Питомі ваги податку на доходи фізичних осіб, (податку на прибуток, ПДВ, імпорту та експорту мит, акцизів) в податкових надходженнях бюджету	$d_{H} = \frac{ПДФО(ПП, ПДВ, I-EM, A)}{\Pi_{\kappa}}$ <p>де $ПДФО(ПП, ПДВ, I-EM, A)$ – сума податку на доходи фізичних осіб (податок на прибуток, ПДВ, імпорту та експорту мита, акцизи); Π_{κ} – сума податкових надходжень до бюджету</p>
Податкове навантаження (податкоємність) продукції	<p>Процентне відношення сумарного податкового тягара (СПТ) до обсягу реалізації продукції, робіт, послуг (ВР):</p> $D = \frac{СПТ}{ВР}$
Структура місцевих податків	$d = \frac{f_i}{\sum f_i}$ <p>де f_i – сума кожного i-го виду місцевих податків; $\sum f_i$ – сума всіх видів податків або дохідна частина місцевого бюджету. В якості показників структури обчислюється: – частка всіх податків в загальній сумі доходів бюджетів різних рівнів; – питома вага прямих (непрямих) податків у загальній сумі податкових надходжень.</p>
Рівномірність структури податкових надходжень	<p>Визначається системою показників:</p> <p>1) Розмахом варіації: $R = d_{\max} - d_{\min}$ де $d_{\max} - d_{\min}$ – максимальне і мінімальне значення показників частки податкових надходжень до бюджету;</p> <p>2) Середнім лінійним відхиленням: $l = \frac{\sum d - \bar{d} }{n}$</p> <p>3) Середнім квадратичним відхиленням: $\sigma = \sqrt{\frac{\sum (d - \bar{d})^2}{n}}$</p>
Відносна зміна розміру податків (різних видів) в динаміці	<p>Визначається системою індексів: індексом розміру податків, індексом числа платників податків, індексом розміру прибутку в середньому на одного платника податків та індексом ставки податку:</p> $I = \frac{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_1}{\sum A_0 \cdot B_0 \cdot C_0}$ <p>де A_1, A_0 – число платників податків у звітному і базисному періодах; B_1, B_0 – розмір прибутку в середньому на одного платника податків у звітному і базисному періодах; C_1, C_0 – ставка податку у звітному і базисному періодах. Характеризує збільшення або зменшення розміру податків в результаті впливу всіх факторів;</p> $I_A = \frac{\sum A_1 \cdot B_0 \cdot C_0}{\sum A_0 \cdot B_0 \cdot C_0}$ <p>– характеризує вплив зміни кількості платників податків на величину розміру податків;</p>

Назва показника	Методика розрахунку
	$I_B = \frac{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_0}{\sum A_1 \cdot B_0 \cdot C_0}$ <p>– характеризує збільшення або скорочення розміру податків за рахунок середнього прибутку на одного платника податку;</p> $I_C = \frac{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_1}{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_0}$ <p>– характеризує зростання або скорочення розміру податків за рахунок середньої ставки розміру податків.</p>

На мікрорівні розраховуються показники оцінки ефективності податкової політики підприємства. Вони являють собою систему показників, які характеризують ефективність сформованої політики підприємства. Для цього розраховують:

– загальний коефіцієнт ефективності оподаткування підприємства – відношення суми чистого прибутку підприємства, отриманого від усіх видів господарської діяльності за певний період (місяць, квартал, рік), до суми податкових платежів підприємства за той же період;

– податкоємність реалізації продукції – відношення суми податкових платежів підприємства за певний період до обсягу реалізації продукції за той же період;

– коефіцієнт оподаткування витрат – відношення суми податкових платежів, які зараховують до собівартості продукції, в суму витрат виробництва (обігу) підприємства за певний період; які включають в ціну продукції і платять з доходів підприємства, до суми валового доходу підприємства за певний період;

– коефіцієнт оподаткування прибутку – відношення суми податкових платежів, сплачених із прибутку підприємства за певний період, до суми балансового прибутку підприємства за той же період.

Основним показником, що надає можливість оцінити масштаби державного втручання в процес функціонування податкової системи в країні, є показник загального податкового навантаження. Даний показник може бути розрахований як відношення загального обсягу податкових надходжень Держбюджету до ВВП країни. Динаміка податкового навантаження в Україні у 2000-2015 рр. наведена на рис. 2.

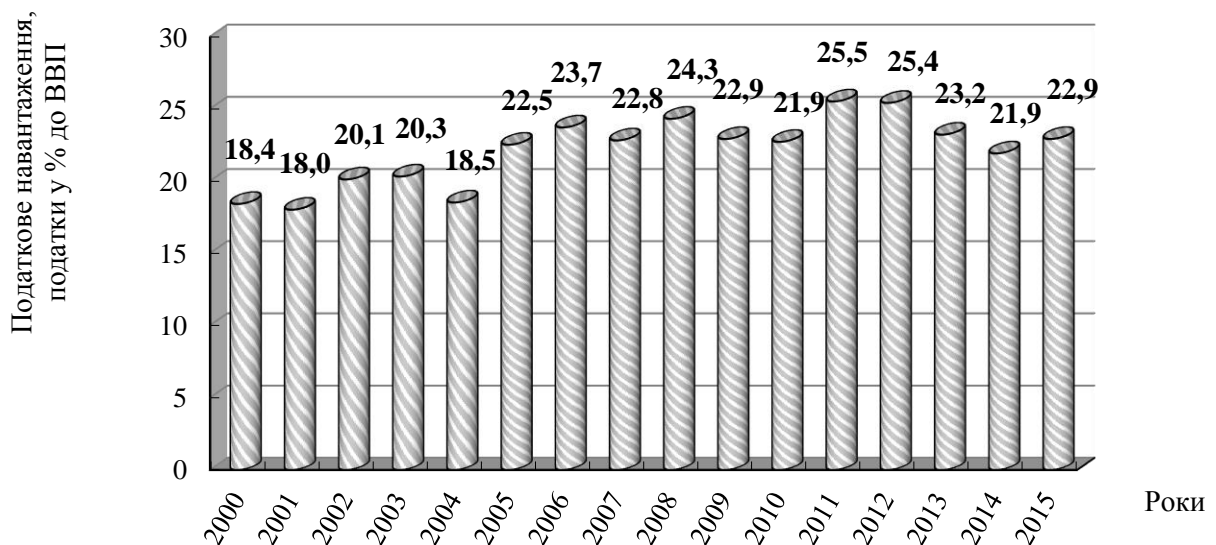

Рис. 2. – Динаміка податкового навантаження в Україні в 2000-2015 рр. (розраховано за даними [2])

Можемо зазначити, що за останні 10 років не спостерігалось різких змін щодо рівня податкового навантаження і в середньому значення цього показника дорівнювало 23,5%.

Поступове зростання податкового навантаження з 2006 року свідчить про збільшення значення податків (податкових надходжень) в економіці країни. Найбільша частка загального податкового навантаження припадає на підприємницьку діяльність, тобто формується за рахунок внутрішніх податків на товари та послуги (ПДВ, акцизний податок), частка яких у загальному обсязі податкових надходжень Держбюджету у 2015 р. склала 58,5 %, рентних платежів – 12,5 %, мита – 9,2 % та податку на прибуток підприємств – 9 %. І лише 10,4 % складає податок на доходи фізичних осіб [1].

В Україні існує порівняно високий рівень податкового навантаження на економіку, який навіть у кризовому 2014 р. становив 22% ВВП, а в 2011 р. – 25,5% (а з урахуванням обов'язкових внесків до фондів соціального страхування – 37,2%). Для порівняння слід відзначити, що у постсоціалістичних країнах ЄС цей рівень становить 20,5% (32,0%). Але в розвинених країнах ЄС він значно вищий – 28,5 і 39,6% відповідно. Однак, слід враховувати ту обставину, що країна з низьким рівнем соціально-економічного розвитку не може дозволити собі мати такий високий рівень оподаткування, як розвинені країни, тож порівнювати Україну з останніми країнами некоректно.

Враховуючи масштабні заходи з фіскальної консолідації, прийняті наприкінці 2014 р., податкове навантаження в Україні має зрости ще більше. Зокрема, за підсумками 2015 р., частка податків у ВВП уже підвищилася до 23%.

Аналіз рівня податкового навантаження у постсоціалістичних країнах ЄС показав, що у країнах із найвищим рівнем цього показника (Хорватія, Угорщина, Словенія) спостерігаються найнижчі темпи економічного зростання (табл. 3). В Україні, за всіма ознаками, критичну межу перейдено, тож зниження податкового навантаження може сприяти створенню позитивних економічних ефектів.

Таблиця 3. Ставки основних податків і податкове навантаження в Україні та постсоціалістичних країнах ЄС у 2015 р.

Країна	Ставки основних податків			Частка податків у ВВП (податкове навантаження)	Податковий коефіцієнт (2013 р.)*
	Податок на прибуток	Податок на доходи фізичних осіб	ПДВ		
Україна					
Болгарія					
Чехія					
Естонія	21	21	20	21,0	32,5
Хорватія	20	47	25	24,3	35,7
Латвія	15	24	21	19,5	27,9
Литва	15	15	21	16,2	27,2
Угорщина	21	16	27	26,0	39,2
Польща	19	32	23	20,2	32,5
Румунія	16	16	24	19,5	28,3
Словенія	17	50	22	22,4	37,6
Словаччина	22	25	20	15,8	28,3
У середньому по ЄС-11 (постсоціалістичні країни)	17,7	25,3	22,2	20,5	32

*Відсутні дані щодо доходів фондів соціального страхування не дозволяють розрахувати відповідні показники за 2015 р.

Джерело: складено і розраховано за даними [15]

Досвід проведення ліберальних податкових реформ у постсоціалістичних країнах ЄС показав, що, як правило, у процесі трансформацій відбувається зниження ставок податків на доходи фізичних осіб і прибуток підприємств.

Поширеною є практика переходу до пропорційного податку на доходи фізичних осіб. Зокрема, такий перехід було здійснено у восьми з одинадцяти таких країн (щоправда, у Словаччині та Чехії пропорційний податок проіснував лише до 2013 р.).

Одним із проявів лібералізації оподаткування є встановлення єдиної ставки оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб. До постсоціалістичних країн ЄС, де податки на доходи сплачуються за єдиною ставкою, належать Болгарія, Естонія, Литва, Румунія і Словаччина [11].

Висновки. Проведений аналіз надає можливість виділити наступні основні проблеми податкової системи України:

- велика частка тіньової економіки та різні рівні оподаткування для різних компаній, залежно від їхньої здатності працювати в тіні та/або використовувати спрощену систему оподаткування для ухиляння від сплати податків;

- високі податки на фонд оплати праці;

- нестабільні та майже непередбачувані податкові закони й правила;

- непрозоре адміністрування податків, заборгованість із відшкодування або неповне відшкодування ПДВ для експортерів.

Серед основних напрямів податкової реформи доцільно виділити:

- створення стимулів для детінізації;

- більш рівномірне оподаткування;

- зниження оподаткування праці;

- вдосконалення системи адміністрування податків, що зробить їх не такими обтяжливими.

Отже, для поліпшення свого економічного стану Україні необхідно поступово знижувати податкове навантаження, використовуючи міжнародний досвід, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни, створювати умови, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету, а також подбати про те, щоб податкові надходження були доцільно розподілені.

Література

1. Бюджетний щоденник на 2016 рік / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36178.pdf>.
2. Закони України «Про Державний бюджет України на 2000-2015 рр.» / Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>.
3. Податковий кодекс. Чинний. Редакція 07.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/NalCode/nalkodeks.aspx>.
4. Вишневецький В.П. Оподаткування в емерджентній економіці: теоретичні засади і напрями політики: монографія / В.П. Вишневецький; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 128 с.
5. Єріна А. М. Статистичні аспекти визначення рейтингів / А. М. Єріна, С. С. Ващаєв // Статистика України. – 2000. – № 4. – С. 74-80.
6. Информация и стимулы: экономика пряника и кнута / Джеймс Э. Миррлис // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова ; [сопред. редкол. : Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов]. Т. V, кн. 2. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов / [отв. ред. Г. Г. Фетисов]. – М. : Мысль, 2005. – С. 142-167.
7. Манцуров І. Г. Фінансова статистика [Текст] : підручник / І. Г. Манцуров, А. А. Шустіков ; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2008. – 528 с.
8. Парфенцева Н. О. Ефективність національної економіки в системі показників міжгалузевого балансу / Н.О. Парфенцева, В.В. Попова // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 39-52.
9. Савка В. Реформування податкової системи в умовах трансформації економіки України / В. Савка // Схід. – 2014. – № 2(93). – С. 86-95.

10. Слюсаренко В. Є. Податкова система та податкове навантаження як фактор тінізації економіки / В. Є. Слюсаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_32.pdf.
11. Соколовська А. Ліберальна податкова реформа – необхідна чи неможлива? / А. Соколовська // «Дзеркало тижня. Україна» [Електронний ресурс]. – 2015. – № 44-45. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/finances/liberalna-podatкова-reforma-neobhidna-chi-nemozhлива.html>
12. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч. посібник / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с.
14. Diamond P.A. Taxation. Incomplete Markets, and Social Security: The 2000 Munich Lectures / P.A. Diamond. – MIT: Press. Cambridge. Mass. – 2003.– 216 pp.
15. TaxationtrendsintheEuropeanUnion: DatafortheEUMemberStates, IcelandandNorway: 2015 edition. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.

References

1. Biudzhetyj schodennyk na 2016 rik [Budget diary for 2016]. (n.d.). rada.gov.ua Retrieved from <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36178.pdf>. [in Ukrainian].
2. Zakony Ukrainy «Pro Derzhavnyj biudzhет Ukrainy na 2000-2015» [Laws of Ukraine «On State Budget of Ukraine for 2000-2015»]. (n.d.). zakon5.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/> [in Ukrainian].
3. Podatkovyj kodeks [Tax code]. (n.d.). buhgalter911.com Retrieved from <http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/NalCode/nalkodeks.aspx> / [in Ukrainian].
4. Vyshnevs'kyj, V.P. (2012). Opodatkovannia v emerdzhentnij ekonomitsi: teoretychni zasady i napriamy polityky [Taxation in emergent economy: theoretical principles and policies]. Donetsk: Instytut ekonomiky promyslovosti [in Ukrainian].
5. Yerina, A.M., & Vaschaiev, S.S. (2000). Statystychni aspekty vyznachennia rejtynhiv [Statistical Aspects ranking]. Statystyka Ukrainy – Statistics Ukraine, 4, 74-80.
6. Dzhejms E. Myrlyys (2005) Ynformatsiya y stymuly ekonomyka prianyka y knuta [Information and incentives: the economy stick and carrot]. Moskva: Mysl' [in Russian].
7. Mantsurov, I.H., & Shustikov, A.A. (2008). Finansova statystyka [Financial statistics]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Parfentseva, N.O., & Popova, V.V. (2008). Efektyvnist' natsional'noi ekonomiky v systemi pokaznykiv mizhhaluzevoho balansu [The efficiency of the national economy in the scorecard input-output]. Finansy Ukrainy – Finance Ukraine, 10, 39-52[in Ukrainian].
9. Savka, V. (2014). Reformuvannia podatkovoi systemy v umovakh transformatsii ekonomiky Ukrainy [The tax system and tax burden as a factor in the shadow economy] Skhid – East, 2(93), 86-95 [in Ukrainian].
10. Sliusarenko, V.Ye. (2014) Podatkova systema ta podatkovе navantazhennia iak faktor tinizatsii ekonomiky [The tax system and tax burden as a factor in the shadow economy]. Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Retrieved from www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_32.pdf. [in Ukrainian].
11. Sokolovs'ka, A. (2015). Liberal'na podatкова reформа – neobkhidna chy nemozhlyva? [Liberal tax reform – a necessary or impossible?] Dzerkalo tyzhnia. Ukraina. Retrieved from <http://gazeta.dt.ua/finances/liberalna-podatкова-reforma-neobhidna-chi-nemozhлива.html> [in Ukrainian].
12. Statystychna informatsiia [Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
13. Holovach, A.V., Zakhohaj, V.B., & Holovach, N.A. (2005). Statystychnе zabezpechennia upravlinnia ekonomikoju: prykladna statystyka [Statistical ensure economic management, applied statistics] Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
14. Diamond, P.A. (2003). Taxation. Incomplete Markets, and Social Security. MIT: Press. Cambridge. Mass [in English].
15. TaxationtrendsintheEuropeanUnion: DatafortheEUMemberStates. (2015). Luxembourg: Publications Office of the European Union[in English].

Стаття надійшла до редакції 24.03.2016.

MECHANIZM DZIAŁANIA EMPLOYER BRANDINGU NA POZIOMIE ZEWNĘTRZNYM

Stankiewicz-Mróż Anna, doktor
Zinkevych Hanna, 5 rok studiów Zarządzanie
Politechnika Łódzka

У статті проаналізовано основні механізми формування бренду роботодавця як одного з найважливіших конкурентних переваг на ринку праці. Запропоновано структуру механізмів формування бренду роботодавця, яка включає стратегічну і тактичну платформу, при цьому враховує класифікацію механізмів між внутрішнім та зовнішнім брендом роботодавця. Автори переконані, що ідентифікація основних механізмів формування бренду роботодавця сприяє активізації управління ним у компаніях.

Ключові слова: бренд роботодавця, механізми формування бренду роботодавця, управління людськими ресурсами.

Omawienie problemu. Na rynku pracy toczy się nieustannie walka o najlepszych pracowników, określanych mianem „talentów”, zarówno o ich pozyskanie, jak i utrzymanie. Bardzo istotną rolę w owej walce odgrywa wizerunek przedsiębiorstwa. Silna marka pracodawcy, dobra reputacja organizacji i wysokie zaangażowanie pracowników, ułatwia przyciągnięcie i zatrzymanie talentów, pozwala na uzyskanie przewagi konkurencyjnej i osiągnięcie wysokich wyników finansowych.

Analiza najnowszych wyników badań i publikacji. J. Altkorn zauważył, że „każdy przedmiot, osoba, zjawisko, jeśli tylko zwrócimy na nie uwagę, uzyskuje w naszej świadomości jakiś wizerunek, co oznacza, że wizerunek to właśnie subiektywne wyobrażenie, które posiadamy o obiekcie naszego zainteresowania”. L.T. Christiansen i S.Askegaard podkreślają, że wizerunek przedsiębiorstwa ogranicza potrzebę pełnej racjonalnej decyzji interesariuszy, a przez to redukuje wysiłek wkładany w ich podejmowanie. Jednym z pierwszych badaczy problematyki „wizerunku przedsiębiorstwa” był P. Martineau, który w artykule zamieszczonym w „Harvard Business Review” pokreślił duże znaczenie wizerunku oraz fakt, że jego odbiorcami są nie tylko konsumenci, ale także pracownicy, inwestorzy, dostawcy czy lokalne społeczności. S.H. Britt zwrócił uwagę na fakt, że „wizerunki są publicznymi stereotypami i gdy stereotyp się kształtuje, ludzie w większym stopniu działają pod wpływem tego, co się za nim kryje”. Oznacza to, że wizerunek wpływa bezpośrednio na zachowania interesariuszy organizacji, co potwierdza także wielu innych teoretyków i praktyków zarządzania. Jak podkreślili K. Schwan i K.G. Seipel, „jeśli obraz ten jest brany pod uwagę przez przedsiębiorstwo, może on mieć aktywny wpływ na jego sytuację”.

Cele artykułu. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie koncepcji employer branding na przykładzie działań podejmowanych w zakresie budowania zewnętrznego wizerunku pracodawcy. Metodyka: artykuł powstał na podstawie studiów literaturowych, obejmujących najnowsze publikacji odnoszące się do tematyki employer branding.

Kluczowe wnioski badawcze. Obserwując działania, jakie podejmują pracodawcy, walcząc o utrzymanie najbardziej wartościowych pracowników, można dostrzec istotny wpływ zewnętrznego wizerunku firmy na jej przewagę konkurencyjną. W ostatnich latach coraz bardziej popularnym staje się pogląd, iż motywację pracowników przekładającą się na ich przywiązanie do danej organizacji, czy zaangażowanie w wykonywane zadania, można dodatkowo zwiększać poprzez wykreowanie silnej marki firmy jako dobrego i sprawiedliwego pracodawcy [1].

Działania prowadzone w ramach employer branding zewnętrznego ukierunkowane są na przyciągnięcie do organizacji potencjalnych pracowników wyróżniających się pożądanym przez organizację profilem posiadanych kompetencji, umiejętności, kwalifikacji, cech i wartości, najlepiej spójnych z wartościami cenionymi przez firmę.

Dlatego w kreowaniu wizerunku pracodawcy na zewnątrz tak ważny jest wybór odpowiedniego kanału komunikacji dostosowanego bezpośrednio do interesującej organizację grupy docelowej. Efektywne dotarcie do kandydatów wymaga stosowania odpowiednich, dopasowanych do odbiorców narzędzi, które powinny

uwzględniać doświadczenie i status kandydata, preferowane sposoby komunikowania się z otoczeniem, czy też wyznawane wartości życiowe.

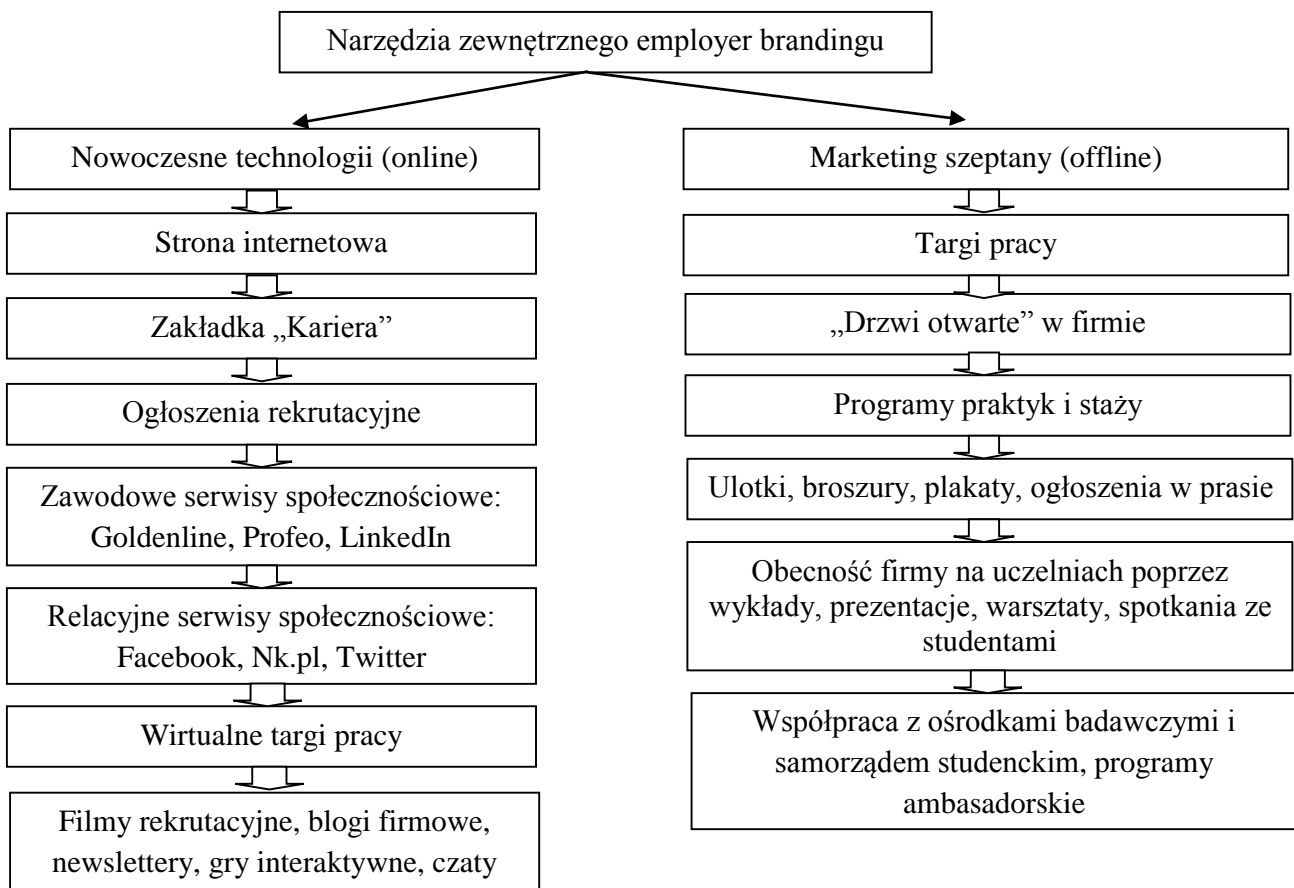
Analizując różnorodne kanały komunikacji z potencjalnymi kandydatami do pracy, powinno zacząć się od podkreślenia poglądu rozpowszechnionego wśród badaczy tematu. Mowa tu o przeświadczeniu, iż tworzenie zewnętrznej strategii świadomego kreowania wizerunku pracodawcy z wyboru należy rozpocząć od zbadania satysfakcji pracowników, którzy obecnie tworzą daną organizację oraz zbadania ich opinii na temat firmy jako pracodawcy. To oni bowiem są z reguły postrzegani jako najbardziej wiarygodne źródło informacji o firmie. Wyniki badań satysfakcji pozwolą rozpoznać postawy panujące wśród pracowników oraz zdiagnozować nie tylko najbardziej satysfakcjonujące obszary związane z pracą w danej organizacji, ale również obszary konfliktowe czy problematyczne, skutkujące najczęściej obniżeniem morale osób w niej zatrudnionych. Badanie opinii pracowników pozwoli w rezultacie określić, nośnikiem jakich informacji o firmie mogą być obecni pracownicy, będący jednym z najważniejszych kanałów komunikacyjnych dostarczających informacji o danej organizacji do otoczenia [2].

Zakres employer brandingu zewnętrznego dotyczy działań prowadzonych poza organizacją. Działania te można podzielić na dwie kategorie: wizerunkową oraz rekrutacyjną. Organizacja może promować benefity przysługujące jej pracownikom, główne wartości czy też działania w obszarze społecznej odpowiedzialności biznesu. Działania wizerunkowe przeprowadzane są zazwyczaj na dużą skalę, a ich celem jest dotarcie do jak największej grupy odbiorców. Działania rekrutacyjne związane są z procesami rekrutacyjnymi. Ich zadaniem jest dotarcie do wartościowych kandydatów i skłonienie do aplikacji na dane stanowisko. Działanie rekrutacyjne prowadzone są zazwyczaj na mniejszą skalę i służą dotarciu do wybranej grupy odbiorców, odpowiadającej oczekiwaniom wobec kandydatów na dane stanowisko. Warto zwrócić uwagę, że działania wizerunkowe i rekrutacyjne przeplatają się między sobą, stąd istotne jest, aby wszelkie działania podejmowane w ramach zewnętrznego employer brandingu były zbieżne ze sobą i oparte na podstawach wspólnej strategii. Działania wizerunkowe mają szerszy zasięg, a ich celem jest zwiększenie świadomości na temat funkcjonowania danej firmy w otoczeniu. Inicjatywy wizerunkowe służą zwiększeniu świadomości odbiorców na temat przedsiębiorstwa oraz korzyści płynących z zatrudnienia w nim. W budowaniu marki pracodawcy na zewnątrz biorą udział takie narzędzia, jak nowoczesne technologie, innowacyjne rozwiązania oraz media społecznościowe, ale także działania z zakresu „marketingu szeptanego”, które powodują, że opinia o firmie krąży między potencjalnymi kandydatami, co ilustruje rysunek 1 [3].

Wszystkie te działania, zarówno w formie internetowej, jak i klasycznej, pomagają w kreowaniu wizerunku danej organizacji jako atrakcyjnego miejsca pracy. Niewątpliwie warto wykorzystywać narzędzia online z uwagi na to, że kandydaci, do których kierowany jest przekaz, szczególnie przedstawiciele młodego pokolenia, są obecni w sieci, a więc istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że on do nich dotrze. W stosunku do tej kategorii pracowników obowiązują dzisiaj formuły rekrutacji 2.0 oraz 3.0. Natomiast w działaniach prowadzonych poza siecią najbardziej wartościowa wydaje się możliwość bezpośredniego spotkania, rozmowy z pracodawcą, osobami zatrudnionymi w firmie, czy też wizyta w siedzibie organizacji i obserwacja jej życia „od środka”. Choć internet szybko zaadaptował wiele działań w zakresie employer brandingu, to jednak wciąż nie można bowiem odmówić narzędziom offline cennego doświadczenia w zakresie interakcji obu stron [4].

Działania związane z procesem rekrutacji dotyczą docierania do wybranych kandydatów i skłaniania ich do złożenia aplikacji w firmie. Proces rekrutacji jest jednym z najważniejszych etapów zewnętrznego employer brandingu, ponieważ prawidłowo przeprowadzona rekrutacja pozwala bowiem na wstępne pozyskanie najlepszych kandydatów z punktu widzenia danej firmy, spośród których dokonuje się wyboru osób o największym potencjale intelektualnym i emocjonalnym, co odbywa się w ramach kolejnego etapu, czyli selekcji.

Rekrutacja zewnętrzna oznacza pozyskiwanie pracowników z zewnętrznego rynku pracy. W zależności od specyfiki firmy i stanowiska pracy, na które poszukiwany jest pracownik, rekrutacja może być adresowana do szerokiego kręgu odbiorców w ramach rekrutacji szerokiej (ogólnej) lub wąskiego grona specjalistów w ramach rekrutacji segmentowej (wyspecjalizowanej) [5].

Rysunek 1. Narzędzia zewnętrznego employer branding

Poszukiwanie pracowników w otoczeniu przedsiębiorstwa jest droższe, gdyż większa liczba osób, które zetknęły się z informacją o naborze pracowników oznacza również większą liczbę kandydatów, jacy pozytywnie odpowiadają na ofertę rekrutacyjną firmy, co skutkuje większą liczbą aplikacji.

Coraz większego znaczenia nabierają szeroko rozumiane zdolności potencjalnego pracownika, jego kreatywność, chęć i umiejętności ciągłego uczenia się, profil psychologiczny. Są one często wyżej cenione niż zdobyte wykształcenie. Jednak czasami określone predyspozycje i zdolności pozostają nieświadomione i dopiero profesjonalnie przeprowadzona rekrutacja pozwala na odkrycie najwartościowszych kandydatów posiadających największy potencjał twórczy i intelektualny. Nie byłoby to możliwe w trakcie rekrutacji segmentowej, która skierowana jest do ściśle wybranego segmentu rynku pracy, co zawęży krąg poszukiwanych potencjalnych członków organizacji.

Okazuje się, że wśród pozostałych grup tworzących zewnętrzny rynek pracy znajdują się jednostki znacznie wartościowsze chociażby ze względu na swoje cechy osobowościowe. Zgodnie z założeniem marketingu personalnego, firma, dbająca o ciągły rozwój pozyskanego pracownika, powinna stworzyć mu optymalne możliwości pogłębiania i poszerzania posiadanej wiedzy i umiejętności oraz zdobywania całkowicie nowych wiadomości, odkrywając i stymulując również naturalne dążenie większości ludzi do ciągłego uczenia się i samodoskonalenia.

Wykształcenie, wiedza, doświadczenie są nadal bardzo istotne, ale należą one do kategorii czynników, które można zmienić, czy nabyć, natomiast określone cechy charakteru lub zdolności są elementami niepoddającymi się łatwym przekształceniom i modyfikacjom. Dlatego łatwiej jest nauczyć przyjętego pracownika określonych umiejętności niezbędnych w pracy na danym stanowisku niż zmienić osobowość wysoko wykształconego specjalisty [6].

Najważniejsze są następujące cechy, pożądane u pracownika: [7]

- wymagana wiedza i kwalifikacje;
- wrodzone zdolności;

- motywacja;
- dostosowanie, które obejmuje dojrzałość emocjonalną oraz zdolność radzenia sobie ze stresem.

Istotne znaczenie w koncepcji employer branding mają programy rozwoju talentów. Określane są one mianem Akademii Przywództwa, Programami High Potential czy też Programami Zarządzania Talentami. Bardzo często tworzą one element systemu zarządzania kompetencjami pracowników kluczowych. Skupienie uwagi firmy i jej kadry menedżerskiej na talentach poszczególnych pracowników, jak również na wybranej grupie osób, które w myśl definicji można zaliczyć do talentów jest ważnym zagadnieniem albowiem ta grupa pracowników wraz z kadrą menedżerską może szybciej niż inni przyczynić się do osiągnięcia przez organizację przewagi konkurencyjnej. Realizacja tych programów i szczegółowe informacje na ten temat zawarte na stronie internetowej firmy świadczą o tym, że organizacja dba o pozyskanie, rozwój i motywowanie osób uznanych w przedsiębiorstwie za talenty. Dla osób chcących rozwijać swoje talenty w przedsiębiorstwie i uczyć się od innych talentów, wiadomość o takim programie znacząco buduje pozytywny wizerunek pracodawcy albowiem tych, co takie programy posiadają jest zdecydowanie o wiele mniej niż tych pozostałych.

Poszukiwanie talentów i odpowiednie nimi zarządzanie daje nadzieję, że w przyszłości firma może szybciej i efektywniej uzyskać przewagę konkurencyjną. Ponadto jak zauważa J. A. Tabor: „zależność między wizerunkiem pracodawcy a zarządzaniem talentami przebiega dwutorowo. Z jednej strony zarządzanie talentami wzmacnia wizerunek pracodawcy, z drugiej – dobry wizerunek ułatwia pozyskiwanie talentów” [8].

W programach dotyczących talentów w kwestii budowania wizerunku pracodawcy ważne jest znaczące wydzielenie modułu dotyczącego rozwoju talentów bowiem daje sygnał zarówno obecnym, jak i przyszłym pracownikom, że firma dba o pracowników zaliczanych do grupy talentów i ich rozwój. Program rozwoju talentów najczęściej składa się z następujących elementów [9]:

- planowane działania;
- przewidywany czas realizacji;
- wykorzystywane instrumenty;
- ustalenie podmiotów odpowiedzialnych za działania;
- planowane koszty.

Jednym z podstawowych celów rekrutacji jest budowanie w firmie portfela kompetencji, które wnoszą do firmy nowo przyjęci pracownicy. Transfer zbioru informacji dokonuje się z otoczenia do wnętrza organizacji, obejmując wiedzę indywidualną i grupową jej członków. Dlatego rekrutacja to też proces gromadzenia informacji, który złożony jest z etapów: dwufazowa analiza, obejmująca: analizę firmę oraz stanowiska pracy; indywidualna analiza i dobór kandydatów według kryteriów, przy czym kryteria są punktem odniesienia dla analizy i oceny informacji uzyskanych od kandydata.

Profesjonalnie zorganizowana i przeprowadzona rekrutacja ma istotny wpływ nie tylko na to, kogo przyjmuje się do organizacji, ale też jaki wizerunek pracodawcy pozostaje w umysłach tych, którzy zostali odrzuceni na poszczególnych etapach selekcji kandydatów do pracy. W celu budowania dobrego wizerunku pracodawcy w oparciu o procedury związane z procesem rekrutacji, powinny się one charakteryzować następującymi rozwiązaniami i zawartymi w nich postulatami:

- w ogłoszeniu o pracę jasno przedstawić wymagania kompetencyjne na danym stanowisku i jak najlepiej zareklamować z marketingowego punktu widzenia firmę;
- zrealizować kilka etapów selekcji pracowników, w czasie których promuje się kulturę organizacyjną przedsiębiorstwa i wartości, jakimi się ono kieruje w swojej działalności;
- po wyborze danego kandydata do pracy poświęcić wiele uwagi jego adaptacji społeczno-zawodowej. Ważne jest tutaj poinformowanie go o zakresie obowiązków na stanowisku i w firmie, istniejących regulaminach, zwyczajach, wartościach, jakie są istotne dla organizacji oraz ustalenie osoby odpowiedzialnej za adaptację nowego pracownika. Okres wdrożenia się pracownika do zespołu i do firmy nie zawsze jest szybki i łatwy, bowiem część współpracowników dość często nie dzieli się wiedzą z pozostałymi, aby się nie okazało, że nowi pracownicy są lepsi od nich;

- poinformować pisemnie tych, co się nie zakwalifikowali do pracy w firmie, że być może w przyszłości nadarzy się taka okazja. Niejednokrotnie się okazuje, że osoba aplikuje równocześnie do kilku firm i w kilku też otrzymuje ofertę zatrudnienia, a może wybrać tylko jedną. Zdarzają się też przypadki odejścia z pracy tych, co niedawno zostali zatrudnieni czy to z powodów osobistych czy też innych i proces rekrutacji trzeba zacząć od nowa. O potrzebie poinformowania kandydatów do pracy o wynikach rekrutacji, a nie tylko osoby zatrudnianej i wpływie tych informacji na wizerunek pracodawcy zwraca uwagę wielu autorów. B. Olszewska i K. Olszewska zauważają w tej kwestii: „profesjonalizm przejawia się też w poinformowaniu kandydata do pracy o wynikach rekrutacji, szczególnie jeżeli są niepomyślnie i ich odbiór wiąże się z określonym stresem” [10];
- wiele uwagi poświęcić zorganizowaniu e-rekrutacji. Będzie to wymagać co prawda pewnych kosztów związanych z opracowaniem programu komputerowego i jego administrowaniem. Z reguły prowadzenie e-rekrutacji będzie opłacalne dla średnich i dużych firm, które każdego roku przyjmują do pracy co najmniej kilkadziesiąt osób i planują się dalej rozwijać. Odpowiednio skonfigurowane oprogramowanie komputerowe pozwoli zgromadzić dane potencjalnych kandydatów do pracy i dzięki przeprowadzeniu ustalonych ćwiczeń, testów, sprawdzianów lepiej i szybciej wyselekcjonować tych kandydatów, których profil kompetencyjny jest najbardziej zbliżony do ustalonego profilu wymagań na stanowisko, a także szybko przekazywać zainteresowanym informację o wynikach selekcji, co może mieć wpływ na kształtowanie dobrego wizerunku pracodawcy.

Bardzo trudnym momentem dla każdego zatrudnionego pracownika jest uzyskanie informacji o wypowiedzeniu mu umowy o pracę. Zachowanie pracodawcy w tym momencie jest niezwykle istotne dla wizerunku pracodawcy w oczach zwalnianych pracowników, ich krewnych i znajomych oraz pozostałych zatrudnionych. Korzystnym rozwiązaniem w tej kwestii jest zaprojektowanie i wdrażanie działań związanych z programem zwolnień monitorowanych – outplacement. M. Gableta stwierdza: „jego stosowanie jest korzystne nie tylko ze względów społecznych, ale i ważnych dla przedsiębiorstwa aspektów finansowych, jeśli wziąć pod uwagę oddziaływanie outplacementu na wizerunek jednostek gospodarczych” [11].

Do podstawowych zadań outplacementu należy [12]:

- niesienie zwalnianym pracownikom pomocy w przystosowaniu się do aktualnych wymogów panujących na rynku pracy;
- pomoc w przezwyciężaniu stresu spowodowanego zwolnieniem, którego natężenie, jak wskazują wyniki badań, jest porównywalne z natężeniem stresu wywołanego śmiercią bliskiej osoby lub rozwodem;
- wyzwolnienie tkwiącej w zwalnianym pracowniku energii i ukierunowanie jej na aktywne poszukiwanie nowego miejsca zatrudnienia, możliwe dzięki przezwyciężeniu lub zdecydowanemu ograniczeniu siły oddziaływania wymiemiennych czynników stresogennych.

Przed przystąpieniem do wdrożenia planu outplacementu należy pokonać wewnętrzne opory i nieufność do takich działań okazywaną przez pracowników, którzy w wielu przypadkach postrzegają je jako dodatkowy obowiązek nałożony na nich przez pracodawcę w sytuacji, kiedy przeżywają kryzys lub nawet szok wywołany perspektywą braku pracy. Nieufność wobec outplacementu charakterystyczna jest zwłaszcza dla osób dojrzałych, czy też osób nieposiadających żadnego zabezpieczenia materialnego na przyszłość. Dlatego bardzo istotnym jest stworzenie klimatu zaufania i życzliwości, jako bazy dla elastycznej i nowoczesnej kultury organizacyjnej, w ramach której wszyscy pracownicy czują się doceniani bez względu na ich pozycję w organizacji, kreującej dzięki temu swój wizerunek wrażliwego na problemy pracowników pracodawcy.

Podreślając procesowy charakter outplacementu, można powiedzieć, iż każdy program składa się z trzech zasadniczych etapów [13]:

- adaptacja psychologiczna, w ramach której wyjaśniane są przyczyny, jakie legły u podstaw decyzji o zwolnieniu, przekonuje się osobę, która mu podlega o tym, że sytuacja niekorzystna dla niej jest jedynie przejściowa i nie przesądza o jej dalszych losach, udzielane jest wsparcie i pomoc

w opracowaniu planów przyszłych działań na rynku pracy i wyznaczeniu celów zawodowych, co służy odbudowaniu nadziei oraz wiary we własne możliwości zwalnianego pracownika;

- szkolenia związane z sytuacją na rynku pracy, w tym także na rynku ukrytym, w trakcie którego szczególną uwagę przywiązuje się do właściwego przygotowania dokumentów aplikacyjnych, korzystnego zaprezentowania się podczas rozmowy kwalifikacyjnej z potencjalnym pracodawcą, obsługi różnego typu urządzeń biurowych;
- identyfikacja przyszłych opcji rozwojowych, polegającej na poszukiwaniu i odkryciu uświadomionych i nieuświadomionych aspiracji oraz celów życiowych uczestników programu, wsparcie w rozpoczęciu własnej działalności gospodarczej, związane z udzieleniem pomocy prawnej.

Wdrożenie do praktyki rozwiązań służących pomocą dla zwalnianych pracowników wskazuje dotychczasowym i przyszłym pracownikom, że firma stara się pomagać pracownikom w trudnym dla nich momencie, jakim jest czas wypowiedzenia umowy o pracę. Wśród działań jakie są stosowane w praktyce przez poszczególne firmy wykorzystujące outplacement wyróżnić można: odprawy pieniężne wyższe niż kodeksowe, pomoc psychologiczną i prawną, różnego rodzaju szkolenia i treningi, pomoc przy poszukiwaniu pracy u innych pracodawców, przekazanie poradnika gdzie i jak poszukiwać pracy, pomoc w przeprowadzce do innej miejscowości, doradztwo zawodowe, pomoc w sporządzeniu własnego bilansu kompetencji. Niektóre firmy do pomocy zwalnianym pracownikom zatrudniają zewnętrznych ekspertów. Ma to duże znaczenie wizerunkowe na przyszłość. Eksperci zewnętrzni niejednokrotnie reklamują firmę w przyszłości w różnego rodzaju mediach, ekspertyzach, artykułach naukowych, co też ma wpływ na kształtowanie wizerunku atrakcyjnego pracodawcy.

Wnioski. Analiza literatury na temat zarządzania marką pracodawcy pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Komunikacja musi być zrozumiała zarówno na płaszczyźnie wewnętrznej, jak i zewnętrznej i opierać się na różnorodnych kanałach komunikacji. Do najbardziej popularnych form komunikowania się z zewnętrznym rynkiem pracy można odnieść: udział w dniach kariery na uczelniach oraz organizowanie praktyk i staży dla studentów i absolwentów, publikowanie gazetki firmowej przeznaczonej dla zewnętrznych nabywców; organizowanie festynów dla społeczności lokalnej; współpraca z urzędem pracy i organizacjami studenckimi (np. AIESEC); udział w badaniach pracodawców i ogólnokrajowych certyfikacjach; targi pracy na uczelniach w różnych miastach kraju; wirtualne targi pracy na największych portalach; stworzenie internetowego profilu pracodawcy.

2. Jednym z głównych kanałów komunikacji jest strona internetowa firmy, ponieważ dobrze przemyślana strona internetowa to źródło informacji o szerokiej ofercie praktyk i staży dla studentów i absolwentów. Przyszli kandydaci mają tam możliwość poznać historię oraz wartości firmy, zapoznać się z możliwościami, które firma jako pracodawca może im zaproponować. Dociekliwi znajdą odpowiedzi na nurtujące ich pytania, a także poradnik, w jaki sposób napisać interesujące CV oraz list motywacyjny. Szczegółowo powinien być opisany każdy z etapów rekrutacji, tak aby każdy kandydat wiedział, czego może się spodziewać.

3. Bardzo ważnym dla biznesu jest inicjowanie współpracy z organizacjami studenckimi oraz biurami karier, stawiając na bezpośredni kontakt współpracowników ze studentami. Uwzględniając specyfikę grupy docelowej, firmy powinni sięgać po innowacyjne kanały komunikacji. Efektem takiego podejścia jest aktywne prowadzenie profilu na portalu społecznościowym Facebook. Każda osoba, która subskrybuje profil za pomocą przycisku „Lubię to!”, otrzymuje solidną dawkę informacji przedstawionych w atrakcyjnej formie, a dotyczą one kultury i życia firmy oraz podejmowanych inicjatyw. Użytkownicy mogą rozwiązywać testy, wypełniać ankiety i brać udział w konkursach, w których nagrodami są zniżki na usługi firmy. W działania te wpisuje się również prowadzenie coraz częściej rekrutacji w formule 2.0 lub 3.0.

Bibliografia

1. Berthon P., Ewing M., Hah L. L., Captivating company: dimensions of attractiveness in employer branding, "International Journal of Advertising", 2005, nr 24(2)].

2. Barrow S., Mosley R.: The employer brand. Bringing the best of brand management to people at work, John Wiley and Sons Ltd. Chichester 2008, s. 86-99.
3. Kozłowski M.: Employer branding. Budowanie wizerunku pracodawcy krok po kroku. Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 92-93.
4. Siwka D.: Narzędzia employer branding. "Benefit", nr 4, 2012, s. 23.
5. Baruk A.: Nowoczesna strategia marketingowa. Aspekty strukturalne i procesowe. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2002, s.166.
6. Baruk A.: Tradycyjne i internetowe formy rekrutacji w kształtowaniu wizerunku nowoczesnej firmy, [w:] Nowoczesność przemysłu i usług – 2002, praca zbiorowa pod red. J. Pyki, Wydawnictwo Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Katowice 2002, s. 433-444.
7. G.A. Cole, Personnel Management, Theory and Practice, D.P. Publications LTD., London 1991, s. 136-137
8. Tabor, J. A.: Zarządzanie talentami w przedsiębiorstwie. Koncepcje, strategie, praktyka. Wyd. Poltext, TNOiK, Warszawa 2013, s. 72.
9. Kopeć, J.: Zarządzanie talentami w przedsiębiorstwie, ZN Seria Specjalna: Monografie nr 209. Wyd. UE w Krakowie, Kraków 2011, s. 51.
10. Olszewska, B., Olszewska, K., Kształtowanie wizerunku przedsiębiorstwa jako atrakcyjnego pracodawcy, w: M. Gableta, A. Pietroń-Pyszczek (red.), Człowiek i praca w zmieniającej się organizacji, PN UE we Wrocławiu nr 43, Wrocław, 2009, s. 179-180.
11. Gableta M.: Człowiek i praca w zmieniającym się przedsiębiorstwie. Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2003, s. 39/
12. Baruk A.: Outplacement a kształtowanie jakości życia mieszkańców regionu, [w:] Regionalne zróżnicowanie jakości życia, pod. red. Karwowskiego J. Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2003, s. 213-218.
13. Krajewska A.: Prezent na pożegnanie. „Profit. Gospodarka bez Tajemnic” 2001, nr 8, s. 66-68.

References

1. Berthon P., Ewing M., Hah L. L., Captivating company: dimensions of attractiveness in employer branding, "International Journal of Advertising", 2005, nr 24(2)].
2. Barrow S., Mosley R.: The employer brand. Bringing the best of brand management to people at work, John Wiley and Sons Ltd. Chichester 2008, s. 86-99.
3. Kozłowski M. : The Employer branding. Building the image of the employer step by step. Oficyna a Wolters Kluwer, Warsaw 2012, pp. 92-93.
4. Siwka D.: Tools of employer branding. "Benefit", nr 4, 2012, s. 23.
5. Baruk A. : Modern marketing strategy. Aspects of structural and process. Ed. PWN, Warsaw 2002, s. 166.
6. Baruk A.: Traditional and Internet recruitment forms in shaping the image of a modern company, [in] Modernity industry and services – 2002, collective work, ed. J. Pyka, Wydawnictwo Center for the Advancement of Organizational Katowice 2002, pp. 433-444.
7. G.A. Cole, Personnel Management, Theory and Practice, D.P. Publications LTD., London 1991, s. 136-137
8. Tabor, J. A.: Talent management in the enterprise. Concepts, strategies, practice. Ed. Poltext, TNOiK, Warsaw 2013, p. 72.
9. Kopec, J. : Managing talent in the company, ZN Series Special: Monographs No. 209. Ed. EU in Krakow, Krakow 2011, p. 51.
10. Olszewska, B., Olszewska, K., shaping the image of the company as an attractive employer in Gableta M., A. Pietroń-mouth (ed.), Man and work in the changing organization, PN EU Wroclaw No. 43, Wroclaw, 2009, pp. 179-180.
11. Gableta M. : The Man and work in the changing enterprise. Ed. AE Wroclaw, Wroclaw 2003, p. 39.
12. Baruk A. : Outplacement and shaping the quality of life of the inhabitants of the region, [in] Regional differences in quality of life, the. ed. J. Karwowski Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecin, Szczecin 2003, p. 213-218.
13. Krajewska A. : Gift goodbye. "Profit. Economy without Secrets" 2001, No. 8, pp. 66-68.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2016.

УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ І МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Третяк В.П., доктор економічних наук, доцент

Ляшевська В.І., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті наведено результати авторського дослідження європейських та міжнародних рейтингів конкурентоспроможності. Використано рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2013–2014 рр., який складено з інформаційних джерел ЄС. Для порівняння глобальної конкурентоспроможності України було обрано більше десяти постсоціалістичних країн, які є членами ЄС. Розкрито основні складові міжнародних рейтингів. Під час використання даних будь-яких міжнародних рейтингів конкурентоспроможності прихованими від дослідження залишаються: чинники й умови, що зумовили місце в цьому рейтингу конкурентоспроможної країни; вектор змін місця порівняно з попереднім рейтингом; відповідь на запитання, за рахунок яких складових країна змінила своє місце в рейтингу конкурентоспроможності. Автори виокремлюють з позицій соціальної ефективності трансформаційних процесів в Україні, складові рейтингів поділити на дві групи. Одну групу складають чинники й умови, сформовані тривалим процесом еволюційних змін макроекономіки (освіта, тривалість життя та соціальний захист), а іншу – результати поточних інституційних змін за період ринкових реформ. Запропонований поділ складових рейтингів необхідний для того, щоб формувати обґрунтовані очікування населення від реформ. На цій основі розроблені й представлені основні проблеми та можливі форми державного регулювання України в період адаптації в ЄС. При цьому запропонована авторська періодизація адаптації економіки України до ЄС має три періоди: від вступу в СОТ до вступу в ЄС; після вступу в ЄС – адаптація (3–5 років); після завершення адаптації в ЄС.

Ключові слова: державне регулювання, європейські та міжнародні рейтинги, конкурентоспроможність, макроекономічне середовище, макроекономіка, індекс людського розвитку.

Постановка проблеми. Реалізація Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» потребує поглиблення наукового обґрунтування підходів і механізмів державного регулювання конкурентоспроможності. Одним із ключових напрямків підвищення наукової обґрунтованості прийнятих рішень у зазначеному напрямку може стати використання міжнародних рейтингів. У цьому контексті наше дослідження спрямоване на аналіз складових міжнародних рейтингів конкурентоспроможності.

Загострена дискусія у Верховній раді в січні-лютому 2016р. показала, що багато фундаментальних положень довгострокового розвитку країни, які визначають конкурентоспроможність, як і раніше розуміються по-різному. Як відомо, світовий досвід розвитку нинішніх країн-лідерів (США, давні члени ЄС, Японія, Сінгапур, Республіка Корея та ін.) показує, що до нинішнього свого становища вони йшли довго і за різними моделями макроекономічного розвитку. Як вважають автори, ця обставина передбачає пошук вихідних методологічних положень довгострокового розвитку будь-якої окремо взятої країни, ґрунтуючись на реальному, а не уявних, бажаних позицій у міжнародних рейтингах. Соціальна ефективність ринкової трансформації, урешті-решт, є наслідком довгочасних складних макроекономічних змін, ефективність яких перевіряється зростанням конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Тому для наукового осмислення місця своєї країни в міжнародних рейтингах конкурентоспроможності необхідне дослідження самої їх суті. Неоднакове ставлення до рейтингів як до інструменту аналізу з різними цілями, на наш погляд, робить доцільним хоча б коротке висвітлення місця й ролі сучасних рейтингових агентств у глобальній економіці XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині XX століття, як відомо, в наукових дослідженнях економічних процесів найрізноманітнішої спрямованості все частіше використовуються рейтинги як економічний інструмент, що відображає ранжування країн, компаній та інших суб'єктів господарювання за одним виділеним показником. У монографії групи авторів на чолі з А.М. Кармінським «Рейтинги в економіке: методологія и практика» широко представлено

використання цього інструменту дослідження у різних сферах економічного життя. Відтак, звернемося до суті «рейтингу» в сучасній практиці міжнародних оцінок конкурентоспроможності. У названому джерелі зазначається, що застосування рейтингу стало можливим тільки з розвитком ринкових відносин [1, с. 16].

У матеріалах Всесвітнього економічного форуму: Рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2014-2015 рр. [2] простежено зниження місця України на фоні основних країн ЄС. «Глобальний інноваційний індекс-2015» вказує на те, що конкурентоспроможність базується на результатах реалізації інноваційної моделі розвитку, що зумовлює як зміну світових лідерів, так і зміну місць серед країн, що розвиваються. Ю. Загоруйко результати свого дослідження назвав «Кому нужна конкурентоспособность» [3], у якій відобразив зростання актуальності подальшого дослідження цього процесу.

У вивчених нами джерелах рейтинги конкурентоспроможності країн світу містять неоднакові складові. Найбільш змістовним індексом конкурентоспроможності зростання є розробка Інституту економіки та прогнозування НАН України [4, с. 117]. У цій монографії індекс конкурентоспроможності зростання включає макроекономічне середовище, державні інституції та технологічну готовність. Кількість країн, за якими досліджувалася конкурентоспроможність України зазначеним інститутом, зросла із 75 до 104. Це дає підставу вважати, що конкурентоспроможність, яка вимірюється зазначеними складовими, є досить надійним показником для будь-якої окремо взятої країни, у тому числі України.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні в міжнародних рейтингах конкурентоспроможності різних за своєю змістовною сутністю складових. Одну групу складових формують чинники й умови довготривалого еволюційного характеру, що зумовлює неможливість їх швидкої зміни в процесі ринкової трансформації будь-якої окремо взятої країни. До іншої групи складових належать чинники інституційних змін, регульовані державою в короткостроковому періоді.

В Україні більш значущого смислового змісту термін конкурентоспроможність набув у процесі широкого використання в різних країнах Заходу в ході загострення конкурентної боротьби на ринках. Це диктувалося економічною ситуацією всередині окремих країн ЄС, зокрема потребою оцінки державними структурами та експертним співтовариством мати кількісні характеристики конкретних видів продукції різних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках. У міжнародних рейтингах замість суб'єктів господарської діяльності використовувалися країни, однотипна продукція яких потребувала порівняння з аналогічною за єдиною кількісною оцінкою, що визнається всіма. Саме це зумовило розробку спеціальних методик міжнародних рейтингів.

У другій половині ХХ ст. стали з'являтися рейтингові агентства як міжнародні, так і внутрішньодержавні. Їх рейтингові оцінки все частіше використовуються після публікацій у спеціалізованих та суспільно-політичних виданнях. Розширення сфери використання рейтингів у сфері конкурентоспроможності в умовах глобалізації пояснюється тим, що спектр потенційних показників продукції глобального економічного простору значно виріс. За цих обставин до придбання товару потенційний покупець хоче знати професійну оцінку продукції різних товаровиробників. У сучасних ринкових умовах все частіше відображаються технологічні пріоритети товаровиробника з орієнтацією на функціональні можливості в покупця.

Основні результати дослідження. Із вивчених, у тому числі зазначених вище, джерел, на нашу думку, на особливу увагу заслуговує методика складання рейтингів у Європейському союзі та міжнародних рейтингових агентствах, щоб порівняти їх складові. Із доволі великої групи країн ЄС обрані ті, що в умовах ринкової трансформації більш ніж інші наближені до нашої країни (табл. 1). Розглянемо рівень нинішньої конкурентоспроможності України на фоні значної групи постсоціалістичних країн ЄС. Наведений рейтинг відображає широке коло факторів і умов, серед яких основними є інноваційний потенціал базових галузей національного господарства. Він, як відомо, включає на рівні із фондами виробничого призначення і робочу силу.

Таблиця 1. Рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2013-2014 рр.*

№ з/п	Країна	Світовий рейтинг
1.	Швеція	6
2.	Нідерланди	8
3.	Естонія	32
4.	Польща	42
5.	Чехія	46
6.	Литва	48
7.	Латвія	52
8.	Болгарія	57
9.	Словенія	62
10.	Угорщина	63
11.	Хорватія	75
12.	Румунія	76
13.	Словаччина	78
14.	Україна	84

*Складено автором відповідно до [5, с. 82]

Рівень кваліфікації виробничого й управлінського персоналу, його організованість і дисципліна визначаються не поспішним прийняттям законів про європеїзацію, а менталітетом народу кожної країни. У ньому в прихованій формі відобразилися всі фактори складової, насамперед, характер еволюційного розселення на території, який формував стійкі форми поділу і кооперації праці, в межах окремо взятої родини, населеного пункту, регіону і країни в цілому.

Усі інші фактори соціально-психологічного, релігійно-етнічного та іншого характеру закріпилися в процесі формування життєвих цілей і цінностей людей багатьох поколінь. Це увиразнилося в співвідношенні особистісних і державних інтересів у спроможності до стійкого узгодженого трудового процесу незалежно від форм власності і господарювання. Таким чином, вступ постсоціалістичних країн до Європейського союзу, свідчить про неоднакові результати конкурентоспроможності з позицій їх нових переваг від членства в ЄС. В отриманих підсумках по вказаних країнах можна виділити декілька чинників та умов, які визначають характер причинно-наслідкового зв'язку між членством в ЄС і стартовим рівнем конкурентоспроможності. При цьому останній відображає тривалий процес ринкового реформування в кожній окремо взятій країні.

Виконане дослідження засвідчило, що будь-яка із зазначених країн, знову прийнята в ЄС, досягла певних стійких позитивних результатів, використовуючи переваги після входження в міжнародну систему поділу і кооперації інтелектуальної праці. Через це Україна за станом на кінець 2015 р. зберігає свої переваги у вузькому спектрі галузевої конкурентоспроможності порівняно з вищезазначеними новими членами ЄС. В Україні при централізованій плановій системі було сконцентровано провідні науково-дослідні центри, що забезпечують аерокосмічну галузь, ядерну енергетику, металургію, хімію і низку провідних галузей оборонного та подвійного призначення.

Без розуміння реальної ситуації в нинішній глобальній економіці, на наш погляд, нереально очікувати тільки позитивних результатів від самого акту входження до складу ЄС. Звернемося до результатів дослідження конкурентоспроможності України Інститутом економіки та прогнозування НАН України. У цьому дослідженні використаний досить широкий масив інформації для великого кола порівняння. Наприклад, на початковому періоді зазначеного дослідження наша країна за індексом конкурентоспроможності зростання посідала 69-е місце. У той же час за макроекономічним середовищем – 73-є, за державними інституціями – 71-є, а за технологічною готовністю – 63-є.

Динаміка за досліджуваний чотирирічний період в зазначеному джерелі, на жаль, зафіксувала погіршення ситуації в нашій країні за всіма складовими. Зокрема, за індексом конкурентоспроможності зростання Україна посіла 86-е місце, за макроекономічним середовищем – 76-е, за державними інституціями – 97-е, за технологічною готовністю – 83-є. Таким чином, за аналізований період за індексом конкурентоспроможності зростання наша країна опустилася на 17 пунктів, за макроекономічним середовищем – на 3 пункти, за державними інституціями – на 26 пунктів, за технологічною готовністю – на 20.

На нашу думку, саме це дослідження провідної наукової установи Національної академії наук України зафіксувало те, що є непосильним для окремих дослідників. Наголосимо на найбільш важливих положеннях.

По-перше, за всіма складовими конкурентоспроможності Україна вже на початку XXI ст. мала чітко виражену динаміку негативного характеру за основними складовими конкурентоспроможності на фоні інших країн світу. По-друге, найбільш різке зниження в міжнародному рейтингу конкурентоспроможності відбулося за державними інституціями (на 26 пунктів) і за технологічною готовністю (на 20 пунктів). Це дозволяє приєднатися до думки тих учених України, які у своїх висновках уже давно усвідомили, що підвищення конкурентоспроможності продукції базових галузей національної економіки неможливе в короткостроковому тимчасовому періоді. Із цим тісно пов'язаний і інший теоретико-методологічний підхід вирішення важливого стратегічного завдання для нашої країни. Мається на увазі неможливість завдяки набору розрізаних нормативно-правових актів створити сприятливе економічне середовище для суб'єктів господарської діяльності усіх форм власності, яке б підвищувало їх психологічну і економічну мотивацію.

Актуальність аналізованого нами дослідження полягає в тому, що в ньому вперше з відомих нам джерел показані в динаміці складові індексу конкурентоспроможності зростання. Відставання у створенні державних інституцій, технологічній готовності та макроекономічного середовища буде істотно впливати на реалізацію наших стратегічних намірів після вступу в ЄС. З урахуванням цього ми будемо використовувати вище зазначені висновки як вихідне базове методологічне положення під час розробки та обґрунтування власних пропозицій щодо вдосконалення нинішньої системи державного регулювання конкурентоспроможності.

У межах підготовки України до членства в ЄС активне впровадження антикризових заходів, спрямованих на стабілізацію макроекономічної ситуації, передбачає відновлення стабільності у фінансовій сфері. За деякими показниками докризового рівня наша країна, на жаль, залишається стагнаційною й потребує введення активних заходів стимулювання з боку держави. Відзначимо, наприклад, що якщо в 1992 р. Україна посідала 9-е місце в світі за рівнем впровадження інновацій, то сьогодні наша країна опустилася нижче, ніж 90-е місце [6].

Результати реалізації Програми економічних реформ, запровадженої в Україні в 2010 р., відображені в Індексі глобальної конкурентоспроможності, який щороку розраховується фахівцями Світового економічного форуму. Для оцінки конкурентоспроможності економіки кожної з країн були використані відкриті статистичні дані, а також підсумки спеціального опитування декількох тисяч менеджерів різних компаній, які працюють у цих країнах. Рейтинг, заснований на Індексі глобальної конкурентоспроможності (GCI), був уведений у 2004 р. Він містить 110 показників, розділених за 12 категоріями: інститути, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я, початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність товарного ринку, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, розвиток інновацій [7].

Відповідно до Індексу 2014-2015 рр., Україна зайняла 76-е місце серед 144 країн світу (табл. 2). Зауважимо, що за останні 7 років стабільного поліпшення ситуації не спостерігається.

Таблиця 2. Місце України в рейтингу The Global Competitiveness Index, 2008-2015 pp. [8]

Показники	2008/ 2009 pp.	2009/ 2010 pp.	2010/ 2011 pp.	2011/ 2012 pp.	2012/ 2013 pp.	2013 / 2014 pp.	2014 / 2015 pp.	2014/ 2015 pp. до 2008 / 2009 pp.,(+, -)
Місце України за Індексом глобальної конкурентоспроможності	72	82	89	82	73	84	76	- 4
За субіндексами:								
– інститути	115	120	134	131	132	137	130	- 15
– інфраструктура	79	78	68	71	65	68	68	+ 9
– макроекономічні умови	91	106	132	112	90	107	105	- 14
– охорона здоров'я й базова освіта	60	68	67	74	62	62	63	- 3
– вища освіта та підвищення кваліфікації	43	46	46	51	47	43	40	+ 3
– ефективність товарних ринків	103	109	129	129	117	124	112	- 9
– ефективність ринку праці	54	49	54	61	62	84	80	- 26
– розвиток фінансових ринків	85	106	119	116	114	117	107	- 22
– технологічна готовність	65	80	83	82	81	94	85	- 16
– розмір ринку	31	29	38	38	38	38	38	- 7
– рівень розвитку бізнесу	80	91	100	103	91	97	99	- 19
– інновації	52	62	63	74	71	93	81	- 29

У 2010-2011 рр. Україна посідала найнижче для себе місце рейтингу – 89-е, а в 2008-2009 рр. найвище – 72-е. Це свідчить про несистемне проведення реформ у країні та відсутність чіткого бачення тих кроків, які приведуть до стабільного підвищення рівня конкурентоспроможності України.

Україна традиційно займає досить високі позиції за такими показниками, як охорона здоров'я, освіта, ринок праці, проте поки що переважно за рахунок масового охоплення населення й розміру країни, але не за рахунок якості. У цілому просування України в рейтингу з 84-го до 76-го місця в останній рік ще не можна вважати позитивним результатом, оскільки, незважаючи на це, в рейтингу глобальної конкурентоспроможності основними є показники, за якими Україна стабільно перебуває на дуже низькому рівні, а саме: якість інституційного середовища (державні інститути), розвиненість ринку, інноваційна складова (недостатнє використання новітніх технологій).

Старший менеджер групи з дослідження глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), Т. Гейгер вважає, що низька оцінка такої складової індексу, як державні інститути, «не дозволяє повною мірою відчути позитивний ефект від переходу України на другу стадію розвитку – економіку, орієнтовану на ефективність» [8].

До сильних сторін української економіки автор виконаного дослідження відніс високу поширеність вищої освіти, стан інфраструктури і значний обсяг внутрішнього ринку. Проте скористатися своїми конкурентними перевагами Україні заважають низька ефективність роботи державних інститутів, недостатній інноваційний потенціал. Це посилюється неефективною антимонопольною політикою, слабким розвитком фінансового ринку, низьким рівнем конкуренції на ринках товарів і послуг, та дефіцитом довіри інвесторів до фінансової системи. Як і минулого року, ключовими проблемами для економічного розвитку в Україні представники бізнесу називають корупцію, неефективність державного апарату, високі податкові ставки. Усі ці фактори сприяють неефективному розподілу ресурсів країни і перешкоджають зростанню конкурентоспроможності.

Порівняння показників за окремими складовими індексу останніх років ілюструє значні втрати, які економіка України зазнала в період кризи, і доводить необхідність подальшого послідовного й цілеспрямованого просування за допомогою кардинальних реформ. Наведений аналіз на основі індексів глобальної конкурентоспроможності свідчить про згубний вплив державної управлінської сфери на розвиток бізнесу і залучення інвестицій, на розвиток науки й освіти, незначне використання передових інноваційних розробок у виробництві, незахищеність майнових та інтелектуальних прав власності, відтік висококваліфікованих кадрів. Обсяги ринку та висока якість людського потенціалу є практично єдиними перевагами порівняно з іншими країнами, які за умови структурних якісних змін в управлінській сфері здатні підвищити рівень конкурентоспроможності України.

Стосовно інших країн слід зазначити, що рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2014-2015 (The Global Competitiveness Index 2014-2015), очолила Швейцарія, яка посідає перше місце вже шостий рік поспіль. Друге місце, як і в 2013-2014 році, займає Сінгапур. США поліпшили свій рейтинг з 5 до 3 місця і, як і раніше, залишаються світовим лідером у забезпеченні інноваційних продуктів і послуг. Четверте місце займає Фінляндія, п'яте – Німеччина. Далі до десятки лідерів рейтингу входять: Японія (6-е місце), Гонконг (7-е місце), Нідерланди (8-е місце), Великобританія (9-е місце) і Швеція (10-е місце).

Усе вищевикладене свідчить про те, що розрив у конкурентоспроможності серед європейських країн зберігається на фоні зусиль Європейського Союзу щодо розв'язання макроекономічних проблем еврозони. У той час як країни Північної і Західної Європи мають сильні конкурентні позиції, країни Південної Європи, такі як Іспанія (35-е місце), Італія (49-е місце), Португалія (36-е місце) й особливо Греція (81-е місце), які серйозно постраждали від економічної кризи та макроекономічної нестійкості, продовжують значно відставати, хоча всі вони за минулий рік досягли певних успіхів у підвищенні конкурентоспроможності.

У регіоні Близького Сходу і Північної Африки, який продовжує потерпати від геополітичної нестабільності, лідирують Об'єднані Арабські Емірати (12-е місце), Катар (16-е місце) і Саудівська Аравія (24-е місце). Ізраїль займає 27-е місце. Сильні позиції цих країн різко контрастують із країнами

Північної Африки, де найвищу позицію в рейтингу займає Марокко (72-е місце). Серед країн Африки на південь від Сахари лідером став Маврикій (39-е місце), який продовжує рух угору й випереджає Південну Африку (56-е місце). У верхній половині рейтингу фігурують тільки зазначені дві країни регіону, тоді як більшості інших держав потрібна подальша зовнішня допомога для посилення їх економічного розвитку та конкурентоспроможності. Значна частина африканських країн з низьким рівнем доходів займає нижні рядки рейтингу.

Серед країн Латинської Америки лідерство утримує Чилі (33-є місце). Незважаючи на стабільне економічне зростання в попередні роки, деякі держави регіону й досі мають низькі темпи продуктивності, які зумовили загальну стагнацію конкурентоспроможності. Відносно стабільними економіками регіону залишаються Панама (48-е місце), Коста-Ріка (51-е місце) і Мексика (61-е місце). Великі економіки, що розвиваються, країн БРІКС демонструють різні показники. Китай (28-е місце), як і раніше утримує лідерство в групі. Бразилія (57-е місце) й Індія (71-е місце) у 2014-2015 році перемістилися у рейтингу вниз, Росія піднялася у рейтингу з 64-ого на 53-є місце.

Серед постсоціалістичних країн Естонія займає 29-е місце, Литва – (41-е), Латвія – (42-е), Азербайджан – (38-е) і Казахстан – (50-е місце). Інші держави пострадянського простору розташувалися нижче: Росія (53-є місце), Грузія (69-е місце), Україна (76-е), Молдова (82-е), Вірменія (85-е), Таджикистан (91-е) і Киргизстан (108-е). Слід зазначити, що підготовка основної частини дослідження була завершена до початку активної фази глибокої економічної кризи в Україні.

Україна знаходиться в постіндустріальному періоді розвитку. Відповідно, єдиний варіант, який пропонує сучасна економічна теорія, – це орієнтація на інновації, залучення інвестицій у високотехнологічні, інноваційні сфери розвитку. До передкризових темпів економічного зростання Україна зможе повернутися за умови поліпшення демографічної ситуації та значного приросту продуктивності праці. Останнє можливе лише за рахунок нової хвилі інновацій і модернізації нинішніх виробничих потужностей.

Згідно з оцінками Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), що пролунали в Давосі, Україна належить до держав із середнім рівнем інноваційності. Спостерігається нерівномірність і дисбаланс у розвитку різних складових інноваційності (Innovation) та факторів підвищення ефективності економіки (Efficiency Enhancers). Наприклад, усе, що стосується людських ресурсів – освіченості, наявності кваліфікованих кадрів, ринку праці, патентної активності населення, освітньої та наукової інфраструктури, – залишається на незмінно високому рівні. Однак інституційна й організаційна складові, в тому числі залучення компаній в інноваційні процеси, конкуренція на внутрішньому ринку, регуляторне середовище, не сприяють перетворенню інновацій у масові та всеосяжні [9].

Індикатори, що відображають цілу низку чинників і умов, де причинно-наслідкові зв'язки на рівні вкладення – віддача мають довгий виробничий цикл. Через це складові будь-якого рейтингу конкурентоспроможності вимагають осмислення на рівні притаманних XXI століттю стійких залежностей з довгостроковим періодом економічної та соціальної віддачі. Відзначимо ті з них, які становлять індекс людського розвитку ООН: середня тривалість життя і рівень освіти населення. Перший показник, як тепер добре відомо, визначає два складні довгочасні процеси:

1. Співвідношення працюючих і пенсіонерів з учнівською молоддю формують структуру прибуткової і витратної частини бюджету будь-якої країни. Тому старіння населення в цілому в Україні поряд з посиленням відтоком молодих високопрофесійних кадрів (в основному до 35 років) не може бути виправлено раніше ніж за 10-15 років;

2. Видатки на освіту, які формують рівень освіти в індексі ООН, трансформуються дуже повільно, мають еволюційний, інерційний і консервативний характер. Тому система вищої освіти потребує, щоб зароблені вузами валютні кошти не компенсували нестачу бюджетного асигнування, а направлялися туди, де їх заробляють. Це дозволить здійснити якісне оновлення матеріальної бази фундаментальних досліджень природних наук, передусім, математики, фізики, хімії та нових напрямків на їх стиках з іншими науками: біофізики, молекулярної біології, генної інженерії,

нанотехнологій. Без них у XXI ст. неможливо підвищити конкурентоспроможність наукоємної продукції.

В умовах загострення економічної кризи, яка супроводжується зниженням рівня життя населення, усе викладене вище передбачає повернення дослідників макроекономічної динаміки України до періоду завищених очікувань напередодні вступу України до СОТ. Саме в той період гостра наукова дискусія про результати вступу нашої країни до СОТ доповнювалася підвищенням оптимізмом перспектив членства в ЄС. Вивчені нами джерела показують єдність поглядів на тривалість і складність цього процесу. Немає суттєвої різниці в розумінні того, що для різних галузей економіки період адаптації в ЄС буде неоднаковим як за формами інтеграції, так і за тривалістю переходу. На цій підставі в роботі представлена авторська розробка найважливіших проблем і можливих форм державного регулювання конкурентоспроможності України в період адаптації в ЄС (табл. 3).

Таблиця 3. Найважливіші проблеми та можливі форми державного регулювання конкурентоспроможності України в період адаптації в ЄС (авторська розробка Ляшевської В.І.)

№ з/п	Довгострокові проблеми, що вимагають узгодження з конкретними країнами або групою країн	Форми довгострокового вирішення в рамках СОТ на шляху євроінтеграції
<i>Перший період – період від вступу до СОТ до вступу в ЄС</i>		
1.	Вивчення в розрізі експортних галузей України технологічних, санітарних та інших стандартів, норм, вимог основних конкурентів ЄС	Публікація в спеціальних виданнях (навчальній літературі, наукових, науково-виробничих виданнях) порівняльних таблиць з кількісними характеристиками європейських і українських стандартів за основними видами експортної продукції в розрізі галузей і товарних груп
2.	Порівняльний аналіз продуктивності основних засобів виробництва (машин і механізмів, верстатів) в подібних технологіях з виділенням ступеня досягнення нормативної продуктивності (на годину, добу, місяць, рік)	Проведення цільових майстер-класів, тренінгів, обміну досвідом провідних виробничих категорій для виявлення й розуміння головних об'єктивних і суб'єктивних причин відставання за продуктивністю праці та якістю
3.	Порівняльний аналіз за погодинною, тижневою, місячною та річною оплатою праці на однотипному обладнанні (верстатах, механізмах, агрегатах, автоматичних лініях, конвеєрах, роботизованих повністю або частково)	Перехід на більш сучасне, високопродуктивне обладнання, вивчення можливості придбання обладнання, демонтованого у колишніх власників в країні і за кордоном. Вивчення практики лізингу. Широке висвітлення в спеціальних інформаційних каналах інформації для потенційних покупців засобів виробництва за аналогією «автомобілі з пробігом»
<i>Другий період – період адаптації (3-5 років) після вступу в ЄС</i>		
1.	Осмилення сутності довгострокових проблем технологічного, організаційно-управлінського, економічного і правового характеру, що вимагають узгодження і погодженості по вертикалі і горизонталі в масштабах галузей і країни	Розробка силами провідних галузевих й академічних НДІ за участю основних товаровиробників (державних і приватних) Програм довгострокового характеру з освоєння технологій і стандартів провідних виробників ЄС
2.	Квоти реалізації на ринках ЄС основних видів металургійної промисловості (металопрокат, труби великого діаметра)	Закріплення за Україною місця в міжнародному поділі і кооперації праці з виробництва та реалізації основних видів чорної металургії (чавун, сталь)
3.	Перехід на нові форми організації та оплати праці в базових галузях економіки підприємств великого та середнього бізнесу, що стали нормою в лідерів ЄС	Складання Програм переходу на нові технології і стандарти відповідно до чинних статутних документів товаровиробників (статутами Акціонерних товариств, холдингових компаній і ін.)

№ з/п	Довгострокові проблеми, що вимагають узгодження з конкретними країнами або групою країн	Форми довгострокового вирішення в рамках СОТ на шляху євроінтеграції
4.	Вивчення досвіду розгляду в європейських і міжнародних судових інстанціях суперечок між конкурентами на рівні товаровиробників і країн	Видання в країні робіт за типом СОТ*, де систематизовано інформацію для користувачів всіх форм власності країни. Проведення семінарів, конференцій, цільових тематичних курсів для практичного вивчення зарубіжного та вітчизняного практичного досвіду
<i>Третій період – після завершення періоду адаптації в ЄС</i>		
1.	Осмилення проблем, що реально виникли після вступу в ЄС та осмилення ускладнень щодо нарощування обсягів виробництва і реалізації на внутрішньому й зовнішніх ринках вітчизняних товаровиробників усіх форм власності.	Систематизація виявлених проблем за галузями, формами і центрами виявлення, можливих форм вирішення проблем з досвіду країн-аналогів. Розподіл практичної роботи за галузями, регіонами з виділенням центрів відповідальності на державному рівні. Подальше доопрацювання нормативно-правових актів у встановленому порядку

*За типом «Всемирная торговая организация и национальные экономические интересы» [10]

Висновки. Для використання наявних матеріалів міжнародних рейтингів за конкурентоспроможністю в умовах економічної кризи в Україні доцільно осмислити їх сутність, тобто зрозуміти, які синтетичні, макроекономічні показники мають причинно-наслідковий зв'язок з чинниками виробництва. Це дозволить зрозуміти всю сукупність причинних факторів, що формують в Україні ВВП країни і можливості впливу держави на цей процес. Урешті-решт, це дозволить осмислити зв'язок з індексом людського розвитку ООН і на цій підставі підвищити свій рейтинг.

Враховуючи те, що різні рейтинги мають різні цілі використання з урахуванням інтересів замовників і споживачів, складові рейтингів, які не збігаються в Україні, доцільно розділити на дві групи. Першу групу складають показники, які відображають тривалий попередній процес розвитку, що охоплює життя одного-двох поколінь (30-50 і більше років). Використовуючи ці складові рейтингів за короткий період можна змінити лише вектор довгострокового стратегічного розвитку країни, але не сам показник. Інші показники відображають поточну економічну ситуацію у світі, пов'язану безпосередню з динамікою цін на світовому ринку енергоресурсів, металу, хімічної промисловості, продовольства та ін. З огляду на те, що Україна за структурою експортно-імпоротної діяльності належить до країн із сировинною економікою така залежність дуже відчутна в короткостроковому вимірі. Це може стати фундаментом змін механізмів державного регулювання в короткостроковому періоді.

Запропонована в статті періодизація адаптації за технологічними, соціально-економічними, правовими та іншими чинниками враховує місце України в міжнародних рейтингах за конкурентоспроможністю. Зокрема, виділено такі періоди: від вступу в СОТ до вступу в ЄС; після вступу в ЄС – адаптація (3-5 років); після завершення адаптації в ЄС. Усі ці періоди потребують різних механізмів державного регулювання макроекономічних процесів. В межах такої запропонованої періодизації розширюються практичні можливості мінімізації негативних наслідків на кожному з етапів за основними товарними групами експорту-імпорту.

Література

1. Карминский А.М. Рейтинги в экономике: методология и практика / А. М. Карминский, А.Е. Петров, А.А. Пересецкий. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 240 с.
2. Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2014-2015 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2014/09/03/6873>. – Загл. с экрана.

3. Загоруйко Ю. Кому нужна конкурентоспособность / Ю. Загоруйко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zn.ua/ECONOMICS/komu_nuzhna_konkurentosposobnost-112628.html. – Загл. с экрана.
4. Кваснюк Б.Є. Конкурентоспроможність національної економіки / Б.Є. Кваснюк. – К. : Фенікс, 2005. – 582 с.
5. ЄС у кишені. Довідник із європейської інтеграції України. – К. : Представництво Фонду Кондрата Аденауера в Україні, сьоме видання – виправлене і доповнене. – 2014. – 86 с.
6. Радьш В. По уровню инноваций Украина опустилась на 90-е место в мире / В. Радьш. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.business.ua/articles/companies/Po_urovnyu_innovaciy_Ukraina_opustilas_na_e_mesto_v_mire-10650/. – Загл. с экрана.
7. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – Загол з екрану.
8. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
9. Семиноженко В. Чи можливий в Україні інноваційний стрибок? / В. Семиноженко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/science/chi-mozhliivy-v-ukrayini-innovaciy-niy-stribok-1234-56_78_.html. – Загол. з екрану.
10. Всемирная торговая организация и национальные экономические интересы / Ин-т мировой экон. и междунар. экон. отношений. – М. : Наука, 2003. – 328 с.

References

1. Karminskij, A., (2005). Ratings in the economy: Methodology and Practice. M. : Finansy i statistika (in Rus.).
2. The World Economic Forum: Global Competitiveness Ranking 2014-2015 (Decree). Retrieved from <http://gtmarket.ru/news/2014/09/03/6873> (in Rus.).
3. Zagorujko, Ju., (2012). Who needs a competitive. Retrieved from http://zn.ua/ECONOMICS/komu_nuzhna_konkurentosposobnost-112628.html (in Rus.).
4. Kvasniuk, B., (2005). The competitiveness of the national economy. Kyiv : Feniks (in Ukr.).
5. EU bank. Guide to European integration of Ukraine (2014). Kyiv : Predstavnytstvo Fondu Kondrata Adenauera v Ukraini (inUkr.).
6. Radysh, V. In terms of innovation Ukraine dropped to 90th place in the world. Retrieved from http://www.business.ua/articles/companies/Po_urovnyu_innovaciy_Ukraina_opustilas_na_e_mest_o_v_mire-10650/(in Rus.).
7. President of Ukraine (2015). About the Strategy of steady development «Ukraine-2020» (Decree). Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> (in Ukr.).
8. On the internal and external situation of Ukraine in 2013: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine (2013). Kyiv: NISD (in Ukr.).
9. Semynozhenko, V. Is it possible in Ukraine an innovative leap? Retrieved from http://gazeta.dt.ua/science/chi-mozhliivy-v-ukrayini-innovaciy-niy-stribok-1234-56_78_.html(in Ukr.).
10. The World Trade Organization, and national economic interests (2003). Moskva: In-t mirovoj jekon. i mezhdunar. jekon. otnoshenij(in Rus.).

Стаття надійшла до редакції 24.04.2016.

ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ СФЕРИ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Яшкіна О.М., магістрант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті висвітлено тему управління театральною діяльністю на регіональному рівні, а саме – Харківського регіону, основні проблеми, а також визначено деякі основні шляхи усунення цих проблем. Проведено порівняльний аналіз розвитку театральної діяльності між Польщею та Україною загалом, а також Харківських регіоном і польськими воєводствами. Проаналізовано програми та стратегії розвитку на місцевому та державному рівнях.

Ключові слова: регіональна культурна політика, реформування театральної сфери, тенденції розвитку культури, європейський досвід, регіональні програми розвитку.

Постановка проблеми. В умовах надзвичайно важкої нестабільної ситуації, що склалась в Україні, важливим є підтримка розвитку культури. Соціальні, економічні, політичні перетворення, що відбуваються в українському суспільстві, вимагають розробки та впорядкування нових форм суспільних відносин, нової гуманітарної політики. За цих обставин найважливішим є збереження національно-культурної самобутності та культурно ідентичності.

На думку, наприклад, В. Карлової: «Світовий досвід переконливо свідчить, що ті держави, які в найскладніші кризові періоди свого розвитку проводили зважену, послідовну політику у сфері культури, в найкоротші терміни, з мінімальними витратами досягали значних успіхів у проведенні економічних, політичних, соціальних реформ (наприклад, свого часу Японія, Німеччина) і швидко піднімалися до рівня високорозвинених країн. І, навпаки, недбайливе ставлення до культури прирікає суспільство на жалюгідне існування і відставання від цивілізованого світу»[12].

Для вироблення ефективної моделі діяльності культури необхідне цільове використання матеріально-технічної бази, бюджетних коштів, залучення додаткових ресурсів, тому необхідною є переорієнтація напрямків розвитку всієї галузі культури і пошук шляхів її реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реформування культурної сфери на регіональному рівні розглядається в працях вітчизняних та закордонних учених. Зокрема, проблемні питання розвитку культури, які гальмують сталий розвиток суспільства, консолідацію нації, освітлені у працях Гош О., Карлової В., Пахлової С.Є., Полозенко Д., Шекової Є.Л. Рекомендації щодо вдосконалення державної політики у сфері вітчизняної культури запропонував Валевський О.Л. Незважаючи на вищезазначене, рекомендації щодо подолання цієї проблеми на регіональному рівні, в тому числі театральної сфери, не були запропоновані, що обумовлює актуальність вибраної теми досліджень.

Метою статті є виявлення основних проблем сфери театального мистецтва на рівні Харківського регіону та визначення шляхів їх вирішення.

Основні результати дослідження. На сучасному етапі труднощі та прорахунки щодо втілення соціально-економічних та політичних перетворень, недоліки у вирішенні багатьох проблем суспільного життя полягають не тільки в тому, що реформи є недостатньо розробленими чи не відповідають потребам як окремої людини, так і всього суспільства, а й у тому, що для їх успішної реалізації українському суспільству поки що не вистачає сформованої системи відповідних світоглядно-ціннісних орієнтацій, зрілої національної свідомості, які формуються передусім завдяки державній політиці у сфері культури й виступають головними чинниками економічного, політичного і взагалі духовного відродження України. Саме театральна діяльність орієнтована на процес формування системи духовних та моральних цінностей, надбань, виховання поколінь, тому для успішного перебігу цього процесу, його необхідно постійно підтримувати та корегувати завдяки культурним перетворенням.

У світовій науковій літературі важливість теми кризи моральної та духовної сфер відносять до п'ятірки найбільш глобальних проблем людства [10], тому розвиток театральної сфери, що формує моральну та духовну систему в людини, є важливим та нагальним питанням.

Проблеми розвитку театральної сфери в Україні лежать не в одній площині. Першою є система статистичних даних. В порівнянні з даними Європейського союзу, наприклад, Польщі, показники Державної служби статистики не є такими комплексними та варіативними. Так, дані, що представлені в таблиці 1, входять до щорічного статистичного бюлетеня Польщі.

Таблиця 1. Порівняння показників театральної діяльності в Польщі і в Україні

№ п/п	Показники в Польщі	Наявність в Україні
1	Кількість театрів в розрізі трьох рівнів адміністративно-територіального устрою	Показник наявний в статистичній звітності України
2	Кількість місць в театрі в розрізі трьох рівнів адміністративно-територіального устрою	Показник наявний в статистичній звітності України
3	Кількість вистав в розрізі двох рівнів адміністративно-територіального устрою за категоріями: у власному регіоні (на власній сцені та інших сценах), в іншому регіоні, участь в фестивалях.	Дані щодо участі в фестивалях та діяльності театрів в інших областях відсутні в статистичній звітності України
4	Кількість глядачів: в регіоні (на власній сцені і інших сценах), у чужому регіоні, на фестивалях.	Дані щодо участі кількості глядачів в інших регіонах на виставах театрів і на фестивалях відсутні в статистичній звітності України
5	Кількість театрів за видами жанру в регіональному розрізі і в цілому	Показник наявний в статистичній звітності України
6	Репертуар театрів за жанрами в регіональному розрізі і в цілому	Дані щодо репертуару театрів за жанрами в регіональному розрізі і в цілому відсутні в статистичній звітності України
7	Кількість вистав та концертів в театрах за жанрами в регіональному розрізі та в цілому на власній сцені та інших сценах і в цілому	Дані щодо кількості вистав та концертів в театрах за жанрами відсутні в статистичній звітності. Натомість, присутні дані кількості вистав за часом: ранкові та вечірні
8	Видавнича діяльність у театрі: кількість роздрукованих афіш, програм, щорічники, серії книг та наклад в регіональному розрізі та в цілому	Дані щодо видавничої звітності в театрі відсутні в статистичній звітності України
9	Кількість інших форм діяльності, що була проведена театрами: зустрічі, читка лекцій, концерти, конкурси, фестивалі, семінари, відкриті події, заняття, наукові симпозиуми, сесії, семінари в регіональному розрізі та в цілому	Дані щодо кількості інших форм діяльності, що була проведена театрами відсутні в статистичній звітності України
10	Кількість учасників інших форм діяльності, що була проведена театрами: зустрічі, читка лекцій, концерти, конкурси, фестивалі, семінари, відкриті події, заняття, наукові симпозиуми, сесії, семінари в регіональному розрізі і в цілому, загалом та циклічно.	Дані щодо кількості учасників інших форм діяльності, що була проведена театрами відсутні в статистичній звітності України
11	Кількість вистав за жанрами закордонних театрів в регіонах та в цілому	Дані щодо кількості вистав за жанрами закордонних театрів в регіонах та в цілому відсутні в статистичній звітності
12	Кількість глядачів за жанрами закордонних театрів в регіонах та в цілому	Дані щодо кількості вистав за жанрами закордонних театрів в регіонах та в цілому відсутні в статистичній звітності України
13	Діяльність комерційних видовищних установ	Дані щодо діяльності комерційних видовищних установ відсутні в статистичній звітності України

№ п/п	Показники в Польщі	Наявність в Україні
14	Кількість людей на одне місце в театрах за жанрами театрів	Дані щодо кількості людей на одне місце в театрах за жанрами театрів присутній в статистичній звітності України
15	Кількість місць на 1000 людей	Дані щодо кількості місць на 1000 людей присутній в статистичній звітності України
16	Кількість глядачів на 100 осіб	Дані щодо кількості місць на 1000 людей присутні в статистичній звітності України
17	Діяльність за кордоном театрів за країнами та жанрами театрів	Дані щодо діяльності театрів за кордоном за країнами та жанрами відсутні в статистичній звітності України
18	Кількість зіграних вистав театрами за кордоном в регіональному розрізі за жанрами театрів	Дані щодо кількості зіграних вистав театрами за кордоном в регіональному розрізі за жанрами театрів відсутні в статистичній звітності України

Як видно з табл. 1, система показників в Польщі та Україні дуже схожа, але в Україні мало представлена діяльність за жанрами театрів та вистав, в Польщі – навпаки, майже вся інформація представлена по жанрово, що дає змогу відслідковувати побажання та смаки глядачів і можливість маркетингового планування діяльності театральних установ та загальних тенденцій. Відсутність даних щодо видавничої діяльності, що міг би допомогти відслідкувати вплив інформаційної політики театрів на їх розвиток, також відсутня інформація щодо проведення інших заходів, крім вистав, театрами, що також грає важливу роль у формуванні іміджу театру, його громадської діяльності, і навіть освітньої-просвітницької діяльності і дає змогу зрозуміти успішність театру в цій сфері і залежність даного виду заходів та успішності театру. Але також існують показники, які не подаються в польській статистиці в розділі даних про театр, такі як кількість театрів за типами, мовами вистав, персоналом.

Проблема неповноти статистичних даних є однією з найважливіших, бо, по-перше, неповна картина ситуації, що існує, не врахування всіх можливих показників не дає можливість для проведення комплексного аналізу для регіону, знаходження кореляції між процесами, по-друге, це створює в деякій мірі неможливість порівняння даних з закордонним і перейняття досвіду інших країн.

Враховуючи існуючі статистичні дані, можна зробити наступні висновки щодо діяльності театрів. По-перше, в Україні зменшилась кількість глядачів в театрах на 60,8% порівнюючи з 1990 роком, цей показник на 100 осіб зменшився в 2,5 рази з 34 осіб в 1990 до 13 осіб в 2014 році. І в цей же час кількість театрів зросла на 5,6%, хоча відносно 2010 року на даний період відбулось скорочення на 5% [11]. Фактично ми отримуємо оберненопропорційний зв'язок між збільшенням кількості театрів і відвідуванням вистав глядачами.

Ситуація на теренах Європейського союзу виглядає інакше. Пропонуємо розглянути детальніше на прикладі Польщі. На рис. 1 показана динаміка двох показників: відвідуваності театрів і кількості вистав за 2000-2013 рр. для України та Польщі.

Як бачимо на рис. 1, кількість відвідувачів театрів в Україні за 2013 рік на 40% менша, ніж в Польщі, при тому, що чисельність населення Польщі на 20% менше, ніж в Україні. Тобто, для того, щоб зрівняти відвідуваність театрів з польською тенденцією нам необхідно мати кількісні результати хоча б на 20% більші. Кількість зіграних вистав за 2013 рік на 36% більша в Польщі, ніж в Україні, і в пропорційному відношенні дана динаміка зберігається з 2000 років. Якщо розглядати динаміку в розрізі відвідуваності, то маємо схожу ситуацію, в 2005 році було найменше глядачів в театрах, потім відбулось зростання кількості глядачів, в Україні, навіть, більш стабільним був ріст, але значного прориву в цьому напрямленні не відбулось.

Загальна характеристика театральної сфери в Харківській області виглядає наступним чином. Регіон серед інших областей України разом з Одеським розділяє четверте місце за кількістю державних театрів, всього – 7, серед яких опери та балету, два драматичних, музично-драматичний, ляльковий, дитячий, музичної комедії та мініатюр, тобто представлені всі існуючі в Україні жанри театального

мистецтва. Попереду за кількість театрів – місто Київ, Дніпропетровська та Львівська області. За кількістю місць у залах Харківський регіон є одним з найбільш забезпечених регіонів, входить у четвірку лідерів маючи показник 4457 місць, на 100 тисяч осіб приходить 16 місць. Тобто в області театральна інфраструктура розвинена досить високо порівнюючи з іншими регіонами України.

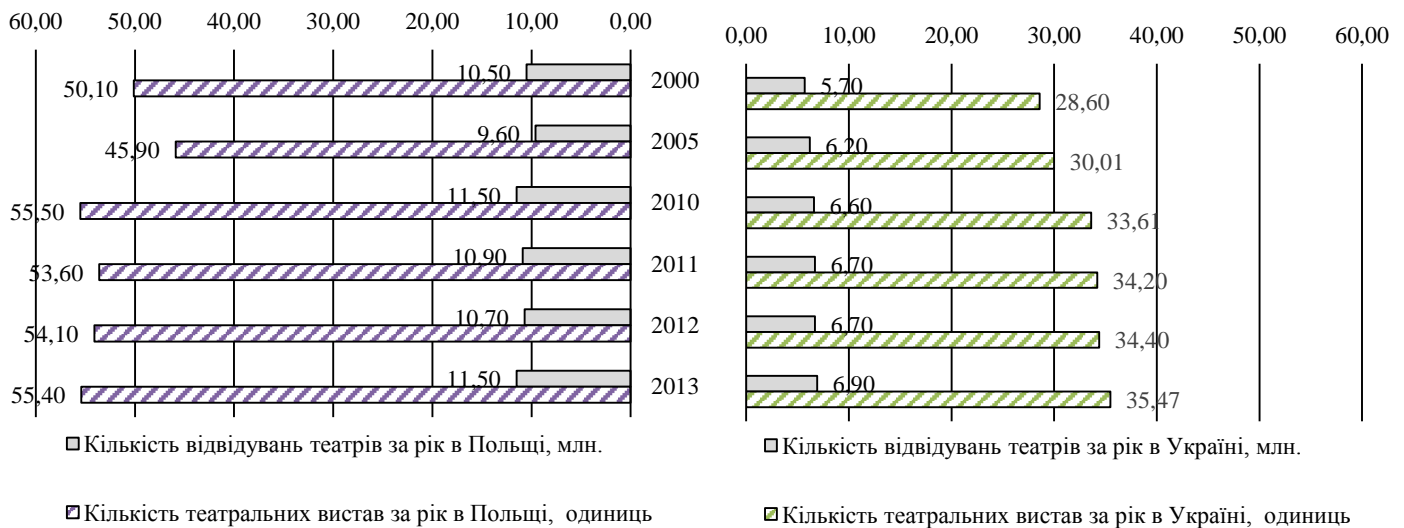

Рис. 1. Статистичні дані відвідуваності театрів та кількості вистав по Україні та Польщі за 1990-2013 рр. [11, 12]

У 2014 рік кількість вистав театрів Харківській області дорівнювала 1657 одиниці. Цей показник є одним з найвищих в Україні, але якщо розглядати його в розрізі кількості вистав, що припадає на один театр, він не є високим – всього 237 вистав на 1 театр, уступаючи 18 іншим регіонам. Найкращий показник мають Кіровоградська, Херсонська Вінницька, Черкаська області. Дані за всіма регіонами представлені на рис. 1.

Схожа ситуація склалася і з новими постановками, кількість яких є досить низькою, порівнюючи з регіонами-лідерами. При тому, що середньооблікова кількість штатних працівників є однією з найвищих в Україні – 1500, серед яких тільки 48% – художній та артистичний персонал. Показник кількість вистав в розрахунку на одного штатного співробітника дорівнює приблизно 1 вистава, тоді як в середньому по Україні він дорівнює 2, а найвищий – 4,8 в Кіровоградській області. Така ситуація в Харківському регіоні свідчить про низьку результативність. На мою думку, це сталося з причин неефективного театального менеджменту, надлишку персоналу, його низької продуктивності та мотивації.

Загальна відвідуваність театрів Харківської області у 2014 році була досить високою – 362,6 тис. осіб, відвідуваність же на 100 осіб є середньою по Україні – 13,3, тобто, порівнюючи з кількістю населення Харкова, відвідують театральні вистави досить небагато людей. На рис. 2 зображено динаміку відвідуваності театрів та зіграних вистав за останні 5 років. Кореляція між кількістю працівників за роками і кількістю вистав є слабка і від’ємна (-0,35), тобто кількість вистав не залежить від кількості працівників театру, що, на мою думку, є однією з ознак неефективної системи управління трудовими ресурсами.

Формуючи напрямки розвитку регіональних театрів, необхідно порівняти відвідуваність театрів за кордоном по регіонах. Так, наприклад, беручи до уваги кількість місць в театрах Харківської області, її можна порівняти з трьома польськими регіонами: Куявсько-Поморським, Великопольським та Лодзинським воеводствами. Дані представлені на рис. 2.

З рис. 2 видно, що найнижча відвідуваність театрів спостерігається в Харківському регіоні, хоча інфраструктурні умови для всіх регіонів однакові. Найнижчі показники в 2013 році серед Польських воеводств спостерігаються в Лодзинському, що на 32% більше, ніж в Харківській області. Динаміка

відвідуваності глядачами в Польщі вистав теж знижується, тому можна говорити про негативну тенденцію, але рівень, що було досягнуто залишається стабільним. Для Харківської області є й позитивна динаміка, з кожним роком відбувається зріст відвідуваності Харківських театрів, але він не є інтенсивним, тому говорити про досягнення значних результатів в найближчий час зарано.

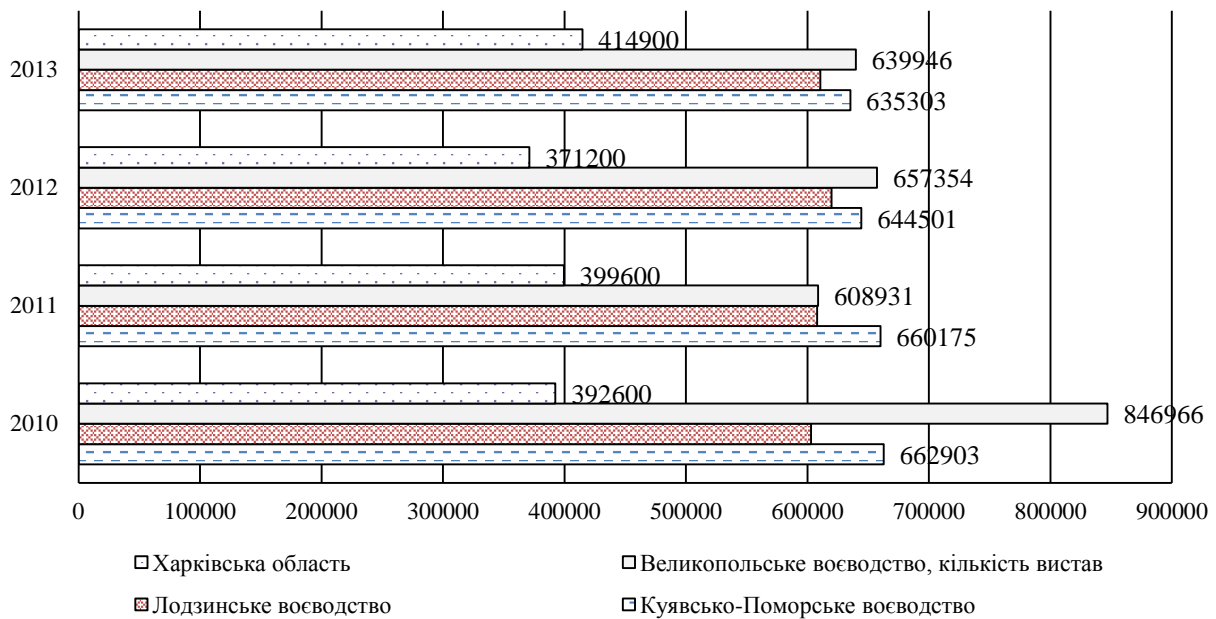

Рис. 2. Відвідуваність театрів серед регіонів Польщі та Харківської області [11,12]

На рис. 3 можна прослідкувати наскільки регіони забезпечуються попит на театральну діяльність.

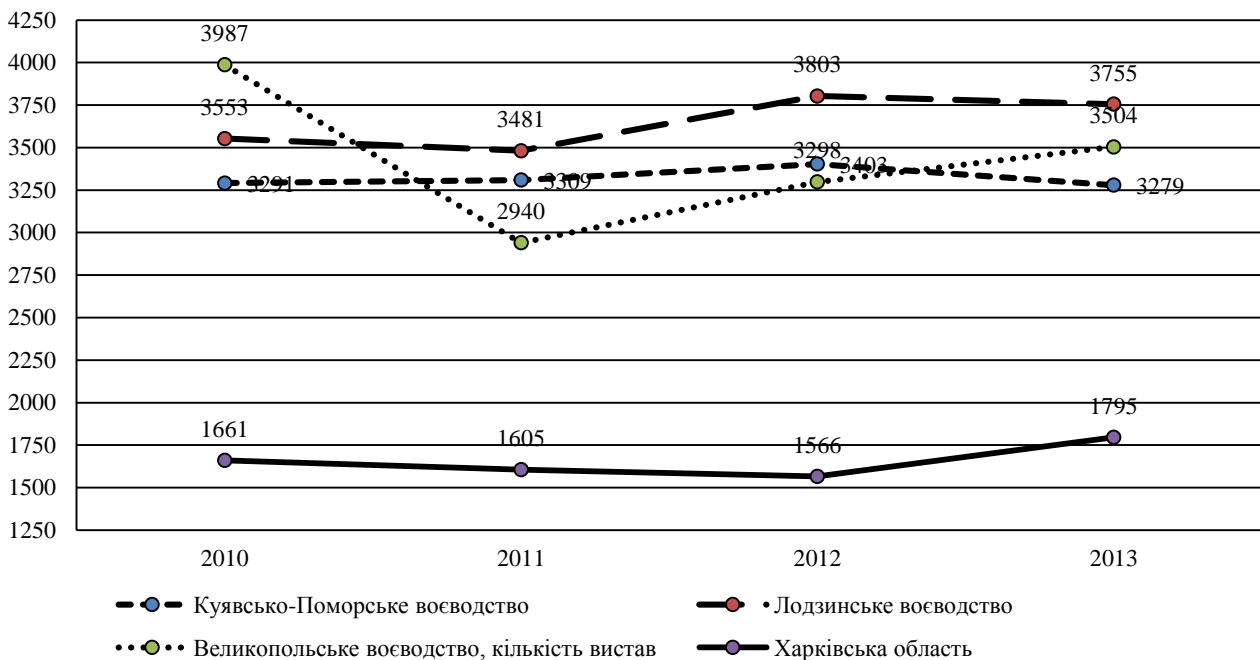

Рис. 3. Кількість зіграних вистав за регіонами за 2013 рік [11, 12]

З рис. 3 видно, що в Харківській області на 50% менше зіграно вистав, ніж в найнижчому за показниками серед трьох інших – Куявсько-поморському, а порівняно з Лодзинським, що став лідером у 2013 році – на 52%. Як видно з рис., відвідуваність театрів у Великопольському воєводстві найвища, а кількість вистав – середня. Хоча, у 2012 році кількість вистав була суттєво нижчою,

воеводство все одно залишалось найкращим серед відвідуваності. На мою думку, не кількість вистав впливає на відвідуваність, а їх якість, але важливим залишається елемент забезпеченості попиту, тому слідкувати за показниками кількості вистав важливо.

Отже, Харківська область має підвищити свої показники відвідуваності мінімум наполовину, щоб отримати результат, як в польських регіонах.

Враховуючи ситуацію, що склалася в регіоні, розглянемо, які кроки було зроблено, щоб покращити становище театральної діяльності. В Харківській області було прийнято декілька Стратегій та Програм, що характеризують напрями розвитку регіону, а саме «Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2015 року», «Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року», «Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року» і «Регіональна комплексна програма соціально-економічного розвитку Харківської області до 2010 року», «Програма розвитку культури і туризму в Харківській області на 2014-2018 роки», «Комплексна міська програма розвитку культури в місті Харкові на 2011-2016 роки», «Концепція гуманітарної політики Харківської області до 2020 року» [14].

Кількість програм, що була прийнята характеризує роботу у сфері культури та туризму на регіональному рівні, як таку, що ведеться. У всіх вищеперерахованих нормативно-правових документах було проаналізовано стан культурної сфери в регіоні на загальному рівні. Окремим питанням театральна діяльність була винесена лише в «Програмі розвитку культури і туризму в Харківській області на 2014-2018 роки», в якій перераховані основні напрямки, що носять підтримуючий характер, тобто направленні на підтримання матеріально-технічної бази і фінансування установ, що ніяким чином не вплине на підвищення привабливості продукту на ринку.

Серйозним недоліком роботи є несистемність, нескоординованість за часом, відсутність кореляції в деяких випадках між програмами, відсутність аналізу проведення та реалізації попередніх програм, урахування помилок та удосконалення наступних.

Підхід до формування продукту театру є інтуїтивним, тобто не вистачає розділу щодо маркетингової політики, оцінки потреб споживачів та розробки напрямків діяльності для театрів. На мою думку, процес створення продукту театру – вистави, має виглядати, як на схемі, що на рис. 4., але важливим при цьому має залишитись творча свобода режисерів та акторів.

Рис. 4. Процес розробки рекомендацій щодо створення продукту театру

Аналіз програм розвитку культури Харківського регіону показав, що в Україні не вистачає довгострокової стратегії, яка б була основою для написання та реалізації всіх регіональних програм.

У 2015 році повстало питання щодо прийняття єдиної довгострокової стратегії розвитку української культури. Був розроблений проект «Довгострокової стратегії розвитку української культури», що включив в себе основні напрямки розвитку культури, в тому числі і театральної діяльності. Основні напрями реформування сфери, на думку автора проекту, є Створення Інституту (Центру) Театру з метою просування, популяризації, актуалізації сценічного мистецтва України, збереження (архівування) надбань театру, створення рівних можливостей для державних і недержавних театрів у щодо фінансової та інформаційної підтримки, вільних і відкритих театральних майданчиків для фестивалів, театральних постановок, тренінгів, внесення змін до закону України «Про театральну справу», які відповідають викликам часу, запровадження контрактної системи для керівних та творчих працівників, удосконалення театральної освіти [14].

Загальний огляд програм та стратегій дає можливість зробити висновок, що в Україні занадто швидко відбувається прийняття нових та скасування старих Стратегій та Програм розвитку діяльності культури, в тому числі і театральної діяльності. Введення єдиної довготривалої стратегії, могло би значно поліпшити ситуацію. Оновлення законодавчої бази також збільшило б ефективність реалізації прийнятих програм.

Проаналізувавши діючу регіональну програму «Програма розвитку культури в Лодзинському воєводстві 2014-2020» [10] і порівнявши її з Харківською програмою, можна зробити наступні висновки. По-перше, формування програм відбувається на основі всебічного аналізу культурної сфери. Перед створенням та затвердженням Програми Лодзинського воєводства, було опубліковано 17 праць-звітів, які включають в себе:

- діагностику до програми розвитку культури;
- культурні вподобання мешканців міста Лодзь;
- оцінка інфраструктури міста з точки зору гуртування та привабливості міст;
- оцінка діяльності місцевої влади щодо реалізації програм, планів та проведення культурних заходів;
- аналіз логістичні зв'язки культурних установ;
- стратегічний маркетинговий аналіз воєводства;
- діагностика поточної ситуації в рамках втілення державних програм
- аналіз якості життя мешканців Лодзі;
- ЗМІ про культуру;
- цифровізація в культурі;
- знижки в культурних установах;
- аналіз освіти в регіональних закладах у напрямку культури;
- актуальність діяльності ініціативних груп у сфері культури.

По-друге, у «Програмі розвитку культури в Лодзинському воєводстві 2014-2020» на відміну від «Програми розвитку культури і туризму в Харківській області на 2014-2018 роки»:

- проаналізовані всі проведені дискусії та форуми з приводу культурної діяльності за основними напрямками, зведені висновки цих публічних дискусій та проведених досліджень, звітів;
- проаналізовані минулі програми, їх пріоритетні напрямки розвитку і на основі цього визначення пріоритетів нової Програми;
- описана структура всіх абсолютно діючих програм, що стосується даної сфери, представлена ієрархія, схема взаємодії та координації, співвідношення цілей, задач, заходів діючих Стратегій та Програм;
- аналіз видів джерел фінансування та їх співвідношення, виділення можливих та додаткових джерел і розподілення їх за напрямками культурних заходів можливих джерел фінансування, їх співвідношення, можливе фінансування, інші джерела, що можуть залучатися,
- розроблена схема можливого інвестування, пріоритетів інвестування та шляхів їх залучання до реалізації Програми;

– визначені шляхи популяризації програми, що приймається, а також перелік показників за якими проводитимуть моніторинг ефективності втілення програми, якого рівня вони мають досягти.

В Україні система оцінки діяльності театрів на регіональному рівні не сформована взагалі, тому очікувати суттєві зміни, на мою думку, в театральній сфері неможливо.

У світовій науці були розроблені наукові методи та методики аналізу ефективності діяльності закладів культури, що поділяються на такі види, як міжнародні (системи незбалансованих показників, використовувани в рамках методу програмно-цільового управління сферою культури; система оцінки збалансованих показників Balanced Scorecard (BSC) та модель оцінки менеджменту в організаціях, що фінансуються з державного або муніципального бюджету – Common Assessment Framework (CAF), міжвідомчі (модель оцінки ефективності діяльності бюджетних установ на основі інтегральних показників О.А. Заббарової), загальногалузеві (економіко-символічний підхід до оцінки ефективності культури, методика порівняльної оцінки діяльності організацій та установ культури Л.Е. Зелениної і Г.Л. Тульчинського) та спеціальні.

На основі методів, що приведені вище, можна сформувати єдину комплексну методику оцінки театральної діяльності з урахуванням специфіки кожного регіону.

Провівши аналіз основних проблем діяльності театральної сфери на регіональному рівні, а саме на прикладі Харківського регіону, можна запропонувати наступні рекомендації щодо вдосконалення роботи театрів:

– створити систему показників та відповідних статистичних даних, на основі зарубіжного досвіду, наприклад польського, яка б давала змогу всебічно характеризувати та оцінювати діяльність театрів;

– розробити єдину комплексну модель оцінки економічної ефективності регіонального управління закладами культури, в тому числі театрами, на основі існуючих методик, що приведені в даній статті;

– провести незалежну оцінку якості надання послуг театральними закладами на основі масового анкетування-опитування глядачів театрів за розробленими формами;

– змінити підхід до формування Програм розвитку культурної діяльності з урахуванням приведених у даній статті додаткових пунктів та розрахунків на основі зарубіжного досвіду;

– змінити підхід до формування продукту театру, з урахуванням напрямку культурної політики держави і вподобань споживачів;

– розробити нову комплексну програму розвитку культурної сфери, на основі існуючого зарубіжного досвіду, доповнивши її статтями та розрахунками, що приведені в статті.

Усі заходи мають носити системний характер і бути створені на постійній основі, що допоможе якісніше формувати програми розвитку та отримувати реальний ефект від їх реалізації.

Отже, забезпеченість театральною інфраструктурою Харківської області порівняно з іншими регіонами України є досить високою, але, на жаль, ефективність діяльності театральних закладів залишає бажати кращого. Порівнявши всі показники з зарубіжним досвідом, стало зрозуміло, що для повноцінного всебічного розвитку регіону необхідно на половину збільшити всі показники, дотриматися рекомендацій по удосконаленню театральної діяльності

Висновки. Театральна сфера у Харківському регіоні розвивається досить неоднозначно. З одного боку, забезпеченість театральною інфраструктурою в Харківській області порівняно з іншими регіонами є досить високою, а з іншого, діяльність театральних закладів не задовольняє потреби населення, тобто не є ефективною в повній мірі.

Основною проблемою в управлінні театральною діяльністю, я вважаю, є застарілі методи та підходи до управління, несистемно та некомплексне державне регулювання, відсутність системи оцінки та контролю. На сучасному етапі діяльність театрів потребує глибокої реструктуризації та втілення нових методів управління.

Література

1. Комплексна міська програма розвитку культури в місті Харкові на 2011-2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
2. Концепція гуманітарної політики Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
3. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
4. Програма розвитку культури і туризму в Харківській області на 2014-2018 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
5. Програми розвитку культури і туризму в Харківській області на 2014-2018 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
6. Регіональна комплексна програма соціально-економічного розвитку Харківської області до 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
7. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
8. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
9. Головне управління статистики в Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stat.gov.pl/>.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Максим'як Л. Проблеми реформування культурної сфери : шляхи їх вирішення / Л. Максим'як // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – Вип. 18/19. – 2009. – С. 161-168.
12. Проект Довгострокова стратегія розвитку української культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
13. Сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/>.

References

1. A comprehensive program of urban culture in the city of Kharkov in 2011-2016 years. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
2. The concept of humanitarian policy Kharkiv region by 2020. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
3. Basis of Sustainable Development of the Kharkiv region in 2020. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
4. The development of culture and tourism in the Kharkiv region in 2014-2018 years. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
5. Development Program of Culture and Tourism in the Kharkiv region in 2014-2018 years. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
6. Regional comprehensive program of socio-economic development of the Kharkiv region by 2010. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
7. The development strategy of the Kharkiv region for the period 2020. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
8. Strategy of socio-economic development of the Kharkiv region by 2015. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
9. Department of Statistics in Poland. Retrieved from : <http://stat.gov.pl/>.
10. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Maksymiak, L. (2009). Restructuring the cultural sphere, their solutions. Efektyvnist derzhavnogo upravlinnia (The efficiency of public administration), 18/19, 161-168.
12. The draft long-term strategy of development of Ukrainian culture. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.
13. Site of Kharkiv Regional State Administration. Retrieved from : <http://kharkivoda.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2016.

А Н Н О Т А Ц И И

ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

**ПОЛЯРИЗАЦИЯ МОДЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ И ЦЕННОСТНЫХ
УСТАНОВОК В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ****Архиереев С.И., Шпилова М.В.**

Статья исследует сущность и основные проявления двух противоположных типов поведения экономических субъектов: рентоориентированного поведения и поведения, обусловленного наличием социального капитала. Проанализированы предпосылки и последствия каждого из типов поведения (в том числе в специфических условиях системного кризиса), а также приведены рекомендации относительно корректирования поведения экономических агентов с целью повышения общественного благосостояния.

Ключевые слова: социальный капитал, волонтерское движение, асоциальный капитал, рентоориентированное поведение, информационно-сетевая система, гражданское общество.

**ХОЗЯЙСТВЕННАЯ ИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ СО СТРАНАМИ ЕС В КОНТЕКСТЕ
СОЗДАНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ ЦЕПОЧЕК ДОБАВЛЕННОЙ
СТОИМОСТИ****Беренда С.В., Зельцер И.И.**

Статья посвящена исследованию хозяйственной интеграции Украины со странами Европейского Союза и потенциалу формирования цепочек добавленной стоимости. В статье также представлен анализ трехсторонней внешней торговли Украины, стран ЕС и РФ; определены основные составляющие ее компонентной структуры. Для анализа внешнеторговых отношений был использован матричный метод, торговые потоки были проанализированы на основе разделения на внутриотраслевую (Intra-Industry Trade) и межотраслевую торговлю (Inter-Industry Trade). С помощью индекса Грубеля-Ллойда определен уровень хозяйственной интеграции, а соответственно и качество хозяйственной интеграции с точки зрения теоретических основ и практики международной торговли. Выявлено что участие украинских предприятий в европейских цепочках добавленной стоимости остается низким.

Ключевые слова: внешняя торговля Украины, ЕС, индекс Грубеля-Ллойда, международная кооперация, хозяйственная интеграция, цепочки добавленной стоимости.

**РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ****Волкова М.В., Шевченко В.С.**

В статье дается определение социального предпринимательства, которое рассматривается как важнейший ресурс в повышении качества жизни населения и фактор развития гражданского общества. Определено, что ключом к успеху концепции социального предпринимательства в Украине является выработка национальной стратегии развития социального предпринимательства, которая позволила бы скоординировать усилия всех заинтересованных сторон – предпринимателей, общественных организаций, донорских структур и государства. Нужна четкая и скоординированная работа тех, кто в этот процесс вовлечен, а также финансирование отдельных проектов, которые позволят решать проблему системно. Рассмотрены теоретические подходы к пониманию сущности социального предпринимательства и практические аспекты данного феномена. Доказано, что в условиях рыночной трансформации экономики Украины развитие предпринимательства является основой экономического и социального развития, решения социальных проблем, преодоления бедности и обеспечения высокого уровня жизни граждан. Дана оценка социального предпринимательства в условиях развития рыночной экономики Украины. Практическая значимость научной работы заключается в актуализации поиска форм и методов использования социального предпринимательства в определении организационных и технологических перспектив

распространения социального предпринимательства в Украине. Отмечено, что позитивные сдвиги в экономическом развитии Украины – развитие некоммерческого сектора, расширение практики социальной ответственности в украинском бизнесе, его склонность быстро перенимать международный опыт – являются хорошими предпосылками для развития социального предпринимательства. Это, в свою очередь, является серьезным шагом на пути решения социальных проблем Украины путем объединения ресурсов основных секторов общества.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, реформирование, социальные услуги, уровень жизни населения.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЕГИОНА: МОДЕЛЬ, ЗАКОНОМЕРНОСТИ, АРГУМЕНТЫ, АКТУАЛЬНОСТЬ, РЕЗУЛЬТАТ

Дубницкий В.И., Комирна В.В., Ганжела И.П.

Исследованы теоретические аспекты формирования стратегии развития социальной инфраструктуры на уровне региона и разработаны инструменты ее реализации.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, регион, стратегия, компонента модернизация.

РЕГИОНАЛЬНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ: ЛУЧШИЙ ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

Дунаев И.В.

В статье подано обобщение современных управленческих практик, которые используются в странах ЕС и ОЭСР для стимулирования развития регионов. Они охватывают направления пространственного развития, экономического развития и интегрированного управления. Это обусловило дальнейшее критическое рассмотрение влияния этих трех направлений на приток иностранных инвестиций в сравнительные регионы Восточной и Центральной Европы.

Ключевые слова: модернизация, региональная экономическая политика, грамотная специализация, интеграция, глобализация, местное управление, пространственная политика.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА ЗАНЯТОСТИ В УКРАИНЕ

Квитка А.В., Сидоренко Е.А.

Статья направлена на изучение проблем молодежной политики занятости в Украине. Кроме того, целью данной статьи является определение мер по улучшению состояния на рынке труда молодежи.

Статистические данные для этого исследования были собраны в интернет-источниках, таких как сайт Государственной службы статистики, Государственной службы занятости, сайт Международной Организации Труда, сайт Мирового Банка. Данные о законах, стратегиях, постановлениях были взяты с официального веб-портала Верховной Рады Украины.

В статье изложены основные проблемы молодежной политики в Украине, проанализована ситуация на рынке труда квалифицированной молодежи, причины безработицы квалифицированной молодежи. Раскрыта проблема некачественного образования в Украине. Проанализирована правовая, законодательная база молодежной политики занятости. Рассмотрены государственные меры в отношении молодежной политики занятости.

Предложены дополнительные меры по улучшению состояния молодежи на рынке труда, уменьшению молодежной безработицы. Исследование показало, что проблемы в сфере молодежной политике существуют, и требуют решения. Дальнейшие исследования необходимы для скорейшего исправления ситуации на рынке труда молодежи.

Ключевые слова: государственная молодежная политика, рынок труда, безработица молодежи, качество образования, целевые социальные программы.

ВЛИЯНИЕ РЕФОРМЫ ФИСКАЛЬНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ НА МЕСТНЫЕ БЮДЖЕТЫ УКРАИНЫ

Родченко В.Б., Прус Ю.И.

В статье проанализированы изменения в формировании местных бюджетов, обусловленные реализацией реформы фискальной децентрализации. Выделены особенности распределения налоговых поступлений между различными уровнями власти. Проведено оценку достаточности финансовых

ресурсов органов местного самоуправления для обеспечения устойчивого развития территорий. Определены текущие риски и сформированы рекомендации по повышению эффективности реализации фискальной децентрализации в Украине.

Ключевые слова: доходы, государственный бюджет, межбюджетные трансферы, местный бюджет, расходы, фискальная децентрализация.

РОЛЬ ИТ-СЕКТОРА В УКРАИНЕ В РАЗВИТИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Терновая И.А.

Статья посвящена исследованию роли ИТ-сектора в развитии внешнеэкономической деятельности в условиях новых геополитических сдвигов Украины. Исследованы основные процессы и тенденции функционирования украинского ИТ-рынка. Установлено, что сектор ИТ-услуг (в частности, ИТ-аутсорсинг) будет оставаться основным фактором позитивных изменений в ближайшей перспективе и позволит наращивать объемы предоставления услуг как для внутренних потребностей, так и для высокотехнологичного экспорта. Выявлены основные проблемы функционирования ИТ-сектора и предложены направления их решения в условиях осуществления внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: информационные технологии, ИТ-сектор, ИТ-рынок, ИТ-услуга, ИТ-аутсорсинг, внешнеэкономическая деятельность.

РЕАЛИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ЗА РУБЕЖОМ

Чернятина В.А.

В статье рассмотрено понятие устойчивого развития сельских территорий, выделены особенности государственной политики устойчивого развития сельских территорий за рубежом. Определено, что сельские территории требуют особого внимания со стороны государства и необходимых реформ для их развития. В статье проанализированы основные аспекты государственной политики устойчивого развития сельских территорий за рубежом на примере европейской и американской моделей. Обобщен опыт моделей и определены ключевые пути преодоления проблем развития сельских территорий в Украине.

Ключевые слова: сельские территории, устойчивое развитие сельских территорий, государственная политика.

ОСОБЕННОСТИ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Швайко М.Л.

В статье исследованы особенности денежно-кредитной политики Украины в современных условиях, проанализированы её основные инструменты. Сформулированы основные проблемы денежно-кредитной политики и пути её оптимизации.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, денежная масса, инфляция, норма обязательного резервирования, учётная ставка.

СИСТЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ И АДМИНИСТРИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕЁ ПОДСИСТЕМ

Бабич В.Д.

В современном глобализованном мире ключевым фактором функционирования и развития экономической системы являются конкурентные преимущества. Ключом к приобретению конкурентных преимуществ является эффективная инновационная деятельность. Основой её осуществления является понимание механизмов, формирования и реализации инновационных процессов.

Таким образом в работе было выделено и проанализировано подходы к определению экономических категорий «инновация», «инновационный процесс», «инновационная деятельность». Обобщены теоретические знания и разработана концепция их функционирования.

Ключевые слова: инновация, инновационный процесс, инновационная деятельность, инновационный потенциал, системный подход.

ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАНЯТОСТИ

Бабич Д.В., Бабич С.Н.

В статье исследовано совокупность инструментов регулирования занятости и направлений реализации государственной политики становления и развития трудового потенциала Украины. Собрано и проанализировано данные, характеризующие уровень безработицы и работу государственной службы занятости. Определено, что эффективная организация регулирования занятости предполагает создание механизма регулирования и управления безработицей, обеспечение баланса на рынке труда и увеличение занятости. Также разработаны рекомендации, направленные на повышение эффективности государственной политики занятости, применение инструментария обеспечения сбалансированности интересов государства и граждан относительно удовлетворения потребностей в работе

Ключевые слова: инструменты регулирования занятости, управление безработицей, рынок труда, государственная служба занятости, государственная политика занятости, трудовой потенциал Украины.

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ИНФОРМАЦИИ И ЕЁ КАЧЕСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Голячук Н.В.

В статье обоснована роль бухгалтерского учета в процессе управления предприятием. Определен порядок формирования учетной информации на различных уровнях управления. Акцентировано внимание на качественных характеристиках информации и указанные элементы системы обеспечения качества учетной информации. Раскрыта сущность учетно-аналитической системы предприятия.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, информация, качественные характеристики, учетно-аналитическая система

КОРРУПЦИЯ КАК ТОРГОВЫЙ БАРЬЕР: ВОЗМОЖНОСТИ ЕЁ УСТРАНЕНИЯ ЧЕРЕЗ МЕХАНИЗМЫ В РАМКАХ СИСТЕМЫ ГАТТ/ВТО И ВНЕ ИХ

Григорова-Беренда Л.И., Шолом А.С.

Дача и получение взяток – это распространенная практика не только в масштабах отдельных национальных хозяйств, но и в международной торговле. В мировой экономике существует множество возможностей для распространения коррупционных практик, при этом они могут использовать на нескольких этапах одной торговой транзакции. Так международная торговля может способствовать развитию взяточничества, первоначально осуществлявшегося только внутри национальных административных структур. Однако может ли она помочь в борьбе с этим явлением, которое негативно влияет на благосостояние как отдельных людей, так и всего государства. Общеизвестно,

что взяточничество наносит урон национальным и мировой экономике, но в рамках Всемирной торговой организации (ВТО), ведущей институции в сфере международной торговли, по-прежнему нет общепринятого соглашения, целиком посвященного регулированию этой проблемы. Но в рамках ВТО и вне их существуют опции, с помощью которых государства могут бороться с коррупцией как с торговым барьером. Целью этой статьи является изучение преимуществ и недостатков этих опций, а также оценка необходимости использования государствами определенных механизмов для борьбы с коррупцией и обеспечения свободной торговли товарами и услугами между членами ВТО. Условно ее можно разделить на две части: первая – определение понятий «взяточничество» и «международная торговля» и их взаимосвязи, вторая – анализ механизмов борьбы с коррупцией в международной торговле в рамках ВТО и вне их.

Ключевые слова: коррупция, взятка, Всемирная торговая организация (ВТО), торговый барьер.

ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИОННО-РЕСУРСНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Гусак Ю.В.

В статье рассмотрены вопросы, связанные с необходимостью построения модели организационно-ресурсного обеспечения машиностроительного комплекса Украины. Для создания достоверной модели автор должен был убедиться, что все выводы, сделанные на основе статистического исследования показателей работы одной из влиятельных отраслей промышленности Украины можно экстраполировать (то есть распространить, перенести выводы, сделанные в отношении любой части объектов или явлений на всю совокупность об объектах или явлений, распространить выводы, сделанные на основе прошлых состояний явлений или процессов на будущее) на всю промышленность Украины. Методами корреляционного анализа установлено, что как и предполагалось, негативными факторами влияния на работу машиностроения динамика повышения среднего официального курса национальной денежной валюты к доллару США, установленный Национальным банком Украины и индекса стоимости долгосрочных кредитов для субъектов хозяйствования.

Сравнительный анализ примененных методов детерминированного факторного анализа – цепных подстановок и долевого участия предоставил возможность утверждать, что оба метода достоверно описывают влияние каждого из факторов составляющих организационно-ресурсного потенциала машиностроительной отрасли Харьковского региона, но, на наш взгляд, более наглядный результат дает метод долевого участия.

При научном подходе к решению проблем хозяйствования и использования ресурсов, надо помнить, что все факторы влияют на результат хозяйственной деятельности в совокупности. Поэтому нами было выяснено не только их влияние на результирующие показатели – объемы произведенной и реализованной продукции, но и их взаимное действие.

Ключевые слова: организационно-ресурсное обеспечение, машиностроительный комплекс, экономико-математическое моделирование.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ТРУДА ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ УСЛУГ

Догадина В.Ю.

В статье рассмотрены методы оценки труда персонала предприятий сферы услуг. Автором обосновано, что на сегодня роль сферы услуг существенно возрастает, и уже по определенным объемам опережает производственные сферы. Автором приведены определения оценки труда персонала и высказано мнение о том, что современные методы оценки труда персонала сферы услуг должны стать рычагом, который бы способствовал получению информации об эффективности работы работников сферы услуг: потенциальных специфических возможностях специалистов в области и перспектив их роста; причин неэффективной работы отдельных работников; потребности в обучении и повышении квалификации; пути совершенствования организации труда. Отмечено, что наиболее сложным видом оценки, включающий множество показателей и весь необходимый комплекс экономико-математических методов их обработки, а также предусматривает широкое привлечение экспертов, аналитическая оценка. Сделан вывод, что систематическая оценка труда персонала, что составляет ядро мотивации трудовой деятельности работников и обеспечивает заинтересовано достижения поставленных целей, позволяет выявить слабые места в деятельности предприятия и заинтересовать

самих работников в исправлении сложившейся ситуации. Однако отсутствие единой методологической основы, на которой можно было бы системно совместить все разработки практиков, широкое толкование понятий «качество» и «эффективность» труда тормозят правильное понимание сущности и роли оценки во всей системе управления. В этой связи возникает необходимость в разработке новых подходов к формированию объективной оценки труда персонала, характеризующие действительно трудовой вклад работников в производственные результаты деятельности предприятия.

Ключевые слова: методы, оценка труда, подход, сфера услуг, предприятие, персонал, модель.

ОЦЕНКА И АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА РЫНКЕ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПЕРЕВОЗОК

Ерёмина М.А.

В статье проведен анализ системы ценообразования на железнодорожном транспорте в странах ЕС, а также подняты вопросы необходимости корректировки тарифов с учетом факторов, влияющих на формирование цены на грузоперевозки в Украине. На основе проведенных исследований предложен перечень факторов, позволяющий сделать цену на перевозки эластичной, тем самым привлечь клиентов к железнодорожным перевозкам, что позволит увеличить грузооборот и приведет к снижению расходов.

Ключевые слова: железнодорожные грузовые перевозки, ценообразования на железнодорожном транспорте, тариф на грузоперевозки, себестоимость грузовых перевозок.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИМ МАРКЕТИНГОМ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Колонтаевский О.П.

В статье рассмотрены вопросы формирования системы стратегического маркетинга. Анализ существующих предложений по формированию систем стратегического маркетинга на предприятиях позволил определить и дополнить перечень функций по каждой из подсистем системы стратегического маркетинга.

Предложенная структура системы стратегического маркетингового управления, состоит из трех основных подсистем: разработки стратегических маркетинговых планов; стратегической маркетинговой организации; контроля и координации. Было определено, что, в первую очередь, не обходимо осуществить выбор стратегического направления развития и провести анализ нестабильности внешней среды, анализ позиции предприятия на рынке, анализ целевого рынка, провести оценку стратегической позиции предприятия, анализ уровня конкуренции и прогнозирования возможных реакций конкурентов, а также изучить конкурентные возможности собственного предприятия. Реализация этих функций является основой для разработки стратегических маркетинговых планов и контроля их выполнения.

Определен перечень тех рисков, снижение которых зависит непосредственно от предприятия, то есть внутренних рисков, влияние которых можно ослабить или даже частично ликвидировать за счет повышения эффективности менеджмента, а также внешние риски, уровень которых не зависит от особенностей функционирования предприятия и которые не могут быть устранены, однако подвергаются минимизации.

Предложенная в статье система стратегического маркетинга на предприятии представляет собой систему взаимосвязанных элементов стратегического маркетингового управления, наиболее полное использование которых обеспечивает предприятию долгосрочное конкурентное преимущество на целевом рынке. Внедрение предлагаемой системы стратегического маркетингового управления в практику деятельности позволяет предприятиям гибко реагировать на изменения в маркетинговой среде и обеспечивать долгосрочные конкурентные преимущества в области сбыта.

Ключевые слова: стратегический маркетинг, система управления маркетингом, функции управления стратегическим маркетингом.

СОЦИАЛЬНЫЕ МЕДИА И БИЗНЕС: ВОЗМОЖНОСТИ И УГРОЗЫ

Крамаренко А.А.

В статье анализируется влияние социальных медиа на развитие украинского предпринимательства. Выделены положительные стороны данного влияния, а также возможные риски для бизнеса.

Ключевые слова: социальные сети, бренд, электронная коммерция, контент, клиентская база.

ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ СТАТИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ КАФЕДРЫ СТАТИСТИКИ ХАРЬКОВСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА

Кущенко Е.И.

В статье рассматриваются последователи выдающегося ученого профессора Е.Г. Либермана, преподававшие на кафедре статистики и внесшие большой вклад в современные экономические реформы в Украине и в других странах Восточной Европы.

Ключевые слова: Е.Г. Либерман, последователи, статистические методы исследования производства, экономические реформы.

ПЕРСПЕКТИВЫ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА В ЭКОНОМИКЕ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА

Монохонова А.М.

В статье отображены предпосылки и основные перспективы создания транспортно-логистического комплекса в экономике Харьковского региона. Рассмотрены преимущества кластерных стратегий для организации транспортно-логистической системы и факторы, которые способствуют её развитию. Сформулированы задания, которые необходимо решить для создания регионального транспортно-логистического комплекса.

Ключевые слова: транспортно-логистический комплекс, транспортно-логистическая система, транспортная инфраструктура.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ СТАТИСТИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ИССЛЕДОВАНИЯ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ В УКРАИНЕ

Пономарёва Т.В., Чалая Т.Г.

Для обоснования необходимости включения определенных показателей в состав общей системы статистических показателей налогообложения детально рассмотрена сущность и особенности расчетов использованных показателей. Осуществлен анализ уровня и динамики одного из основных относительных показателей исследования процессов налогообложения – налоговой нагрузки. В ходе исследования проведен сравнительный анализ ставок основных налогов и уровня налоговой нагрузки в Украине и постсоциалистических странах ЕС.

Ключевые слова: система статистических показателей, налогообложение, налоговая система, налоговая нагрузка.

МЕХАНИЗМ ВЛИЯНИЯ БРЕНДА РАБОТОДАТЕЛЯ НА ВНЕШНЕМ УРОВНЕ

Станкевич-Мруз А., Зинкевич А.

В статье проанализированы основные механизмы формирования бренда работодателя как одного из важнейших конкурентных преимуществ на рынке труда. Предложена структура механизмов формирования бренда работодателя, которая включает стратегическую и тактическую платформу, при этом учитывает классификацию механизмов между внутренним и внешним брендом работодателя. Авторы убеждены, что идентификация основных механизмов формирования бренда работодателя способствует активизации управления им в компаниях.

Ключевые слова: бренд работодателя, механизмы формирования бренда работодателя, управления человеческими ресурсами.

УКРАИНА В ЕВРОПЕЙСКИХ И МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГАХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Третяк В.П., Ляшевская В.И.

В статье представлены результаты авторского исследования европейских и международных рейтингов конкурентоспособности. При этом использован рейтинг глобальной конкурентоспособности 2013–2014г., составленный по информационным источникам ЕС. Для сравнения глобальной конкурентоспособности Украины выступают более десяти постсоциалистических стран, которые являются членами ЕС. Раскрыты основные составляющие международных рейтингов. При использовании данных любых международных рейтингов конкурентоспособности скрытыми от исследования остаются: факторы и условия, обусловившие место в данном рейтинге конкурентоспособной страны; вектор изменений места по сравнению с предыдущим рейтингом; за счет каких составляющих страна изменила своё место в рейтинге конкурентоспособности. Авторы предложили с позиций социальной эффективности трансформационных процессов, в Украине составляющие рейтингов делить на две группы. Одну группу составляют факторы и условия, сформированные длительным процессом эволюционных изменений макроэкономики (образование, продолжительность жизни и социальная защита), другую группу факторов составляют результаты текущих институциональных изменений за период рыночных реформ. Предложенное деление составляющих рейтингов необходимо для того, чтобы формировать обоснованные ожидания населения от реформ. На этой основе разработаны и представлены основные проблемы и возможные формы государственного регулирования Украины и ЕС в период адаптации. При этом предложенная авторская периодизация адаптации экономики Украины к ЕС разделена на 3 периода: от вступления в ВТО до вступления в ЕС; после вступления в ЕС – адаптация (3-5 лет); после завершения адаптации в ЕС.

Ключевые слова: государственное регулирование, европейские и международные рейтинги, конкурентоспособность, макроэкономическая среда, макроэкономика, индекс человеческого развития.

ПУТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ ТЕАТРАЛЬНОЙ СФЕРЫ НА ПРИМЕРЕ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА

Яшкина О.М.

В статье раскрыты аспекты управления театральной деятельностью на региональном уровне, а именно – Харьковского региона, основные проблемы, а также определены некоторые основные пути их устранения. Проведен сравнительный анализ развития театральной деятельности Польши и Украины в целом, а также Харьковского региона и польских воеводств в частности. Проанализированы программы и стратегии развития на местном и государственном уровнях.

Ключевые слова: региональная культурная политика, реформирование театральной сферы, тенденции развития культуры, европейский опыт, региональные программы развития.

A N N O T A T I O N S

DEVELOPMENT PROCESSES OF SOCIAL ECONOMICS

POLARIZATION OF ECONOMIC BEHAVIOR MODELS AND VALUES IN MODERN ECONOMY OF UKRAINE

Arkhiiereiev S., Shypilova M.

The essence and the main manifestations of the two opposite types of economic agents' behavior (rent-seeking and behavior caused by social capital) have been studied in the article. The causes, preconditions and consequences of each of the types of behavior (taking into account the specific systemic crisis conditions) have been analyzed. Also there have been presented recommendations concerning correction economic agents behavior in order to improve social welfare.

Key terms: social capital, the volunteer movement, antisocial capital, rent seeking, information network, civil society.

ECONOMIC INTEGRATION OF UKRAINE WITH EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBAL AND REGIONAL VALUE CHAINS

Berenda S., Zeltser I.

The article investigates the economic integration of Ukraine with the European Union and the potential formation of value chains. The article also analyzes trilateral foreign trade of Ukraine, the EU and Russia; the basic components of its structures. The analysis of foreign trade relations was performed with the matrix method, trade flows were analyzed based on Intra-Industry Trade and Inter-Industry Trade. The level of economic integration, and therefore the quality of economic integration in terms of theoretical principles and practice of international trade were estimated with the help of the Grubel-Lloyd index. It showed that participation of Ukrainian companies in the European value chains remains is low.

Key words: foreign trade of Ukraine, the EU, Grubel-Lloyd index, international cooperation, economic integration, value-added chains.

THE ROLE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN ENSURING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Volkova M., Shevchenko V.

The article gives the definition of social entrepreneurship, which is regarded as the most important resource in improving the quality of life of the population and a factor in the development of civil society. It is determined that the key to the success of the concept of social entrepreneurship in Ukraine is the development of a national strategy for the development of social entrepreneurship, which would allow to coordinate efforts of all stakeholders – entrepreneurs, NGOs, donor agencies and the state. We need a clear and coordinated work of those involved in the process, as well as funding individual projects, which will solve the problem systematically. Considers theoretical approaches to understanding the essence of social entrepreneurship and the practical aspects of this phenomenon. It is proved that in conditions of market transformation of economy of Ukraine, development of entrepreneurship is the basis of economic and social development, solving social problems, overcoming poverty and ensuring the highest standard of living of citizens. The estimation of social entrepreneurship in conditions of market economy development of Ukraine. The practical significance of scientific work is to update search forms and methods of use of social entrepreneurship in the definition of organizational and technological prospects of social entrepreneurship in Ukraine. Noted that positive changes in economic development of Ukraine – development of the nonprofit sector, encouraging the practice of social responsibility in the Ukrainian business, his tendency to rapidly learn from international experience – are good prerequisites for development of social entrepreneurship. This, in turn, is a major step toward the solution of social problems of Ukraine by combining the resources of key sectors of society.

Keywords: social entrepreneurship, reform, social services, the standard of living of the population

STRATEGY OF SOCIAL INFRASTRUCTURE AREA: MODEL, PATTERNS, ARGUMENTS URGENCY, RESULTS

Dubnytsky V., Komirna V., Ganzhela I.

Theoretical aspects of formation strategy of the development of social infrastructure at the regional level have been investigated and developed tools for its implementation.

Keywords: social infrastructure, region, strategy component upgrade.

REGIONAL MODERNIZATION AND MANAGERIAL INNOVATIONS: THE BEST FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Dunayev I.

The paper summarizes some contemporary governance practices applied in the EU and the OECD to stimulate regional development. They encompass areas of spatial development, economic development and integrated governance. All together it led to subsequent critical review of the effects of these three areas on foreign investment in comparable regions of Eastern and Central Europe.

Keywords. Modernization, regional economic policy, smart specialization, , integration, globalization, local governance, spatial policy.

STATE YOUTH EMPLOYMENT POLICY IN UKRAINE

Kvitka A., Sydorenko O.

The article seeks to examine the problems of youth employment policy in Ukraine. In addition, the purpose of this article is to determine measures to improve the status of youth in the labor market.

Statistical data for this article were collected from the online sources, such as the site of the State Statistics Service, the State Employment Service, the site of the International Labour Organisation, the World Bank website. Information on laws, policies, decisions has been taken from the official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine.

The article describes the main problems of youth policy in Ukraine, describes the situation in the labor market of skilled young people, the causes of skilled youth unemployment. Disclosed problem of poor education in Ukraine. Analyze the legal, legislative framework of youth employment policies. Considered state measures for youth employment policy.

Proposed additional measures to improve the status of youth in the labor market, reduction of youth unemployment. The study found that the problems in the sphere of youth policy exist and need to be addressed. Further research is needed to remedy the situation as soon as possible in the labor market of young people.

Keywords: state youth policy, labor market, youth unemployment, the quality of education, targeted social programs.

THE INFLUENCE OF REFORM OF FISCAL DECENTRALIZATION ON LOCAL BUDGETS UKRAINE

Rodchenko V., Prus Yu.

The article analyzes the changes in the formation of local budgets due to the implementation of the reform of fiscal decentralization. Highlighted features of the distribution of tax revenues between the different levels of government. Assessed the adequacy of the financial resources of local governments to ensure sustainable development of the territories. Defined current risks and formed recommendations for improving efektivnosti implementation of fiscal decentralization in Ukraine.

Keywords: income, state budget, inter-budget transfers, local budget expenditures, fiscal decentralization.

ROLE IT-SECTOR IN UKRAINE IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Ternova I.

The article has focused on the research of IT-sector's role in the development of foreign economic activities in the conditions of new geopolitical advances in Ukraine. The basic processes and trends of functioning of Ukrainian IT-market have been researched. It has been determined that IT-services sector

(including IT-outsourcing) will continue to be the crucial factor of positive changes in the near future and will increase the volume of service provision for domestic needs and high-tech exports. The main problems of the IT-sector's functioning have been identified and directions of their solution in the context of foreign economic activities have been proposed.

Keywords: information technology, IT-sector, IT-market, IT-service, IT-outsourcing, foreign economic activities.

IMPLEMENTATION OF STATE POLICY OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT ABROAD

Cherniatina V.A.

The article deals with the concept of sustainable rural development, these features of public policies for sustainable rural development abroad. Determined that rural areas need special attention from the state, and the necessary reforms to their development. In the article the basic aspects of public policy for sustainable rural development abroad on the example of European and American models. The experience of these models and the main ways to overcome the problems of rural development in Ukraine.

Keywords: rural development, sustainable rural development, public policy.

FEATURES OF MONETARY POLICY OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Shvaiko M.

In the article the features of monetary policy of Ukraine in modern conditions, analyze its basic tools. Formulated the basic problems of monetary policy and ways of its optimization.

Keywords: monetary policy, money supply, inflation, the rate of compulsory redundancy, discount rate.

SYSTEMS AND MECHANISMS FOR MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF SOCIAL ECONOMICS

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEFINITION ECONOMIC ESSENCE OF INNOVATION AND ITS SUBSYSTEMS

Babych V.

In today's globalized world, crucial factors of functioning of the economic system are competitive advantages. The key for competitive advantages are effective innovative activity. The basis of its implementation is knowledge of the mechanisms of formation and implementation of innovative processes.

Thus, in the work were traced and analysed approaches for determining of the economic categories: "innovative activity", "innovation process", and "innovation". In addition, in the article were generalized theoretical knowledge's for making concept of their functioning.

Keywords: innovative activity, innovation process, innovation, innovative potential, systematic approach.

INSTRUMENTS OF STATE REGULATION OF EMPLOYMENT

Babych D., Babych S.

Complex of instruments of adjusting of employment and directions of public policy of becoming and development of labour potential of Ukraine was developed in the article. Data, which characterize an unemployment rate and work of government service of employment was collected and analyzed. Also determined, that effective organization of adjusting of employment allows creation of mechanism of adjusting and management of unemployment, providing of balance at the market of labour and increase of employment. In the article were developed recommendation, which directed on increase of efficiency of public policy of employment, using of instruments of provision of balance of interests of government and citizens in relation to satisfying of needs in work.

Keywords: Mechanism of adjusting of employment, management of unemployment, labour-market, government service of employment, public policy of employment, labour potential of Ukraine.

FORMATION OF ACCOUNTING INFORMATION AND ITS QUALITY FEATURES

Goliachuk N.

In the article is presented the role of accounting management. The prescribed procedure for the formation of accounting information has different levels of management. The attention to the qualitative characteristics of information and these elements of the system ensure quality of accounting information. There is shown the essence of accounting and analytical systems.

Keywords: accounting, information, qualitative characteristics of accounting and analytical system.

CORRUPTION AS A TRADE BARRIER: THE OPPORTUNITIES OF ITS ELIMINATION THOROUGH MECHANISMS UNDER THE GATT/WTO REALM AND BEYOND

Grigороva-Berenda L., Sholom A.

Giving and receiving bribes is a common practice not only in the individual national economies, but also in international trade. There are many opportunities for the spread of corrupt practices in the global economy, and they can be used at several stages of a trade transaction. Thus, international trade can contribute to bribery, initially carried out only within the national administrative structures. However, can it help in the fight against this phenomenon, which adversely affects the well-being of individuals and the entire state? It is generally recognized that bribery inflicts damage on the national and global economy, but within the framework of the World Trade Organization (WTO), which a leading institution in the field of international trade, there is still no universally accepted agreement, concerned entirely with the regulation of this problem. But within the framework of the WTO and beyond, there are options, which can help the state to fight against corruption as a trade barrier. The purpose of this article is to examine the advantages and disadvantages of these options, as well as to assess the countries' need for fighting corruption and ensuring free trade in goods and services between the members of the WTO through these mechanisms. It can be divided into two parts: first one is concerned with the definition of the concepts of "bribery" and "international trade" and their relationship, second one – with the analysis of anti-corruption mechanisms in international trade within the WTO realm and beyond.

Keywords: corruption, bribe, World Trade Organization (WTO), trade barrier.

BUILDING A MODEL OF ORGANIZATION AND RESOURCES SOFTWARE ENGINEERING COMPLEX OF UKRAINE

Gusak Ju.

The article addresses the issues of the need to build the model of organizational and resources' provision of the machine-building complex of Ukraine. To create an accurate model the author had to ensure that all conclusions derived from statistical analysis of performance of one of the most influential industries of Ukraine are possible to extrapolate (i.e., to extend, refer conclusions with respect to any of the objects or phenomena to all the collection of objects or phenomena, extend conclusions based on past events or conditions on future processes) to the entire industry of Ukraine. As expected, by the methods of correlation analysis it has been found that negative impacts on the machine-building complex operation are dynamics of increase of average official exchange rate of the national monetary currency to the US dollar, set by the National Bank of Ukraine and the index value of long-term loans to business entities.

Comparative analysis of the used methods of deterministic factor analysis – chain substitutions and share participation has enabled to state that both methods reliably describe the impact of each factor of the components of organizational and resources potential of the machine-building industry of the Kharkov region, but, in our view, the method of share participation gives a more direct result.

Using a scientific approach to solving the problem of economy management and efficient use of resources, it is essential to remember that all factors affect the result of economic activity in the aggregate. Therefore, we have not only found their resulting impact on performance – the total of output, but also their collaborative engagement.

Keywords: organizational and resources' provision, machine-building complex, mathematical modeling in economics.

MODERN METHODS OF ESTIMATION OF THE PERSONNEL SERVICE INDUSTRIES

Dogadina V.

The article deals with the methods of service industries personnel evaluation. It has been proved that at present the service sector is significantly increasing and outperforming manufacturing sectors by certain indicators.

The author has identified the personnel performance evaluation and suggested that modern methods of personnel service evaluation should be the lever that would help obtain information on the effectiveness of the service industry workers: specific potential opportunities for experts in the field and their prospects for growth; reasons for inefficient performance of individual employees; the need for education and training; ways of improving work organization.

It has been pointed out that the most difficult type of evaluation that includes a lot of indicators and all the necessary complex of economic and mathematical methods for their treatment, and also provides a broad involvement of experts is analytical evaluation.

It has been concluded that systematic evaluation of personnel, which is the core of motivation for employees providing interested achievement of the set goals, can detect weaknesses in the enterprise performance and interest the workers in correcting the current situation.

However, the lack of a common methodological framework which could systematically combine all practitioners' development, a broad interpretation of the concepts of 'quality' and 'efficiency' of labor are hampering proper understanding of the nature and role of evaluation in the whole system of management.

In this regard, there is a need to develop new approaches to objective evaluation of personnel performance that really characterize the labor contribution of workers to the productive performance of the company.

Keywords: methods, performance evaluation, approach, service industry, enterprise, personnel, model.

RATING AND ANALYZING A SYSTEM OF PRICE FORMATION ON THE RAILWAY TRANSPORT MARKET

Eryomina M.

The article analyzes the price formation of railway transport in the EU, but also raises the necessity of tariff adjustments, based on the factors, which are affecting on the formation of prices for trucking in Ukraine. Based on the research represented a list of factors that allow to make the price on the transport elastic and thus to attract customers to railway freight transportation, which will increase the turnover of goods and reduce costs.

Keywords: railway trucking, price formation on the railways, freight rates, the cost of freight.

IMPROVING THE MANAGEMENT SYSTEM STRATEGIC MARKETING FOR ENTERPRISE

Kolontaievskiy O.

The article discusses the formation of a strategic marketing system. Analysis of existing proposals for the formation of strategic marketing systems allow enterprises to define and supplement the list of functions for each of the subsystems of strategic marketing system.

The proposed structure of the strategic marketing management system consists of three main subsystems: the development of strategic marketing plans; strategic marketing organization; control and coordination. It was determined that, in the first place, is not necessary to make a selection of the strategic directions of development and to analyze the instability of the environment, analysis of the position of the company on the market, target market analysis, to assess the strategic position of the company, the level of competition analysis and forecasting of the possible reaction of competitors, as well as explore the competitive opportunities of their own enterprise. The implementation of these functions is the basis for the development of strategic marketing plans and monitor their implementation.

The list of the risk reduction which depends directly from the company, that is, internal risks, whose influence can be weakened or even partially eliminated by improving the efficiency of management, as well as external risks, the level of which does not depend on the characteristics of functioning of the enterprise and that can not be eliminated however undergo minimization.

The proposed article strategic marketing system in the enterprise is a system of interrelated elements of the strategic marketing management, most complete use of which provides the company a long-term competitive advantage in the target market. Implementation of the proposed strategic marketing management

in the practice of allowing companies to react flexibly to changes in the marketing environment and ensure long-term competitive advantage in the field of marketing.

Keywords: strategic marketing, marketing management system, strategic marketing management.

SOCIAL MEDIA AND BUSINESS: OPPORTUNITIES AND THREATS

Kramarenko A.

The article analyzes the influence of social media on the development of the Ukrainian business. Positive side of this influence, as well as possible risks for business are allocated.

Keywords: social media, brand, e-commerce, content, customer base.

THE HISTORICAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF STATISTICAL THOUGHTS AT THE DEPARTMENT OF STATISTICS KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

Kushchenko E.

The article considers the followers of the prominent scientist Professor E.G. Lieberman, who lectured at the department of statistics made great contribution to modern economic reforms in the Ukraine and other countries of Eastern Europe.

Keywords: E.G. Lieberman, followers, statistical research methods of production, economic reforms.

PROSPECTS IN ECONOMY OF KHARKIV REGION FOR THE TRANSPORT AND LOGISTICS SECTOR

Monokhonova A.

The article highlights the conditions and prospects for a major transport and logistics complex in the economy of the Kharkiv region. The advantages of cluster strategies for transport and logistics systems and the factors contributing to its development. Sformolovani tasks to be solved to create a regional transport and logistics sector.

Keywords: transport and logistics center, transport and logistics system, transport infrastructure.

FEATURES OF FORMATION OF STATISTICAL INDICATORS OF RESEARCH TAX DETERMINATION AND THE TAX BURDEN IN UKRAINE

Ponomarova T., Chala T.

To justify the need for including certain indicators in the general taxation system of statistical indicators, the essence and peculiarities of calculation of used indicators were considered in detail. Was implemented the analysis of the level and dynamics of one of the main indicators in the taxation research process – the tax burden. In the scope of research were analyzed the rates of basic taxes and the level of tax burden in Ukraine and post-socialist EU countries.

Keywords: the system of statistical indicators, taxation, the tax system, the tax burden.

THE MECHANISM OF ACTION EMPLOYER BRANDING AT THE EXTERNAL LEVEL

Stankevych-Mruz A., Zinkevych H.

In the article the basic mechanisms of employer brand as a major competitive advantage in the labor market. The structure of the mechanisms of formation employer brand, which includes strategic and tactical platform thus allows for classification mechanisms between internal and external employer brand. The authors believe that the identification of the basic mechanisms of employer brand helps to enhance management in companies.

Keywords: employer brand, mechanisms of employer brand, human resources.

UKRAINE IN EUROPEAN AND INTERNATIONAL COMPETITIVENESS RANKINGS

Tretiak V., Lyashevskaya V.

The results of the author's research of European and international competitiveness ratings are given in the article. The rating of global competitiveness 2013-2014 has been used, which is composed from the EU information sources. For comparison of the global competitiveness of Ukraine more than ten post-socialist countries that are members of the EU have been chosen. The basic components of the international ratings

have been disclosed. Using any international competitiveness ratings data, factors and conditions that resulted in this ranking of competitive country remain hidden from the study, space changes vector, compared with the previous rating, is an answer to the question; by means of what components a country changed its place in the competitiveness rating. The authors distinguish from the standpoint of social efficiency of transformation processes in Ukraine, rating components to divide into two groups. One group consists of factors and conditions, formed with a long process of Macroeconomics evolutionary change (education, life expectancy and social protection), and another – the results of ongoing institutional changes in the period of market reforms. The proposed division ratings components are required to form reasonable expectations of the reforms. On this basis, major problems and possible forms of regulation Ukraine and the EU in the period of adaptation have been developed and presented. The authoring has proposed periods of adaptation of Ukraine into the EU. It has three periods: from WTO accession to EU membership; after joining the EU – adaptation (3-5 years); after the adaptation of the EU.

Keywords: government regulation, European and international rankings, competitiveness, macroeconomic environment, macroeconomics, human development index.

WAYS OF REFORMING THE THEATRICAL SPHERE BY THE EXAMPLE KHARKOV REGION

Iashkina O.

In the article the subject theatrical management activities at the regional level - namely Kharkiv region, the main problem and identified some key ways to address these problems. A comparative analysis of theatrical activity between Poland and Ukraine as a whole and the Kharkiv region and Polish provinces. The analysis programs and strategies at local and national levels.

Keywords: regional cultural policy, reform of theatrical spheres, trends in cultural European experience of regional development programs.

Arkhiereiev Serhii I. (Архієреєв Сергій Ігоревич)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: 203040@bk.ru

Research interests: economic theory

Babych Volodymyr D. (Бабич Володимир Дмитрович)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: babych_vd@mail.ru

Research interests: economy, management of national economy

Babych Dmytro V. (Бабич Дмитро Володимирович)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: kafedraekomen_univer@mail.ru

Research interests: socio-economic development of the national economy

Babych Svitlana M. (Бабич Світлана Миколаївна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: babych_s.n@mail.ru

Research interests: socio-economic development of the national economy

Berenda Sergiy V. (Беренда Сергій Васильович)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: s.berenda@karazin.ua

Research interests: international and regional economic integration, international trade

Volkova Mylytsia V. (Волкова Милиця В'ячеславівна)

PhD, Associate professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: milaha74@mail.ru

Research interests: management and social services

Ganzhela Inna P. (Ганжела Інна Павлівна)

Lecturer, Ukrainian State University of Chemical Technology, Ukraine

e-mail: i.p.ganzhela@ukr.net

Research interests: the economy, competitiveness, social and regional economies

Goliachuk Nataliia V. (Голячук Наталія Василівна)

PhD, Associate professor, Lutsk National Technical University, Ukraine

Research interests: accounting, informational systems and technologies in accounting and auditing

Grigорова-Berenda Larisa I. (Григорова-Беренда Лариса Іванівна)

PhD, Associate professor, Associate Dean of Students of School of International Economic Relations and Travel Business, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: grigорова@karazin.ua

Research interests: international economic relations, international trade, international state security

Gusak Juliia V. (Гусак Юлія Володимирівна)

Postgraduate, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: 949184@inbox.ru

Research interests: economics and national economy management

Dogadina Valentyna Yu. (Догадіна Валентина Юріївна)

Doctor of Sciences (Managing Information Systems), Professor, Kharkiv Institute JSC 'University 'Interregional Academy of Personnel Management', Ukraine

e-mail: dogadinavalentina@gmail.com

Research interests: economics and national economy management

Dubnytsky Volodimir I. (Дубницький Володимир Іванович)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, Ukrainian State University of Chemical Technology, Ukraine

e-mail: dub1945@mail.ru

Research interests: transformation of industrial and commercial complexes regions, innovative development of enterprises and regions, development of social and economic systems. (mesoeconomics, microeconomics)

Dunayev Igor V. (Дунаєв Ігор Володимирович)

PhD, Associate professor, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, Ukraine

e-mail: divon1@gmail.com

Research interests: local governance, regional modernization, public policy

Eryomina Maryna O. (Єрємiна Марина Олександрiвна)

PhD, Associate professor, Ukrainian State University of Railway Transport, Ukraine

e-mail: eremina1802@mail.ru

Research interests: business, finance

Zeltser Illia I. (Зельцер Ілля Ігорович)

Master, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: zeltser.ilya@yandex.ru

Research interests: economy, foreign trade of Ukraine, international cooperation

Zinkevych Hanna S. (Зiнкевич Ганна Сергiївна)

Master, Lodz University of Technology, Poland

e-mail: anna.zinkiewicz1992@gmail.com

Research interests: management

Kvitka Anton V. (Квітка Антон Володимирович)

PhD, Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: kvitka@karazin.ua

Research interests: macroeconomics, microeconomics, international economics, human capital

Kolontaievskiy Oleg P. (Колонтаєвський Олег Петрович)

PhD, Associate professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: olkolon@i.ua

Research interests: marketing strategic management economics and enterprise management

Komirna Vitalina V. (Комірна Віталіна Віталіївна)

Doctor of Sciences (Economic), Associate professor, Ukrainian State University of Chemical Technology, Ukraine

e-mail: v.v.komirna@ukr.net

Research interests: socio-economic development of regions, innovative development of regions

Kramarenko Anna O. (Крамаренко Анна Олександрівна)

PhD, Senior Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: kaa174@ukr.net

Research interests: entrepreneurship

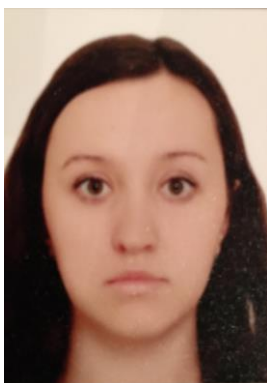

Kushchenko Elena I. (Кущенко Олена Іванівна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: lena_kush@ukr.net

Research interests: history of statistical thoughts and statistical research methodology of business processes

Lyashevskaya Viktoriya I. (Ляшевська Вікторія Іванівна)

Post-graduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: lyashevskaya_vik@mail.ru

Research interests: competitiveness of the region, country

Monokhonova Anna M. (Монохонова Анна Михайлівна)

PhD, Senior Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: kafedraekomen_univer@mail.ru

Research interests: the development of financial markets; state regulation of Economy

Ponomarova Tetiana V. (Пономарьова Тетяна Володимирівна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: typonomareva@karazin.ua

Research interests: statistics, taxation

Prus Yuliia I. (Прус Юлія Ігорівна)

Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: yuliaprus25@gmail.com

Research interests: human resource management, corporate social responsibility, motivational factors of students' learning activity

Rodchenko Volodymyr B. (Родченко Володимир Борисович)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: rodchenko@karazin.ua

Research interests: the economic development of the region, logistics management, project management

Sydorenko Olena A. (Сидоренко Олена Анатоліївна)

Master, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: sydorenkoelena2607@gmail.com

Research interests: macroeconomics, microeconomics, international economics, human capital

Stankevych-Mruz Anna (Станкевич-Мруз Анна)

Doctor, Lodz University of Technology, Poland

e-mail: anna.stankiewicz-mroz@p.lodz.pl

Research interests: corporate social responsibility, human resources management

Ternova Iryna A. (Тернова Ірина Анатоліївна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: ternova76@ukr.net

Research interests: methods of making and decision-making, socio-economic development areas, regional economic policies and integration processes in the economy

Tretiak Victoriia P. (Третяк Вікторія Павлівна)

Doctor of Sciences (Economic), Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: tvp65@bk.ru

Research interests: management and organization of effective functioning of social sectors; development of investment and innovation activity in Ukraine

Chala Tatyana G. (Чала Тетяна Георгіївна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: tatcha@rambler.ru

Research interests: statistics, modeling

Cherniatina Viktoria A. (Чернятіна Вікторія Анатоліївна)

Postgraduate, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration by the President of Ukraine, Ukraine

e-mail: tchernjatina@mail.ru

Research interests: Local governance, regional modernization, public policy

Shvaiko Mariana L. (Швайко Мар'яна Леонідівна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: fin@econom.kharkov.ua

Research interests: international finance; local finance; financial and credit mechanism of foreign economic activity

Shevchenko Viktoriia S. (Шевченко Вікторія Сергіївна)

PhD, Associate professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: viktoriy-SL@yandex.ru

Research interests: management and social services

Mariia Shypilova V. (Шипілова Марія Вікторівна)

Senior Lecturer, Kharkiv educational-scientific institute of "Banking University", Ukraine

e-mail: mariashypilova1107@gmail.com

Research interests: economic theory, social capital

Sholom Alina S. (Шолом Аліна Сергіївна)

Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: Alina.s.sholom@univer.karazin.ua

Research interests: institutionalism, the WTO, international institutions

Iashkina Olga (Яшкіна Ольга Михайлівна)

Master, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: rise4ever.ola@gmail.com

Research interests: regional administration, decentralization of economic processes, project management

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Архиереев С.И., Шипилова М.В. Поляризация моделей экономического поведения и ценностных установок в современной экономике Украины.....	5
Беренда С.В., Зельцер И.И. Хозяйственная интеграция Украины со странами ЕС в контексте создания глобальных и региональных цепочек добавленной стоимости.....	16
Волкова М.В., Шевченко В.С. Роль социального предпринимательства в обеспечении устойчивого развития Украины.....	25
Дубницкий В.И., Комирна В.В., Ганжела И.П. Стратегия развития социальной инфраструктуры региона: модель, закономерности, аргументы, актуальность, результат.....	30
Дунаев И.В. Региональная модернизация и управленческие инновации: лучший зарубежный опыт для Украины.....	39
Квитка А.В., Сидоренко Е.А. Государственная молодежная политика занятости в Украине.....	52
Родченко В.Б., Прус Ю.И. Влияние реформы фискальной децентрализации на местные бюджеты Украины.....	59
Терновая И.А. Роль IT-сектора в Украине в развитии внешнеэкономической деятельности.....	69
Чернятина В.А. Реализация государственной политики устойчивого развития сельских территорий за рубежом.....	77
Швайко М.Л. Особенности денежно-кредитной политики Украины в современных условиях.....	82

**СИСТЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ И АДМИНИСТРИРОВАНИЯ
СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ**

Бабич В.Д. Теоретико-методический подход к определению экономической сущности инновационной деятельности и её подсистем.....	87
Бабич Д.В., Бабич С.Н. Инструменты государственного регулирования занятости.....	94
Голячук Н.В. Формирование учетной информации и её качественные характеристик.....	104
Григорова-Беренда Л.И., Шолом А.С. Коррупция как торговый барьер: возможности её устранения через механизмы в рамках системы ГАТТ/ВТО и вне их.....	111
Гусак Ю.В. Построение модели организационно-ресурсного обеспечения машиностроительного комплекса Украины.....	120
Догадина В.Ю. Современные методы оценки труда персонала предприятий сферы услуг.....	135
Ерёмина М.А. Оценка и анализ системы ценообразования на рынке железнодорожных перевозок.....	142

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Колонтаевский О.П. Усовершенствование системы управления стратегическим маркетингом на предприятии.....	146
Крамаренко А.А. Социальные медиа и бизнес: возможности и угрозы.....	152
Кущенко Е.И. Исторический аспект развития статистической мысли кафедры статистики Харьковского национального университета.....	156
Монохонова А.М. Перспективы транспортно-логистического комплекса в экономике Харьковского региона.....	162
Пономарёва Т.В., Чалая Т.Г. Особенности формирования системы статистических показателей исследования налогообложения и определения налоговой нагрузки в Украине.....	168
Станкевич-Мруз А., Зинкевич А. Механизм влияния бренда работодателя на внешнем уровне.....	176
Третьяк В.П., Ляшевская В.И. Украина в европейских и международных рейтингах конкурентоспособности.....	183
Яшкина О.М. Пути реформирования театральной сферы на примере Харьковского региона.....	193
Аннотации	202
Annotations	210
Сведения об авторах	217

C O N T E N T

DEVELOPMENT PROCESSES OF SOCIAL ECONOMICS

Arkhiereiev S., Shypilova M. Polarization of economic behavior models and values in modern economy of Ukraine	5
Berenda S., Zeltser I. Economic integration of Ukraine with EU countries in the context of global and regional value chains.....	16
Volkova M., Shevchenko V. The role of social entrepreneurship in ensuring the sustainable development of Ukraine.....	25
Dubnytsky V., Komirna V., Ganzhela I. Strategy of social infrastructure area: model, patterns, arguments urgency, results.....	30
Dunayev I. Regional modernization and managerial innovations: the best foreign experience for Ukraine.....	39
Kvitka A., Sydorenko O. State youth employment policy in Ukraine.....	52
Rodchenko V., Prus Yu. The influence of reform of fiscal decentralization on local budgets Ukraine	59
Ternova I. Role IT-sector in Ukraine in the development of foreign economic activity.....	69
Cherniatina V. Implementation of state policy of sustainable rural development abroad.....	77
Shvaiko M. Features of monetary policy of Ukraine in modern conditions.....	82

**SYSTEMS AND MECHANISMS FOR MANAGEMENT AND ADMINISTRATION
OF SOCIAL ECONOMICS**

Babych V. Theoretical and methodological approaches to the definition economic essence of innovation and its subsystems.....	87
Babych D., Babych S. Instruments of state regulation of employment.....	94
Goliachuk N. Formation of accounting information and its quality features.....	104
Grigороva-Berenda L., Sholom A. Corruption as a trade barrier: the opportunities of its elimination thorough mechanisms under the GATT/WTO realm and beyond.....	111
Gusak Ju. Building a model of organization and resources software engineering complex of Ukraine.....	120
Dogadina V. Modern methods of estimation of the personnel service industries.....	135
Eryomina M. Rating and analyzing a system of price formation on the railway transport market....	142
Kolontaievskiy O. Improving the management system strategic marketing for enterprise.....	146
Kramarenko A. Social media and business: opportunities and threats.....	152
Kushchenko E. The historical aspect of the development of statistical thoughts at the department of statistics Kharkiv national university.....	156

C O N T E N T

Monokhonova A. Prospects in economy of Kharkiv region for the transport and logistics sector.....	162
Ponomarova T., Chala T. Features of formation of statistical indicators of research tax determination and the tax burden in Ukraine.....	168
Stankevych-Mruz A., Zinkevych H. The mechanism of action employer branding at the external level.....	176
Tretiak V., Lyashevskaya V. Ukraine in european and international competitiveness rankings....	183
Iashkina O. Ways of reforming the theatrical sphere by the example Kharkov region.....	193
Аннотации	202
Annotations	210
Information about the authors	217

Наукове видання

Соціальна економіка

№1

Випуск 51

Журнал

Заснований 2000 року

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання Ю.І. Прус

Статті подані в авторській редакції

Підписано до друку 24.06.2016. Формат А4. Папір офсет. Друк ризографічний.
Ум.-друк. арк. 14,4. Обл.-вид. арк. 15,3. Наклад 300 пр.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3367 від 13.01.2009